

147799

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**MEDYA, ÇOCUK VE
DİN EĞİTİMİ**

(DOKTORA TEZİ)

A.Betül AKSU

Bursa 2004

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

MEDYA, ÇOCUK VE DİN EĞİTİMİ

(DOKTORA TEZİ)

Hazırlayan
A.Betül AKSU

Danışman
Yard. Doç. Dr. Mustafa ÖCAL

Bursa 2004

TC.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... ait .....

.....adlı çalışma, jürimiz tarafından

..... Anabilim / Anasanat Dalı,

.....Bilim Dalında Yüksek Lisans/ Doktora

Sanatta Yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan.....

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

Üye(Danışman)..... Üye.....

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

Üye .....

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İmza

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

ÖZET

Doktora / Ayşe Betül AKSU

MEDYA, ÇOCUK VE DİN EĞİTİMİ

Çocukluk, kimlik ve kişilik oluşumunun gerçekleştiği ve bireylerin, toplumun üyesi olma vasfını kazandığı bir süreçtir. Bu süreçte; doğuştan gelen özellikler, aile, okul ve toplumsal çevrenin yanısıra medya türleri de etkide bulunmaktadır. Özellikle televizyon, etkileri çokça tartışılan bir medya türü olarak toplumun gündemine sık sık gelmektedir.

Bu araştırma; televizyon-çocuk ilişkisini, aileyi de göz önünde bulundurarak incelemektedir. Konuyla ilgili olarak incelenen sorular şunlardır: Çocukların televizyon izleme sebepleri nelerdir? Ailece en çok ne tür programlar izlenmektedir? Ailelerin çocuklarının televizyon izlemeleriyle ilgili tutumları nasıldır? Aileler televizyonda izlenen programları çocuklarıyla konuşmakta mıdır? Çocuklar için aile mi televizyon mu daha güvenilir bir kaynaktır? Çocukların ve ailelerinin televizyondaki dinî programları izleme ve dinleme durumu nasıldır? Çocuklar televizyonda dinî inanç ve pratikleri gösteren kendilerine yönelik programlar görmek istemekte midir? Çocuklar televizyonda gördükleri dinî kimlik taşıyan karakterlerle ilgili neler düşünmektedir? Çocuklar dinî konularda bilgi almak için, en çok hangi medya türüne yönelmektedir?

Bütün bu problemleri inceleyen araştırma; teorik ve ampirik olmak üzere iki yol izlemektedir. Öncelikle medya ve bir medya türü olan televizyon, ardından çocuk kavramı ve çocukluk dönemi özellikleri teorik olarak ele alınmaktadır. Ayrıca dinî yayın, din eğitimi, çocuk-aile ve çocuk-televizyon ilişkisi hakkında genel bilgiler verilmektedir. Ardından bu bilgiler ampirik olarak ele alınmaktadır. Bu noktada ilköğretim 5-6 ve 7. sınıflarda öğrenim gören 11-12 ve 13 yaşlarındaki toplam 480 öğrenciye uygulanan anket sonuçları değerlendirilmektedir. Araştırmanın bu bölümünde; anket verilerinin kaydedilmesi ve değerlendirilmesinde Statistica/Win5.5

programını kullanılmıştır. Ayrıca tablolar Microsoft/Excel 2000 programında, grafikler yine Statistica programında yapılmıştır. Hipotezlerin test edilmesinde “ki kare” (chi-square) hipotez test etme tekniği kullanılmıştır.

Araştırma neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Çocuklar; bilgi edinmek, can sıkıntısını gidermek ve boş zamanlarını değerlendirmek gibi maksatlarla televizyon izlemektedirler.
- Ailece en çok izlenen program türü, sinema ve dizi filmlerdir.
- Evlerde televizyon genellikle hep birlikte izlenmektedir.
- Anne-babalar birlikte izledikleri programları bazen çocuklarıyla konuşmaktadırlar.
- Çocuklar, izledikleri programları konuşmak için genellikle arkadaşlarını tercih etmektedirler.
- Çocuklar için en güvenilir kaynak, anne-babalardır. Televizyon bu konuda çok gerilerdedir.
- Çocukların pek çoğu dinî konularda bilgi almak için kitap ve dergilere başvururken, televizyona müracaat edenler ikinci sırada yer almaktadır.
- Çocuklar, dinin inanç ve ibadet boyutunu tanıtan kendilerine yönelik programları televizyonda görmek istemektedirler.
- Televizyon programlarında yer alan dinî kimlik taşıyan karakterler çocukları olumsuz yönde etkilememektedir.
- Ailelerin sosyo-kültürel seviyesinin yükselmesiyle, çocukların dinî programlara yönelme oranında düşüş olduğu tespit edilmiştir.
- Annenin öğrenim seviyesinin yükselmesiyle çocukların dinî programları tercih oranında düşüş olduğu görülmüştür.
- Babanın öğrenim durumunun bu konuya etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.
- Annesi ev hanımı olan çocukların, dışarıda çalışan annelerin çocuklarına oranla dinî programlarla daha fazla ilgilendikleri görülmüştür.
- Baba mesleğinin bu konuda belirleyici olmadığı tespit edilmiştir.
- Cinsiyet ve yaşın, çocukların televizyonda dinî programlar görme isteğine etkide bulunmadığı belirlenmiştir.

Kısacası çocuklar genel olarak; televizyonla ilgili olarak dinî nitelikli program beklentisi içerisinde dirler.

Televizyonda dinî programlar yer almalı mıdır? Yer alacaksa, bu nasıl olmalıdır? Çocuk-televizyon-din-ilişkinde anne-babalara, din eğitimcilerine ve program yapımcılarına düşen görevler nelerdir? Bu sorular da sonuç bölümünde cevaplandırılmış ve öneriler getirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çocuk, medya, televizyon, dinî eğitim

ABSTRACT

PhD Thesis by Ayşe Betül Aksu

MEDIA, CHILD AND RELIGIOUS EDUCATION

Childhood is a process in which identity and personality of the child is formed, and eventually he/she becomes a member of society. This process is influenced by various factors such as peculiarities brought from the birth, family, school and social environment as well as different types of the media. Especially the effects of television are widely discussed and continue to be a popular subject of debate in society.

This study looks at the relationship between the child and television as well as the role of family in this relationship. The following questions frame the central theme of this research: Why do children watch TV? What kind of programmes do they watch TV with their families? What are the family's attitudes towards the children watching TV? Do parents speak to their children about the programmes watched on TV? Is it TV or family that becomes a reliable source for children? Do children and their family watch religious programmes? Do children prefer to watch religious programmes covering faith and practical worship? What do children think about religious characters on TV programmes? What kind of media do they mostly tend to get religious instruction from?

This work deals with its subject in both theoretical and empirical ways. First, it engages in the definition and nature of the media, especially television, and then explains the characteristics of childhood period. It also presents descriptive analysis of religious media, and the relationship between children and family as well as children and television. This theoretical background is furthered and supported by partial fieldwork based on questionnaires. The questionnaire was been administered to 480 students between the ages of 11-12 and 13 at the level of year 5-6 and 7 among the primary and secondary school children. The results were analysed by Statistica/Win5.5. Tables were produced in Microsoft/Excel 2000, while charts were made in Statistica. The hypotheses were checked by the use of chi-square.

In this study the following results were reached:

- Children watch TV to get information, spend spare time, and get rid off their boredom.
- They watch films, soap operas with their family.
- TV is generally watched together at homes.
- Parents sometimes speak to their children about the films which they watch together.
- Children would rather speak to their friends about the films which they watched.
- The most reliable source for children is their parents. TV is at the end of the reliability list.
- While the majority of children use books and magazines to get religious information, those who rely on TV are in the second row.
- Many children want to watch programmes particularly made for themselves, and that introduces religious faith and worship.
- The religious characters in TV programmes do not influence children badly.
- When the level of social culture of a family rises, the rate of watching religious programmes of these families has discreated.
- When the level of mother's education rises, it is seen that the rate of preferring religious programme for kids discreates.
- It is seen that the level of father's education does not influence this situation.
- It is seen that children whose mothers are housewives watch religious programmes much more than the children whose mothers work outside?
- Father's job does not influence the child's interests for TV programmes.
- Age and sex do not influence the desire of watching religious programmes.
- Children generally seem to expect to see religious programmes on TV.

The study draws conclusions and presents suggestions in various aspects through answering the following questions: Should religious programmes be shown on TV? How should it be if it is shown? What are the duties of parents, religious educators, programme makers in terms of the relationship between children, TV and religion.

Key Words: Child, media, television, religious education

ÖNSÖZ

20.yüzyıla damgasını vuran iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, bireysel ve toplumsal yaşamda pek çok değişimi beraberinde getirmiştir. Bu teknolojileri hayatın her ayrıntısına taşıyan araçlar, insanoğlunun adeta ayrılmaz bir parçası olarak telakki edilmektedir. Bu bağlamda, özellikle medyanın günlük hayattaki yeri ve etkisi sık sık gündeme getirilmektedir. Her medya türü, yer aldığı topluma; kullandığı dil, verdiği mesajlar ve kullanım şekli itibariyle birtakım davranış modelleri getirmektedir. Diğer bir ifadeyle her medya türü, hayatımıza kendi vrettiği kültürü taşımaktadır. Bu işlevi olumlu ya da olumsuz anlamda değerlendirmek mümkündür. Bir medya türü olan televizyon ise, bu anlamda en çok sorgulanan araçlardan birisidir.

Bu araştırma; televizyonun çocuklar için ifade ettiği anlamı ve onların hayatındaki yerini ele alırken, konuyu aile-çocuk-televizyon üçgeni içerisinde bir bütün olarak incelemektedir. Konuya din eğitimi perspektifinden bakarak, çocukların televizyondan dinî nitelikli program beklentileri olup olmadığını ortaya koymaya çalışan bu tez çalışmasında, çocuklara din eğitimi verme noktasında televizyondan yararlanıp yararlanılamayacağı sorgulanmaktadır.

“Medya, Çocuk ve Din Eğitimi” isimli bu çalışma, giriş bölümü dışında üç ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş’te; iletişim ve kitle iletişimi kavramlarına açıklık getirilerek medya iletişiminin ifade ettiği anlam üzerinde durulmaktadır. Ayrıca araştırmanın konusu, problemi, amacı, yöntemi ve hipotezleri hakkında bilgi verilmektedir.

Birinci Bölüm’de; teorik bir yaklaşımla medya, çocuk ve din eğitimi kavramları incelenmektedir. Medyanın tarihçesi, medyanın etkileriyle ilgili yaklaşımlar ve medyanın işlevleri bu bölümde yer almaktadır. Ayrıca son çocukluk döneminin gelişimsel özellikleri, aile-çocuk, televizyon-çocuk ilişkisi, çocukluğun tarihçesi ve

çocukluk döneminde dinî duygu ve düşünce gelişimi yine bu bölümde incelenen konulardır.

İkinci Bölüm’de; ampirik (tecrübi) bir yöntem izlenerek aile-çocuk-televizyon ilişkisi, uygulanan anketler ışığında değerlendirilmektedir. Bu bölümde, “Çocuklar ve Televizyon”, “Çocuklar, Aileleri ve Televizyon”, “Çocuklar ve Dinî Yayınlar” gibi ana başlıklara yer verilmektedir.

Üçüncü Bölüm’de; yaş, cinsiyet, okul, anne ve babanın öğrenim durumu, anne ve baba mesleği gibi bağımsız değişkenler ele alınarak, bunlar çocuk-televizyon ilişkisi açısından değerlendirilmektedir. Bu bölümde çapraz tablolar ve grafikler yer almaktadır.

Sonuç başlığını taşıyan bölümde ise; hipotezlerin ve elde edilen bulguların değerlendirilmesinin ardından, anne-babalara, din eğitimcilerine ve televizyon programı yapımcılarına önerilerde bulunulmuştur.

Bu araştırmanın her aşamasında bilgi ve tecrübesiyle yardımcı ve destek olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mustafa Öcal’a, gerek fikirleri gerekse kütüphanesiyle yolumu aydınlatan Çocuk Vakfı Başkanı Mustafa Ruhi Şirin’e, araştırmanın ampirik bölümünde istatistikî analizler konusunda yardımcı olan Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mustafa Sevüktekin’e, bilgisayar verilerinin kayıt ve analizinde, ayrıca tezin yazımında çok önemli katkıları olan kardeşim H. Kübra Aksu’ya ve bu tez çalışması boyunca maddi-manevi yardım ve destekte bulunan ailemin bütün fertlerine şükranlarımı arz ederim.

BURSA/2004

Ayşe Betül AKSU

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLolar	XII
KISALTMALAR	XVIII

GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, PROBLEMİ VE HİPOTEZLERİ	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI	11
III. ARAŞTIRMA KONUSUNUN ÖNEMİ	12
IV. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ	13
VI. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	14
A. ARAŞTIRMA MODELİ	14
B. SORULARIN HAZIRLANMASI VE UYGULAMA	15
C. VERİLERİN TOPLANMASI	15
D. VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE KULLANILAN İSTATİSTİK PROGRAMLARI VE YAPILAN ANALİZ	15

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDYA, ÇOCUK VE DİN EĞİTİMİ	17
I. MEDYA (KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI)	18
A. MEDYA NEDİR?	18
B. MEDYANIN (KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ) TARİHÇESİ	20
C. MEDYANIN İNSANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR	26
1. BİRİNCİ DÖNEM	26
2. İKİNCİ DÖNEM	27

3. ÜÇÜNCÜ DÖNEM	28
D. MEDYANIN İŞLEVLERİ	29
II. ÇOCUK KAVRAMI	32
A. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇOCUK ANLAYIŞI / ÇOCUĞA BAKIŞ	32
1. GELENEKSEL DOĞU KÜLTÜRÜNDE ÇOCUK	32
2. GELENEKSEL BATI KÜLTÜRÜNDE ÇOCUK	33
3. ORTAÇAĞ'DA ÇOCUKLUK	35
4. MODERN ÇOCUKLUK ANLAYIŞI	36
B. PEDAGOJİK AÇIDAN ÇOCUK	38
C. DİNİ AÇIDAN ÇOCUK	40
1. İLÂHÎ DİNLERİN ETKİSİYLE OLUŞAN ÇOCUK ANLAYIŞI	42
2. ÇOCUKTA DİNİ DUYGU VE DÜŞÜNCE GELİŞİMİ	44
D. ÇOCUK VE AİLE	47
E. ÇOCUK VE TELEVİZYON	49
III. EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİ KAVRAMLARI	52
A. EĞİTİM KAVRAMI	52
B. DİN EĞİTİMİ KAVRAMI	53
C. TELEVİZYON, DİN EĞİTİMİ VE DİNİ YAYINLAR	55

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI	62
I. ANKETE KATILAN ÖĞRENCİLERLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	63
A. ÇOCUKLARIN CİNSİYET DURUMLARINA GÖRE DAĞILIM	63
B. YAŞLARA GÖRE DAĞILIM:	63
C. SINIFLARA GÖRE DAĞILIM:	64
D. OKULLARA GÖRE DAĞILIM	64
E. ANNE VE BABALARIN MESLEĞİNE GÖRE DAĞILIM	65
F. ANNE-BABALARIN ÖZ/ÜVEY OLUŞLARINA GÖRE DAĞILIM	66
G. ANNE VE BABALARIN ÖĞRENİM DURUMU	67
II. ÇOCUKLAR VE TELEVİZYON	67
A. EVLERDEKİ TELEVİZYON SAYISI	68
B. ÇOCUKLARIN KENDİ ODALARINDA TELEVİZYON OLMA DURUMU	69
C. TELEVİZYON İZLEME SEBEPLERİ	70
D. TELEVİZYONU BİLGİLENDİRİCİ OLARAK GÖRÜP GÖRMEMELERİ	71
E. HAFTA İÇİ VE HAFTA SONU TELEVİZYON İZLEME ORANLARI	72

F. TELEVİZYON İZLEME SAATLERİ	74
G. EN ÇOK BEĞENİLEN TELEVİZYON PROGRAMI	75
H. VAKİT GEÇİRMEKTEN EN ÇOK HOŞLANILAN İLETİŞİM ARACI	77
III. ÇOCUKLAR, AİLELERİ VE TELEVİZYON	78
A. ANNE-BABALARIN BASILI MEDYAYI TAKİP ETME DURUMU	78
B. AİLEDE EN FAZLA TELEVİZYON İZLEYEN KİŞİ	80
C. AİLEDE TELEVİZYONU KONTROLÜNDE BULUNDURAN KİŞİ	81
D. AİLECE İZLENEN PROGRAM TÜRÜ	82
E. ÇOCUKLARIN TELEVİZYON İZLEMELERİNE MÜDAHALE EDEN AİLE BİREYLERİ	84
F. EVDE KENDİSİ İLE TELEVİZYON İZLENEN KİŞİLER	85
G. İZLENEN PROGRAMLA İLGİLİ AİLECE DEĞERLENDİRME YAPIP YAPMAMA DURUMU	86
H. EN İNANILIR VE GÜVENİLİR KAYNAK (DAVRANIŞLAR KONUSINDA EN ÇOK DİKKATE ALINAN KİŞİLER)	89
IV. ÇOCUKLAR VE DİNİ YAYINLAR	91
A. İSLAM DİNİ İLE İLGİLİ BİLGİLERİN İLK KAYNAĞI	91
B. TELEVİZYONDA İNANÇ VE İBADET ŞEKİLLERİ EN ÇOK GÖRÜLEN DİNLER	93
C. TELEVİZYON DİZİ VE FİMLERİNDEKİ MÜSLÜMAN DİN GÖREVLİLERİNE BAKIŞ	94
D. TELEVİZYON DİZİ VE FİMLERİNDEKİ HRİSTİYAN VE YAHUDİ DİN ADAMLARINA BAKIŞ	96
E. EVDE TELEVİZYON VE RADYOLARDAN DİNİ PROGRAMLARIN TAKİP EDİLME DURUMU	97
F. EVDE TELEVİZYONDAN KUR'AN-I KERİM İZLEME VE DİNLEME İLE İLGİLİ TUTUMLARI	98
G. "ÇAĞRI" FİLMİNİ İZLEME DURUMU	99
H. DİNİ NİTELİKLİ FİLM VE ÇİZGİ FİMLERİ İZLEME DURUMLARI	100
I. TELEVİZYONDA YAYINLANAN İLÂHİLERİ DİNLENME DURUMU	101
J. TELEVİZYONDAKİ DİNİ İFADELERİN ÇOCUKLARIN İLGİSİNİ ÇEKİP ÇEKMEME DURUMU	102
J. DİNİ KONULARDA BİLGİ ALMAK İÇİN EN ÇOK BAŞVURULAN İLETİŞİM ARACI	103
K. ÇOCUKLARA YÖNELİK DİNİ BİLGİLER ÖĞRETEN PROGRAMLAR YAYINLANMASI İSTEĞİ	104

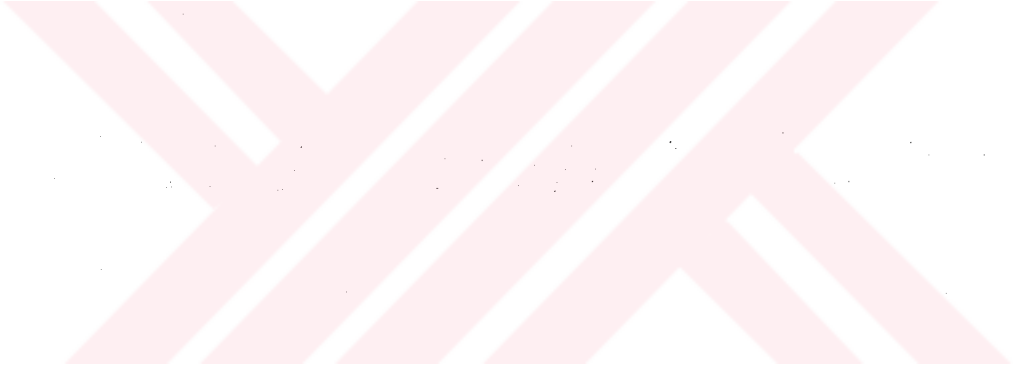
L. TELEVİZYONDA ALLAH VE İSLÂM PEYGAMBERİNİ TANITAN PROGRAMLAR GÖRME İSTEĞİ	105
M. TELEVİZYONDA DİNİ PRATİKLERİ / İBADETLERİ ANLATAN FİLM VE ÇİZGİ FİMLER GÖRME İSTEĞİ	106

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARININ TABLOLAR VE GRAFİKLERLE DEĞERLENDİRİLMESİ	108
SONUÇ	214
KAYNAKLAR	220

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

TABLÖLAR

DÜZ FREKANS TABLÖLARI

TABLO 1	Çocukların Cinsiyet Durumlarına Göre Dağılım	61
TABLO 2	Yaşlara Göre Dağılım	62
TABLO 3	Sınıflara Göre Dağılım	62
TABLO 4	Okullara Göre Dağılım	63
TABLO 5	Anne Mesleğine Göre Dağılım	63
TABLO 6	Baba Mesleğine Göre Dağılım	63
TABLO 7	Annenin Öz Oluşuna Göre Dağılım	64
TABLO 8	Babanın Öz Oluş Durumuna Göre Dağılım	65
TABLO 9	Annenin Öğrenim Durumuna Göre Dağılım	65
TABLO 10	Babanın Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı	65
TABLO 11	Evlerdeki Televizyon Sayısı	67
TABLO 12	Çocukların Kendi Odalarında Televizyon Olma Durumu	68
TABLO 13	Televizyon İzleme Sebepleri	69
TABLO 14	Televizyonu Bilgilendirici Olarak Görüp Görmemeleri	70
TABLO 15	Hafta İçi Televizyon İzleme Oranı	71
TABLO 16	Hafta Sonu Televizyon İzleme Oranı	72
TABLO 17	Televizyon İzleme Saatleri	73
TABLO 18	En Çok Beğenilen Televizyon Programı	74
TABLO 19	Vakit Geçirmekten En Çok Hoşlanılan İletişim Aracı	77
TABLO 20	Annelerin Basılı Medyayı Takip Etme Durumu	78
TABLO 21	Babaların Basılı Medyayı Takip Etme Durumu	78
TABLO 22	Ailede En Fazla Televizyon İzleyen Kişi	79
TABLO 23	Ailede Televizyonu Kontrolünde Bulunduran Kişi	80
TABLO 24	Ailece İzlenen Program Türü	82
TABLO 25	Çocukların Televizyon İzlemelerine Müdahale Eden Aile Bireyleri	83
TABLO 26	Evde Kendisi İle Televizyon İzlenen Kişiler	85
TABLO 27	İzlenen Programla İlgili Ailece Değerlendirme Durumu	86

TABLO 28	İzlenen Programların Konuşulduğu Kişiler	87
TABLO 29	Çocuklara Göre En Güvenilir Kaynak	88
TABLO 30	En İnanılır Kaynak	89
TABLO 31	İslam Dini İle İlgili Bilgilerin İlk Kaynağı	91
TABLO 32	Televizyonda İnanç Ve İbadet Şekilleri En Çok Görülen Dinler	92
TABLO 33	Televizyon Dizi Ve Filmlerindeki Müslüman Din Görevlilerine Bakış	94
TABLO 34	Televizyon Dizi Ve Filmlerindeki Hristiyan Ve Yahudi Din Adamlarına Bakış	95
TABLO 35	Evlerde Televizyon Ve Radyolardan Dinî Programların Takip Edilme Durumu	96
TABLO 36	Çocukların Ve Ailelerin Televizyondan Kur'an-I Kerim İzleme Ve Dinleme İle İlgili Tutumları	97
TABLO 37	Çocukların "Çağrı" Filmini İzleme Durumu	99
TABLO 38	Dinî Nitelikli Film Ve Çizgi Filmleri İzleme Durumları	100
TABLO 39	Televizyonda Yayınlanan İlâhileri Takip Etme Durumu	101
TABLO 40	Televizyondaki Dinî İfadelerin Çocukların İlgisini Çekip Çekmeme Durumu	102
TABLO 41	Dinî Konularda Bilgi Almak İçin En Çok Başvurulan İletişim Aracı	103
TABLO 42	Çocuklara Yönelik Dinî Bilgiler Öğreten Programlar İsteği	104
TABLO 43	Televizyonda Allah Ve İslâm Peygamberini Tanıtan Programlar Görme İsteği	105
TABLO 44	Televizyonda Dinî Pratikleri / İbadetleri Anlatan Film Ve Çizgi Filmler Görme İsteği	106

ÇAPRAZ FREKANS TABLOLARI*

Tablo-h/1	En Çok Beğenilen Program Türü ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki	109
Tablo-h/2	Çocukların İzlediği Programları Konuştukları Kişiler ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki	111
Tablo-h/3	Televizyondaki Dinî İfadelerin Çocukların İlgisini Çekmesi ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki	113
Tablo-h/4	Çocukların Televizyonda Kendilerine Yönelik Dinî Programlar Yayınlanması İsteği ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki	115
Tablo-h/5	Çocukların Televizyonda Dinî Pratikleri Gösteren Çocuk Programları Görme İsteği ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki	116

* Tablolara ait grafikler tabloların altında yer almaktadır.

Tablo-h/6	Çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” İle İlgili Programları Televizyonda Görme İsteği ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki	117
Tablo-h/7	Çocukların Televizyonda Yayınlanan İlahîleri Dinleme Durumu ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki	119
Tablo-h/8	Çocukların En Çok Beğendikleri Program Türü ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki	120
Tablo-h/9	Çocukların İzledikleri Programları Konuştukları Kişiler ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki	122
Tablo-h/10	Çocukların Vakit Geçirmekten En Çok Hoşlandıkları İletişim Aracı ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki	123
Tablo-h/11	Televizyondaki Dinî İfadelerin Çocukların İlgisini Çekmesi ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki	124
Tablo-h/12	Çocukların Kendilerine Yönelik Dinî Programlar Yayınlanması İsteği ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki	125
Tablo-h/13	Çocukların Televizyonda Dinî Pratikleri Gösteren Çocuk Programları Görme İsteği ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki	127
Tablo-h/14	Çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” İle İlgili Programları Televizyonda Görme İsteği ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki	128
Tablo-h/15	Çocukların Televizyonda Yayınlanan İlahîleri Dinleme Durumu ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki	129
Tablo-h/16	Ailece İzlenen Program Türü ile Okul(Sosyo-Kültürel Seviye) Değişkeni Arasındaki İlişki	131
Tablo-h/17	Televizyonda Yayınlanan Programların Ailece Değerlendirilme Durumu ile Okul (Sosyo-KültürelSeviye) Değişkeni Arasındaki İlişki	132
Tablo-h/18	Çocukların Televizyonda İzledikleri Programları Konuştukları Kişiler ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki.	133
Tablo-h/19	Çocukların İlk Dinî Bilgileri Aldığı Kişiler ile Okul (Sosyo-KültürelSeviye) Değişkeni Arasındaki İlişki	135
Tablo-h/20	Evde Dinî Programların İzlenme ve Dinlenme Durumu ile Okul Değişkeni (Sosyo-KültürelSeviye) Arasındaki İlişki	136
Tablo-h/21	Evde Televizyondan Kur’an-ı Kerim İzlenme ve Dinlenme Durumu ile Okul Değişkeni (Sosyo-KültürelSeviye) Arasındaki İlişki	138
Tablo-h/22	Televizyondaki Dinî ifadelerin Çocukların İlgisini Çekmesi ile Okul Değişkeni (Sosyo-KültürelSeviye) Arasındaki İlişki Arasındaki İlişki	139

Tablo-h/23	Çocukların Dinî Konularda Bilgi Almak İçin En Çok Başvurdıkları İletişim Aracı ile Okul (Sosyo-Kültürel Seviye) Değişkeni Arasındaki İlişki	141
Tablo-h/24	Çocukların Kendileri İçin Dinî Programlar Yayınlanması İsteği ile Okul (Sosyo-Kültürel Seviye) Değişkeni Arasındaki İlişki	142
Tablo-h/25	Çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” ile İlgili Programları Televizyonda Görme İsteği ile Okul (Sosyo-Kültürel Seviye) Değişkeni Arasındaki İlişki	144
Tablo-h/26	Çocukların Televizyonda Yayınlanan İlahileri Dinleme Durumu ile Okul (Sosyo-Kültürel Seviye) Değişkeni Arasındaki İlişki	145
Tablo-h/27	Çocukların Kendi Davranışları Konusunda Dikkate Aldıkları Kişi ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	147
Tablo-h/28	Evde Televizyonu Kontrolünde Bulunduran Kişi ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	148
Tablo-h/29	Çocukların İzleyecekleri Programlarla İlgili Kural Koyan Kişi ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	150
Tablo-h/30	Televizyonda Yayınlanan Programları Ailece Değerlendirme Durumu ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	151
Tablo-h/31	Çocukların Vakit Geçirmekten En Çok Hoşlandığı İletişim Aracı ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	152
Tablo-h/32	Televizyondaki Dinî İfadelerin Çocukların İlgisini Çekmesi ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	154
Tablo-h/33	Çocukların Dinî Konularda Bilgi Almak İçin En Çok Başvurdıkları İletişim Aracı ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	155
Tablo-h/34	Evde Dini Programların İzlenme ve Dinlenme Durumu ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	156
Tablo-h/35	Evde Televizyondan Kur’an-ı Kerim İzlenme ve Dinleme Durumu ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	158
Tablo-h/36	Çocukların Kendileri İçin Dinî Programlar Yayınlanması İsteği ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni ile Arasındaki İlişki	160
Tablo-h/37	Çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” ile İlgili Programları Televizyonda Görme İsteği ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	161
Tablo-h/38	Çocukların Televizyonda Yayınlanan İlahileri Dinleme Durumu ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	163

Tablo-h/39	Çocukların Televizyonda Yayınlanan İlahileri Dinleme Durumu ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	164
Tablo-h/40	Evde Dinî Programların İzlenme ve Dinlenme Durumu ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	166
Tablo-h/41	Ailece İzlenen Program Türü ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	168
Tablo-h/42	Çocukların Kendileri İçin Dinî Programlar Yayınlanması İsteği ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	169
Tablo-h/43	Televizyondaki Dinî İfadelerin Çocukların İlgisini Çekmesi ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	170
Tablo-h/44	Çocukların Kendi Davranışları Konusunda Dikkate Aldıkları Kişiler ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	172
Tablo-h/45	Çocukların İzleyeceği Programlarla İlgili Kural Koyan Kişi ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	173
Tablo-h/46	Çocukların Vakit Geçirmekten En Çok Hoşlandıkları İletişim Aracı ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	174
Tablo-h/47	Televizyonda Yayınlanan Programları Ailece Değerlendirme Durumu ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	176
Tablo-h/48	Evde Televizyonu Kontrolünde Bulunduran Kişi ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	177
Tablo-h/49	Televizyondan Kur'an-ı Kerim İzlenme ve Dinlenme Durumu ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki	179
Tablo-h/50	Çocukların Vakit Geçirmekten En Çok Hoşlandıkları İletişim Aracı ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	180
Tablo-h/51	Evde Televizyonu Kontrolünde Bulunduran Kişi ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	182
Tablo-h/52	Çocukların İzleyeceği Programlarla İlgili Kural Koyan Kişi ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	184
Tablo-h/53	Televizyonda Yayınlanan Programların Ailece Değerlendirilme Durumu ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	185
Tablo-h/54	Çocukların Dinî Konularda Bilgi Almak İçin En Çok Başvurdukları İletişim Aracı ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	187
Tablo-h/55	Çocukların Televizyonda Kendileri İçin Dinî Programlar Yayınlanması İsteği ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	188

Tablo-h/56	Televizyondaki Dinî İfadelerin Çocukların İlgisini Çekmesi ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	190
Tablo-h/57	Televizyondan Dinî Programların İzlenme ve Dinlenme Durumu ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	191
Tablo-h/58	Çocukların “Allah ve İslâm Peygamberi” İle İlgili Programları Televizyonda Görme İsteği ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	192
Tablo-h/59	Çocukların Televizyonda Yayınlanan İlahileri Dinleme Durumu ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	194
Tablo-h/60	Çocukların Vakit Geçirmekten En Çok Hoşlandıkları İletişim Aracı ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	196
Tablo-h/61	Evde Televizyonu Kontrolünde Bulunduran Kişi ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki ilişki	197
Tablo-h/62	Çocukların İzleyecekleri Programlarla İlgili Kural Koyan Kişi ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	198
Tablo-h/63	Televizyonda Yayınlanan Programların Ailece Değerlendirilme Durumu ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki ilişki	200
Tablo-h/64	Çocukların Kendileri İçin Dinî Programlar Yayınlanması İsteği ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	201
Tablo-h/65	Televizyondaki Dinî İfadelerin Çocukların İlgisini Çekmesi ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	203
Tablo-h/66	Çocukların Dinî Konularda Bilgi Almak İçin En Çok Başvurdıkları İletişim Aracı ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki ilişki	204
Tablo-h/67	Evde Televizyondan Dinî Programların İzlenme ve Dinlenme Durumu ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	206
Tablo-h/68	Çocukların “Allah ve İslâm Peygamberi” ile İlgili Programları Televizyonda Görme İsteği ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	207
Tablo-h/69	Çocukların Televizyonda Yayınlanan İlahileri Dinleme Durumu Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki	209

KISALTMALAR

a.e.	: aynı eser
a.g.e	: adı geçen eser
a.g.m	: adı geçen makale
a.g.s	: adı geçen seminer
Bkz.	: bakınız
c.	: cilt
çev	: çeviren
Der.	: derleyen
Hz.	: hazreti
p.	: page
RTÜK	: Radyo Televizyon Üst Kurulu
s.	: sayfa
s.k.s.	: sosyo-kültürel seviye
sy.	: sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: tarihsiz
TV	: televizyon
vb	: ve benzeri
y.y.	: yüzyıl

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, PROBLEMİ VE HİPOTEZLERİ

İletişim teknolojilerinin gelişmesi ile hayatımıza giren “kitle iletişim araçları” ifadesi, son yıllarda yerini “medya” sözcüğüne bırakmıştır. Gazete, kitap, dergi, radyo, televizyon gibi kitleye yönelik görsel ve işitsel yayın yapan araçları ifade eden bu sözcük, özellikle son on yıllık zaman dilimi içerisinde dilimizdeki yerini almıştır. Kitle iletişimini ifade eden bu kelimenin anlamını irdelemeden önce, “iletişim” terimini incelemek, onun kapsamında yer alan unsurları doğru anlamak ve anlamlandırmak gerekmektedir.

İletişim nedir? Medya ya da başka bir deyişle gazete, kitap, dergi, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçları; bilgisayar, telefon, uydu gibi iletişim teknolojileri; konferans, konser, tartışma gibi kişiler arası ya da gruplararası iletişim; işaret, bakış, gözyaşı, gülümseme, mimikler, giyinme alışkanlıkları gibi sözsüz iletişim, dahası sessizlik iletişim sözcüğünün kapsamı içerisinde yer almaktadır.¹ Bu durumda hayatın her alanında bir iletişim sürecinin yaşanmakta olduğundan söz edilebilir. İletişim sözcüğünü en genel anlamda; belirli araçlar kanalıyla kaynaktan hedefe çeşitli mesajların iletilmesi süreci olarak ifade edebiliriz. İletişim, kişilerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri veya kurumların karşılıklı olarak oluşturdukları bir süreç olabildiği gibi, birtakım teknoloji ürünleri ile kişilerin arasında varolan bir süreç de olabilmektedir.

İnsanların kendi aralarındaki iletişim ile, medya dediğimiz kitle iletişim araçları yoluyla oluşturulan iletişim arasında önemli farklılıklar vardır.² Bu farklılıkları şöyle özetlemek mümkündür: Medya iletişimi, her yönüyle dolaylı bir iletişimdir. Bu tür iletişimde mesajlar, kitleye araçlar tarafından ulaştırılır. Medya iletişimi yüzyüze

¹ Usluata, Ayseli, İletişim, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.11.; Bkz. Fiske, John, İletişim Çalışmalarına Giriş, (çev:Süleyman İrvan), Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1996, s. 15-16.

² Bkz. Aziz, Aysel, Radyo ve Televizyonla Eğitim, Sevinç Matbaası, Ankara, 1982, s. 3.

iletişimde olduğu gibi, beş duyunun kullanıldığı bir iletişim değildir. Beş duyu içinde, en fazla göze hitap edilir. Mesaj alıcılarının, onun kaynağı üzerinde herhangi bir etkisi yok gibidir. İzleyiciler ve okuyucular, mesaj kaynaklarını çoğu zaman bilmezler ya da ancak hayali bir bilme yoluna giderler.³ Belki de bu niteliklerinden ötürü her medya türü özellikle en zirvede olduğu dönemde birtakım eleştirilere uğramıştır.

Bir araç vasıtasıyla, herhangi bir kitleye seslenmek hedeflendiğinde kullanılan aracın türü son derece önemlidir. Çünkü o aracın doğasından gelen özellikler, iletişim olayının niteliğini etkileyecektir. Marshall Mc Luhan “Araç iletidir” diyerek, iletişimde iletinin gönderilmesi hususunda aracın ya da kanalın önemini vurgulamıştır. Kişileri, araçların tekniklerinin etkilediğini ve denetlediğini savunan Mc Luhan, çalışmalarında kitle iletişim araçlarının; baskı makinesinden başlayarak, radyo ve özellikle de televizyonun, toplum üzerindeki etkilerini incelemiş ve elektronik iletişim araçlarının kültürü yaygınlaştırarak dünyayı “küresel bir köy”e dönüştüreceklerini öne sürmüştür. O, aracın, iletişimin anlamını saptadığı ve hiçbir iletişim aracının ya da kanalının yansız olmadığı görüşünü savunmuştur.⁴ O halde, bir teknolojinin kendine göre bir toplumsal değişim programıyla donanmış olduğunu farkedememek, teknolojinin tarafsız olduğunu sanmak çok akıllıca bir tavır olarak değerlendirilemez. Dahası iletişim biçimlerimizdeki teknolojik değişikliklerin, ulaşım biçimlerimizdeki değişikliklere göre daha ideoloji yüklü olduğu değerlendirmesi yapılmaktadır.⁵ Önceleri ilginç bir değerlendirme olarak görülen bu fikir, zamanla pek çok taraftar bulmuştur. Bunun ardından başta televizyon olmak üzere hızla çoğalan medya çeşitleri, etkileri bakımından incelenmeye devam edilmiştir.

Medyaya yönelik bakış açıları, kötümser ve iyimser yaklaşımlar olarak ikiye ayrılabilir. Toplumsal sorunların çözülme perspektiflerinin görülmediği dengeli-istikrarlı toplumsal yaşamın varlığının sosyal düşüncede (teoride) açıklanamadığı dönemlerde kötümser yaklaşımlar öne çıkarak, sorumlular arasında en önemli rol kitle iletişim araçlarına (medyaya) verilmektedir. Uyumlu dönemlerde ise bu araçlar,

³ Sözen, Edibe, Medyatik Hafıza, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, s. 38.

⁴ Bkz. Usluata, a.g.e., s. 24.

⁵ Postman, Neil, Televizyon: Öldüren Eğlence, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 171.; Ayrıca Bkz. Kaplan, Yusuf, “Yokülkenin Çocukları ve Medyaları”, Kadın ve Aile, İstanbul, 1997, sy. 142, s. 29.

taşıdıkları niteliklerle, bu ortamı hazırlayan olmasa bile sürdüren ve koruyan bir yansıtılışla karşılaşmaktadırlar.⁶ Günümüzde ise zaman zaman hayatı kolaylaştırdığı da vurgulanan pek çok medya türü, sayıları hiç de azımsanamayacak bir grubun sert eleştirilerine konu olmuştur. Bazıları yeni medya türlerinin hızla çoğalmasıyla, kültürel diye adlandırılan kimliğe bağlı bazı yaşam tarzlarının yokolacağını, bunların sanayice kaçınılmaz olarak üretilen bir kültürün karşı konulamaz yükselişi tarafından silinip süpürüleceğini ifade etmiştir. Bu gibi karamsar gelecek tahminleri arasında en çok yankı yapanı, kuşkusuz, bir çeşit demokrasi anlayışını savunanlarındır. Demokrasi ve eşitliği savunanlar, yeni medyaların; zenginlerle fakirleri, nitelikli veya seçilmiş mesajları elde edebilenlerle kitle medyalarının ortaya koyduğu mesajlarla yetinmek zorunda kalanları birbirinden ayıran uçurumu daha da derinleştireceğini dile getirmişlerdir.⁷

Bu araçlara yöneltilen eleştiriler çok da haksız olmasa gerektir. Nitekim iletişim araçlarının her biri, geliştikleri süre içinde kendilerine mahsus kültürler de geliştirmişlerdir. Şimdi, bu kültürlerin de sınırları bulanıklaşmakta; araçlar kaynaşıp yeni yeni bileşimler ortaya çıkardıkça, yeni kültürel bileşimleri de ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, komşuluk ilişkileri üzerinde tek başına telefonun yaptığı etki ile telefon+gazete+televizyon+diğerlerinin toplam etkisi farklı olmaktadır. Bütün bu dönüşümler, mimari, ev içlerinin kullanımı, karı-koca-çocuk-akrabalar-okul-aile-işyeri-ev ilişkileri üzerinde de farklı etkilerde bulunmaktadır.⁸

Dolayısıyla yaşadığımız çağı, iletişim patlamasının yaşandığı bir süreç olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu patlama, insanoğlunu kitle iletişim araçlarıyla sarılmış ve kuşatılmış bir yaşamın içine yerleştirmiştir.⁹

Medya türleri içerisinde en çok “televizyon”, medyanın hedef kitleleri içerisinde de en çok “çocuk” tartışma konusudur. Çünkü 20. yüzyılın öncesinde;

⁶ Alemdar, Korkmaz-Kaya, A.Raşit, Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar, Savaş Yayınları, Ankara, 1983, s. 7.

⁷ Balle, Francis - Eymery, Gerard, Yeni Medyalar, çev. Mehmet Selami Şakiroğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 90-91.

⁸ Avcı, Nabi, Kitle Kültürü Enformatik Cehalet, Rehber Yayınları, Ankara, 1990, s. 87.

⁹ Tokgöz, Oya, “Gazetecilik Yapan İletişim Araçlarında Gelişim: Elektronik Gazete”, Kitle İletişim Tekniklerindeki Gelişim ve Yazılı Basının Geleceği, 1982 Yılı Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, No: 2, İstanbul, 1982, s. 22.

çocuğun, toplumun bir bireyi olma sürecinde üç unsur önem taşıyordu: Gelenek, aile ve eğitim. Geleneklerin etkisi sanayileşmenin ardından azalırken, aile ve eğitim önem kazandı. 20. yüzyılda ise çocuğun toplumsal kimlik kazanmasına etki eden medya türleri karşımıza çıkmıştır. Bunlar da en az diğerleri kadar önem taşımaktadır.¹⁰

Bu araştırmanın başlığı “medya” ifadesini içermekte ise de, burada sözkonusu edilen medya türü aslında televizyondur. Çünkü medya türlerinin tamamını ele almak, bu araştırmanın sınırlarını son derece zorlayacak niteliktedir. Televizyonun yaygınlık oranı, kullandığı dil ve izlerkitle üzerindeki etkileri itibariyle son yüzyılda en çok tartışılan medya türü olması, araştırmacıyı bu konuya kanalize olmaya yöneltmiştir.

Televizyon, bir medya türü olmakla birlikte, diğer medya türlerinden bir noktada ayrılmaktadır. O da yazılı basın, radyo ve sinemadaki gibi kendine özgü bir anlatım dilinin olmayışıdır. Televizyon bu anlamda, görsel sanat, tiyatro, sinema, müzik vb. sanatsal iletişim araçlarından yararlanır bir duruma gelmektedir. Ev ortamında (sinemaya göre) daha aydınlık bir ortamda izlenmesi, ilgilenmek ya da eğlenmek amacıyla emek harcanmaması, bu iletişim aracının kullanılmasını cazipleştirmektedir. İzlemede iletişim ortamının rahatlığı televizyonun alıcı birimini ekran karşısında pasif bir konuma sokmaktadır.¹¹ Belki de televizyon hakkındaki olumsuz kanaatleri besleyen en önemli şey, bu pasiflik durumudur. Televizyon, birçok yönüyle salt araç olarak görülmemekte, toplumsal ve entellektüel bir ortam oluşturması nedeniyle ona daha farklı bir anlam yüklenmektedir. O, toplumu değiştirme ve dönüştürme sürecinde yaygın bir kullanım ağının içerisinde bulunması nedeniyle, diğer medya türlerinden daha etkili bir işlevi üstlenmiştir.¹² Televizyonun cazibesinden her yaş grubundan insan etkilenebilmekle birlikte, özellikle çocukların bu noktada merkezi bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Çocukların, buldukları yaş dönemi ve hayat tecrübesi eksikliğinden kaynaklanan doğru ve yanlış ayırtedebilme yetilerinin gelişmemişliği, hayal dünyalarının genişliği, duygusallıkları, hayata karşı savunmasız oluşları, çabuk etkilenebilirlik özellikleri, ilgileri, ister-istemez çocuk-televizyon ilişkisi

¹⁰ Özkök, Ertuğrul, “Kitle İletişim Araçlarının Yalnızlaştırıcı Etkileri ve Yazılı Basın”, Kitle İletişim Tekniklerindeki Gelişme ve Yazılı Basının Geleceği, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, No: 2, İstanbul, 1982, s. 94.

¹¹ Güler, Deniz, “Kitle İletişim Araçlarının İletişim ve Eğitim İletişimi Özellikleri”, Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi, sy. 9, 1991, s. 333-334.

¹² Şirin, M. Ruhi, Kuşatılmış Çocukluğun Öyküsü, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 29.

üzerinde toplamaktadır. Buna bir de “televizyonla birlikte, çocukluk fikrinin yokolduğu”nu söyleyenlerin ifadeleri ilave edildiğinde bu ilişkiyi sorgulamak adeta zorunlu hale gelmektedir. Çünkü Neil Postman’ın dile getirdiği bu görüşe göre; televizyon, çocuk ve yetişkinlere aynı iletileri sunup, bir örnek hale getirmekle çocuk ve yetişkin dünyası arasındaki farkı ortadan kaldırmıştır. Giyim, yiyecek, oyun, eğlence, konuşulan dil gibi hususlarda televizyon, çocuk ve yetişkin zevklerini türdeş hale getirmiştir.¹³ Yine bu görüşe göre 12 yaş mantalitesine göre hazırlanan programlarla yetişkinler de çocuklaştırılmış, böylece toplumda televizyon çağıyla birlikte üç kesim yer almıştır: Bir uçta bebeklik, diğerinde ihtiyarlık ve bu ikisinin ortasında “yetişkin-çocuk” diyebileceğimiz kesim.¹⁴

Çocuk-televizyon ilişkisini aileden bağımsız olarak ele almak araştırma açısından birtakım eksiklikleri beraberinde getirecektir. Zira çocuk, aile ortamında hayata gözlerini açmakta ve ilk eğitimini burada almaktadır. Çocukların televizyon izleme alışkanlıkları da büyük ölçüde aileden etkilenmekte, aile bireylerinin tavırlarına göre şekil almaktadır. Aile-çocuk ilişkisi; ebeveynlerin birbiriyle ilişkisi, ebeveynlerin sosyo-kültürel seviyeleri, ailelerin sosyal aktivitelere ve çevre ile iletişime ayırdıkları zaman, ailede çocuk eğitimiyle ilgili olarak belirlenen kurallar ile yakından ilgilidir. Bu ilişki bütün medya türlerinin kullanımının yanı sıra, televizyon kullanımını da büyük ölçüde etkilemektedir. Nitekim bir araştırmada ifade edildiği gibi “Türkiye’de aile elektronik bir hanede yaşamaktadır.”¹⁵ Diğer bir ifadeyle televizyon, tıpkı ailenin bir ferdi gibi evlerde önemli bir yeri hatta pek çok ailede baş köşeyi işgal etmektedir. Bir sosyologumuzun ifadesiyle söylersek “Günümüz Türkiye için televizyonsuz bir ev düşünmek neredeyse mümkün değil. Belki de artık yalnız Türkiye tarihini değil, dünya tarihini de İsa’dan önce ve İsa’dan sonra ayırımı gibi “TV’den önceki çağ” ve “TV’den sonraki çağ” diye ikiye ayırmak gerekecektir.¹⁶ Bu durumda televizyon-çocuk ilişkisini ele alan araştırmalar, M. Ruhi Şirin’in de ifade ettiği gibi “aile odaklı çocuk merkezli”¹⁷ olarak ele alınmak zorundadır.

¹³ Postman, Neil, Çocukluğun Yokoluşu, çev. Kemal İnal, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s.168.

¹⁴ Bkz. Postman, a.g.e., s.128.

¹⁵ Batmaz, Veysel-Aksoy, Asu, Türkiye’de Televizyon ve Aile, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1995, s. 81.

¹⁶ Yazan, Ümit Meriç, Türkiye Kanatlarınızın Altında, İz Yayınları, İstanbul, 1997, s. 135.

¹⁷ Şirin, M. Ruhi, “Aile Odaklı Çocuk Merkezli Eğitimin Öncelikleri”, Eğitim Yazıları, İnsan Eğitimi ve Kültür ve Yardımlaşma Vakfı, İstanbul, 2000, sy. 2, s. 36.

Bu araştırma, “aile odaklı çocuk merkezli” bir anlayışı esas alarak televizyon-çocuk ilişkisini din eğitimi bilimi açısından incelemektedir. Bu noktada çocukların dinî inanç ve pratiklere vurgu yapan programlara karşı ilgileri ya da bu tür yayınlarla ilgili talepleri ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Bir başka deyişle; mevcut durum tespitinin yanısıra gelecekle ilgili beklentilerin de belirlenmesine gayret edilmektedir. Araştırma çerçevesinde incelenecek problemler şunlardır:

- 1- Aile ortamında (ailece) hangi tür programlar izlenmektedir?
- 2- Ailelerin, televizyonda yayınlanan programlar hakkında çocuklarıyla konuşma ve değerlendirme yapma durumları hangi düzeydedir?
- 3- Ailelerde çocukların izleyeceği programlarla ilgili kuralları kim koymaktadır?
- 4- Çocuklar, izledikleri programlar hakkında kimlerle konuşmayı tercih etmektedirler?
- 5- Evde televizyon genellikle kimin kontrolündedir?
- 6- Çocukların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı hangisidir?
- 7- Çocukların, kendi davranışları konusunda dikkate aldıkları, dolayısıyla en güvenilir buldukları kaynak hangisidir?
- 8- Çocukların en çok beğendikleri program türü hangisidir?
- 9- Çocuklar ilk dinî bilgilerini kimlerden almaktadırlar?
- 10- Çocuklar dinî konularda bilgi edinmek için en çok hangi iletişim aracına (medya türüne) yönelmektedirler?
- 11- Çocukların evlerinde dinî programların radyo ve televizyondan takip edilme durumu hangi düzeydedir?
- 12- Çocuklar radyo ve televizyondan kendilerine yönelik, dini öğreten programlar yayınlanmasını istemekte midirler?
- 13- Televizyondaki Kur’an-ı Kerim yayınları konusunda çocukların ve ailelerinin tavırları nasıldır?
- 14- Televizyon programlarında yer alan dinî ifadeler, çocukların ilgisini çekmekte midir?
- 15- Çocuklar, televizyonda “Allah ve İslam Peygamberi”ni anlatan programlar yayınlanmasını istemekte midirler?
- 16- Çocuklar, televizyonda dinî pratikleri/ibadetleri anlatan film veya çizgi film gibi programlar görmek istemekte midirler?

Yukarıda yer alan problemler; yaş, cinsiyet, okul, annenin öğrenim durumu, babanın öğrenim durumu, anne mesleği, baba mesleği gibi bağımsız değişkenler çerçevesinde değerlendirilerek şu **hipotezler** oluşturulmuştur:

- 1- Çocukların yaşları ilerledikçe, çocuk programlarına duydukları ilgi azalmaktadır.
- 2- Çocukların yaşları ilerledikçe, izledikleri programları anne-babalarıyla paylaşma oranı düşmektedir.
- 3- Çocuklar -her üç yaş grubunda da (11-12-13. yaşlar)- televizyondaki dinî ifadelerle ilgilenmektedirler.
- 4- Çocuklar -her üç yaş grubunda da (11-12-13.yaşlar)- televizyonda kendilerine yönelik dinî programlar yayınlanmasını istemektedirler.
- 5- Çocuklar - her üç yaş grubunda da (11-12-13. yaşlar)- televizyonda abdest, namaz gibi dinî pratikleri gösteren programlar görmek istemektedirler.
- 6- Çocuklar - her üç yaş grubunda da (11-12-13. yaşlar)- televizyonda “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programlar görmek istemektedirler.
- 7- Çocuklar – her üç yaş grubunda da (11-12-13. yaşlar)- televizyonda yayınlanan ilahileri dinlemektedirler.
- 8- a) Kız çocuklar, sinema ve dizi filmlere daha çok ilgi duymaktadırlar.
b) Erkek çocuklar, spor programlarına daha çok ilgi duymaktadırlar.
- 9- a) Kız çocuklar, izledikleri programları genellikle arkadaşlarıyla konuşmaktadırlar.
b) Erkek çocuklar, izledikleri programları genellikle arkadaşlarıyla konuşmaktadırlar.
- 10- a) Kız çocukların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı, bilgisayardır.
b) Erkek çocukların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı, bilgisayardır.
- 11- a) Televizyonda yer alan dinî ifadeler, kız çocukların ilgisini çekmektedir.
b) Televizyonda yer alan dinî ifadeler, erkek çocukların ilgisini çekmektedir.
- 12- Televizyonda kendilerine yönelik dinî programlar yayınlanması konusunda kız çocuklar, erkeklerden daha isteklidirler.
- 13- a) Kız çocuklar; abdest, namaz gibi dinî pratikleri gösteren programları televizyonda görmek istemektedirler.

- b) Erkek çocuklar; abdest, namaz gibi dinî pratikleri gösteren programları televizyonda görmek istemektedirler.
- 14- a) Kız çocuklar, televizyonda “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programlar görmek istemektedirler.
b) Erkek çocuklar, televizyonda “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programlar görmek istemektedirler.
- 15- a) Kız çocuklar televizyonda yayınlanan ilahileri dinlemektedirler.
b) Erkek çocuklar televizyonda yayınlanan ilahileri dinlemektedirler.
- 16- Ailenin sosyo-kültürel seviyesi ne olursa olsun, ailece en çok izlenen program türü sinema ve dizi filmlerdir.
- 17- Ailenin sosyo-kültürel seviyesi yükseldikçe, televizyonda yayınlanan programların ailece değerlendirilme oranı yükselmektedir.
- 18- Ailenin sosyo-kültürel seviyesi ne olursa olsun, çocuklar izledikleri programları genellikle arkadaşlarıyla konuşmaktadırlar.
- 19- Ailenin sosyo-kültürel seviyesi yükseldikçe, çocukların ilk dinî bilgileri aldıkları kişilerin kendi anne-babaları olması oranında düşüş meydana gelmektedir.
- 20- Ailenin sosyo-kültürel seviyesi yükseldikçe, evde televizyon ve radyodan dinî programların devamlı olarak izlenme ve dinlenme oranı düşmektedir.
- 21- Ailenin sosyo-kültürel seviyesi yükseldikçe, ailenin televizyondan hep birlikte Kur’an-ı Kerim izleme ve dinleme oranı düşmektedir.
- 22- Ailenin sosyo-kültürel seviyesi yükseldikçe, televizyondaki dinî ifadelerin çocukların ilgisini çekmesi oranında düşüş meydana gelmektedir.
- 23- Ailenin sosyo-kültürel seviyesi yükseldikçe, çocukların dinî konularda bilgi almak için başvurdukları iletişim aracının, “kitap ve dergiler” olması oranında da yükseliş meydana gelmektedir.
- 24- Ailenin sosyo-kültürel seviyesi yükseldikçe, çocukların televizyonda kendileri için –devamlı olarak- dinî programlar yayınlanması isteğinde düşüş meydana gelmektedir.
- 25- Ailenin sosyo-kültürel seviyesi yükseldikçe, çocukların televizyonda “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programları –sık sık- görme isteğinde düşüş meydana gelmektedir.
- 26- Ailenin sosyo-kültürel seviyesi yükseldikçe, çocukların televizyonda yayınlanan ilahileri dinleme oranında düşüş meydana gelmektedir.

- 27- Annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe, çocukların kendi davranışları konusunda dikkate aldıkları(en güvenilir buldukları) kaynağın kendi anne-babaları olması oranında da yükseliş meydana gelmektedir.
- 28- Annenin öğrenim seviyesi ne olursa olsun, evlerde televizyonu kontrolünde bulunduran kişi “baba”dır.
- 29- Annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe, çocukların izleyeceği programlarla ilgili olarak “anne-babanın birlikte kural koyan kişi” olmaları oranında da yükseliş meydana gelmektedir.
- 30- Annenin öğrenim seviyesi ne olursa olsun, aileler televizyonda yayınlanan programları “bazen” ailece değerlendirmektedirler.
- 31- Annenin öğrenim seviyesi ne olursa olsun, çocukların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı bilgisayardır.
- 32- Annenin öğrenim seviyesi ne olursa olsun, televizyondaki dinî ifadeler çocukların ilgisini çekmektedir.
- 33- Annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe, çocukların dinî konularda bilgi almak için en çok başvurdukları iletişim aracının “kitap ve dergiler” olması oranında da yükseliş meydana gelmektedir.
- 34- Annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe, evde televizyon ve radyodan dinî programların izlenme ve dinlenme oranı düşmektedir.
- 35- Annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe, televizyondan ailece hep birlikte Kur’an-ı Kerim izleme ve dinleme oranı düşmektedir.
- 36- Annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe, çocukların televizyonda kendileri için –devamlı- dinî programlar yayınlanması isteğinde düşüş meydana gelmektedir.
- 37- Annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe, çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programları televizyonda –sık sık- görme isteğinde düşüş meydana gelmektedir.
- 38- Annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe, çocukların televizyonda yayınlanan ilahileri devamlı dinleme oranında düşüş meydana gelmektedir.
- 39- Babanın öğrenim seviyesi yükseldikçe, çocukların televizyonda yayınlanan ilahileri devamlı dinleme oranında düşüş meydana gelmektedir.
- 40- Babanın öğrenim seviyesi yükseldikçe, evde televizyon ve radyodan dinî programların izlenme ve dinlenme oranı düşmektedir.
- 41- Babanın öğrenim seviyesi ne olursa olsun, ailece en çok izlenen program türü, sinema ve dizi filmlerdir.

- 42- Babanın öğrenim seviyesi ne olursa olsun, çocuklar televizyonda kendilerine yönelik dinî programların yayınlanmasını istemektedirler.
- 43- Babanın öğrenim seviyesi ne olursa olsun, televizyondaki dinî ifadeler çocukların ilgisini çekmektedir.
- 44- Babanın öğrenim seviyesi ne olursa olsun, çocukların kendi davranışları konusunda dikkate aldıkları (en güvenilir buldukları) kişiler, anne-babalarıdır.
- 45- Babanın öğrenim seviyesi ne olursa olsun, çocukları televizyonda izlediği programlarla ilgili kuralları anne ve baba birlikte koymaktadırlar.
- 46- Babanın öğrenim seviyesi ne olursa olsun, çocukların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı bilgisayardır.
- 47- Babanın öğrenim seviyesi ne olursa olsun, aileler televizyonda yayınlanan programları “bazen” ailece değerlendirmektedirler.
- 48- Babanın öğrenim seviyesi ne olursa olsun, evlerde televizyonu kontrolünde bulunduran kişi “baba”dır.
- 49- Babanın öğrenim seviyesi yükseldikçe, televizyondan ailece hep birlikte Kur’an-ı Kerim izleme ve dinleme oranı düşmektedir.
- 50- Annenin mesleği ne olursa olsun, çocukların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı, bilgisayardır.
- 51- Televizyonu kontrolünde bulundurma yönünden; ev hanımı olan anneler, diğer meslek gruplarında yer alan annelere göre daha az söz sahibidirler.
- 52- Annenin mesleği ne olursa olsun, çocukların izleyeceği programlarla ilgili kuralları anne ve baba birlikte koymaktadırlar.
- 53- Annenin mesleği ne olursa olsun, aileler televizyonda yayınlanan programları “bazen” ailece değerlendirmektedirler.
- 54- Annenin mesleği ne olursa olsun, çocukların dinî konularda bilgi almak için en çok başvurdukları iletişim aracı “kitap ve dergiler”dir.
- 55- Annesi ev hanımı olan çocuklar, televizyonda kendilerine yönelik dinî programlar yayınlanması konusunda, annesi diğer meslek gruplarında yer alanlara oranla daha fazla isteklidirler.
- 56- Annenin mesleği ne olursa olsun, televizyondaki dinî ifadeler çocukların ilgisini çekmektedir.
- 57- Ev hanımı olan annelerin evlerinde televizyon ve radyodan dinî programların – devamlı- izlenme ve dinlenme oranı, diğer meslek gruplarında yer alanlarinkine oranla daha yüksektir.

- 58- Annesi ev hanımı olan çocuklar, televizyonda “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programları görmek konusunda, annesi diğer meslek gruplarında yer alanlara oranla daha isteklidirler.
- 59- Annesi ev hanımı olan çocuklar, annesi diğer meslek gruplarında yer alanlara oranla televizyonda yayınlanan ilahileri daha fazla dinlemektedirler.
- 60- Babanın mesleği ne olursa olsun, çocukların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı, bilgisayardır.
- 61- Babanın mesleği ne olursa olsun, evlerde televizyonu kontrolünde bulunduran kişi “baba”dır.
- 62- Babanın mesleği ne olursa olsun, çocukların izleyeceği programlarla ilgili kuralları anne ve baba birlikte koymaktadırlar.
- 63- Babanın mesleği ne olursa olsun, aileler televizyonda yayınlanan programları “bazen” ailece değerlendirmektedirler.
- 64- Babanın mesleği ne olursa olsun, çocuklar televizyonda kendilerine yönelik dinî programların yayınlanmasını istemektedirler.
- 65- Babanın mesleği ne olursa olsun, televizyondaki dinî ifadeler çocukların ilgisini çekmektedir.
- 66- Babanın mesleği ne olursa olsun, çocukların dinî konularda bilgi almak için en çok başvurdukları iletişim aracı “kitap ve dergiler”dir.
- 67- Babanın mesleği ne olursa olsun, evde televizyondan ve radyodan dinî programlar izlenmekte ve dinlenmektedir.
- 68- Babanın mesleği ne olursa olsun, çocuklar televizyonda “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programları görme konusunda isteklidirler.
- 69- Alt gelir grubunda yer alan mesleklere mensup olan babaların çocukları, diğer meslek mensuplarınıninkine oranla televizyonda yayınlanan ilahileri daha fazla dinlemektedirler.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın genel amacı; medyanın ve çocukluk döneminin tarihi seyrini ve genel özelliklerini inceleyerek, bir medya türü olan televizyonun çocuklarda oluşturduğu etkiyi ele almak, bunu din eğitimi bilimi açısından yorumlamaktır. Bu araştırmanın özel amaçları ise şöyle sıralanabilir:

- 1- Son çocukluk döneminin son yılları olan 10-12 yaş döneminin biyolojik, psikolojik, sosyal ve dinî gelişim sürecini ifade etmek. Buna bağlı olarak çocuk-televizyon ilişkisini incelemek.
- 2- Bireysel ve toplumsal bazda yaşanan pek çok olumsuzluğun baş sorumlusu olarak görülen televizyonun, çocukların dünyasındaki yerini ortaya koymak. Dolayısıyla televizyonun aile kadar eğitici ve öğretici bir role sahip olup olmadığını incelemek.
- 3- Çocukların ilk dinî bilgilerini kimlerden aldığını tespit ederek, bu noktada televizyonun herhangi bir katkısının olup olmadığını belirlemek.
- 4- Çocukların dinî nitelikteki programları televizyonda görme hususunda istekli olup-olmadıklarını ortaya koymak, eğer istekli iseler bunun derecesini tespit etmek.
- 5- Yukarıdaki amaçlar doğrultusunda uygulanan anketler neticesinde anne-babalar, eğitimciler ve televizyon programı yapımcılarına çocuğun eğitimiyle ilgili bazı öneriler sunmak.

III. ARAŞTIRMA KONUSUNUN ÖNEMİ

Çocuklar pek çok gelişim sürecinden sonra kimlik ve kişilik kazanırlar. Onlara kimlik ve kişilik kazandıran veya bir başka ifade ile kişiliklerinin bir bütün haline gelmesinde etkili olan hususlardan biri de dinî, ahlakî duygu ve düşüncelerdir. Ancak çocuklarda dinî anlayışın gelişmesi, sadece dinî duygunun gelişimine bağlı değildir. Bedensel, duygusal, dil, bilişsel ve sosyal gelişimleri, onların dinî duygu ve anlayışının gelişiminde etkili olmaktadır.¹⁸ Televizyon programlarının ise, bütün bu gelişim çeşitlerinden özellikle duygusal, düşünsel, toplumsal ve kavramsal gelişime olan etkisi bilinmektedir. Bu durumda “televizyon” öncelikle bütün eğitimcilerin ve eğitimcilere yol gösteren araştırmacıların, daha sonra da din eğitimi alanında çalışan bilim insanlarının incelemesi gereken bir konudur. Evlerde ailenin bir üyesi gibi kabul gören televizyon, fizikî varlığının yanısıra psikolojik varlığını da toplumsal hayatta hissettirmektedir. Toplumdaki bozulma, saldırganlık, şiddet ve suç işleme eğilimlerini artırma, ona yönelik eleştiriler olarak sıralanırken; dünyadan haberdar etme, bireylerin

¹⁸ Özeri, Zeynep Nezahat, Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, s. 65.

bilgi seviyesini yükseltme de ona yüklenen görevler olarak görülmektedir. Böyle çok yönlü bir aracı bir araştırmanın problemi olarak ele almak ve “din eğitimi bilimi”nin gündemine taşımak, konunun teorik olarak incelenmesine sağladığı katkının yanısıra, pratik hayat açısından da bir zaruret olarak görünmektedir. Elbette alanında ilk olması hasebiyle birtakım sınırlılıkları ve eksikliklerinin bulunması muhtemel olan bu tez, konuyu yeterince ayrıntılı işleyemeyebilir. Ancak televizyon-çocuk ilişkisine bir de din eğitimi çerçevesinden bakmanın ve çocukların televizyondan dinî programlar noktasında beklentilerinin olup olmadığını tespit etmenin, konunun hassasiyetine dikkat çekmek açısından önemli bir çaba olduğu düşünülmektedir.

IV. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Bu araştırmanın evreni, Bursa'daki ilköğretim okulu öğrencilerinin tamamıdır.(Anketin uygulandığı 2003-2004 öğretim yılı itibariyle Bursa'daki ilköğretim okullarında öğrenim gören toplam öğrenci sayısı: 299.378.000'dir.) Araştırmanın örneklemini ise, Bursa ili sınırları içerisinde yer alan 8 ilköğretim okulunda öğrenimlerini sürdüren ve yaşları 10-12 arasında olan 5,6 ve 7. sınıf öğrencisi toplam 480 öğrenci oluşturmaktadır. İlköğretim okullarının 6'sı devlet okulu, 2'si Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı özel okul statüsündedir. Bu okullarda okuyan öğrencilerin özellikle 10-12 yaş grubunda yer almalarına dikkat edilmesi; bu yaş döneminin son çocukluk yılları olup çocukluğu yansıtmamasının yanısıra, bu dönemdeki çocukların, soruları cevaplayacak zihinsel ve duygusal olgunluğa ulaştıklarının varsayılmasından kaynaklanmaktadır.

Anket uygulanırken sınıflar arasında sayısal eşitliğin sağlanmasına özen gösterilmiştir. Sadece özel okullarda sınıf mevcutları itibariyle eşitlik tam olarak sağlanamamıştır. Bu da özel okulların sınıf mevcutlarının, devlet okullarınınkinden daha az olmasından kaynaklanmaktadır.

Anketin uygulandığı devlet okullarının seçiminde üst, orta ve alt sosyo-kültürel seviyeye mensup ailelerin çocuklarının okuduğu okullar tespit edilmiştir. Özel okullar ise sosyo-kültürel seviye açısından belirli bir gruba dahil edilmeyip, özel okul olarak ayrıca tasnif edilmiştir. Zira özel okullarda çocuk okutmak için ailelerin sosyo-

kültürel durumdan öte, maddi durumlarının daha etkili olduğu düşünülmüştür. Ayrıca seçilen özel okulların genelde muhafazakar aile çocuklarının olduğu okullar olması da araştırma bulgularının yorumlanmasında gözönünde bulundurulmuştur. Valilik ve Milli Eğitim Müdürlüğü'nün onayı alınarak anket uygulanan okullar şunlardır:

-Üst sosyo-kültürel seviyeyi temsilen

Ticaret ve Sanayi Odası İlköğretim Okulu (Kükürtlü)

Setbaşı İlköğretim Okulu (Setbaşı)

-Orta sosyo-kültürel seviyeyi temsilen

Peyami Safa İlköğretim Okulu (Kaplıkaya)

Emirbuhari İlköğretim Okulu (Emirsultan)

-Alt sosyo-kültürel seviyeyi temsilen

Adnan Türkay İlköğretim Okulu (Hamitler)

Fevzi Çakmak İlköğretim Okulu (Güllük)

Özel okulları temsilen *

Özel İlbahar İlköğretim Okulu

Özel Meltem İlköğretim Okulu

VI. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

A. ARAŞTIRMA MODELİ

Bu araştırmada, seçilen örneklem grubundan bilgi toplamak için “Tarama Modeli” içerisinde yer alan “anket tekniği” kullanılmıştır. Araştırmada ana kütleyi temsil eden örneklemin seçiminde cinsiyet, ebeveynlerin mesleği, öğrenim durumu gibi değişkenler kullanıldığı için “Tabakalı Basit Tesadüfi Örnekleme” ve sınıf, yaş gibi değişkenlere sınırlamalar getirdiği için “Kota Örnekleme” metotları kullanılmıştır.¹⁹

* Özel okullarda muhafazakar görüşü ağır basan ailelerin çocuklarının okuduğu okullar ile seküler görüşün ağır bastığı ailelerin çocuklarının okuduğu okulların birlikte ele alınması düşünülmüş, ancak anket uygulaması noktasında ikinci grupta yer alan okullardan izin alınamadığından tek yönlü değerlendirme yapmak zorunda kalınmıştır.

¹⁹ Bkz. Aslantürk, Zeki, Araştırma Metod ve Teknikleri, İfav Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 1999, s.101-105.

Verilerin bilgisayara girdisinde cinsiyet, yaş vb. değişkenlere sayısal değerler verilerek “Sınıflayıcı (Nominal) Ölçme” ve sosyo-kültürel düzey değişkeninde “Sıralayıcı (Ordinal) Ölçme” türlerinden yararlanılmıştır. Sınıflayıcı ve sıralayıcı ölçülekle elde edilen verilerin analizinde “Betimsel İstatistik” (descriptive statistics) teknikleri kullanılmıştır.²⁰

B. SORULARIN HAZIRLANMASI VE UYGULAMA

Araştırma için hazırlanan sorular öncelikle 60 kişilik bir deneme grubuna uygulanmıştır. Bu ön uygulama sonucunda, öğrencilerce net anlaşılabilen ya da ölçme tekniğı açısından uygun olmadığı tespit edilen sorular anketten çıkarılmış, tez danışmanının da yardımıyla sorulara son şekli verilmiştir.

Uygulama yapmadan önce Bursa Milli Eğitim Müdürlüğü’nden izin alınmış, okul idarecileriyle görüşülüp uygun ders saatleri belirlenmiştir. Anket uygulaması 2003-2004 öğretim yılında bizzat araştırmacı tarafından değil, yüksek lisans veya doktora yapmış anketörler tarafından gerçekleştirilmiştir. Deneklerden, anket kağıdına isimlerini yazmamaları istenmiş, verdikleri cevapların gizli tutulacağı özellikle belirtilmiş ve bununla öğrencilerin samimi ve gerçeğe uygun cevaplar vermeleri hedeflenmiştir.

C. VERİLERİN TOPLANMASI

Araştırmanın verileri, yukarıda da ifade edildiğı gibi, anket tekniğı ile elde edilmiştir. Anket soruları hazırlanırken, dökümantasyon metodu kullanılarak daha önce yapılan araştırmalardaki anket soruları incelenmiştir. Ankette denekleri, aile-çocuk-televizyon üçgeninde ele alan ve onların dinî nitelikteki programlara yönelik fikirlerini ortaya koymaya zemin hazırlayan sorular yer almıştır. Soruların tek seçenekli ve olabildiğince “çocuk dili”ne uygun bir formatta hazırlanmasına özen gösterilmiştir.

D. VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE KULLANILAN İSTATİSTİK PROGRAMLARI VE YAPILAN ANALİZ

Araştırmada anket tekniğıyle elde edilen nitel veriler, sayısal değerlere dönüştürülerek bilgisayar girdisine uygun hale getirilmiştir. Verilerin bilgisayara

²⁰ Gürsakar, Necmi, Bilgisayar Uygulamalı İstatistik I, Marmara Kitabevi Yayınları, Bursa, 1997, s. 19-33.

aktarılmasında ve değerlendirilmesinde Statistica/Win5.5 programı²¹ kullanılmıştır. Bu programda bilgisayara aktarılan veriler düz ve çapraz frekans dağılımları, Microsoft/Excel-2000'de tablolar haline dönüştürülmüştür. Grafikler^{**} Statistica programında yapılmıştır. Araştırmanın sözel verileri ise Microsoft/Word 2000'de oluşturulmuştur.

Araştırma hipotezlerinin test edilmesinde "ki-kare(chi-square)" hipotez test etme tekniği kullanılarak 0,05(%5) anlamlılık veya diğer bir ifadeyle 0,95(%95) güven düzeyine göre anlamlılıkları değerlendirilmiştir. Ayrıca korelasyon analizlerine de kısaca yer verilmiştir.

---

²¹ Statistica hakkında Bkz. Gürsakar, a.g.e., s. 59-69.

^{**} Grafikler Statistica programı grafikler menüsünde "interaction plots of frequencies" seçeneğinden yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
MEDYA, ÇOCUK VE DİN EĞİTİMİ
(TEORİK YAKLAŞIM)

I. MEDYA (KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI)

Araştırmanın bu bölümünde; medya, çocuk ve din eğitimi kavramları teorik olarak ele alınmıştır. Medyanın tarihçesi, medyanın insanlar üzerindeki etkileriyle ilgili yaklaşımlar, medyanın işlevleri bu bölümde incelenmiştir. Son çocukluk döneminin gelişimsel özellikleri, dinî açıdan çocuk kavramının ifade ettiği anlam, çocuk-aile, çocuk-televizyon ilişkisi, çocukluğun tarihçesi ve çocukluk döneminde dinî duygu ve düşünce gelişimi bu bölümde yer alan konulardır.

A. MEDYA NEDİR?

İletişimin kitlelere yönelik boyutunu ifade eden “medya” sözcüğü İngilizceden dilimize geçmiştir. İngilizce’de “mass media” olarak kullanılan bu ifade “iletişim aracı; gazeteler, televizyon, radyo” olarak anlamlandırılmaktadır. Diğer bir ifadeyle kitle iletişim araçları=medya diyebiliriz.

Medyayı, diğer bir ifadeyle kitle iletişim araçlarını ele almadan önce, “kitle iletişimi” terimini netleştirmekte fayda vardır. “Kitle iletişimi” terimi kamuya, kitlelere yönelik ileti üretimi ve dağıtımının kurumsallaşmış biçimlerini anlatmaktadır; geniş ölçüde işlev gören kitle iletişimi büyük çapta iş bölümünü, basım, film, bant kaydı ve fotoğraf gibi karmaşık araçları içermektedir.”¹ Bir başka ifadeyle kitle iletişimi; iletişimin, teknolojinin ürünleri ile olan ve kitleye yönelik araçlarla yapılan kesimidir. Daha açık bir ifade ile, iletişimin yazılı basın, sinema, film, radyo ve televizyon ile yapılmasıdır. Bu araçlarla bir iletinin (mesajın) bir yerden (kişi, kurum, topluluk gibi) geniş kitlelere aktarılması işlemi ya da faaliyeti kitle iletişimi kapsamına girmektedir.²

Medya yani kitle iletişim araçları ile ilgili verilebilecek en genel tanım şu olsa gerektir: “Medya yazılı, sesli ya da görsel yapıtların dağıtımını ya da iletişimini sağlayan her türlü teknik olarak algılanabilir.”³

Kitle iletişim araçları yoluyla yapılan iletişimin kendine has özellikleri vardır. Bu tür iletişimin niteliğiyle ilgili olarak şunlar söylenebilir: “Kitle iletişim araçları

¹ Usluata, Ayseli, İletişim, s. 75.

² Doğan, D. Mehmet, İletişim veya Dehşet Çağı, Timaş Yayınları, İstanbul, 1993, s. 19.

³ Özdemir, Sadi, Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998, s. 35.

(medya) kullanımı yoluyla iletişimde, iletişim kişiler arasında değildir. Bir topluluk içerisinde, türdeş olmayan ve tek tek özellikleri kesin olarak bilinmeyen bir kitleye, bu iş için geliştirilmiş araçlar ile bir kaynaktan seslenilir. İletişim; basın, radyo, televizyon gibi bu iş için özel olarak öngörülmüş kurumlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Haberin yayımı, kültürün yayılması kişiler ya da gruplar arasında rastlantısal buluşmalara bağlı değildir. Aksine, sürecin işlenmesi için bilinçli bir yaklaşım ve bu amaçla geliştirilen kurumlar söz konusudur.⁴

İletişim araçları ile ilgili olarak Usluata'nın Fisk'ten naklen ifade ettiği üçlü bir tasnif vardır. Bu tasnife göre iletişim araçlarını üç kategoride toplayarak incelemek mümkündür:

1. Sunan İletişim Araçları: İletişim kuranın etkinliklerini ileten ses, yüz, beden, sözcükler vb. Burada araç iletişim kuranın kendisidir.
2. Temsil Eden İletişim Araçları: İletişim kuranın kitaplar, fotoğraflar vb. türde yaptıkları çalışmalarıdır.
3. Mekanik İletişim Araçları: Birinci ve ikinci gruptakileri ileten telefon, radyo, televizyon, film vb. türde araçlardır.⁵

Kitle iletişim araçları olarak ifade ettiğimiz medyayı, iletileri sunum şekillerini göz önünde bulundurarak şöyle tasnif etmek de mümkündür:

1. Sözlü medya= Radyo, kaset, CD vb.
2. Yazılı medya= Gazete, dergi, kitap vb.
3. Görsel medya= Televizyon, VCD, bilgisayar vb.

Medya türlerinin işleyiş mekanizmaları temelde aynıdır. Bütün medyalar, “önceden belirlenmiş, en geniş ayrıntılarına kadar ince elenip sık dokunan ve çeşitli kitlelere yönelik olarak bilinçli bir şekilde hazırlanan belli mesajları, tiplerini, dünya görüşlerini, değer dizgilerini, hayat tarzlarını, zihin kalıplarını dolaylı ve dolaysız yollarla ama inandırıcı, ikna edici bir yöntemle sunarlar.⁶

Günümüzde gazete, dergi, radyo, televizyon, kaset, CD, bilgisayar, internet vs. çok sayıda medya türü ile iç içe yaşamaktayız. Bunların her biri bir anlatım üslubu

⁴ Kaya, A. Raşit, Kitle İletişim Sistemleri, Teori Yayınları, Ankara, 1985, s. 10.

⁵ Usluata, a.g.e., s. 22.

⁶ Kaplan, a.g.m., s. 30.

geliştirerek birey ve toplumları etkilemekte, ayrıca onlardan etkilenmektedir. Biz bu çalışmada teorik olarak medyadan bahsetmeyi, medyanın tarihçesini özetlemeyi, pratikte yani anket oluşturma noktasına ise, en çok konuşulan medya türlerinden televizyonu ele almaya çalıştık.

B. MEDYANIN (KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ) TARİHÇESİ

Medyanın tarihçesi derken ifade edilmesi düşünülen; genel olarak iletişim tarihinde katedilen mesafeleri özetleyerek, kitle iletişim araçlarının varoluş sürecini kısaca gözden geçirmektir.⁷ Böylece toplumların bu araçlarla ilişkili olarak yaşadıkları değişimi incelemek ve günümüz toplumlarının konuya yaklaşımını daha doğru değerlendirmek mümkün olacaktır.

Tarihsel Sürec :

Batı toplumlarının başlangıcında Yunan Medeniyeti bulunmakla birlikte, Batı'nın esas kimliğini ve biçimini Roma ile kazanmış olması; Roma'nın Yunan'ın özelliklerini de bünyesinde taşıması ve Roma'nın açıklamasıyla Yunan'a da belli bir açıklama getirme imkanı doğması sebebiyle iletişim tarihini Roma'dan başlatıyoruz.⁸

Romalıların "Curcus Publicus" dediği iletişim, muazzam bir yol ağı üzerine kurulmuştur. Roma yol ağı, askerî ve idarî amaçla geliştirilmiş, bu fonksiyonu ile de iletişim sisteminin altyapısını oluşturmuştur.⁹ Bu yollar aracılığıyla oluşturulan haber iletim ağı; devlete siyasî, askerî ve idarî yönden katkıda bulunmuştur. Yollar aracılığıyla kurulan iletişim, çeşitli materyallerin geliştirilmesiyle yazılı iletişime zemin hazırlamıştır. Bu noktada, elle yazılan mektup ve gazetelerin sağladığı kolaylık gözardı edilemez.

-Elle Yazılan Mektup ve Gazeteler

Haber iletiminin yanı sıra, belirli bilgi ve haberleri genel kullanıma açan özel duyurma yöntemleri de Roma iletişim düzenlemelerinin önemli bir boyutudur. Bugünkü gazetelere benzetilebilecek *Acta Publica*, *Acta Diurna* diye bilinen haber verme

⁷ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Erdoğan, İrfan, *İletişimi Anlamak*, Pozitif Matbaası, Ankara, 2002, s. 291-312.

⁸ Tüfekçioğlu, Hayati, *İletişim Sosyolojisine Başlangıç*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1997, s. 94.

⁹ Tüfekçioğlu, a.g.e., s. 96.

yöntemleri, yönetimle ilgili bilgileri, olayları anlatan ve belirli yerlere halkın okuması için asılan iletişim araçlarıdır. Bizans İmparatorluğu iletişim sistemi de *Roma Curcus Publicus*'un bir devamıdır.¹⁰

Çin'de 12.y.y.dan beri gazetelerin varolduğu, bazı basın tarihçileri tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca "sözlü gazete" diyebileceğimiz "forum" ve "agora"lar haberleşme tarihinde önemli yer tutarlar. Haber ve fikirlerin elle yazılıp satılmasına ilk olarak 14. y.y. sonlarında Venedik'te rastlanır. Daha önce ise, merkezlerle taşra arasında seyreden, ticarî ve siyasî hayatın canlanmasıyla daha çok önem kazanan "özel mektuplar" dikkati çekmektedir. 14. y.y.'ın sonları ile 15.y.y.'ın başlarında haber yazılı el kağıtları, gazetecilik tarihi araştırmalarında önemli belgelerdir. Toplumsal ve kültürel hayatın gelişmiş olduğu Venedik'te elle yazılarak meydana getirilen ve devrin ufak Venedik parası olan "Gazete" karşılığında "Gazettanti" denilen müvezzilerde satılan haber kağıtları, haberleşmeyi özel olmaktan çıkaran ve bugünkü gazeteciliğe adını veren bir faaliyet olmuştur.¹¹

-Matbaa

1430-1450 arası görülen değişimlere, Gutenberg'in matbaayı icat etmesi temel teşkil etmiştir. Özellikle 1450'de Gutenberg'in baskıda değişebilir harfleri kullanması, gazetenin teknolojik bir kurum olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹²

-Gazeteler

Bununla birlikte 17.y.y.'a gelinceye kadar basın faaliyetleri tam bir emekleme devresi geçirmiştir. Önceleri düzenli ve fakat gündelik olmayan gazeteler neşredilmiş ve bugünkü anlamıyla gazeteciliğin karakteristiği olan "günlük" olma vasfı gazetelere ancak 17. ve 18. yüzyılda Almanya'da Leipziger Zeitung (1660), İngiltere'de Daily Courant (1702), Fransa'da Journal de Paris (1777) sayesinde kazandırılmıştır.¹³

-Telgraf

Telgrafın icadı ile birlikte iletişim dünyası farklı bir boyuta gelmiştir. Morse'un 1844'te ülkedeki ilk telgraf hattını çalıştırmışından yalnızca dört yıl sonra Associated

¹⁰ Kaya, a.g.e.,s. 32.;Tüfekçioğlu, a.g.e., s. 99-101.

¹¹ Doğan, a.g.e., s. 51-52.

¹² Tokgöz, a.g.s., s. 24.

¹³ Doğan, a.g.e., s. 52.

Press kurulmuş ve çok sayıda haberin hızlı bir şekilde akışı sağlanmış. Bu haberlerin, halkın içinden gelen cinayet, kaza, yangın, sel vs. gibi konularla ilgili olup aslında, entellektüel açıdan pek de önem taşımayan bilgiler olduğu bilinmektedir.¹⁴

-Radyo ve Dergiler

Radyo ile ilgili teknik buluş, telsizin isim babası diye adlandırılan James Clerk Maxwell tarafından 1860'da gerçekleştirilmiştir. 1885-89 yılları arasında Henrich Hertz'in radyo dalgaları ve ses titreşimlerini kullanımının ardından, bu gelişimlerin sese aktarımında kullanılması 1895'te Guglielmo Marconi tarafından yapılmıştır. 1901 yılında telsiz aracılığıyla Marconi tarafından müzik ve sözün, teknik deyim ile ses dalgalarının titreşimlerinin aktarılması gerçekleştirilmiş, bir yıl sonra Lee De Forest tarafından ses aktarımının sürekliliğini sağlayan lambalar geliştirilmiş, ilk radyo vericisi 1920'de ABD'de çalışmaya başlamıştır. 1921'de ise yapılan yayınlar, deneme yayını biçiminden çıkarılarak, normal yayın haline getirilmiştir.¹⁵

1920'li yıllardan sonra, son derece güçlü gazeteler ve ardından doğan radyo yanında bir de; Fransızca "magasin" –dağarcık- sözcüğünden esinlenilerek adlandırılan dergiler çıkarılmıştır. Amaç, olası en farklı okuyucuya seslenmektir. Aktüalite konularını işlemelerine karşın, bunları günlük gazetelerden farklı biçimde ele alan dergiler, sadece anlatımsal özelliklere sahip olmayıp, betimlemelere, küçük öykülere ve yorumlara yer vermiştir. Dergilerin basın hayatına getirdiği en büyük yenilik, özellikle sayfalarını fotoğraflarla doldurmuş olmalarıdır.¹⁶

-Televizyon

Teknik olarak bir kaynaktan gelen elektromanyetik dalgaları ses ya da resme çeviren aygıtların genel adı olarak tanımlanan televizyon uzun bir gelişim süreci geçirmiştir.¹⁷ Bu araç, 19.y.y.'ın sonları ile 20.y.y.'ın başlarında elektrik alanındaki buluşlardan yararlanılarak geliştirilmiştir. Bu gelişimde pek çok isim yer almaktadır. 1884'te Alman Nipkow'la başlayan çalışmalar, A.B.D'de 1890'da Jenkins ile sürmüş,

¹⁴ Postman, a.g.e., s. 79.

¹⁵ Oskay, Ünsal, Toplumsal Gelişimde Radyo ve Televizyon, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971, s. 13.

¹⁶ Charon, Jean-Marie, Medya Dünyası, çev.Oya Tatlıpınar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 76.

¹⁷ Güler, Deniz, Çocuk, "Televizyon ve Çizgi Film", Kurgu Açıköğretim Fakültesi İletişim Bilimleri Dergisi, Eskişehir, 1989, sy. 5, s.166.

1900'lerde Fransa'da Rignoux ve Fournier isimli fizikçiler ilk "televizyon" deneyini yapmıştır. 1923'te Zworykin'in televizyon tüpünü yapmasının ardından, Jenkins ilk mekanik TV setini yapmış, 1926-1927'de Alexanderson, Fransworth ve Baird tarafından yayın denemeleri yapılmıştır. 1928'de ilk naklen yayın yapılmış, 1941'den itibaren TV yayınlarının birbirine benzer ve kendi aralarında standartlaşmış cihazlarla izlenebilmesi sağlanmış, aynı yıl "ticari" televizyon yayınlarının başlatılmasına da izin verilmiştir.¹⁸

-Bilgisayar ve İnternet

Bilgisayarla ilişkili iletişim araçları 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra hızlanarak gelişmeye başlamıştır. 1800'lü yıllarda başlayan dijital teknoloji alanındaki gelişmeler, 1951'de ilk ticari bilgisayarın piyasaya çıkmasıyla önemli bir aşama kaydetmiş, 1975'te kişisel bilgisayarlar üretilmiştir. 1990'larda internet devreye girerek, çeşitli arama motorları insanların hizmetine sunulmuştur.¹⁹

Özetle, elektriğin kullanılmaya başlanmasının ardından iletişim araçlarında hızlı bir gelişim görülmektedir. 1850'lere doğru telgraf, 1850-1880 arasında telefon, 1900'lere doğru elektromanyetik dalgalarla iletişim, 1920-30 arası radyo, 1950-60 arası televizyon ve son olarak 1970'den başlayarak yeni medyalar,²⁰ bilgisayar, CD, VCD, internet ve geliştirilmekte olan pek çok araç hayatımızda yer almaktadır.²¹

Medyanın gelişim seyri ülkemiz açısından incelendiğinde; matbaa ile başlayıp, bilgisayar ve internet ile günümüze ulaşan teknolojinin batıya oranla çok geç yaygınlık kazandığı söylenebilir.

-Gazete

Türk basın tarihi, matbaanın Türkiye'ye girişinden yaklaşık bir asır sonra yayımlanmaya başlanan Takvîm-i Vekâî (1831) ile başlatılır. Ancak Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın, yarısı Türkçe, yarısı Arapça olarak yayımlattığı Vekâî-ı Muriyye (1829) nin bu hüviyette ilk Türkçe gazete olma özelliğini kazandığı görülmektedir.²² 1831'de

¹⁸ Oskay, a.g.e., s.17-18.; Aziz, a.g.e., s. 13-14.

¹⁹ Erdoğan, a.g.e., s. 316-317.

²⁰ Balle- Eymery, a.g.e., s.18.

²¹ İletişim teknolojisindeki gelişme ve yenilikler için Bkz. Uluç, Güliz, Küreselleşen Medya : İktidar ve Mücadele Alanı, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2003, 18-37.

²² Doğan, a.g.e., s. 53.

yayın hayatına giren Takvîm-i Vekâyî devlet örgütüne, subaylara, taşra eşrafına ve elçiliklere gönderilmiş, 1860'dan sonra ise bir tür resmi gazeteye dönüşmüştür. İkinci Türkçe gazete olan ve aynı zamanda ilk özel gazete olan Ceride-i Havâdis 1836'da yayımlanmaya başlanmıştır. Bunu 1862'de yayın hayatına giren Tercümân-ı Ahval ve 1862'de yayımlanmaya başlayan Tasvîr-i Efkâr izlemiştir.²³ Günümüzde ise çok sayıda gazete yayın hayatına devam etmektedir.

-Radyo

Ülkemizde ilk defa 1924 yılında İş Bankası ve bir Fransız şirketinin ortaklaşa kurdukları bir istasyonla Ankara'da radyo yayıncılığı başlamış, aynı yıl İstanbul'da da radyo yayıncılığı yapılmış, bu yayınlarda PTT'nin telsiz istasyonları kullanılmıştır. PTT'nin radyo yayıncılığı 1938-1940 yıllarını kapsamış, 1940-1964 yılları arasında yayıncılık Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'ne verilmiş, 1964'te TRT'nin kurulmasıyla bu kuruma devredilmiştir.²⁴ 1960'lara kadar belirli merkezlere seslenen TRT'de aynı yıl çok merkezli radyo bağlantısı gerçekleştirilmiştir. 1974'te ise TRT1, TRT2, TRT3 yayın postaları adıyla radyo yayınları ayrılmış ve TRT1 24 saatlik yayına geçmiştir. 1987'de ise FM bandından yayın yapan Radyo 4 (TRT4) yayına başlamıştır. 1938'de başlayan yurtdışı yayınları ise TRT'nin kuruluşuna kadar devam etmiş, bu kurumun kuruluşunun ardından da her dönem biraz daha geliştirilerek sürmüştür.²⁵

1990'da ilk özel radyo Süper FM yayın hayatına başlamış, ardından da pek çok yerel ve ulusal özel radyo, yayın hayatına girmiştir. 1993'te özel radyolar kapatılmış ancak aynı yıl Anayasanın 133. maddesi değiştirilerek yayıncılık alanındaki tekelcilik kaldırılmıştır.²⁶ Günümüzde TRT radyolarının yanısıra, çok sayıda özel radyo yayınlarına devam etmektedir.

-Televizyon

Türkiye'de ilk televizyon yayınları, İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından 1952'de başlatılmıştır. Uzun süre haftada bir gün, gece programları yayınlanmıştır. Yaygın televizyon yayıncılığına yönelik ilk adımlar, 1963'te Federal Almanya ile

²³ Akdoğan, Yalçın, Görsel İktidar, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 58.

²⁴ Oskay, a.g.e., s.14-15. Ayrıca Bkz. Tamer, Emel Ceylan, Dünü ve Bugünüyle Televizyon, Varlık Yayınları, İstanbul, 1983, s. 46-47.

²⁵ Çankaya Özden, Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi TRT 1927-2000, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 102-224.

²⁶ Çankaya, a.g.e., 291.

yapılan bir anlaşma ile atılmıştır. 1964'te TRT'nin kurulmasıyla televizyon yayınları bu kurum tarafından yürütülmüştür. Ankara'da kurulan küçük bir verici aracılığıyla 1966'da kapalı devre televizyon yayınlarına geçilmiştir. 1968'de ilk yayın Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta kısıtlı bir alana iletilen ve haftada üç gün olan yayınlar, vericilerin yıldan yıla artmasıyla, geniş bir izleyici kitlesine sahip olmuştur. Böylece 1980'lerden itibaren TRT, teknik ve içerik açısından kendisini geliştirme yoluna gitmiştir. Başlangıcından itibaren siyah-beyaz yayın yapan TRT'de, 1982'den başlamak üzere deneme niteliğinde renkli yayınlara geçilmiştir.²⁷ Aynı yıl haftada birkaç saatlik renkli yayın yapan TRT televizyonu; 1984'te tümüyle renkli yayına geçmiş, 1986'da TRT 2'yi, 1989'da TRT 3'ü, yine 1989'da bölgesel yayın yapan GAP TV'yi 1990'da da TRT 4'ü ve Avrupa'daki Türklere yönelik TV 5'i(TRT-İnt) devreye sokmuştur.²⁸

Ülkemizde 1990'da yayına başlayan Star 1 ile ilk özel televizyon yayınları başlamıştır. Hızla çoğalan, ulusal ve yerel yayın yapan televizyon yayınları bir ara tıpkı radyolar gibi yasak kapsamına alınsa da, 1993'te anayasada yapılan değişiklikle yasal olarak nitelendirilmiştir.²⁹ Günümüzde yerel, bölgesel ve ulusal yayın yapan pek çok televizyon, yayın hayatına devam etmektedir.

Kısa tarihçeden de anlaşıldığı üzere 20. yüzyıl, kitle iletişim araçları olarak da nitelendirilen medya türlerinin sayıca ve çeşitçe artış gösterdiği bir yüzyıldır. Zamanla bu araçlarda çeşit yönünden artış görülürken, kapsadıkları ve etkiledikleri alanda da genişleme olduğu göze çarpmaktadır. Çağımızda gazete, dergi, kitap, fotoğraf, film, radyo, televizyon, kaset, vb. kitle iletişim araçları, kapsamı değişmekle beraber dünya düzeyinde hemen her eve girmiştir. Bu bakımdan, günümüzde iletişimde bir patlamadan söz etmemek mümkün değildir. Bu patlama, yüzyıllardır egemen olan bazı teknolojilerde değişikliğe neden olurken, insanoğlunun da kitle iletişim araçlarıyla sarılmış, kuşatılmış bir dünya içinde yaşamını sürdürmesini beraberinde getirmiştir.³⁰

²⁷ Cereci, Sedat, Büyümlü Kutu Büyülenmiş Toplum, Şule Yayınları, İstanbul, 1992, s. 83.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Çankaya, a.g.e., s. 277-287.

²⁹ Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Ana Yayınları, c. 26, İstanbul, 1994, s.117-118.; Uslu, a.g.e., s. 58.; Aziz, Aysel, Radyo ve Televizyona Giriş, A.Ü.S.B.F. Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Ankara, 1981, s.116.; Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz Çankaya, a.g.e., s. 119-252.; Demir, Vedat, "Türkiye'de Özel Radyo ve Televizyonların Çıkışı ve Bu Konuda Devlet Tekelinin Kalkması" Marmara İletişim Dergisi, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, sy. 7, İstanbul, 1994, s. 7.

³⁰ Tokgöz, a.g.s., s. 22.

C. MEDYANIN İNSANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

İletişim konusu 20. yüzyılın başlarında gündeme gelmiştir. Bu dönem, son derece önemli ve çarpıcı olayların yaşandığı bir süreçtir. Süreci önemli hale getiren nokta; olayların siyasi boyutunun yanısıra, geniş halk yığınlarını ilgilendiren bir yönünün de olmasıdır. Geniş halk kesimleri ya doğrudan doğruya aktif bir biçimde bu siyasî, askerî ve toplumsal olaylar içinde yer almışlar ya da bu olayların doğurduğu siyasal çerçevede bilinçli bir şekilde denetim altında tutulmak, yönlendirilmek, biçimlendirilmek hatta manipüle edilmek istenmişlerdir. Bu yüzden de söz konusu dönemde basının yanında geniş halk kesimlerine hitap edecek sinema ve özellikle radyo ve televizyon gibi yeni kitle iletişim araçları geliştirildiği gibi, kitle iletişimi de ilk kez bilimsel yöntemlerle incelenen bir alan olarak karşımıza çıkmıştır.³¹

Kitle iletişim araçları olarak da nitelendirdiğimiz medya; kimi zaman olağanüstü bir güce sahipmiş gibi değerlendirilirken, kimi zaman da etkileri ve etkinliği tartışılan bir unsur olarak toplumun gündeminde yer almıştır.

Medyanın etkilerinin mercek altına alındığı süreci üç bölümde incelemek mümkündür:

1. BİRİNCİ DÖNEM

20. yüzyılın başından 1930'lu 1940'lı yıllara kadar süren dönemdir. Akademik anlamda Batı'da iletişim alanında yapılan araştırmalar, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlar. İlk çalışmalar sosyoloji ve psikolojiden etkilenerek, propaganda etkileri ve kamuoyu üzerinde yoğunlaşır.³² Bu dönemde medyanın kitleleri manipüle etme gücü olduğuna inanılmakta ve bu güç nedeniyle de kitle iletişim araçlarına, propaganda aracı olarak siyasal kampanyalarda iktidarlar ve totaliter devlet yöneticileri dört elle sarılmaktadır.³³

Bu ilk dönemde araştırmacılar medyanın (o dönemde radyo ve sinemanın) mutlak gücüne inanmaktadırlar. Toplumun kitlesel bir toplum olduğu, etkilenmeye son derece

³¹ Tüfekçioğlu, a.g.e., s. 39-40.

³² Sözen, a.g.e., s. 11.

³³ Tüfekçioğlu, a.g.e., s. 26.

açık, pasif bireylerden oluştuğu görüşü benimsenmektedir. Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının böyle bir ortamda kitleye düşünme kalıplarını, tutumları, kabullenimleri hiçbir dirençle karşılaşmaksızın kabul ettirdikleri görüşü hakim olmuştur. Dönemin toplumsal özelliklerini inceleyecek olursak, böyle bir teorinin üretilmesinin tabii olduğunu görebiliriz. Kapitalistleşen dünya aynı zaman diliminde kitleselleşmiş, kitle kavramı pek çok kuramsal araştırmaya konu olabilecek somut bir gerçeklik haline gelmiştir. Kitleleri yönlendirebilmek ise her zaman olduğu gibi, ekonomik ve siyasî elitlerin en önemli meselesi olmuştur. Özellikle Hitler'in radyo aracılığıyla kitleler üzerinde sağladığı denetim ve "Roosevelt'in Ocakbaşı Sohbetleri" gibi medya aracılığıyla kazanıldığı düşünülen büyük başarılar da "güçlü medya" anlayışını destekleyecek veriler olarak telakki edilmiştir.³⁴

Kısacası Birinci Dünya Savaşı süresince önemli bir medya türü olan radyonun propaganda aracı olarak kitleleri etkilemek amacıyla kullanılması; medyanın, "etkileri çok güçlü bir alan" imajını kazanmasına yol açmıştır.

Medyanın etkileme gücünün çok yüksek olduğuyula ilgili görüşler, bilimsel araştırmalara değil, popüler basın, sinemanın ilgi görererek, izleyici topluluklarının ve toplumun geniş kitlelerine doğru hızla yaygınlaşmasının ampirik gözlemlerine dayandırılmaktaydı. Ayrıca iletişim araçlarının bu denli güçlü olduğu varsayımı; reklamcılar, Birinci Dünya Savaşı'nda hükümet propaganda görevlileri, gazete sahipleri ve totaliter devletlerin yöneticileri arasında destek bulmuş ve bu koşullarda hemen herkesçe en doğru düşünce olarak benimsenmiştir.³⁵

2. İKİNCİ DÖNEM

1940'lı yıllardan 1960'lı yıllara kadar geçen dönemdir. Bu yıllarda özellikle ABD'de kitle iletişim araçları olarak da nitelendirilen medya türleri geliştirilmiş, buna paralel olarak ampirik araştırmalar önem kazanmaya başlamıştır. Ampirik araştırmalardan elde edilen verilerin çoğalması ve bir önceki dönemdeki (1900-1930) güçlü medya anlayışını zihinlere kazıyan savaş ortamından çıkılması gibi sebeplerle, bu

³⁴ Uslu, Zeynep Karahan, *Televizyon ve Kadın*, Alfa Yay. İstanbul, 2000, s.32-33.; Tüfekçioğlu, a.g.e., s. 27-29., Yazan, a.g.e., s. 39.; Ayrıca Bkz. Uzoğlu, Sevil- Yılmaz, R. Ayhan, "Medyanın Gücü" *Yeni Türkiye Dergisi*, Medya Özel Sayısı I, Ankara, 1996, s. 521.

³⁵ Alemdar, Korkmaz-Kaya, Raşit, *Kitle İletişim Araçlarının Etkileri*, Savaş Yayınları, Ankara, 1983, s.48.

dönemde kitle iletişim araçları hakkındaki hakim paradigma yeniden mercek altına alınmış, birçok model oluşturulmuştur. İletişimi, gönderen-alan-alıcı ilişkisinden ibaret kılan ve izleyiciyi pasif konuma oturtan yaklaşım değiştirilmiştir. Bu dönem araştırmaları, kitle iletişim araçlarının doğrudan etkilerinin zayıf olduğunu işleyen tezler etrafında dönüp dolaşmıştır.³⁶

ABD’de Lazarsfeld’in 1940-1948 başkanlık seçimlerini konu alan çalışmaları kitle iletişim araçlarının, insanların seçim davranışları üzerinde çok az etkide bulunduğu ve bu araçların, önceden edinilmiş inançları pekiştirdiği sonucunu ortaya koymuştur. Berelson ve ekibinin 1950’deki araştırmaları da benzer sonuçlar vermiştir. Bu araştırmalarda Amerikan ordusundaki binlerce askere, eğitimleri sırasında onları yönlendirmek ve askeri yaşamı daha çabuk kabullenmelerini sağlamak üzere izlettirilen propaganda filmleri neticesinde, onların askerler üzerinde sanıldığı kadar etki yapmadığı sonucuna ulaşılmıştır.³⁷

Bu dönem, medyanın etkileme gücü ile ilgili olarak yapılan spekülasyonların yerine, yeni bulunan metotların kullanılarak sistemli sonuçlara varılmaya çalışıldığı bir dönemdir. Böylece medyanın, insanları farklı şekilde ve yönlerde etkileyeceği ortaya çıkmış ve bunların sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler arasında fertlerin tutum ve seçimlerini etkileyen unsurlardan sadece bir tanesi olduğu anlaşılmıştır. Artık medyaya kamuoyunun oluşumunda daha mütevazı bir rol veren dönem açılmıştır. Zira onların izlenmesi, takip edilmesi davranışlarda da fikirlerde de zorunlu bir değişikliğe yol açmamaktadır.³⁸

Kısacası, bu dönemde medyanın adeta sihirli bir eli olduğuna duyulan inanç yıkılmış, daha gerçekçi anlayışlar geliştirilmeye başlanmıştır.

3. ÜÇÜNCÜ DÖNEM

1960’tan başlayıp günümüze kadar gelen dönemdir. Halen sürmekte olan bu dönemde kitle iletişiminin, özellikle televizyon ve uzun süredir ihmal edilmiş olan gazetelerin etkileri üzerine yeni düşünceler ve kanıtlar birikmektedir. Medyanın gücü ile

³⁶ Uslu, a.g.e., s. 33-36.

³⁷ Tüfekçioğlu, a.g.e., s. 3.; Kaya-Alemdar, a.g.e., s. 49.

³⁸ Yazan, a.g.e., s. 139.

ilgili önceki inançların yerlerini daha alçak gönüllü beklentiler almıştır. Sosyal konum ve izleyici topluluğunun etkiye önceden hazır ve açık bulunuşu, önemli değişkenler olarak belirlenmiş olduğundan şimdi daha uygun bir biçimde ölçülebilmektedir. Kullanılan yöntem ve araştırma modellerinin eleştirisi de yeniden gözden geçirmede ikinci bir temel olmuştur. Özellikle anahtar bir kavram olan “tutum” üzerinde yoğunlaşan ve bireylerde kısa dönemde ortaya çıkan değişimleri ölçmeyi amaçlayan deney ve surveyler bunların başlıcalarıdır.³⁹

Bu dönemde yapılan araştırmalarda; izleyicinin aktif bir aktör olarak ele alındığı ve sosyolojik bir bakış açısının benimsendiği görülmektedir. Kitle iletişim araştırmalarında etki konusunu tekrar mercek altına alan sosyolojik yaklaşım elbette sadece etki konusuyla sınırlı kalmamış, bu araçların, toplumsal süreçlerle, toplumsal sistemle, toplumsal kurumlarla ilişkisi gibi birçok alanda çalışmalar yürütülmeye devam edilmiştir.⁴⁰

Bu tez çalışması da; günümüzde etkileri en çok konuşulan ve bir medya türü olan televizyonu esas alırken; onun, çocukların dinî duygu ve düşüncelerine etkisini incelemekte ve diğer üçüncü dönem çalışmaları gibi temkinli bir tavır sergilemektedir. Zira artık medyanın sonsuz bir güce sahip olduğu inancı önemini yitirirken, etkilerinin de pek çok değişkenle ilişkili olduğu düşünülmektedir.

D. MEDYANIN İŞLEVLERİ

Medya türleri, genelde, çağdaş toplumda toplumsal düzenleri değiştiren, yeni kültürel biçimler getiren önemli güçler olarak değerlendirilmelidir. Onlar; bilgi ve yenilikleri yaygınlaştırırlar, geleneksel toplulukların modernleşmesine yardım ederler, kamuoyunu ilgilendiren gündemin oluşturulmasını etkilerler, kamunun toplum sorunlarında bilinçlenmesini biçimlendirirler, popüler kültürün sürekli akışını sağlarlar. Yine onlar; toplumun paylaştıkları değerleri, seçtikleri kahramanları ya da düşmanları, teknolojileri saptayabilir, sağladıkları sürekli bilgi akışıyla da toplumsal değişimi gerçekleştirebilirler.⁴¹

³⁹ Kaya-Alemdar, a.g.e., s. 50-51.

⁴⁰ Uslu, a.g.e., s. 37-38.

⁴¹ Usluata, a.g.e., s. 92.; Ayrıca Bkz. Oskay, a.g.e., s. 73-74.

Medya çeşitleri işlevleri açısından ele alındığında bütün medya türlerinde ortak olan yönler vardır. Bunlar; haber verme, aydınlatma, eğitime, eğlendirme, mal ve hizmetleri tanıtmaya, toplumun ufkunu genişletme, inandırma, harekete geçirme, kuşaktan kuşağa kültürel geçişi sağlama ve dikkati odaklaştırma şeklinde sıralanabilir.⁴²

Medyanın işlevleri konusunda buna benzer çok çeşitli görüşler dile getirilmekle birlikte, konuyla ilgili olarak Unesco Komisyonu tarafından hazırlanan bir raporda bunlar, sekiz ana başlık etrafında toplanmıştır. MacBride raporu olarak bilinen bu kapsamlı çalışmada –belki de medyadan beklenenler gözönünde bulundurularak– şöyle bir sınıflandırma yapılmıştır.⁴³

1-Haberler ve Bilgi Sağlama İşlevi: Bu araçlar; olaylar ve koşullar hakkında haber ve bilgi aktararak, ulusal ve uluslar arası koşulların anlaşılmasını, bilerek tepkide bulunulmasını sağlayabilirler. Bu işlev, haberlerin, verilerin, imgelerin, görüş ve yorumların toplanmasını ve işlem görmesini içerir.

2-Toplumsallaştırma: Bireylerin, toplumları hakkında genel bilgi ve değerleri edinebilmeleri ve toplumsal yaşamın bir parçası haline gelmelerinde kitle iletişim araçlarının önemli bir yeri bulunmaktadır.

3-Güdüleme: Toplumların kendilerine belirledikleri amaçları açıklayarak, özendirerek, bireyin, topluluk yaşamına olduğu gibi, bu amaçlar için sarfedilen çabalara da katılma işlevi görür.

4-Tartışma Ortamı Hazırlama: Bu araçlar, bireye toplumun değerlerini aktarma ve onları toplumsal amaçlar yönünde harekete geçirmenin yanı sıra, hazırlayabilecekleri bir tartışma ortamı ile bu toplumsal değer ve amaçlara açıklık kazandırabilirler, gelişmelerine katkıda bulunurlar. Tartışma ortamının ve ulaşılabilecek sentezin bireylerin ve grupların katılımları ile gerçekleşmesi ve bunların amaç doğrultusunda seferber olmalarını da sağlayacaktır.

5-Eğitim: Kitle iletişim araçları bilgi aktarırken, doğal olarak, toplum üyelerinin bilgi düzeylerini, yetenek ve becerilerini daha üst düzeye çıkarmalarına yardımcı olacaktır.

⁴² Güler, a.g.m., s. 24.

⁴³ Kaya, a.g.e., s.15-16.; Usluata, a.g.e., s.76.; Ayrıca Bkz. Many Voices. One World-Communication and Society, Today and Tomorrow Unesco, 1980, p. 14.; Ayrıca Bkz. Adıgüzel, Yusuf, Kitle Toplumunun Açmazları Kültür Endüstrisi, Şehir Yayınları, İstanbul, 2001, s. 96-102

6-Kültürün Gelişmesine Katkı: Kültürün tanıtımı ve geliştirilmesinde, ayrıca kültür mirasının korunmasında kitle iletişim araçlarının önemli görevleri vardır.

7-Eğlendirme: Bu araçlar, toplumsal yaşamın baskıcı temposunda bunalan bireylere hoşça zaman geçirtme, dinlendirme olanaklarını daha ucuz ve çeşitlilik içerisinde sunabilirler.

8-Bütünleştirme: Sayılan işlevlerin yerine getirilmesiyle toplumdaki bireyler ve gruplar arasındaki ilişkiler gelişip onların, toplumlarını olduğu kadar birbirlerini de tanınması ve anlaması için bir ortam doğacaktır. Böylece iletişim araçları, bütünleştirici bir işlev de görmüş olacaktır.

Medyanın yukarıda sayılan işlevlerin ne kadarını yerine getirdiği veya bunu yaparken ne kadar objektif olabildiği günümüzde tartışma konusudur. Medyanın haber ve bilgi sağlama işlevini yerine getirirken yansız ve iyi niyetli davranmayı kapitalizm ve emperyalizmin gelişmesinde aracı rol oynadığı⁴⁴, evrensel kültür adı altında “kitle kültürü” denen ve aslında insanları çok ta ilgilendirmeyen hususlardan oluşan bir kültürel yapı oluşturduğu,⁴⁵ evrensellik adına millî değerleri bir tarafa iten, Batı kültürü için çalışan bir sistem oluşturduğu,⁴⁶ üreten değil, tüketen bir toplum olmaya teşvik ettiği, çocuk ve gençler başta olmak üzere toplumun bütün fertlerine yönelik bir değerler karmaşası yarattığı,⁴⁷ eğlendirme işlevini yerine getirirken bazen trajik konuları bile eğlence havasına sokarak bireyleri duygusal yönden duyarsızlaştırdığı, estetiği ve mükemmelliği yakalamaktan uzak bir popüler kültürün yayılmasına hizmet ettiği,⁴⁸ toplumları birleştirmek yerine gruplaşmalar ve bölünmelere aracılık ettiği gibi eleştiriler özellikle son yıllarda sık sık gündeme gelmektedir.

Bu eleştirileri çoğaltabilmek mümkündür. Ancak bütün bu olumsuz durumların ne ölçüde gerçekleştiği; bu araçların kullanıldığı toplumda yer alan düşünce, inanç, kültür ve bilgi düzeyiyle ilgili olup her biri ayrı birer araştırma konusudur.

⁴⁴ Bkz. Özdemir, a.g.e., s. 156-165.

⁴⁵ Bkz. Avcı, Nabi, Kitle Kültürü Enformatik Cehalet, Rehber Yayınları, Ankara, 1990, s. 97-98.; Ayrıca Bkz. Bourdieu, Pierre, Televizyon Üzerine, çev. Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 22-23.

⁴⁶ Özdemir, a.g.e., s. 204.

⁴⁷ Eriş, Metin, “Kitle İletişim Araçlarının Artan Gücü”, Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı, sy. 11, Ankara, 1996, s. 525.

⁴⁸ Bkz. Turam, Emir, Ekranaltı Çocukları, İrfan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 27.; Alemdar, Korkmaz, - Erdoğan, İrfan, Popüler Kültür ve İletişim, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994, s. 156.

II. ÇOCUK KAVRAMI

A. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇOCUK ANLAYIŞI / ÇOCUĞA BAKIŞ

İlkçağlardan, yaşadığımız modern çağa kadar “çocuklar” biyolojik, zihinsel ve ruhsal yönden benzer aşamaları geçip gelişimlerini tamamlamaya çalışmış, her zaman ve mekanda kendilerine özgü nitelikleri taşımış ve yansıtmışlardır. Ancak “çocukluk” kavramı yani “toplumun çocukluk dönemini algılayış tarzı” geçmişten günümüze çok büyük değişim geçirmiş, tarih boyunca varolan toplumsal şartlar ve kültürlere göre hep farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur.

Elbette çocukluğun asırlar boyu nasıl anlaşıldığını ayrıntılı olarak incelemek bu çalışmanın sınırlarını aşar. Ancak olabildiğince kısa ve genel bazı bilgilerin verilmesi “çocukluk” kavramının sağlıklı bir değerlendirmesinin yapılması açısından zorunlu görülmektedir. Bu kavramı; geleneksel doğu kültürü, geleneksel batı kültürü ve ilahi dinlerin etkiledikleri kültür açısından ele almaya çalışacağız.

1. GELENEKSEL DOĞU KÜLTÜRÜNDE ÇOCUK

“Geleneksel doğu” deyimi İslamiyet öncesi antik (eski) doğu toplumlarını ifade eder. Ortadoğu, Orta Asya ve Uzakdoğu kültürlerinin ortak adıdır. İslam etkisi, ilerleyen dönemde geleneksel doğunun hem içerik, hem de felsefesinin ayrıntı ve niteliğinde büyük rol oynamıştır. Bu olgu, geleneksel Doğu’nun İslamiyet’le birlikte yeni bir senteze yöneldiği düşüncesine dayanır. Bu nedenle geleneksel Doğu’da çocuk deyimi, İslam’ın bu karakteristik etkileri dışında kalan Ortadoğu, Orta Asya ve Uzakdoğu kültürlerini işaret eder. Burada işaret edilen uygarlıklar; İslamiyet öncesi Türk uygarlıkları, Eski Çin, Eski Hint, Mezopotamya (Sümer), İsrail, Mısır, İran ve eski Anadolu kültür ve uygarlıklarıdır.⁴⁹ Bu uygarlıkların hepsinin kendine özgü nitelikleri ve “çocuk” kavramıyla ilgili farklı karakteristik yönleri vardır.⁵⁰ Ancak geleneksel doğu kültürüne mensup olmaları dolayısıyla hepsinde ortak olan çeşitli anlayışları vardır. Bu kültürün “çocuk” konusuna bakış tarzları genel olarak şöyle maddeleştirilmiştir.

*Geleneksel Doğu’da çocuk süratle erginleşip, olgunlaşmak mecburiyetindedir. Bu anlamda çocuğun en büyük ödevi “yetişkin olmak”tır.

⁴⁹ Doğan, a.g.e., s. 3-4.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Kanad, Halil Fikret, Pedagoji Tarihi I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1963, s. 3-111.

*Çocuk ana babaya karşı saygılı ve “itaatkar” olmalıdır. İsyankar (asi) çocuk makbul ve muteber olmadığı gibi, isyanın niteliğine göre ölüm cezası da dahil çeşitli cezalara çarptırılabilir.

*Erkek çocuk kız çocuklara göre daha işlevsel kabul edilir. Çetin doğa koşullarında erkeğin tahammül yeteneği bu kabulde baş etkindir. Dolayısıyla erkek çocuk toplumsal özlem ve beklentinin tek modeli olarak kız çocuklarına göre her zaman tercih edilir. Bu olgu ile birlikte erkek ve kız (cinsiyet) farkı ortaya çıkmaktadır.

*Erkek çocuktaki fiziksel güç ve yetenek yalnızca kız ve erkek çocuk ayırımına yol açmakla kalmamış, erkek çocuklarını da farklılaştıran bir ölçüt olmuştur. Bu bağlamda belirtilen yeteneğe yeteri ölçüde sahip olmayan erkek çocukların ve gençlerin toplumsal prestijleri ve itibarı yoktur. Bu durum eski Türkler’deki yiğitlik (erdirme) törenleriyle tescil edilmektedir.

*Kısa sürede yetişkin olmaya zorlayan ve bunu özendiren toplumsal talep, geleneksel doğuda çocukluk diye bir dönemin ortaya çıkmasını geciktirmiştir.

*Çocuk terbiyesindeki manevi değerler öğretimi ön plana çıkmıştır. Erdem, itaat, büyüklere saygı, korku, edep, yiğitlik, cesaret gibi değerler Doğu toplumlarında yaşlılar ve yetişkinlerinin yaşamını, genç kuşaklar karşısında güvenceye alan pragmatist değerlere dönüşmüştür.

*Ana-baba ve çocuklar arasında duygusal ilişkiler bulunmaktadır. Özellikle eski Türk toplumlarında bu ilişkiler, duygusal aile bağlarına dönüşmektedir.

*Geleneksel Doğu’daki çocuk kültürünün nedenleri, toplumun savaşçı ve mücadeleci genç insanlara duyduğu ihtiyaçla sınırlı değildir. Toplumun mevcut ihtiyaçları kadar gençlerin, yetişkin insanların gelecekteki (yaşlılık günlerinde) toplumsal güvenceleri olarak görülmeleri de önemli nedenler arasındadır.⁵¹

2. GELENEKSEL BATI KÜLTÜRÜNDE ÇOCUK

Geleneksel Batı deyimi büyük ölçüde eski Yunan ve Roma kültürlerini içerir. Tüm geleneksel toplumlarda olduğu gibi geleneksel Batı’nın düşünsel dünyası ise dönemin filozof ve bilge kişileri tarafından şekillenir.

⁵¹ Doğan, a.g.e., s. 104-105.

Batı medeniyetinin beşiği olarak nitelendirilen Yunan ve Roma kültürlerinin “çocuk” konusuna bakışları iki kültürün ortak görüşleri dikkate alınarak şöyle sıralanabilir.⁵²

*Geleneksel Batı Eski Yunan kültürünün eksen alındığı bir uygarlık bütünüdür. Dolayısıyla böyle bir kültürün her açılımında bu eksenin etkisi ve izleri bulunmaktadır.

*Geleneksel Batı'nın antik döneminde bilge kişiler ve filozoflar kültürel yaşamı felsefeleriyle etkilemişlerdir. Roma'da bu etki, ortak bir hukukun kabulü ile tarz ve nitelik değiştirmiştir.

*Geleneksel Batıda kız ve erkek çocuk ayırımı vardır. Kız çocukların erkek çocuklara göre zeka ve kavrayış olarak daha gerilerde olduğu düşüncesi, eski Yunan düşünürlerinin ilginç ve karakteristik bir iddiasıdır.

*Erkek lehine gelişen cinsiyet ayırımı geleneksel Batı'nın en belirgin kültürel dokusunu teşkil eder. Kadını adeta toplumdan soyutlayan bu ayırım, Roma'daki kadını ömür boyu aile ve koca vesayetine mahkum etmiştir. Kuşkusuz bu olguda kız çocuklarının kadının şahsında ortaya çıkan makus ve mukadder talihi son derece açık ve belirgindir.

*Güçlü ve sağlam fiziksel özelliklere sahip erkek çocuklar toplumun öngördüğü çocuk ve genç modelini oluştururlar. Bu model ile de erkek çocuk üzerine kurulur.

*Sakat ve kusurlu (özürlü) çocukların hayatı tehdit altındadır. Her tür sosyal ve yaşamsal güvenceden yoksundur.

*Geleneksel Batı'nın bazı kültürlerinde çocuk ve gençlerin zenginler tarafından himaye altına alınması adeti, zamanla çocuğun cinsel istismarına yol açmıştır.

*Aile ve toplumun çocuktan en büyük beklentileri saygı ve itaattir. Özellikle Roma'da itaat kültürü, toplumun siyasal varlığına hayatiyet kazandıran en önemli unsurdur. Önce itaatkar çocuk, sonra itaatkar birey, itaatkar vatandaş bu kültürün özlenen insan modelini oluşturur.

⁵² Ayrıntılı bilgi için Bkz. Yörükoğlu, Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, s. 21-22; Kanad, a.g.e., s. 112-189.; Doğan, a.g.e., s. 106-107.

*Geleneksel Batı'da baba tanrısal ve siyasal bir otorite simgesidir. Çocuklar üzerinde vesayet hakkı ve yetkisini sınırsız olarak kullanan kişidir.⁵³

Her iki kültür dünyasındaki yani doğu ve batı kültüründeki çocuk anlayışına bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkar:

*Her iki toplum modelinde çocuğun yetişme dönemi olarak belirli bir yaşa kadar gelişen özel bir çocukluk dönemi yoktur. Çocuk kısa bir sürede yetişkin olmak durumundadır.

*Kız çocuk ve erkek çocuk ayırımı (cinsiyet ayırımı) vardır. Bu ayırımı erkek çocuk, kız çocuğundan daha makbul ve daha önemlidir.

*Güçlü, sağlam ve gürbüz çocukların toplumsal hayata katılma ve toplumsal hayattan pay alma şansları daha çoktur.

*İtaatkar ve saygılı çocuklar toplumsal talebin çocuk modelini oluştururlar.

*Bazı Doğu toplumlarında metafizik ve mistik değerler insanın prestij ve saygınlığı için önemli olurken, Batı toplumlarında insandan beklenenleri pragmatist değerler belirlemektedir. Batı'da güçlü ve sağlam fiziksel yetenekler, erkek çocukları diğerlerinden ayıran en önemli değer olurken; güçsüzlük ve özürllük toplum dışına itilme nedenleri olarak işlemektedir. Doğu'da yaşlılık ve bilgeliği birleştiren değer Batı'da gençlikle iktidarı birleştiren değere dönüşmektedir.⁵⁴

3. ORTAÇAĞ'DA ÇOCUKLUK

Batı'da Ortaçağ'a gelindiğinde, henüz bugünkü anlamda bir "çocukluk" anlayışına rastlamak sözkonusu değildir. Yani ortaçağda çocukluk yedi yaşında bitmektedir. Bunun sebebi ise; çocukların bu yaştan itibaren yetişkinlerin söyleyebildiği ve anlayabildiği şeyleri söyleyebilmeleri ve anlayabilmeleri, dolayısıyla yetişkin dünyasına vakıf olabilmeleridir.⁵⁵ Ortaçağ dünyasında okur-yazarlığın, eğitim düşüncesinin ve ayıp fikrinin olmaması, çocukluk fikrinin oluşmadığının göstergeleri olarak değerlendirilmektedir.⁵⁶ Ortaçağ'da sadece aristokrat çocuklar için sözkonusu

⁵³ Doğan, a.g.e., s. 118.

⁵⁴ Doğan, a.g.e., s. 119.

⁵⁵ Postman, Neil, Çocukluğun Yokoluşu, s. 26.

⁵⁶ Postman, a.g.e., s. 30.

olan sınırlı bir eğitime rastlanmaktadır. Bu eğitimde amaç, yetişkin yaşamının bütün kesim ve zümreler için geçerli olan değerlerinin değil, yalnızca aristokrat kültürün öğrenilmesine yöneliktir.⁵⁷ Öğretimde “sözelci” bir tarzı benimseyen, iş başında yaparak öğrenmeyi esas alan Ortaçağ kültürü incelendiğinde, çocuk yetiştirme üzerine yazılmış eserlere tesadüf edilememektedir.⁵⁸ Ortaçağ’da geçerli olan dillerde çocukluğu ifade eden kelimeler olmaması, çocuk ölümlerinin çokluğu ve çocukların vasiyetlere dahil edilmemesi, giyim tarzı olarak çocuklara özgü kıyafetler belirlenmemesi, çocukların, yetişkinlerle aynı oyun ve oyuncakları paylaşması, bazı bilim adamları tarafından “çocukluğu görmezlikten gelmek” olarak algılanmıştır.⁵⁹

4. MODERN ÇOCUKLUK ANLAYIŞI

Modern çocuk anlayışını, önceki yüzyılların çocukluk karşısındaki olumsuzluklar kadar, bunları vaktiyle görebilen felsefe ve uygulamalardan güç ve teşvik almıştır. İlahi dinler ile bazı ünlü düşünürlerin yaklaşımları bu bağlamda asla gözardı edilmemesi gereken önemli gelişmelerdir. Hristiyanlık’ın kutsal çocuk imgesi, çocuğu dışlayan bir topluma mistik bir mesajdır. İslamiyet ise bu mesajın toplumsal gerekliliği üzerinde ısrarla durmaktadır. Geleneksel toplumların Batıda ve Doğuda görmezden geldikleri çocukluk olgusu, bu ısrarın sonucunda ortaya çıkan çocuk duyarlılığı, özen ve ihtimamı oturtmuş ana-babaları bu bağlamda çocuğa karşı sorumlu tutmuştur. Dinden gelen bu özgün dalgalanmalar ilerleyen dönemde filozof ve aydın yaklaşımlarının da esin kaynağı olarak geliştirilmiştir. Modern çocuk anlayışı, Ortaçağın bu iki kaynaktan gelişen düşünce ve çabalarıyla filizlenmiştir.⁶⁰

17.yy.da sanayi devrimi ile birlikte, filizlenen bu fikirler gelişmiş, aydınlanma düşüncesinin yansımalarıyla birlikte yepyeni bir anlayış ortaya koyularak “çocukluk” fikri önce batıda daha sonra doğuda modern bir anlam kazanmıştır.

Sanayileşme ile ortaya çıkan endüstri toplumu, hızlı bir kentleşme sürecini beraberinde getirmiş, böylece toplumsal tablo değişmiştir. Aristokrasi (soyluluk) yerini burjuvaziye (kentsoyluluk) bırakırken, bilim ve teknolojiye meydana gelen değişimler, aile, ekonomi, eğitim, ahlak, siyaset gibi toplumsal kurumların işlevini değiştirmiştir.

⁵⁷ Doğan, a.g.e., s. 154.

⁵⁸ Postman, a.g.e., s. 27-32.

⁵⁹ Bkz. Postman, a.g.e., s. 26-31.

⁶⁰ Doğan, a.g.e., s. 149.

Aile bireylerinin üstlendikleri rollerdeki değişmeler, ekonomik alandaki yenilikler, “kamu eğitimi” fikrini ortaya çıkarmış⁶¹ 1600-1800 yılları arasında çocukların eğitime ilişkin tutumlarda bir devrim ortaya çıkmıştır. Üniversiteler kurulmuş; eğitimciler ve ahlakçılar insanların masum doğduğunu vurgulayarak; yaşlıları, gençlerin bu masumiyetini korumaya ve onlara rehber olmaya davet etmişlerdir.⁶²

Postman “çocukluk” fikrinin doğuşunu ve çocukların bir birey olarak yetişkinlerden farklı olarak algılanışını “matbaanın icadı” ile başlayan bir süreç olarak görmüştür. Matbaanın icadının ardından okuyabilen ve okuyamayan insan ayırımının ortaya çıkması bilgi ve kültür yönünden seviye farklılıklarını ortaya koymuştur. Böylece çocuk ve yetişkin dünyası ayrılmış, çocukların büyüklere ait her türlü bilgiye sahip olabilmeye şansları azalmıştır. Bu durum, yetişkinlerin çocuklara “yetiştirilmesi gereken bireyler” gözüyle bakmalarını sağlarken aynı zamanda onların “kendilerinden farklı olduğu” gerçeğini kavramalarına yol açmıştır. Konuyla ilgili olarak özellikle John Locke, J.J. Rousseau, John Dewey ve Sigmund Freud’u, fikirleriyle “modern çocukluk anlayışı”na pedagojik temel hazırlayan bilim adamları olarak nitelendiren Postman, çocukluğun yüzyılımızda “yok oluş süreci” yaşadığını ifade etmiştir. Matbaanın icadı ile yetişkinlerden farklı olduğunu hissettiren, böylece kendine özgü yiyecek giyecek, oyun ve dinlenme şekillerine kavuşan çocuklar, elektrikli iletişim araçlarının geliştirilmesiyle “çocuk olma vasfı”nı kaybetmişler, diğer bir ifade ile “çocukluk” yok olmuştur.

Özellikle çocuk-yetişkin ayırımını yok sayarcasına her türlü enformasyonu görüntüleriyle birlikte sunan televizyon bu konuda etkili bir rol üstlenmiştir. Küçükler büyüklere ait olan her bilgiye ulaşabilme şansı yakalamış, böylece vaktinden önce “yetişkin”leşen bireyler ortaya çıkmıştır.⁶³ Dolayısıyla modern dünyada, çocuk ve yetişkin farkı en aza indirgenmiş; çocuklar yetişkin, yetişkinler de bir parça çocuk olmuştur.

Çocukluk ilk çağlardan günümüze değin çok değişik şekillerde algılanmış ve değerlendirilmiştir. Günümüzde ise; kimine göre “çocuk hakları bildireleri ve sözleşmeleri” ile yeni bir biçim kazanmaktadır. Çocukluğun niteliği değişse de,

⁶¹ Doğan, a.g.e., s. 156.

⁶² Gander-Gardiner, a.g.e., s. 27.

⁶³ Bkz. Postman, a.g.e., s. 103-170.

tamamen “yokolduğu” fikri tarafımızdan çok isabetli bir görüş olarak değerlendirilmemektedir. Hele bir de bunu tamamen televizyonla ilintilendirmek yetersiz bir izah izlenimi uyandırmaktadır. Çünkü çocuklar yetişkinlerle aynı enformasyona muhatap olsalar da, bunu algılama ve değerlendirme şekilleri yetişkinlerle aynı değildir. Yetişkinlere ve yetişkinliğe ne kadar yakın olursa olsunlar, onların kendilerine ait bir dünyaları vardır.

B. PEDAGOJİK AÇIDAN ÇOCUK

Çocuk gelişimi ve eğitimiyle ilgilenen psikologlar, pedagoglar/eğitimciler çeşitli “çocuk” ve “çocukluk” tanımları geliştirmişlerdir. Özellikle son yüzyıllarda çocukluğun ciddiye alınması gereken bir dönem olduğu farkedildiğinde bu süreç çeşitli sınıflandırmalara tabi tutularak ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Aşağıda bu tanım ve sınıflandırmaların birkaçına yer verilmektedir.

“Çocuk, gelişen bir insan yavrusu, olgunlaşmamış ‘reşit’ sayılmayan küçük bir yurttaşır”.⁶⁴ Bu ifadeyle Yörükoğlu, bedensel ve ruhsal yönden henüz gelişimini tamamlamamış bireyi tanımlamaktadır.

Bir eğitim sosyologu olan Doğan’a göre “Çocuk, doğumdan ergenliğe kadar süren hayat dilimine ait olan insan yavrusudur. Bu dönem, ruhça ve bedence insanın en güçsüz ve çok özel bir dönemini oluşturmaktadır.”⁶⁵ Çocukluk; genel olarak bebeklikle başlayıp, ergenlikle sona eren bir süreç olarak görülmektedir. Bu süreç ile ilgili olarak şöyle bir sınıflandırma kabul görmektedir.⁶⁶

Bebeklik (Doğum-2.yıl)

İlk Çocukluk (2-6.yıllar)

Son çocukluk (6-11. yıllar) Kızlar

(6-13.yıllar) Erkekler

Araştırmamıza konu olan 11-12-13 yaşlarını kapsayan dönem, son çocukluk çağı olarak adlandırılan sürecin son halkasıdır. Bu süreç; erkeklerde 6-13, kızlarda 6-12

⁶⁴ Yörükoğlu, Atalay, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Özgür Yayınları, İstanbul, 1992, s. 13.

⁶⁵ Doğan, İsmail, *Akıllı Küçük*, Sistem Yayınları, İstanbul, 2000, s. 176.

⁶⁶ Ay, Mehmet Emin, *Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım*, Gonca Yayınları, İstanbul, 1989, s. 13.; Ayrıca benzer tasnifler için Bkz. Jacquin, Guy, *Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri*, çev. Mehmet Toprak, İstanbul, 1976, s. 55.; Ayhan, Halis, *Eğitim Bilimine Giriş*, Şule Yayınları, İstanbul, 1995, s. 81-93; Öcal, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, TDV Yayınları, Ankara, 1991, s. 41.

yaş dönemi olarak ifade edilmektedir. Bu dönemin özellikleri şöyle özetlenebilir: Fiziksel gelişimin yavaş olduğu “son çocukluk dönemi”nde çocukta hareket (motor) becerileri gelişir ve olgunlaşır. Fizyonomide değişiklikler olmaya başlar; bebeksi çizgiler kaybolarak yüz ifadesi farklılaşır. Süt dişleri dökülür. Kas dokusu hızla gelişir, kemikler sertleşir.⁶⁷

7 ile 8 yaş arasında düşünce, muhakeme gelişir. Çocuk içgözleme elverişli bir hale gelir. Nesnelere dışında düşünmeye başlar. Bu zihinsel faaliyet özellikle bir yıl sonra 8 ile 9 yaş arasında verimli olur. Çocuk birçok yeni kavramlar elde eder. Çocuğun dünya görüşü değişir.⁶⁸ Bu yaşlardan itibaren çocuk, dikkatini biraz daha uzun süre bir şey üzerinde toplayacak duruma gelir. Çocuğun dikkati daha önce olduğu gibi obje tarafından pasif olarak emilmez. Tersine onun dikkati, yetilerini verilen bir obje üzerinde toplayan iradeli bir faaliyet haline gelir. İradeli dikkatin böylece meydana çıkması, çocuğun okula girmesini ve orada devamlı olarak çalışmasını mümkün kılar.⁶⁹ Konuşma yeteneği ve söz dağarcığının çok geliştiği bu çağda; zaman, uzay, sayı kavramları yerleşmiştir. Hayalle gerçek daha kolay ayırtebilir. Somut düşünceden soyut düşünceye geçiş başlar.⁷⁰ Soyut şeyleri kavrayabilen çocuk, fikirlere karşı ilgi duymaya başlar. Eğer, egosantrizmi yavaş yavaş yitirmişse, muhakemesi başkalarınıninkine çarpar ve kişisel bir karakter değilse bile, hiç olmazsa çevresinde bulunanların muhakemelerindeki doğruluğa göre gayet değişken bir doğruluk kazanır.⁷¹

Değerler ve inançların kabulleniliş şekli de ilerleyen yaş ile birlikte farklılaşmaya başlar. 8-9 yaşından önce çocuklar kuralların nedenini anlamadan ya da farkında olmadan ailelerinden, çevrelerinden öğrenirler. 9-10 yaşından itibaren kuralların nedenini ve anlamını farketmeye başlarlar⁷².

Akran grupları da 6-12 yaş döneminde gelişir. Bu gruplar seçicidir. Özellikle cinsiyet, yaş ve sosyal statü bu yaşta akran gruplarına seçilmede önemli

⁶⁷ Korkmazlar, Ümran, “Son Çocukluk Dönemi” Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997, 6. Baskı, s. 75-76.

⁶⁸ Launay, Clément, Çocuklarda Ruh Sağlığı, çev. M.H.Kandıralıoğlu, Özgü Yayınları, İstanbul, 1970, s. 10.

⁶⁹ Jacquin, a.g.e., s. 118.

⁷⁰ Yörükoğlu, Atalay, Çocuk Ruh Sağlığı, Özgür Yayınları, İstanbul, 1994, s. 76.

⁷¹ Jacquin, a.g.e., s. 123-124.

⁷² Jelsild, Arthur, Çocuk Psikolojisi, çev. Gülseren Günçe, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 79, Ankara, 1979, s. 595.; Launay, a.g.e., s. 14-15.

kriterlerdendir.⁷³ Çocuğun akran ve oyun gurplarından birine katılması, çocuk için bir zorunluluktur. Çocuk, bu devrede sadece başkalarının fikir ve tutumlarının bilincine varmakla kalmaz, aynı zamanda onların dikkat ve onayını kazanmaya da özen gösterir. Daima kendi iç itilimlerine göre hareket etmiş olan çocuk, artık şimdiki değerlendirmelerinde büyüklerin ölçülerini kullanmaya ve onları bulmaya çalışır. Çocuk, on yaşına geldiğinde, duygularını sosyal grubun istekleri doğrultusunda değiştirme olanağına sahiptir. Böylelikle, daha olgun bir davranış tipi gösterme yolunda ilk adımlarını atmaya başlar.⁷⁴

Bedensel ve sosyal gelişimin yanısıra bu dönemde bireylerin kendileri ve çevreleriyle ilgili şartlara paralel olarak, bir dinî duygu ve düşünce gelişimi dönemi yaşadıkları görülmektedir. Bu duygu ve düşüncelere de çocukların günlük yaşantılarındaki görgüleri ve gözlemleri etkide bulunmaktadır.⁷⁵ Elde edilen çeşitli veriler doğrultusunda; çocukların, Allah'ı sevdikleri ve O'na yakın olmak istedikleri, bu cümleden olarak dinî pratikleri öğrenme ve uygulama eğiliminde oldukları söylenebilir. Çocukların Allah'a inanmasında; ihtiyaçlarının karşılanmasının, eksikliklerinin giderilmesi ve elemden uzaklaşıp haz veren objelere doğru yaklaşma arzusu taşımalarının etkili olduğu ifade edilebilir. Çocuklar, inandıklarına ve değer verdiklerine yakın olmak ve istediklerine ulaşmak için türlü yollar denerler. Onların ibadetlere yönelmelerinde bu duyguların etkili olduğu ifade edilebilir.⁷⁶

C. DİNİ AÇIDAN ÇOCUK

İslam dininin iki temel kaynağı; Kur'an-ı Kerim ve Hz.Peygamber'in sünneti "çocuk" kavramının nasıl değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Çocuklukla ilgili belirli bir yaş sınırı çizmeyen, öncelikle doğum öncesi dönemi ele alan Kur'an-ı Kerim, insanın oluşum aşamalarını anlatır.⁷⁷ Ebeveyn için çocuğun bir sınav vesilesi⁷⁸ olduğu ve ilk yıllarda süt emmesi gerektiği üzerinde durulur. Dünyaya gelen her

⁷³ Korkmazlar, a.g.m., s. 80-81.

⁷⁴ Yavuzer, Haluk, Çocuk Psikolojisi I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 59.

⁷⁵ Jersild, a.g.e., s. 610.

⁷⁶ Bkz. Yavuz, Kerim, Çocukta Dini Duygu ve Düşünce Gelişimi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 102-103.

⁷⁷ Bkz. Hac, 22/5

⁷⁸ Talak, 65/ 14-15

çocuğun yaşama hakkı olduğunu ve bu hakka saldırıda bulunmaya hiç kimsenin hakkı ve yetkisi olmadığını ifade eden ⁷⁹ Kur'an-ı Kerim, çocuğun, dünyaya geldiğinde bilgidен yoksun olduğunu belirterek⁸⁰ anne-babaya eğitim-öğretim görevini hatırlatır.

Kur'an'da direkt olarak çocuklardan bahseden ayetlerin sayısı 297'dir. Fakat çeşitli yönlerden çocukla ilgili ayetler 342 kadardır.⁸¹ İslam Peygamberi, Kur'an-ı Kerim'e paralel bir tavır sergileyerek çocukluğun alt ve üst sınırını belirtep sınıflandırma yapmamış, sadece çocuğa karşı gösterilen tavır ve davranışların nasıl olması gerektiği üzerinde durmuştur. Ancak gerek torunları gerekse sahabe çocukları ile ilgili tavır ve davranışları gözönünde bulundurularak, onun çocuk gelişimine bakışı şöyle sistematize edilmiştir:

- a) Süt devresi= Doğum-iki yaş sonu
- b) Müdahale devresi= Konuşmaya başlama dönemi: Ortalama 2-7 yaş arası
- c) Temyiz dönemi= 7-Ergenliğe kadarki dönem
- d) Büluğ devresi= Ergenlik dönemi⁸²

O'nun, torunları Hasan ve Hüseyin'e olan şefkat ve merhameti⁸³, cemaatle namaz kıldırırken çocukları gözönünde bulundurarak namazı kısa kesmesi⁸⁴ çocuklara karşı ikramda bulunmayı ve onların terbiyelerini güzelleştirmeyi emretmesi⁸⁵ çocuk merkezli bir eğitim anlayışını esas aldığını ifade etmektedir. Çocukların doğuştan nötr oldukları yani fitrat üzere olduklarını ifade eden Hz.Peygamber, onların anne-babanın davranışlarını⁸⁶ esas aldığını ifade ederek dinî konularda eğitim görevini ebeveyne yüklemiştir.

Özetlemek gerekirse; din, çocukluk kavramı için belirli bir dönem tasnifi yapmamış, doğumdan itibaren anne-babaya bakım ve eğitim görevini yüklemiştir. Şefkat, merhamet ölçülerini esas alan bu eğitimin, insanın en temel haklarına (yaşama, korunma.....)saygılı bir şekilde yerine getirilmesi, ifrat ve tefrit noktasından uzakta durularak, yapılan işin bir "sınav bilinci" içinde gerçekleştirilmesi istenmiştir.

⁷⁹ Tahrir, 66/ 6

⁸⁰ Nahl, 16/ 78

⁸¹ Bkz. Kur'an-ı Kerim

⁸² Canan İbrahim, Hazret-i Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, Tuğra Neşriyat, İstanbul, ts., s. 78.

⁸³ Tirmizi, Menâkıb, 31

⁸⁴ Buhari, Ezan, 65

⁸⁵ İbn Mâce, Edeb, 3

⁸⁶ Müslim, c.VIII, 133.

1. İLÂHÎ DİNLERİN ETKİSİYLE OLUŞAN ÇOCUK ANLAYIŞI

İlahi dinler, tek tanrı inancı ile birlikte, bu inancın hayata yansımaları ifade eden prensipler getirmişlerdir. Bu prensipleri insanlara sunan kutsal kitaplar, toplumsal yapıda kayda değer değişimler meydana getirmiştir. Bugün özellikle iki kutsal kitap: İncil ve Kur'an-ı Kerim, içeriklerinde yer alan "çocuk" konulu ifadelerle, ilahi dinlerin çocuğa bakış açısını yansıtmaktadır.

a) Yahudilik'te

Eski İsrail'de çok çocuğa sahip olmak bir onur olarak telakki edilmekte, evlenecek çiftlere, geniş bir aileye sahip olmaları temennisinde bulunulmaktaydı. Biyolojik olarak çocuk sahibi olamamak, bir sıkıntı ve Yaratıcı'dan gelen bir ceza ya da bir yüz karası olarak kabul edilirdi.

Çocuk doğduktan sonra ona derhal isim verilmesi, onun anne sütüyle beslenmesine özen gösterilmesi, süttten kesildikten sonra annelerinin veya dadılarının hizmet ve eğitimine tevdi edilmesi, ilerleyen yaşlarda kızların, anneleri tarafından erkeklerin de, babaları tarafından eğitime tabi tutulması Yahudilik'te çocuğa verilen önemin bir göstergesidir.⁸⁷

Kitâb-ı Mukaddes'te geçen, çocuğun eğitimi ile ilgili şu ifadeler çocuğa verilen değerlerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir: "Çocuğu gideceği yola göre yetiştir. Yaşlı olunca da ondan ayrılmaz"⁸⁸

b) Hristiyanlık'ta

İçinde Tevrat ve Zebur'u da bulunduran, Hristiyanların kutsal kitabı İncil "Baba, oğul, kutsal ruh" inancıyla aile olgusuna dikkat çekmektedir.⁸⁹İncil'de yer alan şu pasaj; "Hristiyanlığın" "çocuk" kavramının bir değer olarak ele alınması gerektiğine dair yaptığı vurguyu ortaya koymaktadır:

"Bazıları İsa'ya küçük çocukları getiriyor, onlara dokunmasını istiyorlardı. Ne var ki, öğrenciler onları azarladılar. İsa bunu görünce kızdı. Öğrencilere "Bırakın, çocuklar bana gelsin." dedi. "Onlara engel olmayın! Çünkü Tanrının egemenliğini bir

⁸⁷ Vaux, Ronald de, Yahudilik'te Aile, çev. Ahmet Güç, Arasta Yayınları, Bursa, 2003, s. 74-87.

⁸⁸ Süleyman'ın Meselleri, 22: 6, Kitâb-ı Mukaddes

⁸⁹ Doğan, a.g.e, s. 122.

çocuk gibi kabul etmeyen, bu egemenliğe asla giremez.” Çocukları kucağına aldı ve kutsadı.”⁹⁰

Hristiyanlık'ta varolan vaftiz geleneği de, asli suçtan arınmanın yanısıra vaftiz ile kiliseye kabul edilen çocuğun kültürel anlamda onayı anlamına gelmektedir. Bununla birlikte çocuğun, Hristiyanlık inançlarına göre terbiye edilmesindeki ilk basamak olmaktadır.⁹¹

Hristiyanlık öğretisi, çocuğa değer vermeyi önemsemekle birlikte hiçbir sevginin “dine duyulan sevgi ve bağlılık”tan öteye geçmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Konuyla ilgili olarak İncil’de yer alan şu pasaj dikkat çekmektedir: “İnsanın düşmanları, kendi ev halkı olacaktır. Annesini ya da babasını beni sevdiğinden daha çok seven, bana layık değildir. Oğlunu ya da kızını beni sevdiğinden daha çok seven, bana layık değildir.”⁹²

c) İslamiyet’te

İslamiyet, öğretilerini Kur’an-ı Kerim’le, bunların hayata yansımalarını da Hz. Peygamber’in sünneti ile ortaya koymaktadır.

İslamiyet’te, çocuğa cinsiyet ayırımı gözetilmeksizin verilen bir değer vardır. Özellikle kız çocuklarına karşı uygulanan haksızlıkların doruk noktada olduğu bir anda gelen Kur’an-ı Kerim, bu tavrı şu ayetlerle eleştirmiştir: “Onlardan birine kızı olduğu müjdelendiği zaman öfkesinden yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen kötü haber yüzünden halktan gizlenmeye çalışır. Acaba onu utana sıkıla tutsun mu, yoksa toprağa mı gömsün? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar.”⁹³

İnsanın doğduğunda bilgiden yoksun olduğunu⁹⁴ belirten Kur’an-ı Kerim, asli suç kavramını da reddederek, kimsenin bir başkasına ait günahı taşıyamayacağını ifade eder⁹⁵. Ebeveyne çocuğu eğitme görevi vererek, onu korumayı öğütleyen Kur’an’da şu ifadeler yer verilir: “Ey iman edenler, kendinizi ve ailenizi (çoluk çocuğunuzu) yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyunuz.”⁹⁶

⁹⁰ “İsa Küçük Çocukları Kutsuyor”, Markos, 10:13-16, İncil, s. 99-100.

⁹¹ Doğan, a.g.e., s. 124.

⁹² “İsa’ya Layık Olmak”, Matta, 10:36,37, İncil, s. 23.

⁹³ Nahl, 16/ 58,59

⁹⁴ Nahl, 16/ 78

⁹⁵ Necm, 53/ 38

⁹⁶ Tahrim, 66/ 6

Hız. Peygamber ise, kişinin öldükten sonra amellerini devam ettiren üç şeyden biri olarak “iyi yetiştirilmiş çocuk”u (salih evlat) gösterir.⁹⁷

İslamiyet’te “en üstün varlık” olarak nitelendirilen insandan⁹⁸ bu niteliğine uygun olarak davranması istenir. Dolayısıyla çocuk da bir insan olarak bu statüde ele alınır.

Tıpkı Hristiyanlık’ta olduğu gibi İslamiyet’te de; çocuk, sevilmesi ve yetiştirilmesi gereken ama her şeyin üstünde tutulmaması gereken bir birey olarak değerlendirilmiş, varlığı “bir imtihan vesilesi”⁹⁹ olarak görülmüştür. Böylece anne babaların sevgi ve öfkelerinde ölçülü olmaları, tavır ve davranışlarında her zaman bilinçli bir duruş sergilemeleri öngörülmüştür.

2. ÇOCUKTA DİNİ DUYGU VE DÜŞÜNCE GELİŞİMİ

Dünyaya geldiği andan itibaren yeni bir gelişim sürecine giren birey, gerek fiziksel, gerek ruhsal yönden her türlü etkiye açıktır. Onun bedensel, duygusal, sosyal ve zihinsel gelişimi kalıtsal özelliklerinin yanı sıra çevresel etkenlerin de izini taşımaktadır. Dinî duygu ve düşünce gelişimi de, diğer gelişim özellikleri gibi bireyin iç dinamiklerine ve yaşanan toplumsal çevrenin etkisine bağlı olarak gerçekleşir.

Çocuğun dinî gelişimi, onun inanmaya hazır bir halde dünyaya gelmesiyle başlar. Bunu, dinî bir referansla ifade etmek gerekirse şu hadis-i şerifin konuya ışık tuttuğu görülür: “Her doğan fitrat üzere doğar. Ancak (çocuğun) anne-babası onu kendi dinlerine döndürürler. Yahudi iseler, Yahudi; Hristiyan iseler, Hristiyan; Mecusi iseler Mecusi yaparlar.”¹⁰⁰ Hadiste geçen “fitrat” ifadesi ise, tek tek kişilerin yaratılışlarındaki farklı özellikler değil, bütün insanlarda, insan olmaktan dolayı, ortak olarak bulunan genel özellikler¹⁰¹ olarak ifade edilmektedir. Çocukların dine karşı bir “hazır bulunuşluk” konumunda olduğu, Allah’a inanmak için dinî ilgi, eğilim, arayış ve özlem içinde olup bunu dışarıya yansıttıkları, bugün bilim adamlarının dile getirdiği bir gerçektir.¹⁰²

⁹⁷ Ebu Davut, Vesaya, s. 14.

⁹⁸ Tin, 95/3

⁹⁹ Talak, 65/14,15

¹⁰⁰ Müslim, Kader, 23; Tirmizi, Kader, 5

¹⁰¹ Bilgin, Beyza, İslam ve Çocuk, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 17. Ayrıca “Fitrat”ın açıklaması için Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1996, c. 13, s. 47-48.

¹⁰² Bkz. Yavuz, a.g.e., s. 42-43.

Çocukta varolan potansiyel, 3. yaştan itibaren dinî uyanışla birlikte yeni bir biçim kazanır. Bu yaştan itibaren çocuk, dinî nitelikli sözlerle, heyecanlarla, sevgi veya korkularla ilgilenmeye başlar.¹⁰³ Çocuk, etrafında olup biten tabiat olaylarına, gökyüzüne ve yeryüzüne baktıkça düşünce gücü gelişir. Bu durum onu, 3-4 yaşına doğru Allah ve dinle ilgili sorular sormaya yöneltir.¹⁰⁴ Kur'an-ı Kerim'de yer alan Hz. İbrahim kıssası da pedagojinin bu verileriyle paralellik arz etmektedir.¹⁰⁵

Çocuğun aklı ve ruhî gelişimine paralel olarak dine karşı ilgisinde ve isteğinde de gelişmeler görülmektedir. O, 0-5 yaşlarında zihinsel ve ruhsal gelişmesinin kendisine verdiği imkanlarla yaratıcı gücün mahiyetine nüfuz etme denemelerine girişir. Bunun yanısıra çocuk, dinî hikaye ve menkıbeleri sever.¹⁰⁶ Dinî dünyaya ilginin "altın çağı"¹⁰⁷ olarak nitelendirilen 4. yaşta çocuğun, antropomorfist bir Allah tasavvuruna sahip olduğu görülür.¹⁰⁸ Zihinsel yapı itibarıyla henüz soyut seviyeye ulaşamayan çocuğun "insan benzeri bir tanrı" anlayışına sahip olması doğaldır. Pek çok çocuğun tasavvurlarında Allah, gördükleri ve tanıdıkları insanlardan çok daha büyük, kocaman bir insandır.¹⁰⁹ 7 yaşından itibaren çocuklar, Allah'ı kendilerinin ve yakınlarının yaratıcısı çok yüce bir varlık olarak tasavvur ederken, hala onun gökte olduğunu düşünürler.¹¹⁰ Çocukların cennet, cehennem, melek, şeytan gibi kavramları tasavvur ettikleri, bunları da bir çocuk tavrıyla düşünüp konuştukları, yaşları ilerledikçe daha gelişmiş bir fikre sahip oldukları görülmektedir. Özellikle 7-8 yaş grubu ile, 10-12 yaş grubu ele alındığında aradaki fark dikkat çekmektedir.¹¹¹

7. yaştan itibaren temel eğitim çağının başlangıcı ile yeni bir dönem başlarken, çocuğun dinî duygu ve düşünce gelişimi de bu dönemin izlerini taşır. Okuma-yazmayı öğrenmekle, zihinlerindeki kavramları dile getirme konusunda daha ileri seviyeye ulaşan çocuklar, iyiyi-kötüden, doğruyu-yanlıştan ayırdetmekle de din ile ilgili fikirlerini geliştirebilme imkanını elde etmiş olurlar.

¹⁰³ Armaner, Neda, Din Psikolojisine Giriş, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1980, s. 83.

¹⁰⁴ Yavuz, a.g.e., s. 71.

¹⁰⁵ Enam, 6/ 74-79

¹⁰⁶ Yavuz, a.g.e., s. 71; Jacquin, a.g.e., s. 70.

¹⁰⁷ Armaner, a.g.e., s. 84.

¹⁰⁸ Özbaydar, Belma, Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma, Baha Matbaası, İstanbul, 1970, s. 12.

¹⁰⁹ Öcal, a.g.e., s. 186.

¹¹⁰ Yavuzer, Haluk, Ana-Baba ve Çocuk, Remzi Kitabevi, 8. Baskı, İstanbul, 1995, s. 240.

¹¹¹ Yavuz, a.g.e., s. 186.

Okul çağı çocukları, ben merkezilikleri azaldıkça başkalarının haklarının farkına gitgide daha hızlı varırlar.¹¹² Bu durum onların ahlak gelişimine olumlu katkıda bulunur. Ahlakî duyguların istikrar kazanması ise, dinî duyguların gelişmesine yardımcı olur.¹¹³

10-12 yaş dönemine gelindiğinde dinle ilgili soyut düşünme sürecine yaklaşıldığı görülmektedir. Önceleri Allah'ı gökte tasavvur eden çocuklar, artık O'nun "her yerde" olduğu fikrini benimsemeye başlamışlardır.¹¹⁴

Dinî duyuş ve yaşayışın bir de fikrî yanı vardır. Çocuk ruhu geliştikçe din ile zihni düşünce, yaşanan dindarlığın özünde ferdin benini harekete geçiren itici güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Din, zihni gelişmeye paralel olarak çocuğa yaklaştırıldıkça, dinî anlayışın da muhtevası o ölçüde gelişmektedir. Özellikle 10-12 yaşlarında çocukların Allah konusunda olduğu gibi pek çok dinî konu üzerinde düşünebildikleri ve kendi mantıklarıyla konuşabildikleri görülmektedir.¹¹⁵ 10-12 yaşlarındaki çocukların, öğrendiklerini kontrol etme ihtiyacı duydukları gözlenmektedir.¹¹⁶ Zira zihinsel olarak ulaştıkları seviye bu durumu gerekli kılmaktadır.

12-13. yaşlar son çocukluk döneminin tamamlandığı dönemdir. Artık ergenlikle başlayan "gençlik"e az bir zaman kalmıştır. Erken yaşlardan itibaren varolan din duygusu ve ona bağlı heyecanların yerini, ergenliğe yakın dönemlerde dinî uyanma alır. Çünkü gerçek dinî uyanışta, duyguya eşlik eden ve dinin muhtevasına yönelmiş bir düşünce de vardır.¹¹⁷ Bu yaş döneminde olanlar dini, iç dünyalarında son derece ciddiye alırlar. Oruç tutmaya, namaz kılmaya eğilimleri artar. Erkek çocuklardan camiye giderek, cemaatle namaz kılmaya özen gösterenler bir hayli olur.¹¹⁸

Nitekim Goldman'ın çocukların dinî duyuş ve düşünce gelişimini ele aldığı bir eserinde yaptığı tasnif şöyledir.¹¹⁹

¹¹² Gander, Mary J.- Gardiner, Harry W., Çocuk ve Ergen Gelişimi, çev. Ali Dönmez, Nilgün Çelen, Bekir Onur, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s. 330.

¹¹³ Öcal, a.g.e., s. 91.

¹¹⁴ Yavuz, a.g.e., s. 255., Ayrıca Bkz. Selçuk, Mualla, Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler, TDV Yayınları, Ankara, 1990, s.96-100.

¹¹⁵ Yavuz, a.g.e., s 256.

¹¹⁶ Yavuz, a.g.e., s 259.

¹¹⁷ Hökeleli, Hayati, Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 1983, s. 65.

¹¹⁸ Öcal, a.g.e., s. 137.

¹¹⁹ Goldman, Ronald, Religious Thinking From Childhood to Adolescence, London, 1968, p. 24.

1. Peri masalları (hayal) evresi (3-6 yaşlar)
2. Gerçekçi evre (6-11 yaşlar)
3. Bireysel evre (12 yaş ve üzerini ifade eden yaşlar)

Yukarıdaki bilgilerle aşağı yukarı benzer noktalara işaret eden bu sınıflandırma genel kabul görmekle birlikte, her çocuk için geçerli olmayabilir.

Nitekim dinî duygu ve düşüncenin gelişimi, diğer gelişim özelliklerinde olduğu gibi bireysel farklılıklar göstermekte, her yaş döneminde herkeste aynı vasıflar görülmemektedir. Aile ve sosyal çevre bu gelişimin yönüne olumlu ve olumsuz anlamda etkide bulunmaktadır

D. ÇOCUK VE AİLE

Toplumlar ekonomik düzen, yönetim, dinsel tutum gelenek-görenek gibi birçok konularda ayrılık göstermektedir. Bu ayrılıklara karşı bir tek konuda ortak gibidirler. O da aile ve dolayısıyla ailenin temel bireyleridir: Bir erkek, bir kadın ve çocuklar.¹²⁰

Aile; anne-baba, çocuklar ve tarafların kan akrabalarından meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birlik olarak tanımlanabilir. Bu tanım, özellikle modern toplumlardaki ailelerin yetişkin üyeleri bakımından ele alınınca geçerliliği artmaktadır. Çünkü bu birlik kadın ve erkeğin açıkça belirttikleri amaçlarını gerçekleştirmek üzere biraraya gelmelerinden oluşmaktadır. Ancak eşler çocuk sahibi oldukları andan itibaren aile sadece birlik olmaktan çıkıp daha kapsamlı bir anlam kazanır. Çocuk için aile onu daha büyük çaptaki topluluklara hazırlayan küçük bir topluluk modeli olmaktadır.¹²¹

Aile; insanoğlunun hayatının başladığı noktada karşılaştığı, ilk toplumsal kurumdur. Çağlar boyu birtakım değişiklikler geçirse de, onun hiç değişmeyen fonksiyonları, asla yadsınamayacak ve yeri doldurulamayacak bir önemi ve değeri vardır.

“Aile”yi çocuğun yaşantısındaki yeri açısından değerlendirdiğimizde; onun öncelikle şu gereksinimleri karşıladığını görürüz: Beslenme, bakılma, korunma, sevilme

¹²⁰ Güler, Deniz-Ulutak, Nazmi, “Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile” *Kurgu -Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi*, sy. 10, Eskişehir, 1992, s. 11.

¹²¹ Gökçe, Birsen, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Aile Yazıları 1*. Der.Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 207.

ve eğitilme. Anne baba severek, özenli bir bakım vererek, çocuğa bir güven ortamı yaratır; onun sağlıklı büyümesini güvence altına alırlar. Yeteneklerinin gelişimine yardım ederler. Yol göstererek, kuralları öğreterek davranışlarına yön verirler. Güç durumunda yanında olur, desteklerler. Gerektiğinde denetleyerek, sınır çizerek, cezalandırarak kurallara uymasını sağlarlar. Anne ve baba, kız ve erkek çocuklarına, kendi davranışlarıyla örnek olarak, onların hem kişilik geliştirmesine, hem de kendi cinsel kimliklerini kazanmalarına yardımcı olurlar.¹²²

Aile, dengeli bir birey olması için, çocuğa güven duygusu aşılar. Onun, sosyal kabul görebilmesi gerekli ortamı hazırlar. Toplumsallaşmayı öğrenebilmesi için, kabul edilmiş uygun davranış biçimlerin içeren bir model oluşturur. Sosyal açıdan kabul edilmiş davranış biçimlerinin gelişimi için rehberlik eder. Çocuğun, yaşam ortamına uyum sağlarken rastladığı sorunlarına çözüm getirir. Uyum için gerekli olan harekete yönelik, sözlü ve toplumsal alışkanlıkların kazanılmasına yardımcı olur. Okul ve sosyal yaşamda başarılı olabilmeleri için çocuğun yeteneklerini uyarır ve geliştirir. Çocuğun ilgi ve yeteneklerine uygun arzuların gelişimine yardım eder.¹²³

Aile içi ilişkiler çocuğa, toplumsal hayattaki roller ve davranış biçimleri hakkında ipuçları verir. Böylece çocuk, hangi davranışların hangi sonuçları beraberinde getirdiğini önce ailesinde görür. Bu da onun benlik gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunur. Aile içi ilişkileri ele alırken üç unsuru gözönünde bulundurmak gerekir. 1-Ebeveyn arasındaki ilişkiler 2-Ebeveynle çocuk arasındaki ilişkiler 3-Çocuklar arasındaki (kardeşlerarası) ilişkiler.¹²⁴ Bunların tamamı çocuğun dünyasını şekillendirmede birinci derecede önem arzeden konulardır.

Ailenin çocuk üzerindeki etkilerinin her yaş döneminde aynı olmadığı görülmektedir. Özellikle ilk çocukluk döneminde (0-6 yaş) aile-çocuk ilişkisinin, davranışı belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Kişiliğin ana hatlarıyla belirlediği bu süreçte; ailede, özellikle anne-babanın davranışlarının çocuk için merkezi bir öneme sahip olduğu; olumlu ve olumsuz her tavrın, benimsenmeye aday olduğu ifade edilebilir. Yoğun bir özdeşim kurma dönemi yaşayan çocuk; ergenlikte sorgulanmak

¹²² Yörükoğlu, a.g.e., s. 126.

¹²³ Yavuzer, a.g.e., s. 49-50.

¹²⁴ Saran, Nephân, "Aile Hayatı ve Toplum", Aile Yazıları 3, Der.Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 137.

üzere beyninin bir köşesine yerleştirdiği birtakım hal ve davranışları kendi hayatına adapte etmeye çalışır. Zira bu süreçte, onun için ailesi kadar kıymetli ve önemli bir insan grubu yoktur. Son çocukluk döneminde (6-11,13) okul ile tanışan çocuk, kendisine örnek alacağı yeni bireylerle karşılaşmıştır. Artık öğretmenleri ve arkadaşları vardır. Okuduğu kitap ve dergilerle, arkadaşlarıyla katıldığı aktivitelerle, ailesinin dışındaki dünyayı kucaklayan çocuk; yine de anne-babasına duyduğu ihtiyacın farkındadır. Bununla birlikte ebeveyninin, yaptığı her işte onun yanında olmasını, onu takdir etmesini ve zaman zaman ona yol göstermesini istemektedir.

Ergenlikle birlikte çocuğun gözünde dokunulmazlığını yitiren aile; yine de değerli ve önemlidir. Artık o, davranış öğretme yerine, kendisinden destek ve sığınma istenen bir kurum olmuştur. Bu aşamada anne-babadan beklenen; anlayış, hoşgörü ve sevgidir. Ergenlikten itibaren “genç insan” statüsünü kazanan birey; yönlendirilmeyi, buyruk almayı değil; şimdiye kadar oluşturmaya çalıştığı kimliği doğrultusunda hayatına yön çizmeyi istemektedir. Bu noktada da, hedeflerine ulaşmasına yardım eden, en azından moral takviyesi sağlayan bir aile ortamına ihtiyaç hissetmektedir.

Özetle; aile, gelişimin bütün basamaklarında ihtiyaç duyulan bir kurumdur. Ebeveyni ayrı yaşayan veya onlardan herhangi birini kaybeden çocukların, ruhlarında varolan derin yara, hiçbir şeyle telafisi mümkün olmayan bir acı yaşatmaktadır. Ailelerin parçalanması ve dağılması durumunda çocukların yaşadıkları ruhsal problemler düşünüldüğünde, konunun önemi çok net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.¹²⁵

E. ÇOCUK VE TELEVİZYON

Günlük hayatımızda, bilgi verme, eğlendirme, boş zamanları değerlendirme, eğitime gibi işlevleri ile kendini kabul ettirmiş olan medya türleri arasında en fazla zamanı hiç kuşkusuz televizyon almaktadır. Televizyon bu yerini göze ve kulağa hitabetmesi ile yani görüntü, ses ve harekete dayanan bir iletişim aracı olması ile almıştır.¹²⁶

İnsanoğlunun yaşamında önemli bir yere sahip olan televizyon, cinsiyet, eğitim, çevre, yaş ve kültür farklılıklarını gözetmeksizin, izleyici kitleyi ortak bir kültür

¹²⁵ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Yörükoğlu, Atalay, Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, Özgür Yayınları, İstanbul, 1992, s. 102.

¹²⁶ Büker, Erkan, “TV’de Şiddet” , Kurgu –Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi, sy. 10, Eskişehir, 1992, s. 87.

olan “TV kültürü” çevresinde birleştirmektedir.¹²⁷ Bu kültürün oluşumunda, onun en fazla zaman ayırabilen araç olmasının yanısıra, insanlara verdiği mesajlar noktasında kullandığı dilin de büyük etkisi vardır. Televizyonun kullandığı dil “drama dili” olarak ifade edilmektedir. Çünkü televizyonun aktardığı şeylerin büyük kısmı, oyuncuların daha önceden hazırlanarak sunduğu kurgusal malzemelerden oluşan ve oyunun konusunu, konuşmaları, karakterleri, kostümleri –kısaca dramatik ifade araçlarının hepsini- kullanan geleneksel drama biçimindedir.¹²⁸ Onu cazip kılan etkileyici hale getiren muhtemelen kullandığı bu dildir.

Televizyonun geçmişini ele aldığımızda şunu görürüz; o, sunduğu mesajlar ve bunları sunum şekli konusunda çeşitli değişimler geçirmiştir: Örneğin 50’li yılların televizyonu, kültürel olma iddiasındaydı. Ve herkese kültürel iddia taşıyan ürünler (belgeseller, klasik yapıtlardan uyarlamalar, kültür tartışmaları vb.) dayatmak ve geniş halk kitlelerinin beğenilerini oluşturmak için bir bakıma kendi tekelden yararlanıyordu; 90’lı yılların televizyonu, en geniş izleyici kitlesine ulaşmak için, televizyon izleyicilerine paradigması talk-show, yaşam kesitlerinin, yaşantıların hiç saklısız teşhiri olan, çoğunlukla aşırılıklar içeren ve bir çeşit teşhirciliği tatmine yarayan ham ürünler (esasen tıpkı, insanların bir anlık görünürlüğe erişebilmek uğruna, sıradan seyirci olarak bile olsa katılmak için yanıp tutuştuğu televizyon oyunları gibi) sunarak, bu beğenileri sömürmeyi hedeflemektedir.¹²⁹ Belki de son 20 yılda televizyonun üzerine bu kadar gidilmesinde böyle bir değişimin etkisi vardır. Yetişkinlerin bile televizyonun etkilerinden azade olmadığı gözönünde bulundurulduğunda; daha savunmasız masum ve her tür etkiye açık olan çocukların, televizyon karşısındaki konumları elbette daha fazla sorgulanacaktır.

Televizyonun tüketim şeklini üçe ayırmak mümkündür: Seçilmiş yayınlardan oluşan ve belli bir anda bütün seçeneklere tercih edilen **tutku televizyonu**; karşısında ders çalışılabilen, kahvaltı edilebilen, ev işleri yapılabilen, telefonda konuşulabilen **eşya televizyonu**; (bu tür kullanım şekli yaygınlaşırken, eşyanın boyutları ve ev içindeki konumu da değişmektedir; her odaya bir televizyon-tıpkı radyo gibi- öteki etkinliklerin

¹²⁷ Sarıdoğan, Candan, “Televizyon ve Aile”, *RTÜK İletişim Dergisi*, 1999, sy. 13, s. 20.

¹²⁸ Esslin, Martin, *TV Beyaz Camın Arkası*, çev. Murat Çiftkaya, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 54.

¹²⁹ Bourdieu, a.g.e., s. 54.

bir parçasıdır, onların yerini almaz.) Üçüncü ve sonuncusu da, çocukların yapacak daha iyi bir şey bulamadıklarında seyrettikleri **boşluk giderme televizyonu**'dur.¹³⁰

Çocuklar televizyona genellikle boşluk gidermek, eğlenmek gibi amaçlarla yönelme eğilimi gösterebilir de, zamanla bu eğilim onları bağımlı olmaya götürebilmektedir. Televizyonla ilişkisinde bağımlılık düzeyine ulaşan çocuklarda okuma alışkanlığı oranının düştüğü, girişimsizlik, düş kurma yeteneğinden yoksunluk, tüketicilik, artan saldırganlık gibi tavırların gözlendiği tespit edilmiştir. Dengesiz bir şekilde televizyon izleyen çocuklarda ise; konsantrasyon zaafı, gayret noksanlığı, iletişim yetersizliği, isteksizlik, huzursuzluk, dalgınlık ve saldırganlık eğiliminde artış gözlenmektedir.¹³¹ Televizyonun, dil gelişimini hızlandırmak, söz dağarcığını artırmak, bilgi düzeyini yükseltmek gibi olumlu etkileri de vardır.¹³² Televizyonun çocuklara yönelik olumlu ve olumsuz etkileri incelenirken, onu tek fail olarak görmemek gerekmektedir. Çocukların gelişmesinde ve sosyalleşmesinde televizyonun birincil rol oynadığını söylemek yanıltıcı bir önerme olacaktır. Öncelikle çocuğun genetik yapısı ve kişiliği göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun ötesinde çocuğun etkilendiği odakları; aile, okul, arkadaş ve televizyon şeklinde maddeleştirmek daha isabetli görünmektedir.¹³³

Çocuk-televizyon etkileşiminin niceliğini ve niteliğini belirleyen kurum temelde ailedir. Ailenin televizyon izleme bilinci ve alışkanlığı çocuğa doğrudan etki etmektedir. Nitekim çocuk, televizyonda sadece çocuk programlarını değil, yetişkinlerin izlediği her şeyi izleme eğilimi göstermektedir.¹³⁴ Dolayısıyla anne-babanın tercihleri çocuğun tercihlerine ciddi bir etkide bulunmaktadır. Ayrıca evde televizyona “çocuk bakıcılığı” rolünün verilmesi, çocuğa televizyon izleme konusunda sonsuz bir özgürlük tanınması, çocuğun izlediği programların çocukla konuşulup tartışılmaması ya da televizyon izleme konusunda izah edilemeyen yasaklar getirilmesi çocuk-televizyon ilişkisinde ailenin sorumluluk alanına giren hususlardır. Bütün bunların ötesinde,

¹³⁰ Charon, a.g.e., s. 141.

¹³¹ Şirin, Mustafa Ruhi, Televizyon, Çocuk ve Aile, İz Yayınları, İstanbul, 1998, s. 23.

¹³² Yörükoğlu, Atalay, “Televizyon, Çocuk ve Saldırganlık” Kitle İletişim Araçları ve Şiddet, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985, s. 67.

¹³³ Çaplı, Bülent, Medya ve Etik, İmge Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 85.; Turam, Emir, Medyanın Siyasi Hayata Etkileri, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 27.

¹³⁴ Şirin, a.g.e., s. 14.

çocuğa birey ve toplumların daha sağlıklı bir şekilde varolabilmesi için zorunluluk arzeden değerlerin kazandırılmaması, ailenin yanısıra toplumun diğer kurumlarında örnek davranış modellerinin sunulmaması, çocuklar için alternatif uğraşların, onların psiko-sosyal gelişimine olumlu etkide bulunan kültürel aktivitelerin düzenlenmemesi neticesinde televizyon, çocuğun dünyasında çok büyük bir yer edinebilmektedir.

Televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri incelenirken şu hususlar gözönünde bulundurulmalıdır: Çocukların yaş düzeyleri, psikolojik eğilimleri, aile tutumları, psiko-sosyal çevreleri. O halde tek bir etkileme çeşidinden söz etmek mümkün değildir. Tek tek etkileme sözkonusudur. Ne kadar çocuk varsa, o kadar farklı algılama düzeyi vardır.¹³⁵ Dolayısıyla televizyon yayınlarının bütününün yanısıra, dinî yayınların da çocuk üzerindeki etkileri konusunda aynı durum sözkonusudur. Yani çocukların ailelerinin dinî konularda tavır ve tutumları, bu konuyla alakalı yayınlara yaklaşım tarzları çocukların psikolojik yapıları ve yetiştirilme tarzları bu ilişkiyi belirleyen unsurlar olarak düşünülebilir.

III. EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİ KAVRAMLARI

A. EĞİTİM KAVRAMI

“Eğitim” sözcüğü 1940’lardan beri dilimize yerleşen bir terimdir. Bu tarihten önce “eğitim” yerine Arapça “terbiye” sözcüğü kullanılırdı.¹³⁶

Eğitim Türkçe bir kelime olan “eğmek” kökünden gelmektedir. Eğmek “birşeyi eğmek” olarak eşya için kullanılır. Eşyanın eğilmesi ile, durumunda bir değişiklik yapılmış olur. İnsan için kullanıldığında eğmek, insanın davranışında, inanıp benimseme ile veya zorla değişiklik meydana gelmesi anlamına gelir.¹³⁷

Eğitim, yapılan faaliyetin amacı gözönünde bulundurularak şöyle tanımlanmıştır: “Eğitim, yetişkin neslin bir plan ve gayeye göre yetişmekte olan nesillerin gelişmesini sağlamak için yaptığı çalışmalardır.”¹³⁸

¹³⁵ Şirin, a.g.e., s. 76.

¹³⁶ Başaran, İbrahim Ethem, Eğitime Giriş, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1991, s. 14; Ayrıca Bkz. Gündüz, Turgay, İslam, Gençlik ve Din Eğitimi, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 24.

¹³⁷ Bilgin, Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, s. 10.

¹³⁸ Ayhan, Halis, Din Eğitimi ve Öğretimi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 47.

Eğitimle ilgili kapsamlı bir tanım şöyledir: “Eğitim; kişinin zihni, bedeni, duygusal, toplumsal yeteneklerinin, davranışlarının istenilen doğrultuda geliştirilmesi ya da ona birtakım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümüdür.”¹³⁹

Eğitimin, birey-toplum ilişkilerine öncelik verilerek yapılan tanımı şöyledir: “Eğitim, kişiyi çağdaş düzeye getirecek, onun topluma uyumunu sağlayacak bilgi, beceri ve yeteneklerle donatılmasıdır.”¹⁴⁰

Eğitim ile ilgili olarak tanımları çoğaltmak mümkündür.¹⁴¹ Ancak çok sık kullanılan belki de en genel tanım olarak ifade edebileceğimiz Ertürk’ün tanımıyla konuyu tamamlamayı yeterli görüyoruz. Ertürk’e göre; “Eğitim, bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istedik değişme meydana getirme sürecidir.”¹⁴²

Eğitim tanımlarının tümünde ortak olan nokta, yapılan faaliyetlerin ardından bir değişimin ve hatta gelişimin umulmasıdır. Burada kastedilen, bireylerin varolan niteliklerini geliştirmenin yanısıra, onlara yeni bilgi ve beceriler kazandırmaktır. Amaç ise; özelde bireylerin, genelde de toplumun ve hayatın daha kaliteli bir kimlik kazanmasına katkıda bulunmaktır.

B. DİN EĞİTİMİ KAVRAMI

“Din” ve “eğitim” kavramları ilk çağlardan beri insanlığın gündeminde olmakla birlikte, bunların bir bilim olarak değerlendirilmesi, yüzyıllar sonra gerçekleşmiştir.

Din ve eğitim gibi iki önemli alanın kesiştiği noktada yer alan “din eğitimi bilimi” ise, bilimlerin doğuşu hakkında bir tarih sıralaması yapıldığında, en genç bilimler arasında yer alacaktır. Bu durum özellikle ülkemiz için daha

¹³⁹ Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Kültür Koleji Yayınları 2, İstanbul, 1993, s. 2.

¹⁴⁰ Aziz, Radyo ve Televizyonla Eğitim, s. 33.

¹⁴¹ Bkz. Tozlu-Necmettin, Eğitim Felsefesi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 93-94.; Fidan, Nurettin- Erden, Münire, Eğitime Giriş, Feryal Matbaacılık, Ankara, 1992, s. 19; Ayhan, Halis, Eğitim Bilimine Giriş, Şule Yayınları, İstanbul, 1995, s. 17.

¹⁴² Ertürk, Selahattin, Eğitimde “Program” Geliştirme, Hacettepe Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2002, s. 12.

geçerli görülmektedir. Çünkü, Batı'da din eğitimini bilimselleştirme çabaları 19. yüzyılın sonlarına kadar uzanırken, bizde 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlamaktadır.¹⁴³ Dolayısıyla “din eğitimi bilimi” ile ilgili olarak ortaya çıkan değerlendirmeler çok yenidir ve konuyla ilgili olarak ifade edilen tanımlar son derece azdır.

Eğitim kavramının çeşitli yönlerine ağırlık vererek ve bunu kutsal ile ilişkilendirerek ortaya konulan tanımlardan birkaçı aşağıda yer almaktadır:

Yavuz'un genel bir değerlendirme yaparak ortaya koyduğu tanım şöyledir: “Din eğitimi, objektif ve sistematik bir biçimde dinî terbiye olaylarını araştıran, anlamaya, açıklamaya, yorumlamaya, değerlendirmelerle sentezlere ulaşmaya çalışan bir ilimdir”.¹⁴⁴

Cebeci ise amaç ve hedefleri merkeze alarak şöyle bir tanım yapmaktadır: “Din eğitimi; kime, neyi, niçin öğretelim savlarına cevaplar arayan, bu konuda hedefler, ilkeler, metotlar ve teoriler geliştirmeye çalışan bir bilimdir.”¹⁴⁵

Din, eğitim ve bilim kavramlarından yola çıkılarak ortaya koyulan bir tanıma göre; “Din eğitimi; bireyin dini davranışlarından kendi yaşantıları vasıtasıyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecini; geçmişi, bugünü ve geleceği ile, bilimsel metotları kullanarak betimlemeye, açıklamaya ve kontrol altına almaya çalışan bir disiplindir.”¹⁴⁶

Din eğitimini bir bilim olmanın ötesinde bir süreç olarak değerlendiren Kaya'ya göre: “Din eğitimi; dini iletişim yoluyla kişinin dini tutum ve davranışlarında, istenilen değişiklikler meydana getirme sürecidir.”¹⁴⁷

Din eğitimi bilimiyle ilgili olarak ifade edilebilecek en kısa tanım şöyledir. “Din eğitimi bilimi, eğitim gerçekliğinin dini boyutunu araştıran disiplindir.” Bu

¹⁴³ Tosun, Cemal, Din Eğitimi Bilimine Giriş, Pergem Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002, s. 33.

¹⁴⁴ Yavuz, Kerim, Günümüzde Din Eğitimi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 1, Ankara, 1988, s. 54.

¹⁴⁵ Cebeci, Suat, Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996, s. 27.

¹⁴⁶ Tosun, a.g.e., s. 30-31.

¹⁴⁷ Kaya, Mevlüt, Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum, Etüt Yayınları, Samsun, 1998, s. 36.

tanımın sahiplerine göre; din eğitimi, hayatın bir gerçeğidir. Bu gerçekliğin açıklaması, kontrol altında tutulması ve daha yüksek seviyelere ulaştırılması ihtiyacı, din eğitimi gerçeğinin bilimsel açıklama ve temellendirme ihtiyacından doğmuştur.¹⁴⁸

Tanımlarda da görüldüğü gibi din eğitimi; eğitim bilimlerinin verileri ile dinin ortaya koyduğu verileri, insanı merkeze alarak bütünleştiren bir bilim dalıdır. Bütün bu tanımlardaki ortak nokta; din eğitiminin bir bilim olduğu ve bu bilimin, bireyin davranışlarında belirli değişimleri gerçekleştirmenin metod ve imkanlarını sunduğu gerçeğidir.

Beyza Bilgin, din eğitimi biliminin mahiyetini ve ilgi alanını şöyle özetlemektedir. “Din eğitimi bilimi, dinin mahiyetine uygun olarak, insan varlığının bütünü ile ilgilenir. İnsanı hayatının bütünlüğü içindeki yeri ile ele alır, yani insanla insan olarak ilgilenir. Allah sorusu dinin asıl sorusudur. Din Eğitimi Bilimi bu soruyu bilinçli olarak sorar. Bu soru, canlı tutulduğu sürece, onun cevabı daima üst bilgiyi aşan bir anlam taşıyacaktır. Çünkü bilgiyi aşan her düşünce, yeni bilgi alanlarının açılmasına yol açar. İnanma da bilgiyi aşar ve bilgiye kendi kendini aşma imkanı yaratır. Demek oluyor ki “din eğitimi bilimi” Tanrı’yı insanın menşei (kaynağı), yeryüzündeki manası ve geleceği (kaderi) ile ilgili bir problem olarak eğitime müsait kılmaya çalışır. Bu amaçla metotlar arar, onları dener, geliştirir.”¹⁴⁹ Dolayısıyla herhangi bir metot veya aracın din eğitimi alanında kullanılması; onun insan-Allah ilişkisine sağlayabileceği katkı doğrultusunda ele alınmasıyla mümkün olacaktır.

C. TELEVİZYON, DİN EĞİTİMİ VE DİNİ YAYINLAR

Din ve televizyon ilişkisini incelerken; dinin ve televizyonun doğasını göz önünde bulundurmak gerektiği gibi; insanların dine ve televizyona hangi maksatlarla yöneldiğini de ele almak gerekmektedir.

Burada din ve televizyonun birlikte değerlendirilmeye tabi tutulması anlamsız gibi görülebilir. Gerçekten de aynı türden unsurları bir arada değerlendirip

¹⁴⁸ Bolay, Süleyman Hayri - Sarıkavak, Kazım, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 33.

¹⁴⁹ Bilgin, a.g.e., s. 28.

karşılaştırmak daha uygundur. Ancak böyle bir mukayesenin sebebi; dini konu alan yayınların televizyon dili ile ne kadar uyuşabildiğini, televizyonun din eğitimi ve öğretimi için ne kadar kullanılabilir bir araç olduğunu sorgulamaktır.

Dinin pek çok tanımı vardır.¹⁵⁰ Bir dinde bulunan elemanları göz önünde bulundurarak, dinler tarihi açısından şöyle bir tanım yapılabilir: “Din, bir cemaatin sahip olduğu kutsal kitap, peygamber, kurucu, Tanrı kavramını da genellikle içinde bulunduran, inanç sistemi ve bu sisteme bağlı olarak yaptığı ibadet, yerine getirmeye çalıştığı ahlaki kurallar bütünüdür”.¹⁵¹ Bu tanımda öne çıkan hususlar; Tanrı ve peygamber (ya da kurucu) kavramı, kutsal olan ve olmayan ayırımı, birtakım tören ve ritüeller, uyulması gereken kurallar ve neticede ortaya çıkan bir hayat tarzıdır

Televizyonla ilgili tanımları da çoğaltmak mümkündür. Ancak kısaca şöyle bir tanım yapılabilir: Kelime anlamı uzak “tele”, görüntü “vision” olan televizyon, elektromanyetik dalgalar aracılığıyla (hertz dalgaları) bir olayın (ses, müzik) hem ses hem görüntü (optik) olarak aktarılmasıdır¹⁵². Bu tanımda öne çıkan husus ses ve görüntünün aktarılmasıdır. Televizyon; din gibi, hayat tarzı sunan bir kurallar bütünü değil, bir araçtır.

Dinin doğasında, insana yönelik olmak, insan hayatına sistemli bir etkide bulunmak niteliği vardır. Yani din, verdiği mesajlarla insanı merkeze almıştır. Televizyonun doğası, dinden çok farklıdır. Televizyonun işi; show (gösteri) yapmak, soyutlamadan vazgeçmek ve herşeyi somutlaştırmaktır.¹⁵³ O, maddi bir aygittir. Yansıttığı toplumsal ve elektronik ortam sayesinde, iletişim aracına dönüşür. Kendi gündemini kendisi belirleyen bir araçtır. Televizyon bu toplumsal ve entellektüel ortamı hazırlarken bir kültür üretir: Televizyon kültürü.¹⁵⁴ Burada insanın doğasına ve ihtiyaçlarına uygun olanı değil “rating”i merkeze alan bir anlayış göze çarpmaktadır. Bu noktada insanın, sunulan mesaja ihtiyaç duyup duymadığı önemsizdir.

¹⁵⁰ Dinle ilgili tanımlar için Bkz. Tümer, Günay- Küçük, Abdurrahman, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1993, s. 5-8; Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Din” maddesi, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, s. 312-316.; Canan, Mehmet Zeki, Ansiklopedik Din ve İnanç Sözlüğü, Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi, İstanbul, 1983, sy. IV-VII, s. 40.

¹⁵¹ Tümer- Küçük, a.g.e., s. 7.

¹⁵² Aziz, a.g.e., s. 5.

¹⁵³ Postman, Çocukluğun Yokoluşu, s. 48.

¹⁵⁴ Şirin, Çocuk Yüzlü Yazılar, İz Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1998, s. 122.

Dinler, bağımları tarafından apayrı bir önem ve değere sahip olan, yol gösterici olarak görülen kurumlar olmuştur. Televizyon ise, genel kabul görmekle birlikte, gördüğü ilgi farklı boyutlarda olmuştur.

Televizyonun ilk ortaya çıkışı ve yaygınlaşmaya başladıktan sonraki dönemlere bakıldığında, bu aracın ne sinema kadar sanatsal bir değere ulaştığı, ne de radyo kadar bilgilendirici, aydınlatıcı, öğretici ve dinlendirici işlev üslendiği görülmektedir. Televizyon her zaman, insanlara yalnızca hoşça vakit geçirten, onları düşünmekten hareket etmekten alıkoyarak dertlerini unutturan ve farketirmeden yoran, bundan öteye yapıcı, yaptırıcı, üretime yönelik işlevi bulunmayan ama hiçbir zaman da vazgeçilmeyen bir araç olmuştur.¹⁵⁵ İnsanlara sürekli olarak algılanmasına, gezilmesine, görülmesine imkan olmayan büyük bir dünya sunan televizyon, öncelikle bu ulaşılmaz büyüklük karşısında izleyiciyi ezmekte, sonra da bu duyguyu yok etmek için kendisine çekmektedir. Televizyon; görüntülerin verdiği mesajlarla hayat bulan, güç bulan ergonomik yapısı geliştikçe, duygusal ve düşünsel yönden insan yapısına uygunluğu karmaşıklaşan bir alettir.¹⁵⁶

Bu noktada şöyle bir soru akla gelmektedir. Doğası ve dili itibariyle birbirinden farklı bu iki unsur ne ölçüde birlikte değerlendirilebilir? Televizyon gibi bir araçtan din eğitimi ve öğretimi alanında yararlanılabilir mi? Bu sorular Batı'da yıllarca gündeme gelmiş ve cevabı üzerinde ciddi tartışmalar yapılmıştır. "Hristiyanlık" dinini temel olarak ortaya koyulan dinî yayınların gerekli mi, gereksiz mi, yararlı mı, yararsız mı olduğu meselesi pek çok farklı yayın görüşü gündeme taşımıştır. Amerika Birleşik Devletlerinde geniş ve güçlü dinî yayın organları kuran Protestanlar'ın pek çoğuna göre; bu yayınlar gerekli ve faydalıdır. Onlara göre; insanları dine yöneltmek, bir nevi misyonerlik yapmak için televizyon oldukça etkili bir araçtır. Kutsal Kitab'ın doğrularının aktarımı için, insanlar modern bir program uygulayarak televizyondan yararlanabilirler. Protestanlar arasında, televizyonu, "şeytanın arkadaşı" olarak tasvir edip; onu, dini değerleri altedecek bir araç olarak görenler de vardır. Ancak genel olarak Protestanlar, televizyondan dinî yayınlar yapılmasına sıcak bakmaktadırlar. Katolikler ise genelde bu tür yayınlara karşı çok olumlu bir yaklaşım içinde değildirlir. Nitekim

¹⁵⁵ Cereci, a.g.e., s. 20-21.

¹⁵⁶ Rigel, Nurdoğan, Medya Ninnileri, Sistem Yayınları, İstanbul, 1994, s. 36.

ABD'deki Katolik kilisesi 70'li yılların sonuna kadar dinî yayınlar için kilisenin maddi kaynaklarını kullanmamıştır. Batı'da dinî yayınlara taraftar olmanın da, bunların karşısında yer almanın da zihni ve felsefi bir temeli vardır. Bu noktada Aristo ve Platon'un hayatı değerlendirilme tarzının, bilim adamlarının görüşlerine yansıdığı göze çarpmaktadır. Günümüzde televizyonla ilgili fikirleri ülkemizde de bilinen ve yorumlanan bir yazar olan Neil Postman'a göre; televizyonda dinî yayınların olması, dini önemsiz bir hale getirmektedir. Bir başka bilim adamı Ben Armstrong'a göre ise, televizyonda dini yayınların olması, Peygamber İsa'yı merkeze almayıp vaizi merkeze alan kişisel törenlerin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Thomas Clancy ise, dini yayınlar yoluyla Protestan ve Katoliklerin birbirini daha iyi tanıdığı ve dolayısıyla "Hristiyan Birliği"nin oluşturulması için televizyon aracılığıyla güzel bir fırsat yakalandığı görüşündedir.¹⁵⁷

Ülkemiz açısından dinî yayınlarla ilgili bir değerlendirme yaptığımızda, durumun Batı'dakinden çok farklı olduğu görülmektedir. Öncelikle sadece dinî yayınlar yapan Batı benzeri televizyon kanalları bizim ülkemizde yoktur. Batı'da kilise merkezli olarak dinî yayın yapan, bir nevi misyonerlik gibi bir hedefi olan bu tür televizyon kanallarının "Hristiyanlık" dinine mensup olan kişi ve kurumlardan destek gördüğü bilinmektedir. Ülkemizde ise "dinî yayınlar" konusu sistemli bir şekilde ele alınmadığı gibi, televizyon kanallarının genel olarak bu konuda ilgisiz bir tavır sergiledikleri bilinmektedir. "Din"i olumsuz bazı örnekler dışında gündeme getirmemenin Batı'da olduğu gibi felsefi temelleri de yoktur. Şirin'in de ifade ettiği gibi¹⁵⁸ "din" ülkemizde televizyonun kör noktasıdır. Halkının büyük bir bölümü müslüman olan ülkemizde dini unsurların Tevrat ve İncil merkezli olarak ekrana yansıdığı söylenebilir. Özellikle yabancı menşeli yayınlarda bu kültürlere ait dinî motiflere (Noel Baba, Vaftiz törenleri vs.) rastlanmaktadır.¹⁵⁹ Görülmeyen ve görülmek istenmeyen ya da gereksiz görülen bir unsur olarak kabul edilen ve televizyonlarda yer almayan dinî yayınlara, ülkemizde tek kanallı televizyon döneminde haftada bir gün yaklaşık yarım saatlik zaman ayrılmıştır. Özel televizyonların kurulmasından sonra ise, genellikle tartışma programlarında gündeme getirilen dine, belirli noktaları tartışılan bir unsur olarak yer verilmiştir.

¹⁵⁷ Bkz. Sarno, Ronald A., Using Media in Religious Education, Religious Education Press, Birmingham, Alabama, 1987, p. 230-231.

¹⁵⁸ Şirin, Gösteri Çağı Çocukları, s. 123.

¹⁵⁹ Doğan, age., s. 40.

Yayınlarında dinî nitelikli programlara öncelikli yer vermek iddiasıyla yayın hayatına giren bir çok özel televizyon kanalı ise, zaman içerisinde bu iddialarından büyük ölçüde uzaklaşmışlardır. Günümüzde ise Ramazan ayında bir parça yayın akışına dahil edilen dinî yayınlar, sair zamanlarda ekrana pek yansımamaktadır.

Din ve dine dair hususlar dizi ve filmlerde genellikle ya hiç yer almamakta, ya çok az vurgulanmakta, ya da bazen kara mizah niteliğinde birtakım görüntülerle izleyiciye sunulmaktadır. Dinî nitelikli yayınlara ağırlık verme iddiasıyla yayın yapan televizyonlarda ise; sabah erken saatlerde, mübarek gün ve gecelerde, dinin özellikle inanç ve ibadet yönüne vurgu yapan programlara yer verilmektedir. Zaman zaman kaliteli ve ciddi programlarla, dinî nitelikli fikir ve yaşantıların ortaya koyulduğu programlar yayınlansa da televizyon yayınlarının tamamı incelendiğinde bunlar yetersiz görülmektedir. Bu noktada halkın ya da medyanın dinî yayınlara bakışını bir tarafa bırakıp, Batı'da gündeme gelen soruları bu platforma taşımak gerekmektedir. Televizyonda dinî programlara mutlaka yer verilmeli midir? Dinî konuları televizyondan aktarmak, aynı dine inananlar arasında birlik mi oluşturur, yoksa insanları bıktırıp dini onların gözünde kıymetsiz bir hale mi getirir? Kutsal olanı (dini) kutsallığı olmayan seküler bir aletle yansıtmak ne kadar doğrudur?

Bu sorulara cevap verirken, Postman'ın fikirlerine bir noktaya kadar katılmamak nerede ise mümkün değildir. Postman der ki: “ Televizyon ekranının bir sekülerizm psikolojisi yaratmak gibi doğal bir yönelimi vardır. Ekran belleklerimiz dinsel olmayan olaylarla o kadar doldurmaktadır, ticaret ve eğlence dünyasıyla o kadar içli dışlı hale getirmektedir ki, kutsal olaylara bir çerçeve hazırlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi çok zordur. İzleyici, bir düğmeye basarak farklı ve dünyevi bir görüntüye (bir reklam veya çizgi film) geçebileceğinin her zaman farkındadır. Zaten çoğu dinsel programlardan hemen önce ya da sonra yine reklamlar, popüler programların tanıtım çekimleri ve çeşitli dünyevi görüntülerle söylemlere yer verilmektedir; dolayısıyla ekranın asıl mesajı aralıksız bir eğlence vaadi olmaktadır.¹⁶⁰ Eğlence mantığının egemen olduğu bu aletten insanların beklediği şey ise; haber alma, bilgilendirme, eğitim, politika, hukuk ve din gibi alanlardaki ihtiyacı gidermesidir.¹⁶¹

¹⁶⁰ Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence*, s. 132.

¹⁶¹ Şirin, Mustafa Ruhi, *Kuşatılmış Çocukluğun Öyküsü*, İz Yayınları, İstanbul, 1999, s. 41.

Televizyon, insanı birtakım şeylerden haberdar etme, onları eğlendirme ve hoşça vakit geçirtme amaçlı olarak kurgulanmış bir araçtır. İnsanlar din ile ilgili konular gündeme geldiğinde televizyon karşısına geçseler de burada amaç; dinî açıdan kendini yetiştirmek değildir. Nitekim amaç kendini yetiştirmek bile olsa, bu sürecin gerçekleşmesi son derece zordur. Çünkü birey, televizyon izlerken din eğitimi açısından çok önemli bir unsur olan “iç gözleme başvurma” yolunu kullanamaz. Birbiri ardınca gelen farklı görüntüler, o anda ekrana yansıyanlar hakkında sistemli düşünceler üretmeye engel teşkil edebilir. Dolayısıyla televizyon, dinî eğitim noktasında birebir sohbet ortamlarının, kitap okumalarının ya da anne-babanın oluşturduğu anlatarak ve yaşayarak öğretim tarzının yerini tutmamaktadır.

İnanırlılık ve güvenilirlik açısından, televizyon çocukların hayatında birinci sırada değildir. Bu durumda televizyon manevi bir ortam oluşturma, ruhu zenginleştirme, Yaratanla ilişki kurmak gibi dinî duygular geliştirilmesine yönelik bir araç olarak görünmemektedir. Çünkü din, ekranlara yansıdığı anda, onu tarihsel derinlikli ve kutsal bir insanî etkinlik durumuna sokan bütün özellikler silinir. Bu ortamda ne bir ritüel ne bir dogma, ne bir gelenek, ne bir teoloji ve herşey bir yana ne de ruhsal alışkanlık duygusu sözkonusudur.¹⁶² Televizyon, dinin entellektüel boyutuna dikkat çekebilene ve fikir noktasında insanlara etki etmeye çalışan bir araç durumundadır. Halbuki din öncelikle bir duygu ve iç kabul meselesidir. Televizyon doğası gereği herşeyi bir gösteri unsuru olarak sunmak durumundadır. Dinin de ekranlarda sürekli yer alması, onu basitleştirecek ve ciddiyetini azaltarak bir gösteri unsuru haline getirecektir. Kapferer'e göre televizyon izlerken, bir görsel uyarıcıyı belleğimizde saklamak üzere onu özümlemeye fırsat bulamadan, hemen ardından gelen bir yenisiyle karşı karşıya kalıyoruz. Bunun sonucu olarak herhangi bir sahneyi, bir filmi, bir programı daha önce izlediğimizi anımsıyor, fakat gördüğümüz şeylerin neler olduğunu tümüyle bilemiyoruz.¹⁶³ Nitekim, televizyonda en ciddi dinî konuların konuşulduğu programlarda bile, araya giren reklam ya da bir sonraki programın tanıtımı, izleyicinin iç dünyasında meydana gelen oluşumu başka yönlere kanalize etmektedir. Sonuç olarak dinî programların yoğunlukta olduğu “dinî yayın kanalı” fikri televizyonun yapısı ve

¹⁶² Postman, a.g.e., s. 129.

¹⁶³ Kapferer, Jean Noël, Cocuk ve Reklam, çev. Şermin Önder, Afa Yayınları, İstanbul, 1991, s. 111.

dili gözönünde bulundurulduğunda çok mantıklı görünmemektedir. Nitekim ülkemizde de bu zihniyetle kurulan kanallar, izlenme oranlarını artırabilmek için yayın politikalarını değiştirmek zorunda kalmışlardır. Dinî yayın yapan kanalların çokluğu ya da dinî konuları direkt anlatan programların fazla oluşu, inananlar arasında bir birlik meydana getirmek yerine, inanan ve inanmayan ya da inançlarının yaşantılarına aksettirmeyen insanlar arasındaki uçurumu artıracaktır. Ayrıca dinî konuların televizyonda çok fazla konuşulup tartışılması, dini, herkesin hakkında konuşup hüküm verebileceği bir alan durumuna düşürmektedir. Din, toplumların vazgeçemediği bir unsur olduğuna ve hayatın bir gerçeği olduğuna göre, televizyonda ona verilen yer de hayatın içinde bir yer olmalıdır. Dinî mesajların televizyondan verilmesi gerekiyorsa, bunun dolaylı olarak yapılması, bütün programların insanların dinî duygu ve düşüncelerine zarar vermeyecek şekilde kurgulanması gerekmektedir. Bu ise, öncelikle televizyonda yayınlanan programların (yarışma eğlence programları, dizi filmler vs.) dinin özüne ve mantığına aykırı durumlardan temizlenmesi suretiyle olabilir.

Diğer taraftan dinin onaylamadığı birey ve toplum modelini dikte eden programların rehabilite edilmesi ve kültürel olarak toplumun yapısında yer alan birtakım dinî motiflere Türk toplumunu yansıtan değerler olarak yer verilmesi yapılabilecek düzenlemelerden birkaçıdır. Ayrıca tartışılması ve yorumlanması ihtisas gerektiren konuların haberler, tartışma programları vb. programlarla halkın gündemine getirilmemesi de bu konuda yapılacak en önemli faaliyetlerden birisidir. Diğer taraftan dinî kimliği ağır basan bir şahsiyetin hayatını konu alan film ve belgesellerde gerçekçi bir tavır ortaya koyarak, dinî konuları bir masal ve efsane kimliğine büründüren yaklaşımlardan da kaçınmak gerektiği söylenebilir. Nitekim İslâm medeniyetine ve kültürüne hizmet eden bireylerin tanıtımında ya da tarihi değeri ve önemi olan bir olayın aktarımında çoğunlukla mucize merkezli yaklaşımların, akla ve mantığa son derece ters düşen sahnelerin ağırlıklı olarak işlendiği görülmektedir. Bu durum ise seyircinin dini ve dinle ilgili unsurları hayatın bir parçası olarak algılamasına engel olup, hayattan ayrı bir şey olarak anlamlandırılmasına neden olabilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmamızın bu bölümünde, kendilerine anket uyguladığımız 480 öğrenci ile ilgili genel bilgilere yer verilmiş; cinsiyet, yaş, sınıf, sosyo-kültürel düzey, okul türü, anne-baba mesleği, anne-babanın öğrenim durumu vb. bağımsız değişkenler* ele alınmıştır. Ayrıca ankete katılan öğrencilerin, ebeveynleri ve kendilerinin televizyon karşısındaki konumları, ebeveynleri ve kendilerinin televizyonda yer alması düşünülen dinî içerikli programlarla ilgili fikirleri gibi hususlarla ilgili elde edilen sayısal veriler değerlendirilmiştir. Bu verilerin düz frekans dağılımları tablolar halinde gösterilmiş ve elde edilen bulgular ortaya konmuştur.

I. ANKETE KATILAN ÖĞRENCİLERLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

A. ÇOCUKLARIN CİNSİYET DURUMLARINA GÖRE DAĞILIM

Cinsiyetin pek çok araştırmada bağımsız değişken olarak kullanıldığı bilinmektedir.¹ Cinsiyeti göz önünde bulundurmak, çocuğun ve gencin dünyasını doğru anlamak ve anlamlandırmak için zorunlu gibi görünmektedir. Dolayısıyla araştırmamızda örneklem grubunun cinsiyete göre dağılımı ele alınmış, Tablo 1’de de görüldüğü üzere %50’sinin kız, % 50’sini erkek olduğu belirlenmiştir.

TABLO 1

Cinsiyet	Sayı	%
Kız	240	50
Erkek	240	50
Toplam	480	100

B. YAŞLARA GÖRE DAĞILIM:

Araştırmamızda son çocukluk döneminin son üç yılı ele alınmıştır. 6-11 ve 6-13 olarak belirlenen son çocukluk döneminin özellikle son üç yılının tercih edilmesi, bu yaş dönemindeki çocukların anket sorularını daha iyi anlayabileceği ve dolayısıyla fikirlerini daha sistemli bir şekilde ifade edebileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Yaş ile ilgili bulgular aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

* Bağımsız değişken: Herhangi bir olayda iki değişken arasındaki ilişkide etkileyen (nedenler) faktördür.

¹ Bkz. Kaya, a.g.e., s. 116-117.; Köktaş, M. Emin, Türkiye’de Dini Hayat, İşaret Yayınları, İstanbul, 1993, s.108.

TABLO 2

Yaş	Sayı	%
11 yaş	131	27
12 yaş	174	36
13 yaş	175	37
Toplam	480	100

Tablo 2’de görüldüğü üzere çocukların %27 si 11, %36 sı 12, %37 si 13 yaşındadır.

C. SINIFLARA GÖRE DAĞILIM:

Araştırmamız için hazırlanan anket toplam 8 ilköğretim okulunun 5., 6. ve 7. sınıflarında okuyan öğrencilere uygulanmıştır.

TABLO 3

Sınıf	Sayı	%
5. Sınıf	158	32,91
6. Sınıf	162	33,75
7. Sınıf	160	33,33
Toplam	480	100

Tablo 3’te görüldüğü üzere çocukların %32,91’i 5. sınıfta, %33,75’i 6.sınıfta, %33,33’ü 7. sınıfta öğrenim görmektedir.

D. OKULLARA GÖRE DAĞILIM

Araştırmamızı şekillendirirken seçtiğimiz okulları, buldukları sosyo-kültürel çevreyi gözönünde bulundurarak belirlemeye çalıştık. Anket uyguladığımız 8 ilköğretim okulundan 2 sinin üst sosyo-kültürel seviyede olan ailelerin çocuklarının, 2 sinin orta, 2 sinin alt sosyo-kültürel seviyede bulunan ailelerin çocuklarının öğrenim gördüğü okullar olmasına özen gösterdik. 2 okulu da özel okullar arasından seçtik. Sosyo-kültürel seviyeyi belirlerken okulun bulunduğu semti, o okula çocuklarını gönderen ailelerin ekonomik durumlarını, eğitim düzeylerini ve toplumsal kariyerlerini dikkate aldık. Çocukların okullara göre dağılımında sayıyı eşit tutmaya gayret ettik. Yapılan uygulama sonucunda şöyle bir durum ortaya çıkmıştır. (Bkz. TABLO 4)

TABLO 4

Okulların sosyo-kültürel seviyesi	Sayı	%
Özel okul	121	25
Alt s.k.s.	120	25
Orta s.k.s.	119	25
Üst s.k.s.	120	25
Toplam	480	100

E. ANNE VE BABALARIN MESLEĞİNE GÖRE DAĞILIM

Ebeveynlerin mesleği, ailenin ekonomik statüsünü ortaya koyduğu kadar sosyo-kültürel statü hakkında da bilgi vermektedir. Çocuk için ailenin ve özellikle anne-babanın merkezi bir öneme sahip olduğunu kabul eden bir araştırmacı olarak anne- baba mesleğine bağımsız değişken olarak yer vermeyi gerekli gördük.

TABLO 5

Anne mesleği	Sayı	%
Ev Hanımı	371	77,29
Memur	45	9,37
İşçi	32	6,66
Emekli	13	2,70
İş yeri sahibi	19	3,95
Toplam	480	100

TABLO 6

Baba mesleği	Sayı	%
İşsiz	16	3,33
Memur	84	17,50
İşçi	141	29,37
Emekli	40	8,33
İş yeri Sahibi	199	41,45
Toplam	480	100

Tablo 5'te görüldüğü üzere ankete katılan öğrencilerin annelerinin %77,29'u ev hanımı, %9,37'si memur, %6,66'sı işçi, %2,7'si emekli, %3,95'i doktor, mühendis veya iş yeri sahibidir. Annelerin büyük çoğunluğunun ev hanımı olduğu görülmektedir.

Tablo 6'da görüldüğü gibi ankete katılan öğrencilerin babalarının %41,45'i iş yeri sahibi veya serbest meslek çalışanı, doktor, avukat muhasebeci, mühendis gibi bir meslek grubunda yer alan kişilerden oluşmakta, %29,37'si işçi, %17,50'si memur, %8,33'ü emekli, %3,33'ü işsizdir. Çocukların babalarının aşağı-yukarı yarısının serbest meslek ile ilgilenip diğerlerinin farklı meslek gruplarında yer aldığı görülmektedir

F. ANNE-BABALARIN ÖZ/ÜVEY OLUŞLARINA GÖRE DAĞILIM

Aile fertleri, çocuk için en önemli şahsiyetlerdir. Özellikle anne babanın kimlikleri, öz veya üvey oluşları çocuğun psikolojisine doğrudan etki eder. Ailenin parçalanması çocukların hayata uyum sağlamasını olumsuz olarak etkileyen durumlardandır.²

Bunu göz önünde bulundurarak ve elde ettiğimiz sonuçları yorumlamada yol gösterici olabileceği düşüncesiyle deneklerimizin anne-babalarıyla ilgili olarak sorduğumuz sorulara verilen cevaplar aşağıda görülmektedir.

TABLO 7

Anne	Sayı	%
Anne öz ve hayatta	466	97,08
Anne öldü	2	0,41
Anne üvey	9	1,87
Anne öz ve hayatta fakat babayla ayrı yaşıyor	3	0,62
Toplam	480	100

TABLO 8

Baba	Sayı	%
Baba öz ve hayatta	456	95
Baba öldü	12	2,50
Baba üvey	1	0,20
Baba öz ve hayatta fakat anneden ayrı yaşıyor	6	1,25
Baba başkasıyla evlendi	5	1,04
Toplam	480	100

² Bkz. Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, s. 109-111.; Bulut, Işıl, "Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri", *Aile Yazıları* 3, s. 198.; Atav, Nephân, "Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkileri", *Aile Yazıları* 3, s. 9.

G. ANNE VE BABALARIN ÖĞRENİM DURUMU

Ebeveynlerin öğrenim durumu, çocuğa karşı davranışlarının yanısıra, televizyon izleme davranışlarına da etki eden bir unsur olarak düşünülebilir. Bu nedenle araştırmamızda anne-babanın öğrenim durumunu belirleyen sorulara yer vererek, elde edilen verileri tablolar halinde düzenledik. (Bkz. Tablo 9 ve Tablo 10)

TABLO 9

Annenin Öğrenim Durumu	Sayı	%
Okur yazar değil	16	3,33
İlkokul mezunu	191	39,79
Ortaokul mezunu	78	16,25
Lise mezunu	132	27,50
Üniversite mezunu	63	13,12
Toplam	480	100

TABLO 10

Babanın Öğrenim Durumu	Sayı	%
Okur yazar değil	3	0,62
İlkokul mezunu	101	21,04
Ortaokul mezunu	75	15,62
Lise mezunu	151	31,45
Üniversite mezunu	150	31,25
Toplam	480	100

Öğrencilerin annelerinin %39,79'u ilkokul mezunu, % 16,25'i ortaokul %27,50'si lise, %13,12'si üniversite mezunu iken, %3.33'u okur-yazar değildir

Öğrencilerin babalarının %31,45'i lise, %31.25'i üniversite, %21.04'ü ilkokul mezunu, %15.62' si ortaokul mezunu iken %0.6'sı okur-yazar değildir

İki tablo karşılaştırıldığında babaların öğrenim düzeyinin, annelerin öğrenim düzeyinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, ailelerin çocuklarını hayata hazırlarken kızlardan ziyade erkeklerin öğrenim düzeyini yükseltmeyi daha fazla önemsemelerinden kaynaklanabilir. Ya da kızların evliliği bir statü olarak yeterli görüp, öğrenim düzeyini yükselterek bir statü elde etmeyi önemsememeleri bu noktada etkili bir sebep olabilir.

II. ÇOCUKLAR VE TELEVİZYON

Sosyal bilimcilerin ifade ettiklerine göre; televizyon, dünya görüşü oluşturma, tüketici davranışlarını etkileme ve halkın görüşlerini biçimlendirme gibi hususlarda toplumsal yaşama büyük bir etkide bulunmaktadır. Televizyon çocukların –uykuda ve okulda geçirilen saatler hariç- haftada ortalama 18-30 saat zamanını almaktadır. Bir birey 18 yaşına kadar ortalama 14.000 saatini televizyon karşısında geçirmektedir.³ Bu demektir ki; televizyon özellikle çocukluk döneminde çok takip edilen bir medya türüdür.

³ Bkz. Hammer, Rhonda-Keller, Douglas, "Multimedia Pedagogy and Multicultural for The New Millennium", *Religious Education*, Fall 2000, p. 5.

Televizyon sistemi; çocukları, diğer insanlardan farklı bir biçimde etkiler. Çünkü çocuğun, diğer insanlardan farklı özellikleri bulunmaktadır. Bunlar; bedensel, duygusal, düşünsel ve düş gücü özellikleri şeklinde sıralanabilir.⁴ Çocuk psikolojisini göz önünde bulundurmak, çocuk televizyon ilişkisini ele almanın önemli bir basamağını teşkil etmektedir.

Çocukların evlerindeki televizyon sayıları, kendilerinin televizyona bakış açıları, televizyon izlemeye ayırdıkları zaman ve en beğendikleri programlar bizlere onların televizyona yükledikleri anlam ve hayatlarında televizyona verdikleri yer hakkında birtakım genel bilgiler verecektir.

Bu bölümde korelasyona yer verilmeksizin çocuk-televizyon ilişkisi incelenerek birtakım sayısal verilere ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular ortaya koyulurken, düz frekans dağılımlarını gösteren tablolara yer verilmiştir.

A. EVLERDEKİ TELEVİZYON SAYISI

Evdeki televizyon sayısı, ailenin televizyonla ilgili tavrını ortaya koyduğu kadar, çocuğun televizyona ayıracağı zaman konusundaki serbestliği bir ölçüde belirlemektedir. Biz de bu araştırmada televizyon yayınlarının izlenme oranını belirlemeden önce, evdeki televizyon sayısını tespit etmeyi gerekli gördük.

TABLO 11

Televizyon Sayısı	Sayı	%
Televizyonumuz yok	4	0,83
1 Tane var	207	43,12
2 Tane var	192	40
3 Tane var	64	13,33
3'ten fazla var	13	2,70
Toplam	480	100

Tablo 11'de görüldüğü üzere çocukların % 43.12'sinin evinde 1, %40'ının evinde 2, %13.33'ünün evinde 3, % 2.70'inin evinde ise 3'ten fazla televizyon bulunmaktadır. H. Emin Öztürk İstanbul genelinde 1538 ilköğretim okulu öğrencisine

⁴ Güler, Deniz, Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk Televizyonu ve Uygulamaları İle Bir Model Önerisi, İletişim Bilimleri Yüksekokulu Yayınları, Eskişehir, 1991, s. 189-190.

uyguladığı ankette de bizim araştırmamıza paralel verilere ulaşmış, evlerde genellikle 1 ya da 2 televizyon bulunduğunu tespit etmiştir.⁵ Bizim araştırmamızla hemen hemen aynı yüzdelerle sahip olan bu çalışmayı da göz önünde bulundurarak televizyonun evlerde önemli bir yer edindiğini söyleyebiliriz. Z. Karahan Uslu'nun 413 bayana uyguladığı ankette de ailenin sosyo-ekonomik seviyesinin yükselmesiyle evdeki televizyon sayısının arttığı, dolayısıyla ekonomik refah ile televizyon sahipliği arasında doğru orantı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁶

B. ÇOCUKLARIN KENDİ ODALARINDA TELEVİZYON OLMA DURUMU

Önceleri oturma odalarında ya da misafir odalarında yer alan televizyon, son yıllarda çocukların yatak odalarına kadar girmiştir. Mart 1998'de London School of Economics'in İngiltere, Danimarka, Finlandiya, Belçika, Fransa, Almanya, İsrail, İtalya, Hollanda, İspanya, İsveç ve İsviçre'yi kapsayan bir araştırması olmuştur. Çocukların ve gençlerin geleneksel ve yeni medya araçlarını kullanmalarını araştıran "Çocuklar, Gençler ve Değişen Medya Ortamı" başlıklı bu araştırma, çocukların yatak odasında medya türlerinin (televizyon, bilgisayar, internet) arttığını ortaya koymuştur. Sayıca bu derece artış olmasına rağmen, çocukların kendi odalarında en çok yaptıkları faaliyetin, televizyon izlemek ve bilgisayar oyunları oynamak olduğu tespit edilmiştir.⁷

Çocukların odalarında televizyon olması onların diğer aktivitelerini etkilemesinin yanısıra; ebeveynlerin bu noktada çocuklarını takip etmesi ve onları yönlendirmesine de etkide bulunmaktadır.

TABLO 12

Kendi odasında TV	Sayı	%
Evet	134	27,91
Hayır	272	56,66
Kendisine ait odası yok	74	15,41
Toplam	480	100

⁵ Bkz. Öztürk, H. Emin, *Kişilik Gelişimi Açısından Televizyon*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 88.

⁶ Bkz. Uslu, a.g.e., s. 99.

⁷ Yardımcı, Nuran, "Dersimiz Medya", *RTÜK İletişim Dergisi*, 1999, sy. 12, s. 24-25.

Tablo 12’de görüldüğü gibi çocukların %56.66’sının odasında televizyon yoktur. Bu durumda %27.91’inin odasında televizyon var, %15.41’inin ise kendisine ait odası yoktur. O halde çocukların %72’sinin kendisine ait bir mekanda televizyon ile başbaşa kalma durumunun sözkonusu olmadığı ortaya çıkmış olmakla birlikte, azımsanmayacak oranda çocuğun kendisine ait bir odada televizyonla istediği gibi ilgilenebilecek bir konumda olduğunu söyleyebiliriz

C. TELEVİZYON İZLEME SEBEPLERİ

Çocuklara sorduğumuz “Sence televizyon niçin izlenir?” sorusuna verilen cevap, çocuğun televizyondan beklentisini ortaya koyduğu gibi, halihazırda ne gibi bir amaçla televizyona yöneldiğini de ifade etmektedir.

TABLO 13.

TV İzleme Sebebi	Sayı	%
Boş zamanları doldurmak için	49	10,20
Can sıkıntısını gidermek için	131	27,29
Eğlenmek için	87	18,12
Bilgi edinmek için	183	38,12
Rahatlattığı için	30	6,25
Toplam	480	100

Tablo 13’te görüldüğü üzere çocukların %38.12’si bilgi edinmek için, %27.29’u can sıkıntısını gidermek, %18.12’si eğlenmek, %10.20’si boş zamanlarını doldurmak, %6.25’i ise insanı rahatlattığı için televizyon izlediğini belirtmiştir.

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu’nun düzenlediği ankette de çocukların %67’ye yakın bir bölümünün televizyonu “sevdiği için” izlediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu sevgi de televizyonun eğlendirme, birtakım sorunları unutturma ve çevreden haberdar etme gibi özelliklerinden kaynaklanmaktadır.⁸ Televizyoncuların çoğu inkar etse de, televizyonun tamamen eğlendirici bir araç olarak geliştiği bilinmektedir. Bu araç, izleyiciye günün yorgunluğunu unutturmak gibi bir fonksiyonu üstlenmektedir.⁹ Cereci, televizyonun eğlenme gereksinimini sağlayan bir araç olarak

⁸ Batmaz Veysel- Aksoy Asu, Türkiye’de Televizyon ve Aile, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 69.

⁹ Matelski, Marilyn J., TV Haberciliğinde Etik, çev. Bahar Öcalan Düzgören, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 23.

görülmesini, şu gerekçe ile izah etmektedir. “Bu durum, televizyonun ucuz ve kolay ulaşılabilen bir eğlence aracı olması kadar, niteliksiz içeriğinin ancak eğlenme gereksinimini karşılamaya uygun olmasından da kaynaklanır.”¹⁰

Elde edilen bulgular; çocukların, televizyonu bilgilendiren, rahatlatan ve eğlendiren bir araç olarak gördüklerinin bir işaretidir. Bu durum, onlar için farklı bilgi ve eğlence kaynaklarının tanıtılması ve bunların hayata geçirilmesi noktasında kolaylık sağlandığında, çocuk-televizyon ilişkisinin zayıflayacağına dair bir gösterge olabilir.

D. TELEVİZYONU BİLGİLENDİRİCİ OLARAK GÖRÜP GÖRMEMELERİ

Televizyon, doğrudan ya da dolaylı olarak izleyicilere bilgi aktarımında bulunur. İzleyici farkında olarak ya da olmadan hafızasına pek çok şeyi yerleştirir. Çocukların konuyla ilgili fikirlerini öğrenmek adına, onlara televizyonun kendilerine yeni bilgiler öğretip öğretmediğini sorduk.

TABLO 14.

TV'yi Bilgilendirici Görüp Görmeme Durumu	Sayı	%
Evet, çok	172	35,83
Biraz	296	61,66
Hayır	12	2,50
Toplam	480	100

Çocukların %35,83'ü, televizyondan pek çok yeni bilgiler öğrendiğini ifade ederken, %61.66'sı zaman zaman yeni bilgiler öğrendiğini belirtmekte, %2.50'si ise bu konuda olumsuz kanaat belirtmektedir. Televizyondan yeni bilgiler öğrendiğini “çok” ya da “biraz” şeklinde ifade edenlerin %97.5'lik bir orana sahip olduğu görülmektedir.

Çocukların televizyon izlemeye gerekçe olarak en çok ifade ettikleri seçenek olan “yeni bilgiler edinmeyi sağlıyor”(Bkz. Tablo 13) ifadesi ile televizyonun bilgilendirici olarak görüldüğü, Tablo 14'teki bulgularla paralellik arz etmekte ve birbirini desteklemektedir. Buradan şöyle bir sonuca ulaşmak mümkün; ebeveynler çocuklarını genellikle dinlenme, oyun ve eğlence için televizyon karşısında bırakırken, çocuklar hangi amaçla televizyon izlerlerse izlesinler çeşitli konularda bilgi edinmek gibi bir hedefe de sahiptirler.

¹⁰ Cereci, a.g.e., s. 75.

E. HAFTA İÇİ VE HAFTA SONU TELEVİZYON İZLEME ORANLARI

Araştırmamızda yer alan çocukların ilköğretim okullarında öğrenim gören öğrenciler olmaları hasebiyle hafta içi televizyona ayrılan zamanın onların yaşamını doğrudan etkileyebileceği söylenebilir. Gelişim için en önemli olan aile ve arkadaş çevresiyle ilişkinin süresi zaman zaman televizyon için ayrılan sürenin uzatılmasından ötürü yeterince ayarlanamamaktadır. Dolayısıyla çocuğun televizyon karşısında ne kadar zaman geçirdiği önem kazanmaktadır. Tablo 15'te çocukların hafta içi televizyon izleme süreleri Tablo 16'da çocukların hafta sonu televizyon izleme süreleri görülmektedir.

TABLO 15.

Hafta İçi Televizyon İzleme Durumu	Sayı	%
Hafta içi televizyon izlemez	9	1,87
1-2 Saat izler	269	56,04
3 Saat izler	112	23,33
4 Saat izler	47	9,79
5 Saat veya daha fazla izler	43	8,95
Toplam	480	100

Çocukların %56.04'ünün hafta içinde 1-2 saat, %23.33'ünün 3 saat, %9.79'unun 4 saat, %8.95'inin 5 saat veya daha fazla televizyon izlediği görülürken %1.87'sinin hafta içi televizyon izlemediği tespit edilmiştir. Bu tespite göre araştırmamıza katılan çocukların yarısından fazlası hafta içinde 1-2 saat televizyon izlerken, onu 3 saat izleyenler takip etmektedir. Elde edilen bulgular Öztürk'ün araştırması ile paralellik arz etmektedir. Bu araştırmada bir saatten az izleyenler %9.2, 1 saat izleyenler %16.5, 2 saat izleyenler %27.8, 3 saat izleyenler %25.2, 4 saat veya daha fazla izleyenler %18.7'lik bir orana sahiptir.¹¹

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nun 1993'te yaptırdığı anket sonuçları incelendiğinde ise; bu araştırmaya katılan 5-15 yaş arası çocukların %54'ünün hafta içi günde ortalama 2-3 saat televizyon izledikleri görülmektedir.¹²

¹¹ Öztürk, a.g.e., s. 170.

¹² Batmaz-Aksoy, a.g.e., s. 57.

ABD’de 1980’de 6-11 yaş grubu üzerinde yapılan araştırmalarda ise çocukların ortalama 4 saat televizyon izledikleri, yaz mevsiminde bu rakamın yarıya indiği sonucu çıkmıştır.¹³

Konuyla ilgili olarak şu söylenebilir: Çocuklar hafta içi çok yoğun bir şekilde televizyon izlememektedirler. Bir taraftan okulda geçirilen zaman, diğer taraftan eve gelince yapılan ödevler eğer ailenin de belirli prensipleri varsa, çocuğu televizyondan uzak tutmaktadır

TABLO 16

Hafta sonu televizyon izleme	Sayı	%
Cumartesi-Pazar televizyon izlemez	15	3,12
1-2 saat izler	159	33,12
3 saat izler	139	28,95
4 saat izler	84	17,50
5 saat veya daha fazla izler	83	17,29
Toplam	480	100

Çocukların cumartesi–pazar kaar saat televizyon izledikleri sorulduğunda Tablo 16’da görüldüğü gibi %33.12’si 1-2 saat, %28.95’i 3 saat, %17.50’si 4 saat, %17.29’u 5 saat veya daha fazla izlediklerini belirtirken, %3.12’si cumartesi-pazar televizyon izlemediklerini ifade etmişlerdir. 1-2 saat izleyenler sayı itibariyle nde olmakla birlikte, 4 saat ve 5 saat izleyenlerin de hiç azımsanamayacak lde oldukları görülmektedir.

Çocukların, hafta içi televizyon izleme oranları ile, hafta sonu televizyon izleme oranlarını karşılaştırdığımızda; hafta içi %9.79 olan 4 saat izleme oranının hafta sonu % 17.50 olduğu, hafta içi %8.95 olan 5 saat veya daha fazla izleme oranının %17.29 olduğu görülmektedir. Bu artış, hafta sonları okulun tatil olmasından ötürü çocukların televizyon izlemeye daha fazla zaman ayırabilme olasılığının artmasıyla açıklanabilir.

Öztürk’n araştırmasında da çocukların hafta sonu televizyon izleme oranlarının arttığı görülmektedir. Bu çalışmaya göre örneğin, hafta içi bir saatten daha

¹³ Kapferer, a.g.e., s. 41.

az televizyon izleyen çocukların genel nisbi dağılımındaki oran %9.2 ve ortalama bir saat televizyon izleyenlerin oranı %16.5 iken, hafta sonlarında aynı sürelerde televizyon izleyenlerin oranı %5 ve %7.9'dur. Buna karşılık hafta içi günde 3 saat ile 4 saat ve daha fazla televizyon izleyenlerin oranı %25.2 ve %18.7 iken, hafta sonlarında aynı oranlarda televizyon izleyenlerin oranı %27.1 ve %41.7 gibi yüksek oranlardadır.¹⁴

Başbakanlık Aile Kurumu'nun sonuçlarına göre Türkiye'de çocuklar, hafta içinde günde ortalama 3 saat, hafta sonunda günde ortalama 4 saat 47 dakika televizyon izlemektedirler.¹⁵

F. TELEVİZYON İZLEME SAATLERİ

Her biri öğrenci olan çocukların hafta sonu her saatte televizyon izleme olanakları var iken, hafta içi televizyon izleme konusunda okuldan arta kalan vakitlere göre bir saat belirleme zorunluluğu hasıl olmaktadır. Belirlenen bu saat dilimi, televizyonda aynı saatte yayınlanan programların türü ve kalitesi ile, çocuğun bundan etkilenebilme olasılığı konusunda ipucu vermektedir. Tablo 17'de çocukların hafta içi hangi saatte televizyon izledikleri görülmektedir.

TABLO 17

Televizyon izleme durumu	Sayı	%
Sabah 08:00-13:00	40	8,33
13:00-18:00	85	17,70
18:00-21:00	198	41,25
21:00-24:00	50	10,41
Fark etmez, günün her saatinde izler	107	22,29
Toplam	480	100

Çocukların %41.25'inin 18:00-21:00 saatleri arasında, %22.29'u günün her saatinde, %17.70'i 13:00-18:00 saatleri arasında, %8.33'ü sabah 8:00-13:00 saatleri arasında televizyon izlemektedirler. Televizyonun en az izlendiği zaman dilimi sabah saatleri olarak görülmektedir. Bu durum, çocukların okula gitme saatleri ile ilgili olabileceği gibi, gündüz, meşguliyetlerin çokluğu nedeniyle televizyona akşamki kadar ihtiyaç duyulmamasıyla da açıklanabilir. Televizyonun en çok izlendiği zaman dilimi

¹⁴ Öztürk, a.g.e., s. 171.

¹⁵ Batmaz-Aksoy, a.g.e., s. 78.

olarak, en yüksek oran akşam saatleri olarak görülmekte, bunu her saat zaman ayırabilenler takip etmektedir.

Öztürk'ün araştırması da benzer bir durumu yansıtmaktadır. Bu çalışmada akşam televizyon izleyenler %63'lük bir orana sahipken, onu %16.6'lık bir oranla her zaman televizyon izleyebilenler takip etmektedir.¹⁶

RTÜK Kamuoyu ve Yayın Araştırmaları Dairesince çeşitli zamanlarda gerçekleştirilen araştırmalara göre; televizyon izlenen zamanların, doğal olarak aile bireylerinin bir arada olduğu 19:00-21:00 ile 21:00-23:00 saatleri arasında olduğu tespit edilmiştir.¹⁷ Zaten televizyon kanalları da bu durumun bilincindedirler. Belirtilen saatler, televizyon kanallarının geniş bir izleyici kitlesine seslenebilmek için mücadele ettiği bir sürece işaret etmektedir. Bu zaman dilimi, televizyon kanallarının özel bir sınıf, yaş grubu ya da ilgi ve beğenilerinden özenle kaçındığı, olabildiğince fazla seyirciyi ekran başına toplama mücadelesi verdiği zaman dilimini ifade etmektedir.¹⁸

G. EN ÇOK BEĞENİLEN TELEVİZYON PROGRAMI

Televizyon programlarının hem içerik, hem de karakterler yönüyle izleyiciler üzerinde etkili olabildiği göz önünde bulundurulursa, en çok beğenilen programın belirlenmesinin zarureti kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

TABLO 18

En Çok Beğenilen TV Programları	Sayı	%
Çizgi film ve çizgi sinema	73	15,20
Din içerikli film veya çizgi film	35	7,29
Yerli ve yabancı diziler ve filmler	128	26,66
Çocuklar için hazırlanmış eğlence programları	25	5,20
Yarışma programları	49	10,20
Haberler	12	2,50
Müzik ve eğlence programları (Talk show, televole vb.)	43	8,95
Belgeseller	42	8,75
Spor programları	67	13,95
Tartışma programları	6	1,25
Toplam	480	100

¹⁶ Öztürk, a.g.e., s. 169.

¹⁷ Sarıdoğan, Candan, "Televizyon ve Aile", RTÜK İletişim Dergisi, 1999, sy. 13, s. 20.

¹⁸ Kaplan, Yusuf, Televizyon, çev. Gökçen Kaplan, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1992, s. 31.

Çocukların %26.66'sı yerli ve yabancı dizi ve filmleri, %15.20'si çizgi film ve çizgi sinemaları, %13.95'i spor programlarını, %10.20'si yarışma programlarını, %8.95'i müzik ve eğlence programlarını, %8.75'i belgeselleri, %7.29'u din içerikli film veya çizgi filmleri, %1.25'i tartışma programlarını izlemektedir.

Dizilerin, filmlerin ve çizgi film ve çizgi sinemaların en çok ilgi gören programlar olduğu, bunları spor ve yarışma programlarının takip ettiği görülmektedir.

Öztürk'ün araştırmasında da %42'lik bir oranla en çok takip edilen programlar filmler olarak görülmektedir.¹⁹ Televizyon dizilerinde işlenen konular ve sorunlar temelde toplumbilimseldir. Bu sorunlar bir yandan gündelik yaşamda karşılaşılan kişisel problemler, diğer yandan da toplumsal problemler olarak kendini göstermektedir.²⁰ Dolayısıyla aileleri ekran başına yöneltmektedir. Özellikle son yıllarda bütün televizyon kanallarında çığ gibi büyüyen dizi film furyasından pek çok ailenin etkilendiği basılı medyada sıkça yer almaktadır. Hatta bu dizilerin çekildiği mekanlara turistik gezilerin yapılması, yine bu yerlerde dizinin çekildiği yöreye özgü ürünlerin ziyaretçiler tarafından alınması bugün sıradan bir eylem olarak değerlendirilmektedir. Bütün toplumun etkilendiği bir olgudan, çocukların etkilenmemesi elbette düşünülemez. Ancak bu programların çocuk programlarından daha çok takip edilmesinin nedenlerini araştırmak gerekmektedir. Bunun önemli bir sebebi; aile fertlerinin en azından bir kısmının programın yayını esnasında adeta televizyona kilitlenmeleri olsa gerektir. Diğer bir sebep de, çocukların dünyasına hitabeden çocuk programlarının yetersizliği olabilir.

1993 yılında Başbakanlık Araştırma Kurumu'nun yaptırdığı anketin sonuçlarına göre; çocukların %49.7'sinin ilk tercih olarak çizgi filmleri, %45.3'ü ikinci olarak çocuk filmlerini, %18.6'sı üçüncü olarak yarışma programlarını, %30.3 dördüncü olarak eğlence programlarını göstermektedir.²¹ Bu sonuçları, kendi araştırmamızın sonuçlarıyla karşılaştırdığımızda birtakım farklılaşmalar gözümüze çarpmaktadır. Öncelikle çizgi filmlere ve çocuk programlarına duyulan ilginin azalması, bununla birlikte yarışma programlarına duyulan ilginin de azalması dikkat çekicidir. Bu durum, aradan geçen 10 yıllık süre boyunca kanal sayısının artması, çocuk programlarının azalması, yayın akışında dizi ve filmlerin daha çok yer tutması gibi sebeplerle

¹⁹ Öztürk, a.g.e., s. 213.

²⁰ Kaplan, a.g.e., s. 65.

²¹ Batmaz- Aksoy, a.g.e., s. 69.

açıklanabilir. Zira çocukların çizgi filme duyduğu ilginin yoğunluğu bilinmektedir. Hatta gözlemler televizyonda izlenen çizgi filmlerin nitelikleri, içerikleri ve algılanmalarının yaş gruplarına göre değiştiğini göstermesine rağmen genelde çizgi filmler her yaşta seyredilmektedir. Okul öncesi çağında çocuk; yalın anlatımlı, kısa sarımlı(metrajlı) çizgi filmlere ilgi gösterirken, ilkokulda diziler şeklindeki, konulu ve televizyon için uzun sarımlı çizgi filmler dikkat çekmektedir.²² Dolayısıyla yayın akışında doğru zamanda yer verildiği sürece çocuklar çizgi filmlere özel bir ilgi duymaktadırlar.

H. VAKİT GEÇİRMekten EN ÇOK HOŞLANILAN İLETİŞİM ARACI

Çocukların okuldan gelince en çok ilgilendikleri aktivitelerden birisi “televizyon izleme”dir. Bundan 20 yıl önce çocukların okuldan çıkar çıkmaz koştukları mekan, evlerinin önünde kendilerinin oluşturduğu oyun alanları idi. Bir başka deyişle; onlar, okuldan geldiklerinde “sokak çocukları” kimliğine bürünürlerdi. Şimdi ise, iletişim uydularının getirdiği işlevsellik ile televizyonun cazibesi, sokağinkini fersah fersah geçmiş durumdadır.²³ Toplumdaki genel kanaat de çocukların televizyona çok düşkün olduğu yönündedir. Bir araştırmacı olarak bir ölçüde bu kanaate katılıyor olmakla birlikte, alternatiflerin artması durumunda bu tavrın değişime uğrayabileceğini düşünmekteyiz. Nitekim konuyla ilgili elde ettiğimiz bulgular, bunu destekleyici niteliktedir. (Bkz.Tablo 19)

TABLO 19.

Kendisi İle Vakıt Geçirmekten En Çok Hoşlanılan İletişim Aracı	Sayı	%
Televizyon	144	30
Radyo	20	4,16
Kitap	92	19,16
Dergi	24	5
Gazete	7	1,45
Bilgisayar	146	30,41
İnternet	47	9,79
Toplam	480	100

²² Güler, a.g.m., s. 168.

²³ Rigel, a.g.e., s. 47.

Çocukların %30.41'i bilgisayar, %30'u televizyon, %19.16'sı kitap, %9.79'u internet, %5'i dergi, %4.16'sı radyo, %1.45'i gazete ile vakit geçirmekten hoşlandığını belirtmektedir. Görüldüğü üzere bilgisayar ve televizyon en çok ilgi gören iletişim araçlarıdır. Hatta az bir farkla bilgisayar, televizyondan öndedir. Bu durum, çocukların psikolojik ve zihni yapılarına hitap eden araçların onlardan ilgi gördüğü şeklinde yorumlanabilir. Bilgisayar ve televizyon, görselliği ön planda tutan araçlardır. Dolayısıyla “çocukların ilgisini çekebilmek için görselliğe öncelik veren araçlara ve programlara önem verilmelidir” denilebilir.

III. ÇOCUKLAR, AİLELERİ VE TELEVİZYON

Televizyon, Türk ailesinin temel referans noktalarından birisi haline gelmiştir. Ailelerin %98'inde en az bir adet televizyon, büyük bir çoğunlukla oturma odalarında bulunmakta ve ortalama 8 kanal ile aile hayatının içine girmektedir.²⁴

Televizyon aile fertlerinin tamamına seslenebilen bir medya türüdür. Dolayısıyla mesajları da ailece alınan ve birlikte tüketilen bir araçtır. Bir ailede özellikle yetişmekte olan nesil olarak nitelendirdiğimiz çocukların, bir önceki neslin yani ebeveynin etkisi altında kişilik ve davranış geliştirdikleri bilinmektedir. Televizyondaki programların tercihi noktasından, bunların nasıl anlaşılması gerektiği hususuna kadar televizyonla ilgili pek çok davranış ailede gelişir. Bu durum, çocukların aile fertlerinin televizyonla ilgili tavırlarını belirlemeyi gerekli kılmaktadır

A. ANNE-BABALARIN BASILI MEDYAYI TAKİP ETME DURUMU

Anne-babaların basılı medyayı takip etme durumu, takip edilen yayın türüne ve bunun için sarfedilen mesaiye göre, ailenin kültür durumu hakkında bilgi verebilmektedir. Bu nedenle konuya ışık tutacak iki soruya araştırma anketimizde yer verilmiştir. Anne ve baba açısından ayrı ayrı değerlendirilen cevaplar Tablo 20 ve 21'de görülmektedir.

²⁴ Saridoğan, a.g.m., s. 21.

TABLO 20

Annelerin Basılı Medyayı Takip Etme Durumları	Sayı	%
Evet hepsini okur	256	53,33
Gazete dergi okur, kitap okumaz	46	9,58
Kitap okur, gazete, dergi okumaz	34	7,08
Sadece gazete okur	78	16,25
Hiçbiri okumaz	66	13,75
Toplam	480	100

TABLO 21.

Babaların Basılı Medyayı Takip Etme Durumları	Sayı	%
Evet hepsini okur	268	55,83
Gazete ve dergi okur, kitap okumaz	55	11,45
Kitap okur, gazete, değil okumaz	16	3,33
Sadece gazete okur	123	25,62
Hiçbirini okumaz	18	3,75
Toplam	480	100

Çocukların %53.33'ünün annesi gazete, dergi ve kitap okurken, %16,25'i sadece gazete okumakta, %13.75'i gazete, dergi ve kitaptan hiçbirini okumamakta, %9.58'i gazete, dergi okumakta, kitap okumamakta, %7.08'i kitap okuyup, gazete ve dergi okumamaktadır.

Çocukların %55.83'ünün babası gazete, dergi ve kitap okurken, %25.62'si sadece gazete okumakta, %11.45'i gazete ve dergi okuyup, kitap okumamakta, %3.75'i gazete, dergi ve kitaptan hiçbirini okumamakta, %3.33'ü sadece kitap okuyup, gazete ve dergi okumamaktadır.

Her iki tablo karşılaştırıldığında anne-babaların yarısının gazete, dergi ve kitaptan her üçünü de okuduğu görülmektedir. İki tabloda da ikinci sırada sadece gazete okuyanlar yer almaktadır. Her iki tabloda göze çarpan diğer bir husus; babaların okuma oranının annelerden daha yüksek çıkmasıdır. Bu durum, annelerin öğrenim durumu ile

doğru orantılıdır. Zira babaların, öğrenim durumu itibariyle annelerden daha ileri seviyede olduğu tespit edilmiştir. (Bkz. Tablo 9 ve Tablo 10)

B. AİLEDE EN FAZLA TELEVİZYON İZLEYEN KİŞİ

Çocukların, özdeşim kurma sürecinde anne ve babaya öncelik verdikleri bilinmektedir. Çocuklar ebeveynlerinden gördüklerini yaparlar. “Biz çocuklarımıza sadece yaptıklarımızı ya da söylediklerimizi değil, aynı zamanda neyse onu öğretiriz.”²⁵ Çocuklardan, evde en fazla televizyon izleyen kişiyi belirtmelerini isterken aslında ortaya koyulmak istenen, ebeveynin televizyon karşısındaki tavrıdır. Çocuklara yöneltilen “Ailede televizyonu en fazla kim seyrederek” sorusuna verilen cevapların dağılımı Tablo 22’de görülmektedir.

TABLO 22

Ailede En Fazla Televizyon İzleyen Kişi	Sayı	%
Kendisi	157	32,70
Anne	52	10,83
Baba	99	20,62
Abla/Ağabey ve Kardeş	96	20
Ailece hep birlikte bütün programlar izlenir	76	15,83
Toplam	480	100

Tablo 22’de görüldüğü üzere çocukların % 32.70’i en fazla televizyon izleyen kişi konumundayken, %20.62’sinin babası, % 20’sinin abla, ağabey veya kardeşi, %15.83’ünün aile fertlerinin tamamı hep birlikte televizyon izlemektedir. Çocukların %10.83’ünün de annesi evde en fazla televizyon izleyen kişidir.

Elde edilen bulgulara göre; anneler evde televizyonu en az izleyen kişi durumundayken, en fazla çocuklar televizyon izlemektedir. Bu durumda ailedeki bireylerin televizyon izleme alışkanlığını ele aldığımızda; evde en fazla televizyon izleyenlerin çocuklar olduğunu; ancak ebeveynleri birbirleriyle kıyasladığımızda, babaların annelerden çok daha fazla televizyon izlediğini söyleyebiliriz. Öztürk’ün

²⁵ Ziglar, Zig, Olumsuz Bir Dünyada Olumlu Çocuklar Yetiştirmek, çev. Özlem Suer, Beyaz Yayınları, İstanbul, 1998, s. 122.

yaptığı araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu araştırmaya göre de; evde çocukların % 65.4'ü en fazla televizyon izleyen kişi konumundadır. Bundan sonra baba % 20 ve anne % 13.2 oranında evde en fazla televizyon izleyen kişilerdir.²⁶

C. AİLEDE TELEVİZYONU KONTROLÜNDE BULUNDURAN KİŞİ

Televizyonu kontrolünde bulundurmak, aynı zamanda aile fertlerinin hangi programı izleyeceğine de karar vermek anlamına gelmektedir. Birden fazla televizyona sahip olan aileleri konu dışında tutsak da, evde bu konuda karar mercii olmanın aile kurumundaki rolleri belirleme açısından önemli olduğunu söyleyebiliriz.

TABLO 23

Ailede Televizyonu Kontrolünde Bulunduran Kişi	Sayı	%
Baba	283	58,95
Anne	56	11,66
Abla/Ağabey	17	3,54
Kardeş/Kardeşler	16	3,33
Kendisi	108	22,5
Toplam	480	100

Çocukların %58.95'i babasını, %22.50'si kendisini, %11.66'sı annesini, %3.54'ü ablası ya da ağabeyini, %3.33'ü kardeşi ya da kardeşlerini televizyonu kontrolünde bulunduran kişi olarak belirtmiştir.

Ailelerde genellikle babaların televizyon izleme konusunda belirleyici olduğu, annelerin bu noktada çocuklardan bile geride bulunduğu görülmektedir. Evde en çok televizyon izleyen kişinin tesbitinde de yine babaların annelerden çok daha belirleyici bir yapı arz ettikleri göze çarpmaktadır. (Bkz. Tablo 22) Elde edilen bu olgu, Marley'in araştırması ile paralellik arz etmektedir. David Marley, 1985 yılında Güney Londra'da 18 aile üzerinde yaptığı bir alan araştırmasında, evlerde televizyonun kontrolünün babalarda olduğu sonucuna ulaşmıştır.²⁷ Öztürk'ün²⁸ ve Uslu'nun²⁹ yaptığı çalışmalarda

²⁶ Öztürk, a.g.e., s. 169.

²⁷ Marley, David, *Television Audiences and Cultural Studies*, Routledge, Londra, 1992, p.149.

²⁸ Bkz. Öztürk, a.g.e., s.109.

²⁹ Bkz. Uslu, a.g.e., s.100.

ise aile fertlerinin ortalama tercihlerinin daha fazla önemsendiği sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak Öztürk'ün araştırmasında ailece yapılan tercihten sonra ikinci sırada yine babalar gelmektedir. Konuyla alakalı olarak şunu söyleyebiliriz; toplum olarak genellikle ataerkil bir yapı arz etmekle birlikte modern yaklaşımlardan da etkilenmekteyiz. Sanayi devriminin ardından gelen ailedeki rol paylaşımlarındaki farklılıklar ve ekonomik gücün artmasıyla, evdeki televizyon sayısının da artması televizyonu tek kişinin kontrolünden çıkarabilmektedir.

D. AİLECE İZLENEN PROGRAM TÜRÜ

Televizyonda yayınlanan programları izleyici psikolojisi açısından değerlendirdiğimizde özellikle şöyle bir durumla karşılaşırız: İzleyicilerin en çok ilgilendiği ve etkilendiği programlar; özellikle kamuoyu oluşturmak için yapılmış olan siyasal programlar veya yönlendirici yayınlardan ziyade; filmler, reklamlar, diziler, eğlence programları ve bir dereceye kadar da haberlerdir. İzleyiciler kasıtlı olarak kendilerini etkilemek için yapılmamış olduğunu düşündükleri bu tür programları bol miktarda seyrederek ve çok defa da farkında olmadan etkilenirler.³⁰ Televizyon, genellikle aile ortamında takip edilen bir medya türü olduğundan bu etkinin bireysel olmanın yanısıra, aileyi de kuşatan bir yönü vardır. Nitekim televizyon; haberleri, drama programları, belgeseller ve eğitici programları ile ailelerin kültürel şekillenme sürecinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Televizyon; karakterleri, haber hikayeleri, dramları ele alış biçimleri ile sadece kırdan kente göçen aile fertleri için değil bütün aileler için değişik düzeylerde örnek alacakları, nefret duyacakları, bilgi kaynağı olarak kullanacakları bir odak işlev görmektedir.³¹ Dolayısıyla ailece izlenen programların tespiti büyük önem taşımaktadır.

³⁰ Turam, Emir, Televizyonla Yetişen Nesil Ekranaltı Çocukları, İrfan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 13.

³¹ Batmaz-Aksoy, a.g.e., s. 99.

TABLO 24

Ailece İzlenen Program Türü	Sayı	%
Sinema ve dizi film	286	59,58
Çocuk dizisi ve çizgi film	16	3,33
Haberler	63	13,12
Spor programı	27	5,62
Dini içerikli programlar	28	5,83
Müzik-eğlence ve yarışma programları	52	10,83
Tartışma programları	8	1,66
Toplam	480	100

Çocukların %59.58'i ailece sinema ve dizi filmleri izlerken, %13.12'si haberleri, %10.83'ü müzik, eğlence ve yarışma programlarını, %5.83'ü dini içerikli programları, %5.62'si spor programlarını, %3.33'ü çocuk dizisi ve çizgi filmleri, %1.66'sı tartışma programlarını izlemektedir.

Tablo 24'te de görüldüğü gibi ailece en çok izlenen programlar sinema ve dizi filmlerdir. Bunun sebebi; aile fertlerinin birarada olduğu vakitlerde televizyon kanallarının yayın akışlarında, sinema filmlerine ve dizi filmlere ağırlık vermeleri olabilir. Ayrıca televizyonda özellikle son yıllarda ağırlık kazanan yerli dizilerde aileye hitap eden konuların seçilmesi, farklı sosyal kesimlerden gelip ailenin pek çok üyesinin kendisinden bir şeyler bulabileceği karakterlerin canlandırılması, zaman zaman Türk kültürüne ait motiflere yer verilmesi izleyiciyi dizilere yönelten sebepler olarak düşünülebilir. Sinemada gösterimi bittikten kısa bir süre sonra ekranlarda görülen bir takım ödüllü filmler, sinemaya gitme alışkanlığı pek fazla olmayan fertleri televizyon başına çekmektedir. Haberler ise, gündemden haberdar etmeleri ve sunumlarında dramatize tekniğini fazlasıyla kullanmalarından ötürü izleyicilerden yoğun ilgi görmektedir. Özellikle son yıllarda, "sadece bir metinden haberi okumak" şeklindeki anlayışın değiştirilerek canlandırmalara, konuyla ilgili uzman görüşlerine, halk değerlendirmelerine yer verilmesi "haberler"i vazgeçilmezler listesine aldırıştır.

E. ÇOCUKLARIN TELEVİZYON İZLEMELERİNE MÜDAHALE EDEN AİLE BİREYLERİ

Ebeveynler çocuklarında gördükleri istenmeyen değişiklikleri sorgularken, genellikle arkadaş çevresini ya da televizyonu suçlarlar. Halbuki çocuk için aile, merkezî bir öneme sahiptir. Nitekim çocukların arkadaş seçimindeki tavırları da aile etkisiyle gelişen kişiliğin bir yansımasıdır. Bundan ötürü anne-babaların, çocuklarını televizyonla başbaşa bırakmayıp onları bilinçli bir izleyici olarak yetiştirmeleri gerekmektedir. Bu da öncelikle televizyon programlarının çeşidi ve izleme süresiyle ilgili birtakım kurallar belirlemekle ve izlenen programları birlikte değerlendirmekle mümkün olabilmektedir. Konuyla ilgili olarak çocuklara yönelttiğimiz “Sen televizyon izlemek istediğinde, izleyeceğin program çeşidi ve izleme süresiyle ilgili birtakım kuralları kim koyar?” sorusuna verilen cevaplar Tablo 25’te görülmektedir.

TABLO 25.

Televizyon İzlemelerine Müdahale Edenler	Sayı	%
Anne	64	13,33
Baba	73	15,20
Hem anne, hem baba	225	46,87
Abla/ağabey	11	2,29
İstedığı saatte istediği programı izler, kimse karışmaz	107	22,29
Toplam	480	100

Çocukların %46.87’si hem annesi, hem de babasının, %15.20’si sadece babasının, %13.33’ü sadece annesinin, %2.29’u ise ablası veya ağabeyinin kendisine televizyon izlemekle ilgili birtakım kurallar koyduğunu belirtmektedir. Herhangi bir sınırlama ile karşılaşmaksızın, istediği saatte istediği programı izleyen denekler %22.29’luk bir orana sahiptir.

Çocukların yarıya yakınının anne ve babalarının televizyonla ilgili birtakım kurallar koydukları görülmektedir. Ebeveynlerin sadece birinin müdahalede bulunduğu durumları da konuya dahil ettiğimizde çocukların yaklaşık %75’inin televizyon izlerken izleme süresi ve program çeşidi ile ilgili olarak uyarıldığı ortaya çıkmaktadır. Ancak hiç

de azımsanmayacak oranda bir grup denek ise, televizyon ile ilgili tercihlerinde tamamen başıboş bırakılmaktadır.

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumunun yaptırdığı ankette de çocuklara “Annen ya da baban hangi programları ne zaman seyredeceğine karışıyor mu?” sorusu yöneltilmiş, cevap verenlerin %57.6’sı “hayır” derken %29.6’sı “bazen” demişlerdir. Yine “Annen ya da baban sana çok televizyon seyrettiğini söylüyorlar mı?” sorusuna ise çocukların %45.5’i, “hayır”, %33.5’i “bazen” cevabını vermişlerdir. Buna göre; anne babalar çocuklarının televizyon izleme süresine yeterince müdahale etmemekte, onları bu konuda fazla yönlendirmemektedirler.³²

Araştırmamızı konuyla ilgili diğer araştırmalarla karşılaştırdığımızda, ebeveynlerin geçmiş yıllara nazaran daha da bilinçlendiğini söyleyebiliriz. Ancak sadece müdahale etmek yeterli olmayıp, bu müdahalenin ne derece etkili olduğunu tespit etmek de konuya netlik kazandıracaktır. Bu hususta kapsamlı alan araştırmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

F. EVDE KENDİSİ İLE TELEVİZYON İZLENEN KİŞİLER

Araştırmamızda ulaşılan sonuçlardan birisi; televizyonun özellikle akşamları izlendiği hususu idi. (Bkz. Tablo17) Akşamları genellikle aile bireylerinin evde olduğu ve televizyonun ulaşılması kolay fonksiyonel bir araç olduğu gözönünde bulundurularak televizyonun çoğu zaman ailece izlendiği düşünülebilir. İşte bu durumu test etmek ve çocuğun televizyon izlerken ailesi ile ilişkisini ne şekilde belirlediğini ölçmek için, Çocuklara evde televizyonu kimlerle izledikleri sorulmuştur.

TABLO 26

Birlikte TV İzlenen Kişi	Sayı	%
Yalnız izler	67	13,95
Anne-babayla izler	92	19,16
Kardeşleriyle izler	56	11,66
Bütün aile bireyleriyle	263	54,79
Arkadaşlarıyla	2	0,41
Toplam	480	100

³² Batmaz- Aksoy, a.g.e., s. 62,63.

Çocukların %54.79'u televizyonu ailece izlediklerini belirtirken, %19.16'sı anne babalarıyla, %11.66'sı kardeşleriyle, %0.41'i ise arkadaşlarıyla izlediklerini belirtmişlerdir. Televizyonu yalnız izleyenlerin %13.95'lik bir orana sahip oldukları görülmektedir.

Öztürk'ün araştırmasında da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmada ifade edilen çocukların %68.2'si ailece, %11.1'i kardeşleriyle, %1.3'ü de arkadaşlarıyla televizyon izlemektedir. Yalnız izleyenler ise %18.9'luk bir orana sahiptirler.³³ Rigel'in araştırmasında da çocukların %62,23'ünün televizyonu ailece izledikleri tespit edilmiştir.³⁴

Bir genelleme yaparsak; çocukların televizyonu çoğunlukla aileleriyle izlediklerini söyleyebiliriz. Bu durum, çocuklar açısından olumlu görünmekle birlikte, bu izleme faaliyetiyle birlikte ya da bunun ardından bir değerlendirme yapıp yapılmaması asıl önemli olan noktadadır. Çünkü birlikte geçirilen sürenin niceliğinden öte; niteliği ve kalitesi daha etkilidir.

G. İZLENEN PROGRAMLA İLGİLİ AİLECE DEĞERLENDİRME YAPIP YAPMAMA DURUMU

Daha önce de ifade edildiği gibi televizyon, iletileri ile ailenin bütün fertlerine seslenen bir araçtır. Özellikle sinema ve dizi filmler bunun yanı sıra haberler, ailece izlenen programların başında gelmektedir. (Bkz.Tablo 24)

Televizyon yayınlarının tamamının, çocukların ve gençlerin biyopsikososyal gelişimine uygun olmadığı bilinmektedir. Nitekim Radyo Televizyon Üst Kurulu, bu durumu gerekçe göstererek zaman zaman bazı televizyonlara yayın durdurma cezası vermektedir. Televizyon kanalları program hazırlarken genellikle ticari kaygıları ön planda tuttuğu için, "rating" e önem vermekte, bu uğurda özellikle çocuklar ve gençler için son derece zararlı programları yayımlayabilmektedir. Konuyla ilgili olarak en önemli görev ise, yine aileye düşmektedir. Çocuğun içinde bulunduğu yaş dönemini göz

³³ Öztürk, a.g.e., s. 104.

³⁴ Rigel, Nurdoğan "Haberin Gizli Tüketicisi Çocuk", Yeni Türkiye Dergisi, Medya Özel Sayısı I, sy. 11, İstanbul, 1996, s. 581.

önünde bulundurarak; televizyon izleme ile ilgili kurallar belirlemenin yanısıra, izlenen programla ilgili birlikte değerlendirmeler yapmak, televizyonun olumsuz etkilerini en aza indirmeye yönünde gösterilmesi gereken bir çabadır. Zira izlenenlerle ilgili olumlu ya da olumsuz herhangi bir tepki vermeme durumu; çocuğun mantığını kullanmadan izlediklerini beynine kaydetmesine zemin hazırlayacaktır. Bununla birlikte, çocuğa zarar verecek bir yayımla ilgili olumsuz kanaat belirtmemek, onun zihninde “o olumsuzluğu onaylamak” gibi bir anlama gelebilmektedir. Konunun önemine binaen çocukların izledikleri programlarla ilgili ailece bir değerlendirme yapıp yapmadıkları ölçülmeye çalışılmıştır.

TABLO 27

İzlenen Programın Ailece Değerlendirilme Durumu	Sayı	%
Evet, değerlendiriliyor	131	27,29
Bazen, değerlendiriliyor	297	61,87
Hayır, değerlendirilmiyor	52	10,83
Toplam	480	100

Çocukların %27.29'u izledikleri programlarla ilgili ailece değerlendirme yapmakta, %61.87'si ise bu değerlendirmeyi zaman zaman yapabilmektedirler. Çocukların %10.83'ü bu tür bir değerlendirme yapmadıklarını belirtmektedirler. Burada “ailece” ifadesi, anne babayı içerdiği gibi abla, ağabey ve kardeşleri de kapsamına almaktadır. Bulgulardan çıkarılan sonuç, televizyonda izlenen programların aile içinde zaman zaman konuşulduğudur. Ancak bunu sürekli yapanlarla, hiç yapmayanların azınlıkta olduğu görülmektedir.

Konuyu biraz daha netleştirebilmek için çocuklara “Televizyonda izlediğin programları kimlerle konuşursun?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Çocukların cevapları Tablo 28'de görülmektedir.

TABLO 28

İzlenen Programların Konuşulduğu Kişiler	Sayı	%
Arkadaşlarıyla konuşur	268	55,83
Kardeşleriyle konuşur	26	5,41
Anne ve babayla konuşur	144	30
Öğretmenleriyle konuşur	4	0,83
Hiç kimseyle konuşmaz	38	7,91
Toplam	480	100

Çocukların %55.83'ü izledikleri programları arkadaşlarıyla konuşurken, %30'u anne-babasıyla %5.41'i kardeşleriyle, %0.83'ü öğretmenleriyle konuşmaktadır. Çocukların %7.91'i ise izledikleri programları kimseyle konuşmama eğilimindedirler.

Anketin uygulandığı 11-12-13 yaşları çocukluğun son dönemleridir ve bu dönemde arkadaşlık ilişkileri çocuk için son derece önemlidir. Dolayısıyla çocukların yarısının duygu ve düşüncelerini arkadaşlarıyla paylaşma eğiliminde olmaları bundan kaynaklanabilir. Arkadaşları takip eden başvuru kaynağı ise anne- babalardır.

Çocuklara “televizyon okur yazarlığı” vasfını kazandırmak için özellikle anne-babaların çabaları gerekmektedir. Çocukların bu konuda arkadaşlarıyla ve kardeşleriyle değerlendirmeler yapmaları da hem sosyal gelişim hem de zihni gelişim açısından önemli olabilir. Ancak öncelikle anne-babalarının fikirlerini beyan etmeleri ya da çocuğu konuşturup, izlenenlerle ilgili olarak onu düşünceye sevketmeleri eğitim açısından zorunludur. Birtakım programlardan yakınıp, yine de çocuğu bunlarla baş başa bırakmak ne kadar yanlışsa, nedenini izah etmeksizin yasakçı bir tavır takınmak da o kadar yanlış ve sakıncalıdır. Araştırmamızla yaptığımız tespite göre anne-baba ile izledikleri programları konuşanların %30 oranında olması kaygı verici bir durum olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu durum, çocukların anne babalarıyla iletişim sorunu olduğu gibi bir anlama gelebilmektedir. Anne-babalarıyla iletişim kurabilmek noktasında sıkıntı yaşayan çocukların ise, ergenlik döneminde daha problemlerle bir süreç yaşadıkları bilinmektedir. Sağlıklı bir çocukluk ve gençlik döneminin yanısıra, sağlıklı bir kişilik gelişimi için aile içi iletişim büyük değer taşımaktadır.

H. EN İNANILIR VE GÜVENİLİR KAYNAK (DAVRANIŞLAR KONUSINDA EN ÇOK DİKKATE ALINAN KİŞİLER)

Günümüzde pek çok alanda olduğu gibi, çocukların hatalı davranışlarında da genellikle televizyon çok suçlanır. Toplumdaki bütün bozulmaların ve yanlışların en büyük sorumlusu olarak televizyon gösterilir. Ancak bizim bu araştırmadaki temel hipotezlerimizden olan “çocuk için ailenin, televizyondan daha fazla yönlendirici olduğu” görüşü genel çoğunluk için ailenin televizyondan daha güvenilir bulunduğu fikrini de beraberinde getirmektedir. Bu durumu test etmek üzere, çocuklara iki ayrı soru sorularak elde edilen bulgular Tablo 29 ve Tablo 30’da gösterilmiştir.

TABLO 29.

Çocuklara Göre En Güvenilir Kaynak	Sayı	%
Anne-baba	397	82,70
Ağabey/Abla	10	2,08
Din kültürü öğretmenleri	16	3,33
Bütün öğretmenler	32	6,66
Arkadaşlar	6	1,25
Televizyon	9	1,87
Cami hocası veya Kur’an kursu hocaları	10	2,08
Toplam	480	100

Çocuklara “Bir davranışın doğru ya da yanlış olduğuna karar vermekte en çok kimin sözlerini dikkate alırsın?” şeklinde bir soru yöneltilmiş; çocukların %82.70’i anne-babasını, %6.66’sı bütün öğretmenlerini, %3.33’ü din kültürü öğretmenlerini, %2.08’i ağabey ve ablalarını, %2.08’i cami ve Kur’an kursu hocalarını, %1.87’si televizyonu, %1.25’i arkadaşlarını daha fazla dikkate aldıklarını ifade etmişlerdir.

Öztürk’ün araştırmasında da benzer bir durumun sözkonusu olduğu görülmektedir. Bu araştırmada da güvenilirlik açısından %78.7’lik bir oranla aile birinci sırada, %7.4’lük bir oranla öğretmenler ikinci sırada yer almaktadır.³⁵

³⁵ Öztürk, a.g.e., s. 126.

Çocukların %82.70'inin, yani büyük çoğunluğunun bir davranışın doğru ya da yanlış olduğuna karar vermede anne-babayı dikkate alması; bizi anne-babanın en çok önemsenen ve güvenilen kaynak olduğu ve dolayısıyla yönlendirme noktasında da onların en etkili kaynak olduğu sonucuna götürmektedir. Bu noktada televizyon çok gerilerde kalmaktadır. Dolayısıyla televizyonun, düşünüldüğü kadar yönlendirici olmayıp, anne-babanın etkisini yitirdiği yerde önem kazanan bir kaynak olduğu söylenebilir. İsmail Sağlam'ın ilköğretim okullarında 7-14 yaş grubu öğrencilerine uyguladığı anketle de, öğrencilere ve öğrenci velilerine "çocukların hayatına yön vermede kimlerin etkili olduğu" sorusu yer almıştır. Anne-babalara göre; bu noktada en çok etkili olanlar %62.5 oranında anne-babalar, %2.7 oranında kitle iletişim araçlarıdır.³⁶ Anketin uygulandığı öğrencilere göre ise; bu noktada en çok etkisi olanlar %67.7 oranında anne-babalar %1.2 oranında kitle iletişim araçlarıdır.³⁷

Bu sonuçlar da, bizim araştırmamız neticesinde elde ettiğimiz oranları ve ulaştığımız fikirleri destekler niteliktedir.

Televizyonun çocuklar açısından ne derece inanılır bulunduğunu ölçmek üzere "Sen bir haberi hangi kaynaktan öğrendiğinde daha çok inanırsın?" şeklinde bir soru yöneltilmiş; çocukların %65'i anne-babasını, %23.75'i televizyonu, %9.37'si gazete ve dergileri, %1.04'ü radyoyu, %0.83'ü arkadaşlarını daha inandırıcı bulmuştur.(Bkz. Tablo 30)

TABLO 30.

En İnanılır Kaynak	Sayı	%
Anne ve baba	312	65
Arkadaşlar	4	0,83
Radyo	5	1,04
Televizyon	114	23,75
Gazete veya dergi	45	9,37
Toplam	480	100

Çocukların yarısından fazlasını en inanılır kaynak olarak anne babayı gördüğüne şahit olmakla birlikte, televizyonun da önemsenmesi gereken bir konumda olduğunu

³⁶ Sağlam, İsmail, *Çocuk ve İbadet*, Düşünce Yayınları, İstanbul, 2003, s. 76.

³⁷ Sağlam, a.g.e., s. 69.

düşünmekteyiz. Bu durumun, televizyonun hem göze hem kulağa hitabeden, kendisince ispatlar kullanabilen bir yapıya sahip olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Televizyondan iletilen bir durum veya olayın, sadece duyurulmakla kalmayıp dramatize edilerek, zaman zaman uzman kişiler konuk edilerek ve görüntüler eşliğinde sunumu izleyicinin onu daha inandırıcı bulmasında etkin rol oynamaktadır. Bu noktada çocukları bilinçlendirmesi gereken yine ailedir ve konuyla ilgili bulgularda aile yine ön sıradadır. Turam'ın da ifade ettiği gibi televizyon çocuklara hayattan örnekler verirken, onlara iyi insanları da kötü insanları da sunar. Fakat o bunu yaparken, çocukların iyi veya kötü insanlar olarak olgunlaşmalarını sağlayamaz. Bu kadar köklü etkiyi sadece aileleri ve toplum yapabilir.³⁸

IV. ÇOCUKLAR VE DİNİ YAYINLAR

A. İSLAM DİNİ İLE İLGİLİ BİLGİLERİN İLK KAYNAĞI

Ailenin en önemli görevlerinden birisi, bireyin sosyalleşmesine yardımcı olmaktır. Toplumun değer yargılarını, kültürel alt yapısını, tarihi mirasını tanıtmak, sosyal hayata uyum sağlaması beklenen çocuk açısından zorunludur. Dinler de sosyal hayatta önemli yeri olan kurumlardır. Birey açısından din; inanma, bağlanma, sığınma vb. ihtiyaçları karşılama yönünden olduğu kadar, bir hayat tarzı sunmasıyla da son derece önemlidir. Ancak dinin toplumsal açıdan bir kurum olarak ele alınarak; dinî değer hükümlerinin tanıtılması, bunların toplumun kültürel yapısındaki yerinin yetişmekte olan nesle aktarılması daha da büyük bir önemi haizdir. Çünkü, çocuğun kendisiyle ve yaşadığı çevreyle barışık yaşaması, öncelikle o çevreyi tanınmasıyla mümkündür. Ailede ebeveynlerin ve birinci dereceden akrabaların dinî bilgilerin öğrenildiği ilk kaynak olması, bu nedenle büyük önem taşımaktadır. Araştırmamızda çocukların ilk dinî bilgilerini kimden öğrendikleri ortaya koyulmaya çalışılırken; ailenin dinî eğitim verme konusuna önem verme düzeyi de ölçülmeye çalışılmıştır.

³⁸ Turam, a.g.e., s. 41-42.

TABLO 31

İslam Dini İle İlgili Bilgilerin İlk Kaynağı	Sayı	%
Anne-baba	350	72,91
Ağabey/abla	9	1,87
Büyükanne veya büyükbaba	53	11,04
Cami hocaları	19	3,95
Din kültürü öğretmenleri	49	10,20
Toplam	480	100

Çocukların %72.91'i İslam dini ile ilgili ilk bilgileri anne-babalarından, %11.04'ü büyükanne veya büyükbabalarından %10.20'si din kültürü öğretmenlerinden, %3.95'i cami hocalarından, %1.87'si ağabey ve ablalarından aldığını ifade etmektedir.

Çocukların çoğunluğunun dinî bilgileri açısından ilk olarak anne-babalarından edindikleri ifade etmeleri; ailede dinî konularda gösterilen hassasiyet açısından umut verici olmakla birlikte, verilen bilgilerin yeterlilik derecesi başka bir araştırmaya konu olacak niteliktedir. Ayrıca çocukların %10'luk bir bölümünün, Din Kültürü öğretmenlerini ilk kaynak olarak göstermeleri dikkat çekicidir. Çünkü çocukların bu dersle karşılaşmaları; ilköğretim 4. sınıfta olmaktadır. Bu da ortalama 10-11 yaşlarına yani son çocukluk dönemine tekabül etmektedir. Dinî uyanışın çok erken yaşlarda başladığını³⁹ gözönünde bulundurduğumuzda bunu gecikmiş bir eğitim olarak yorumlayabiliriz. Zaten ilköğretim 4. ve 5. sınıflarda bu dersi branş öğretmeni değil, sınıf öğretmenin verdiği düşünülürse alınan ilk dini bilgilerin yeterliliği sorgulanabilir.

Dinî eğitim konusunda toplumumuzda birtakım sorunlar sözkonusudur. Örneğin ülkemizde İslamî değerlerden kaynaklanan kültürel yapı ile televizyonun öne çıkardığı kültür çoğu zaman çatışmaktadır. Fedakarlık, cömertlik, misafirperverlik, büyüklere saygı, merhamet, iffet gibi manevi değerler, modası geçmiş kavramlar olarak muamele görmektedir. Bunların yerine daha çok çalışmak, daha çok para kazanmak daha iyi bir gelecek temin etmek, daha çok maddi imkana ulaştıran bir mesleğe sahip

³⁹ Yavuz, a.g.e., s. 38-43.

olmak gibi amaçlar öne çıkmaktadır.⁴⁰ Dolayısıyla İslamî kültürün, yetişmekte olan nesillere aktarımı konusunda ailenin ilk kaynak olması hayati bir önem taşımaktadır. Konuyla ilgili olarak Şirin'in şu ifadeleri dikkat çekmektedir: "Çocuğuna, gelişme ve büyüme çağında maneviyatı önceleyen bir dinî eğitim vermek anne ve babaların önemli bir görevidir. İradenin, ahlakın ve vicdanın eğitimi, çocuğun doğasına uygun din eğitimine dayanır. Çocuk dindarlığı, çocuk maneviyatının esasıdır. Çocuk ruhunu kanatlandıran ve onu metafizik açılıma ulaştıran, dinî duyarlılıktır. İnanç kozası örülmemiş bir çocukluk, eksik bir çocukluktur."⁴¹

B. TELEVİZYONDA İNANÇ VE İBADET ŞEKİLLERİ EN ÇOK GÖRÜLEN DİNLER

Türk toplumu genel olarak İslamiyet'i din olarak benimsemiştir. Dolayısıyla bu toplumu yansıtan televizyon yayınlarının, bütün din ve inanç şekillerine saygılı olmak kaydıyla en çok İslamiyet'le ilgili inanç ve ibadet şekillerini yansıtmaları beklenmektedir. Çünkü televizyon, bilgi ve kültür aktarımı ile toplumsal hayata katkıda bulunduğu ifade edilen bir araçtır. Toplum kültürünün önemli bir unsuru olan din de bu bağlamda yerini almalıdır. Çocuklar, izledikleri programlarda en çok hangi dine ait inanç ve ibadet şekillerini görürlerse, zihnen onu algılamaya ve hatta bilgi boşluğuna düştükleri an onu kabullenmeye müsait bir hale geleceklerdir. Bu noktada televizyonda yayınlananların yanısıra, çocukların bunu algılama ve dikkate alma durumu son derece önemlidir.

TABLO 32

TV'de İnanç Ve İbadet Şekilleri En Çok Görülen Dinler	Sayı	%
İslamiyet	389	81,04
Hristiyanlık	86	17,91
Yahudilik	5	1,04
Toplam	480	100

Çocukların %81.04'ü İslamiyet, %17.91'i Hristiyanlık, %1.04'ü ise Yahudilik ile ilgili inanç ve ibadet şekillerini televizyonda daha çok gördüklerini ifade etmektedir.

⁴⁰ Dodurgalı, Abdurrahman, "Çocuk ve Kültür", Kadın ve Aile Dergisi, sy. 142, İstanbul, 1997, s. 45.

⁴¹ Şirin, a.g.m., s. 34.

Ülkemiz televizyonlarında Ramazan ve kutsal kabul edilen bazı gün ve geceler haricinde dinî nitelikli programlar pek görülmemektedir. Ancak Ramazan ve Kurban, Bayram gibi İslam dinine inananların önemseydiği günlerde özel programlara rastlamak mümkündür. Sinema filmi, dizi film vb. halkın çok izlediği programlarda ise, daha ziyade diğer dinleri (özellikle Hristiyanlık) yansıtan konu ve karakterlere rastlanmaktadır. Bunların dolaylı bir anlatımla ekranlara yansımından ötürü çocukların dikkatini yeterince çekmemiş olduğu düşünülebilir. Zira televizyonda en çok İslamiyet’le ilgili motifleri gördüklerini ifade etmeleri bu farkında olmayışın ya da diğer dinlere ait inanç ve ibadet şekillerinin direkt olarak anlatılmayışının bir sonucu olabilir.

C. TELEVİZYON DİZİ VE FİMLERİNDEKİ MÜSLÜMAN DİN GÖREVLİLERİNE BAKIŞ

Televizyonun toplum için birtakım “model şahsiyetler belirleme” vasfı vardır. Bu şahsiyetler aracılığıyla televizyon, topluma bir ayna tutmakta, o aynaya bakanlar da kendileri için bir kimlik geliştirmektedirler. Dolayısıyla televizyon, kimlik verme işlevini de üstlenen bir araç olarak düşünülmektedir.⁴² Konu “din” olduğunda da, dini temsil eden şahsiyetler, verdikleri mesaj açısından son derece önem taşımaktadır. Dolayısıyla nüfusun büyük çoğunluğu müslüman olan bir ülkede İslam dinini temsil eden şahsiyetlerin televizyonda sunumu, toplumun bütünü açısından olduğu gibi, özellikle çocuklar açısından titizlikle ele alınması gereken bir konudur.

Türk televizyonlarında müslüman din görevlilerine cenaze töreni, mübarek gecelerdeki Kur’an ve mevlid tilaveti vesilesiyle rastlamak mümkündür. Bunun ötesinde nadiren sinema filmleri, dizi filmler, haberler gibi program türlerinde din görevlilerine yer verilmektedir. Sayılı birkaç film dışında genellikle, iki yüzlü, dedikoducu, toplumdaki yeniliklere karşı çıkan, çağı gerilerden takip eden insanlar olarak tanıtılan din görevlileri, izleyicilerin gözünde saygın bir yere sahip gibi görünmemektedir. Ekranlarda görülen dindar insan modeli de son derece itici bir görünüm arzemektedir.⁴³

⁴² Charon, a.g.e., s. 189.

⁴³ Bkz. Özdemir, a.g.e., s. 49-50.

Bir yetişkin olarak yaptığımız bu değerlendirme, kapsamlı bir bakış açısının ürünüdür. Duygu ve düşünce dünyaları yetişkinlerden farklı olan çocukların konuyu algılayış şekilleri de farklı olabilmektedir. Dolayısıyla onlardan yerli dizi ve filmlerde gördükleri müslüman din görevlilerini değerlendirmeleri istenmiş, alınan cevaplar Tablo 33'te ifade edilmiştir.

TABLO 33.

TV'deki Yerli Dizi Ve Filmlerdeki Din Görevlileri	Sayı	%
Hepsi iyi, güler yüzlü, dürüst ve yardımsever	304	63,33
Bazıları iyi, güler yüzlü; bazıları iki yüzlü ve yalancı	93	19,37
Hepsi iki yüzlü, yalancı, kötü insanlarla işbirliği yapan	5	1,041
İzlediği dizi ve filmlerdeki din adamlarının tutum ve davranışları dikkatini çekmedi	52	10,83
İzlediği programlarda din adamlarına rastlamadı	26	5,41
Toplam	480	100

Çocukların %63.33'ü yerli film ya da dizilerdeki din görevlilerinin hepsini iyi, güler yüzlü, dürüst ve yardımsever olarak nitelendirirken, %19.37'si bazılarında bu vasıfların bulunduğunu söylemiş, %1.04'ü ise hepsini iki yüzlü, yalancı ve kötü insanlarla işbirliği yapan kişiler olarak tanımlamıştır. Sinema ve dizi filmlerdeki din görevlilerinin davranışlarına dikkat etmeyenler %10.83'lük bir orana sahipken, izlediği programlarda din görevlilerine rastlamayanlar %5.41'lik bir yüzdelik dilime sahiptir.

Bu durumda, çocukların yarısından çoğunun dinî kimliği olan karakterlerden olumsuz yönde etkilenmediğini söyleyebiliriz. Bunda gerçek hayatta karşılaştıkları din görevlileriyle, ekranda gördüklerinin birebir örtüşmemesinin etkisi olabilir. Nitekim çocuklar açısından ailede ve çevrede gördüğü modeller ile televizyondakilerin örtüşmemesi durumunda, televizyonun sundukları geri planda kalabilmektedir. Televizyonda izlenenler çocuğun yaşamıyla uyuşmadığında, çocuk "gerçeğe uygun" olmayış nedeniyle onu reddeder.⁴⁴ Ayrıca bu seçeneği işaretleyen çocukların izlediği dizilerde olumsuz vasıflara sahip olan din görevlilerinin yer almadığı da düşünülebilir. Ya da bu çocukların olanı değil, olması gerekeni düşünerek soruyu cevaplandırdıkları da akla gelmektedir.

⁴⁴ Kapferer , a.g.e., s. 80.

D. TELEVİZYON DİZİ VE FİLMLERİNDEKİ HRİSTİYAN VE YAHUDİ DİN ADAMLARINA BAKIŞ

Batı kaynaklı çeşitli filmlerde çok ince işlenmiş dinî motiflere rastlanmaktadır. Aile ile birlikte yapılan Hristiyan usulü yemek duasından vaftiz törenlerine kadar herşey çocukların zihinlerine yerleşebilecek şekilde sunulmaktadır.⁴⁵

Televizyon ekranlarında yer alan Hristiyan, Yahudi vb. din adamları genellikle çocukları seven, kişilerin ve ailelerin sorunlarına çözüm üretmeye çalışan, iyi niyetli, güleryüzlü, hoşgörülü insanlar olarak tanıtılmaktadır. Zaman zaman kötü insanlarla işbirliği yapan insanlar olarak canlandırılırsalar da, genellikle bu din adamları sempatik bir kimliğe sahiptirler. Ancak çocukların konuya bakış açıları farklı olabileceği gibi, bu durumu dikkate almaları da sözkonusu olabilir.

TABLO 34

TV'deki Dizi Ve Filmlerdeki Hristiyan Yahudi Din Adamlarına Bakış	Sayı	%
Hepsi iyi, güler yüzlü, dürüst ve yardımsever	72	15
Bazıları iyi ve güler yüzlü, bazıları iki yüzlü yalancı	132	27,50
Hepsi iki yüzlü yalancı, kötü insanlarla işbirliği yapan	86	17,91
İzlediği dizi ve filmlerdeki din adamlarının tutum ve davranışları dikkatini çekmedi	149	31,04
İzlediği programlarda din adamlarına rastlamadı	41	8,54
Toplam	480	100

Çocukların %27.50'si yabancı film ya da dizilerdeki din adamlarının bazısının olumlu, bazısının olumsuz vasıflara sahip olduğunu söylerken, %15'i hepsini iyi güleryüzlü, dürüst gibi olumlu vasıflara sahip olarak nitelendirmiş, %17.91'i ise hepsini ikiyüzlü, yalancı kötü insanlarla işbirliği yapan olumsuz nitelikte kişiler olarak gördüklerini söylemişlerdir. Çocukların %31.04'ü izlediği programlardaki din adamlarının davranışlarına dikkat etmezken, %8.54'ü izledikleri programlarda din adamlarına rastlamadıklarını belirtmişlerdir.

Görüldüğü gibi hiçbir seçenekte genelleme yapmayı sağlayacak bir çoğunluğa rastlanılmamaktadır. Dolayısıyla çocukların yabancı filmlerdeki din adamlarını çok

⁴⁵ Songar, Ayhan, "Çocuklara İyi Örnek Olmalıyız", *Kadın ve Aile Dergisi*, sy.142, İstanbul, 1997, s.47.

Çocukların yarısından fazlasının evinde zaman zaman radyo ve televizyonda yayınlanan dinî programlar izlenmekte ya da dinlenmektedir. Buna bu tip programları devamlı takip edenleri de ilave edersek, çocukların çoğunun evinde dinî nitelikteki yayınların takip edilmeye çalışıldığını söyleyebiliriz. Bu yayınlardan uzak duran kesim azınlıkta kalmaktadır. Bu durumda diyebiliriz ki; Türk ailesi genel olarak dinî programlara ilgi duymaktadır. Ancak bu programların yeterli sayıda olmadığını, yayınlanan programların da nitelik bakımından iyi değerlendirilmesi gerekliliğini gözönünde bulundurursak; bu tür yayınların ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğunu ve ailelerin bu konuyla ilgili birtakım beklentilerinin olabileceğini söyleyebiliriz.

F. EVDE TELEVİZYONDAN KUR'AN-I KERİM İZLEME VE DİNLEME İLE İLGİLİ TUTUMLARI

İslam dininin iki temel kaynağından birisi olan Kur'an-ı Kerim müslümanlar açısından büyük önem taşımaktadır. Müslüman Türk toplumu çocuklarına dinî eğitim verirken, özellikle Kur'an-ı Kerim okuyabilmeye önem vermektedir. Nitekim pek çok aile, yazın çocuklarını çeşitli kurslara göndermek suretiyle onların Kur'an-ı Kerim öğrenmesi için çaba sarfetmektedir. Bu durum, ailelerin çocuklarına konunun önemini kavratılabilmeleri açısından değer taşımaktadır.

Çocuklara, Ramazan'da veya Ramazan haricinde televizyonda yayınlanan Kur'an tilaveti ile ilgili olarak ailelerinin ve kendilerinin tavır ve tutumları sorulmuş, bununla ailenin konuya gösterdiği hassasiyet ölçülmeye çalışılmıştır.

TABLO 36

Kur'an-ı Kerim İzleme ve Dinleme Konusundaki Tutumlar	Sayı	%
Hep birlikte oturup izlenir	294	61,25
Evdeki büyükler izler, ama o izlemez	129	26,87
Anne-baba ona da izletmek istediklerinden istemeyerek izler	12	2,50
Anne-baba pek izlemek istemez, ama o severek izler	9	1,87
Evde televizyondan Kur'an-ı Kerim ve dinî programlar izlenmez	36	7,50
Toplam	480	100

Çocukların %61.25'i televizyondan Kur'an-ı Kerim ve dinî programları ailece izlediklerini belirtirken, %26.87'si sadece aile büyüklerinin izlediğini ifade etmiştir. Kendileri istemeyerek fakat ailelerinin zoruyla izleyenlerin oranı %2.50 iken, anne-

babası izlemek istemediği halde, kendileri istekli olarak izleyenlerin oranı %1.87'dir. Evinde bu tür program izlenmeyen denekler ise %7.50'lik bir orana sahiptir.

Çocukların ailelerinin çoğu Kur'an-ı Kerim tilavetinin yer aldığı programları izlemek noktasında hassasiyet göstermektedirler. Bu durum, onların ailelerinin çoğunun Kur'an-ı Kerim'e ve bunu içeren programlara sıcak baktığı anlamına gelmektedir. Çocukların kendilerinin ise, yarıdan fazlası bu tür programlara ilgi duymaktadır. Bunda Kur'an-ı Kerim'in ifadelerindeki ahengin etkisi olabileceği gibi ebeveynlerin ilgilerinin çocuklara tesir etmesinin de etkisi olabilir. Çünkü çocuklar, tavır ve kanaat belirtme noktasında ailelerini örnek alabilmektedirler.

G. "ÇAĞRI" FİLMİNİ İZLEME DURUMU

Sinema, edebiyat, müzik gibi sanat dallarında klasik olma özelliğini taşıyan birtakım eserler mevcuttur. Seyirciden, okuyucudan, dinleyiciden gelen olumlu tepkiler, bu eserleri önemli ve vazgeçilmez kılmıştır. Dinî nitelikteki sinema filmlerinden söz açıldığında da hiç şüphesiz akla ilk gelenlerden biri, İslamiyet'in ilk yıllarını ve Hz. Peygamberin hayatından bazı kesitleri anlatan "Çağrı" adlı filmidir.

Mısırlı yönetmen Mustafa Akad'ın imzasını taşıyan bu film, eleştirmenler tarafından sinema dili zayıf olarak değerlendirilmesine rağmen bizim ve çocuklarımızın dinî eğitimi açısından faydalı olmaktadır. Belki benzerlerinin pek yapılmaması, belki de aslına uygun bir canlandırma içermesinden ötürü bu eser, Türk seyircisinin önemli ölçüde iltifatına mazhar olmuştur. Hemen hemen her mübarek gün ya da gecede ekranlarda tesadüf ettiğimiz ve artık toplumumuz açısından klasik olma niteliği kazanan bu filmin, anket uyguladığımız çocuklar tarafından izlenip izlenmediğini bilmek önemli gibi görünmektedir. Dolayısıyla çocuklara bu filmi izleyip izlemedikleri sorulmuştur.

TABLO 37

Çağrı Filmini İzleme Durumu	Sayı	%
Evet izledi	362	75.41
Filmi duydu, fakat izlemedi	101	21.04
Böyle bir film den haberi yok	17	3.54
Toplam	480	100

Tablo 37’de görüldüğü gibi çocukların %75.41’i filmi izlemiş, %21.04’ü filmi duymuş, ancak izlememiştir. %3.54’ü ise böyle bir filmde haberdar değildir. Bu durumda çocukların çoğunun filmi izlediğini, dinî programlara ilgi duyan ailelerin de bu noktada etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu sonuç bizi şu fikre götürmektedir: Mucizevi unsurların değil, aslına uygun canlandırmaların yer aldığı yapımlara izleyiciler ilgi göstermektedir. Bu tür eserlerin sık sık yayınlanması da, izlenirlik oranını yükseltmektedir.

H. DİNÎ NİTELİKLİ FİLM VE ÇİZGİ FİMLERİ İZLEME DURUMLARI

Son yıllarda dinî nitelikli film ve çizgi filmleri içeren görüntülü ve sesli yayımlara piyasada rastlamak mümkündür. Bunlar da zaman zaman dinî ve millî değerlere vurgu yapan televizyon kanallarında yayınlanmaktadır. Ancak bu eserler, parmakla gösterilecek kadar azdır.

Çekimi yıllarca önce gerçekleştirilen pek çok filmlerin de büyük bir bölümü gerçek hayattan son derece uzaktır. Konuyla ilgili olarak Özdemir şunları ifade etmektedir. “İslami hassasiyeti ya da idealleri olan kanallardaki yerli dizilerin genel olarak, İslamı empoze edici, çok sıkıcı ve bunaltıcı, hatta inandırıcılıktan uzak mesajlarla dolu olduğu gözlemleniyor. Kafirlik noktasındayken bir ezan sesi duymakla o anda hidayete eren dizi film kahramanları çoğunlukta. İslamla barışık, İslam kurallarını sosyal hayat içinde yaşama çabasında olan fertlerin günlük hayatta karşılaştıkları psikolojik, ekonomik, kültürel, hukuki, kamusal, bireysel ilişkileriyle ilgili problemlerin ustalıkla işlenmesine henüz gelinemedi. Bu tür diziler ya tarihin belli bir döneminde bir İslam kahramanının yaşadıklarıyla ilgili ya da günümüz toplumunun ve fertlerinin problemlerinden uzaktır”.⁴⁶

Dinî nitelikli film veya çizgi filmler olumlu ve olumsuz pek çok eleştiriye muhatap olmakla birlikte, bunların çocuklar tarafından ne kadar izlenebildiği de önemli bir noktadır. Bu nedenle deneklere dinî nitelikte film ya da çizgi film izleyip izlemediklerini sorduk. “Çağrı” filmini artık adeta klasikleşmiş bir eser olarak değerlendirdiğimiz için bu sefer onu kapsam dışı bıraktık.

⁴⁶ Özdemir, a.g.e., s. 49.

TABLO 38

Dini Film veya Çizgi Film İzleme Durumları	Sayı	%
Çok izledi	171	35,62
Birkaç tane izledi	247	51,45
Böyle hiçbir film izlemedi	62	12,91
Toplam	480	100

Çocukların %51.45'i birkaç tane dinî nitelikli film veya çizgi film izlediğini belirtirken, %35.62'si çok izlediğini, %12.91'i ise hiç izlemediğini ifade etmektedir. Bu durumda çocukların yarısı birkaç tane dinî nitelikli film izlediğini söylemekte, azımsanmayacak ölçüde bir grup da çok izlediğini belirtmektedir. Televizyonda bu tür yayınlar çok fazla olmamasına rağmen izleyenlerin çok olması; aynı filmi defalarca izlemekle izah edilebilir. Ayrıca ulaşılan oranlar aynı zamanda çocukların bu tür yayınlara ilgi duyduğunu da ortaya koymaktadır. Zira bir programın izlenme oranı, o programa duyulan ilgiyi de göstermektedir.

I. TELEVİZYONDA YAYINLANAN İLÂHİLERİ DİNLENME DURUMU

Dinî kültürün önemli bir unsuru da musikidir. Dinî duyguların ve düşüncelerin sanatsal bir üslupla dile getirilmesi olan ilahiler, bazen tasavvuf musikisi tarzında, bazen de modern müziğe yakın bir biçimde izleyicilere sunulmaktadır. Özellikle dinî değerlere vurgu yapan bazı televizyon kanallarında tesadüf edilen bu yayınlar izleyiciler üzerinde anlık duygulanımlar, duygu yoğunluğu ya da tefekkür gibi ruhsal etkiler yapabilmektedir. Bu öneminden ötürü, deneklere televizyonda yayınlanan ilahileri izleme ve dinleme durumları sorulmuştur.

TABLO 39

Televizyonda Yayınlanan İlâhileri Takip Etme Durumu	Sayı	%
Evet, dinler	148	30,83
Ara-sıra dinler	219	45,62
Hayır, dinlemez	113	23,54
Toplam	480	100

Çocukların %30.83'ü televizyonda yayınlanan ilahileri dinlediklerini, %45.62'si ara-sıra dinlediklerini, %23.54'ü ise dinlemediklerini belirtmişlerdir.

Televizyonda genellikle çeşitli görüntüler eşliğinde sunulan ilahilerin, çocuklar tarafından çoğunlukla ilgi gördüğü söylenebilir. Dinî duyguların ve ilgilerin önemli yer tuttuğu çocukluk döneminde yine duygu ürünü olan ilahilerin ilgi görmesi son derece doğaldır. Müziğin insan ruhuna hitabeden çok farklı bir dili vardır ve bu dil bireylerin ilgileriyle örtüşüyorsa çok başvuru bir kaynak olabilir. Televizyondaki ilahileri izleme ve dinleme faaliyeti göstermediğini ifade eden çocukların ailevi tercihlerden, farkında olmama durumundan ya da müzik tarzını beğenmemekten ötürü bu programlardan uzak durduğu söylenebilir.

J. TELEVİZYONDAKİ DİNİ İFADELERİN ÇOCUKLARIN İLGİSİNİ ÇEKİP ÇEKMEME DURUMU

Televizyon, göze olduğu kadar, kulağa da hitabeden bir araçtır. Dolayısıyla görsel açıdan modeller sunduğu gibi, işitsel açıdan da birtakım kalıp ve modeller önermektedir. Bunlar, yetişme çağındaki çocuk ve gençler için büyük önem taşımaktadır. Nitekim çeşitli programlarda (yarışma, dizi film vb.) sık sık kullanılan kelime ve kelime gruplarının çocuklarca taklit edilip, günlük hayata uygulandığı bilinmektedir. Yeni kelimelerin öğrenilmesi zihin ve dil açısından önemli olduğu gibi, toplumsal hayatta kendini ifade edebilmek açısından da faydalıdır. Elbette bu faydanın elde edilebilmesi, kullanılan kelime ve kelime gruplarının niteliğiyle ilgilidir.

Dinî gelişim açısından da, çocukların din ile ilgili birtakım kavramları, kültürümüzde yer alan ve köken olarak dinî duygu ve düşüncelere dayanan ifadeleri duymaları son derece önemlidir.

Deneklere, “Televizyonda izlediğin film, dizi film veya çeşitli programlarda yer alan “Selâmün aleyküm” , “Elhamdülillah”, Allah’a şükür” gibi ifadeler ilgini çekiyor mu?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bununla, dini nitelik taşıyan ifadelerin çocukların dikkatini çekip çekmediği ölçülmek istendiği gibi, aynı zamanda bu ifadelerle ilgili aileden ve çevreden gelen bir hazır bulunuşluk durumunun olup olmadığı da tespit edilmek istenmiştir.

TABLO 40

Televizyondaki Dinî İfadeler	Sayı	%
Evet, ilgisini çekiyor	383	79,79
Böyle ifadelerin farkında değil	36	7,50
Hayır, ilgisini çekmiyor	61	12,70
Toplam	480	100

Çocukların %79.79'u televizyondaki dinî ifadelerin ilgilerini çektiğini, %12.70'i ilgilerini çekmediğini söylemektedir. Çocukların %7.50'si ise bu ifadelerin farkında olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu durumda "Çocuklar, genellikle televizyonda yer alan dinî ifadelere dikkat ediyorlar" gibi bir yargıya varabiliriz. Çünkü çoğunluk, bu yönde kanaat belirtmişlerdir. Öyleyse çocukların dinî gelişimine olumlu katkıda bulunmayı ya da toplum kültürünün dinî unsurlarını benimsetmeyi amaçlayan programların, içerikleri belirlenirken, bu hususa dikkat edilmelidir.

J. DİNİ KONULARDA BİLGİ ALMAK İÇİN EN ÇOK BAŞVURULAN İLETİŞİM ARACI

Çocuklara ilk dinî bilgiler genel olarak aile tarafından verilmektedir. Zaman zaman akrabalar ve okul da bu görevi üstlenebilmektedir. Ancak bu konudaki bilgilerin derinleştirilmesi ve varolana yenilerinin ilave edilmesi çeşitli iletişim araçları yoluyla olmaktadır. Televizyonun bu konuda yeterli desteği vermediğini ve verdiği bilgilerde "gösteri" mantığını ön plana çıkardığını söylemek mümkündür. Bu durumda çok ilgilenilen bir medya olan televizyon yerine başka araçlar daha çok ilgi görmektedir. Deneklere dinî konularda bilgi almak için en çok başvurdukları iletişim aracını sormak suretiyle, bu konuda bir durum tespiti yapmak hedeflenmiştir.

TABLO 41

Dinî Konularda Bilgi Almak İçin Başvurulan İletişim Aracı	Sayı	%
Kitap ve dergiler	253	52,70
Radyo	33	6,87
Televizyon	126	26,25
İnternet	18	3,75
Kaset ve CD'ler	50	10,41
Toplam	480	100

Çocukların %52.70'i dinî konularda bilgi almak için kitap ve dergilere başvururken, %26.25'i televizyona, %10.41'i kaset ve CD'lere, % 6.87'si radyoya, %3.75'i internete yönelmektedir.

Çocukların yarısı kitap ve dergileri tercih ederken, televizyon ikinci en çok müracaat edilen kaynak durumundadır. En sistemli bilgilerin kitaplarda ve dergilerde yer aldığı düşünüldüğünde bu doğru bir tercih olarak değerlendirilebilir. Ayrıca kitapların saygınlığını koruması, okuma alışkanlığının kazanılması ve geliştirilmesi açısından olumlu bir anlam taşımaktadır. Televizyonun durumu ise, verdiği dinî bilgilerin yetersizliği ve bu konudaki çalışmaların azlığı gözönünde bulundurulduğunda dikkat çekicidir. Belki kolay ulaşılabilirliği açısından, belki de görselliği ön planda tutmasından kaynaklanan inandırıcılığından ötürü pek çok konuda olduğu gibi, dinî konularda da başvurulan bir kaynak durumundadır. Ancak televizyonun dinî konularla ilgili olarak verdiği mesajlar açısından ne kadar yeterli olduğu ve bekleneni ne ölçüde verdiği tartışılabilir bir noktadır.

K. ÇOCUKLARA YÖNELİK DİNİ BİLGİLER ÖĞRETEN PROGRAMLAR YAYINLANMASI İSTEĞİ

Dinî değerlere öncelik veren radyolarda zaman zaman çocuklar için programlar yapılmakta olup, benzer durumdaki televizyonlarda çizgi filmler dışında çocuklara yönelik dinî programlar yer almamaktadır. Dinin aktarımı noktasında çocuk dilini kullanabilmek ve profesyonel bir yaklaşımla çocuklara seslenebilmek gerekmektedir. Zira çocukların dinî duygu ve düşüncesinin yetişkinden farklı olduğu bugün modern

psikoloji tarafından keşfedilmiştir.⁴⁷ Din, kendi yapısı içinde çocuklara herhangi bir sorumluluk yüklemeyebilir. Dolayısıyla çocuklara yönelik dinî nitelikteki programların hazırlanması düşünüldüğünde, bunların yapım ve yayınında yetişkinlere seslenen dinî programlar ile çocuklara seslenenler ayrılmalıdır. Bir araştırmacı olarak bu fikirleri ileri sürmekle birlikte, radyo ve televizyonda çocuklara yönelik dinî bilgiler öğreten programların yayınlanmasının onlar için bir ihtiyaç olup olmadığını öğrenmek istedik. Konuyla ilgili olarak “Sence, televizyon ve radyodan, çocuklara dinî bilgiler öğreten programlar yayınlamalı mı?” sorusunu yönelttik.

TABLO 42

Çocuklara Dinî Bilgiler Öğreten Programlar İsteği	Sayı	%
Evet, her zaman	232	48,33
Ara-sıra yayınlansa iyi olur	216	45
Hayır	32	6,66
Toplam	480	100

Çocukların %48.33’ü bu tip programların her zaman yayınlanmasını isterken, %45’i ara-sıra yayınlanmasını istemektedir. Dinî bilgiler öğreten programların yayınlanmasını istemeyenler %6.66 oranındadır. Çocukların çoğu radyo ve televizyonda kendilerine yönelik hazırlanan dinî programların olmasını istemektedirler. Bu durumda “Çocuklar genellikle kendilerine dinî konuları anlatan programlara ihtiyaç duymaktadırlar” yorumunu yapabiliriz. Zira ilk çocuklukta alınan bilgiler, ilerleyen yaşla birlikte çocukların zihninde birtakım sorulara yol açabilmekte, eksik bilgiler ise tamamlanmayı beklemektedir. Bu konuda da önemli bir bilgi kaynağı olarak görülen televizyon ile ilgili birtakım beklentiler içine girilmektedir. Nitekim çocuklara televizyon izleme sebepleri sorulduğunda, çoğunluk “bilgi edinmek için” cevabını vermişti. (Bkz. Tablo 13)

L. TELEVİZYONDA ALLAH VE İSLÂM PEYGAMBERİNİ TANITAN PROGRAMLAR GÖRME İSTEĞİ

Çocukluk yıllarında, hakkında en çok soru sorulan varlıklardan birisi Allah’tır. Özellikle O’nun insanlardan farklı olduğunun sık sık vurgulanması bu soruların sayısını artırmaktadır. İslam Peygamberi ise, peygamber kimliği ile tanınmakta, ancak insani

⁴⁷ Şirin, Mustafa Ruhi, *Gösteri Çağı Çocukları*, İz Yayınları, İstanbul, 1999, s. 128.

kimliği ve hayat karşısındaki tavrı itibariyle merak konusu olmaktadır. Bu durum, bizim gözlemlerimiz neticesinde ulaştığımız bir yargı olup, bu yargıyı deneklere yönelttiğimiz bir soru ile netleştirmek istedik. Deneklere “Sence televizyonlarda çocuklara Allah’ı ve İslam Peygamberini anlatan programlar yayınlanmalı mı” şeklinde bir soru yönelttik.

TABLO 43

TV’de Allah Ve İslâm Peygamberini Tanıtan Programlar Görme İsteği	Sayı	%
Evet, sık sık yayınlanmalı	291	60,62
Ara-sıra yayınlansa iyi olur	173	36,04
Hayır, yayınlanmamalı	16	3,33
Toplam	480	100

Çocukların %60.62’si sık sık, %36.04’ü ise ara-sıra televizyonda Allah ve İslâm Peygamberini anlatan, çocuklara yönelik programlar görmek istemektedirler. Bu programları istemeyenler ise %3.33’lük bir orana sahiptirler. Çocukların büyük çoğunluğu (sık sık veya ara-sıra) Allah ve İslam peygamberini tanıtıcı yayınları ekranlarda görmek istemektedirler. Dolayısıyla “çocuklar” Allah ve İslam Peygamberi ile ilgili yayınları yeterli bulmayıp, kendilerine yönelik programlar hazırlanmasını istemektedirler” şeklinde bir sonuca varabiliriz.

M. TELEVİZYONDA DİNİ PRATİKLERİ / İBADETLERİ ANLATAN FİLM VE ÇİZGİ FİMLER GÖRME İSTEĞİ

Televizyonun kendine özgü bir anlatım şekli vardır. Bu, görüntünün ön planda olduğu ve dramatizasyonun ağırlık kazandığı bir yapı arzeder. Televizyonun bu yönünü yakalayan programlar ilgi görürken, televizyonu bir radyo gibi kabul edip sürekli belli bir metne bağlı olarak yapılan konuşmaların ağırlıkta olduğu programlar çok geniş bir kitleyi ekran başına toplayamazlar. Ülkemizde tek televizyon kanalının olduğu dönemde yıllarca dinî program olarak hazırlanan ve haftada bir yayınlanan programda televizyonun görselliğinden ziyade, radyo gibi kulağa hitabeden yönüne ağırlık verilmiştir. Günümüzde de çeşitli özel kanallarda yayınlanan bu tip programlar, çocukların dünyasına girememekte, onlar açısından sevilen programlar kategorisinde yer alamamaktadır. Bu durum da, çocuklar için çizgi film veya film gibi görsellik ve

dramatizasyonun ağırlık kazandığı programların yayınlanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Çocukların bu tür programları bir ihtiyaç olarak görüp görmediklerini belirlemek için kendilerine “Sence, abdest, namaz gibi ibadetlerin nasıl yapılacağını film veya çizgi film şeklinde gösteren programlar televizyonda yayınlanmalı mı?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir.

TABLO 44

TV’de Dinî İbadetlerin Yapılışını/İfasını Görme İsteği	Sayı	%
Evet, devamlı yayınlanmalı	267	55,62
Ara-sıra yayınlansa iyi olur	179	37,29
Hayır, yayınlanmamalı	34	7,08
Toplam	480	100

Çocukların %55.62’si devamlı, %37.29’u arasıra televizyonda dinî pratikleri gösteren film veya çizgi filmler görmek istemektedirler. Böyle bir isteği olmayanlar %7.08 oranındadır. Çocukların çoğu televizyonda bu tür programlar görme ihtiyacı içerisindeydirler. Bu durumda “Çocuklar dinî pratiklerin nasıl yerine getirileceğini gösteren film ve çizgi filmleri televizyon ekranlarında görmek istemektedirler” şeklinde bir sonuca ulaşabiliriz. Bu noktada özellikle çizgi filmlerin çocukların dünyasındaki yerini doğru değerlendirmek gerekmektedir. Görüntüsel bir iletişim aracı olarak çizgi filmin temel potansiyeli; karmaşıklığı açıklığa kavuşturacak, görünmez olanı görselleştirecek çabuk ve özlü bir öğretim sağlamada yoğunlaşmaktadır. Başka deyişle; bir olay, bir oluşum bir hareket canlandırma yoluyla irdelenebilmekte ve simgelerle yalınlaştırılarak etkin bir öğrenme sağlanabilmektedir. Çizgi filmde konu gerçekçi bir yaklaşımla verilebildiği gibi, karikatürize edilerek, espirili bir biçimde de sunulabilmektedir. Böylece öğretim süreci sevimli bir hale dönüştürülerek öğrenme isteği artırılabilir. Ayrıca rengin ve sesin devreye girmesiyle akılda kalıcılığı artmakta, aynı zamanda görerek ve işiterek etkin bir öğrenme sağlanabilmektedir.⁴⁸

⁴⁸ Güler, a.g.m., s. 168-169.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMA BULGULARININ TABLOLAR
VE GRAFİKLERLE DEĞERLENDİRİLMESİ

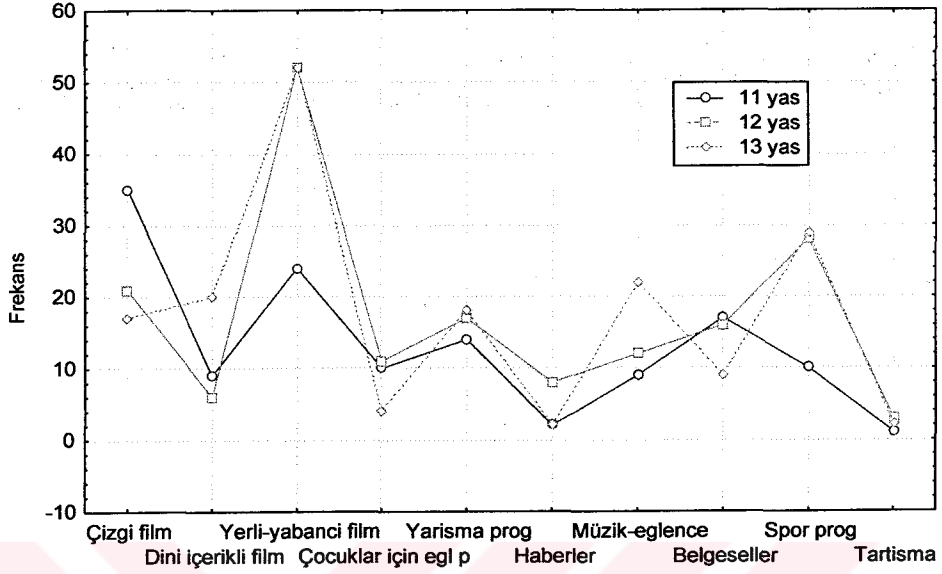
Araştırmamızın bu bölümünde iki değişken arasında herhangi bir nedensel ilişki olup olmadığını test etmek için, bağımsız değişkenlerle bağımlı değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren çapraz tablolar ve grafikler* yer almaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, çapraz tabloların chi-kare (ki-kare) değerleri yüzde beş (0.05) anlamlılık düzeyine göre değerlendirilmiştir. Bu değere göre anlamlı olan tablo ve değerlerin tamamı ve anlamlı bulunmayan tabloların bir bölümü bu bölümde ele alınmıştır. Tablolar oluşturulurken, bağımsız değişkenlerle hipotezlerimizi test etmeye yönelik her bir soru arasındaki ilişki incelenmiş ve hipotezlerin değerlendirilmesi metin içerisinde yapılmıştır. Ayrıca korelasyon analizlerine kısaca yer verilmiştir.

Tablo-h/1 Çocukların En Çok Beğendikleri Program Türü ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki

Yaş	Çizgi film	Dini içerikli film	Yerli- Yabancı film	Çocuklar için	Yarışma Prog.	Haberler	Müzik eğlence	Belgeseller	Spor prog	Tartışma prog	Toplam
11 yaş	35	9	24	10	14	2	9	17	10	1	131
%	26,72%	6,87%	18,32%	7,63%	10,69%	1,53%	6,87%	12,98%	7,63%	0,76%	
12 yaş	21	6	52	11	17	8	12	16	28	3	174
%	12,07%	3,45%	29,89%	6,32%	9,77%	4,60%	6,90%	9,20%	16,09%	1,72%	
13 yaş	17	20	52	4	18	2	22	9	29	2	175
%	9,71%	11,43%	29,71%	2,29%	10,29%	1,14%	12,57%	5,14%	16,57%	1,14%	
Toplam	73	35	128	25	49	12	43	42	67	6	480
$\chi^2=53,143$ SD=18 P=0,00003											

* Grafikler oluşturulurken yüzdeler oran değil, frekans dağılımları dikkate alınmıştır. Grafikler değerlendirilirken bu husus dikkate alınmalıdır.

Grafik h/1

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi 11 yaş grubunda yer alan çocuklar için en çok beğenilen programlar sırasıyla; çizgi filmler, yerli ve yabancı film ve dizi filmler, belgeseller, yarışma programları, çocuklar için hazırlanan eğlence programları, spor programları, dinî içerikli filmler, müzik eğlence programları, haberler ve tartışma programlarıdır. 12 yaş grubundakiler için bu programlar sırasıyla; yerli ve yabancı film ve dizi filmler, spor programları, çizgi filmler, yarışma programları, belgeseller, müzik eğlence programları, çocuklar için hazırlanan eğlence programları, haberler, dinî içerikli filmler ve tartışma programlarıdır. 13 yaş grubunda ise sırasıyla; yerli ve yabancı film ve dizi filmler, spor programları, müzik eğlence programları, dinî içerikli filmler, yarışma programları, çizgi filmler, belgeseller, çocuklar için hazırlanan eğlence programları, haberler ve tartışma programları en beğenilen programlardır.

Yaş değişkeni ile en çok beğenilen program arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Çocuklar için hazırlanan bir program türü olan çizgi filmlere yönelik ilgi, ilerleyen yaşla birlikte azalmaktadır. En çok 11 yaş grubunun yöneldiği bu program türü, 12 yaş grubu açısından üçüncü sırada yer almakta, 13 yaş grubunda ise altıncı sırada bulunmaktadır. İlerleyen yaşla birlikte önem kazanan program türü yerli ve yabancı film ve dizi filmler ve spor programlarıdır. Yine çocuklara yönelik bir program olarak hazırlanan çocuk eğlence programları; 11 yaş grubu için beşinci, 12 yaş grubu için yedinci, 13 yaş grubu için sekizinci sıradadır.

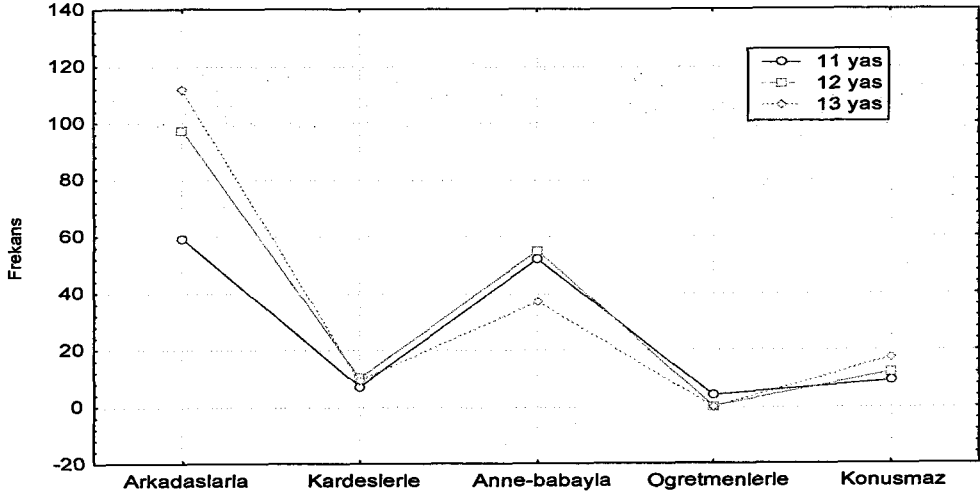
Bu durumdan çıkan sonuç şudur; Çocukların ilerleyen yaşla birlikte çocuk programlarına olan ilgileri azalmakta, yetişkinlerin izlediği programlara yönelik ilgileri son derece artmaktadır. **(Bu sonucu ifade eden 1 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Bu durum, yaşanan yaş döneminin bir sonucu olabileceği gibi, çocuklar için hazırlanan programların onların seviyelerine uygun olmamasının da bir neticesi olabilir. Dolayısıyla yetişkinler için hazırlanan programlarda, çocuklar açısından herhangi bir olumsuzluğa neden olacak durumlara zemin hazırlanamamak çok önemlidir. Ayrıca çocukların yaşanan toplumu ve hayatı yanlış tanınmasına yönelik görüntülerden uzak durulması gerekmektedir. Bununla birlikte; çocuklara yönelik programların, çocuklar tarafından ilgi göreceğ şekilde hazırlanması da son derece önemlidir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; en çok beğenilen program türü değişkeni ile yaş değişkeni arasında %8 oranında doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu ilişki; her iki değişkenin de aynı yönde %8 düzeyinde birlikte hareket ettiği anlamına gelmektedir. Yani yaş arttıkça; çocuk programlarına duyulan ilgi azalmakta, yetişkinlere yönelik programlara ilgi artmaktadır.

Tablo-h/2 Çocukların Televizyonda İzledikleri Programları Konuştıkları Kişiler ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki

Yaş	Arkadaşlarla	Kardeşlerle	Anne-babayla	Öğretmenlerle	Konuşmaz	Toplam
11 yaş	59	7	52	4	9	131
%	45,04%	5,34%	39,69%	3,05%	6,87%	
12 yaş	97	10	55	0	12	174
%	55,75%	5,75%	31,61%	0	6,90%	
13 yaş	112	9	37	0	17	175
%	64,00%	5,14%	21,14%	0	9,71%	
Toplam	268	26	144	4	38	480
$\chi^2=25,497$ SD=8 P=0,00128						

Grafik:h/2

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; her üç yaş grubunda da izlenen programların konuşulması noktasında arkadaş tercihi birinci sırada, aile tercihi ikinci sıradadır. Tercih edilme noktasında öğretmenler en son sırada yer almaktadır.

Tablo ve grafikten elde edilen sonuç; Çocukların izledikleri programları konuştukları kişilerle yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu yönündedir. Yaş arttıkça izlenen programların arkadaşlarla paylaşılma oranı yükselmektedir. Dolayısıyla artan yaşla birlikte izlenenlerin anne-babayla paylaşılma oranı düşmektedir. **(Bu sonucu ifade eden 2 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Bunun sebebi; bu yaş döneminin sosyal gelişim ile ilgili özellikleridir. Çocukluk döneminden uzaklaşmaya başlanan son çocukluk döneminin bu yıllarında, çocukların ilgisi aileden ziyade arkadaşlara yönelir. Arkadaşlık ilişkileri çok büyük bir önem kazanır. Bir arkadaş grubu içerisine girebilmek, orada kendisini kabul ettirebilmek, arkadaşlarla bir şeyler paylaşabilmek çocuk için son derece değerli eylemlerdir. Arkadaşlarıyla vakit geçirip onlarla ortak noktalar bulmaya çalışan çocukların, izledikleri programları paylaşmak noktasında da onlara yönelmeleri doğaldır. Bununla birlikte anne-babaların iyi bir televizyon izleyicisi olma yönünde çocuklara yeterince rehber olamayıp, çocuklarıyla gerekli paylaşımı yapmamaları, ya tamamıyla televizyonla başbaşa bırakma, ya da olumsuz tavır takınma gibi yollara başvurmaları bu tercihte etkili olabilmektedir. Ayrıca öğretmenlerle paylaşımın en son sırada yer alması ise; derslerden bu paylaşım fırsat kalmaması ve

gençlerin büyüklerden ziyade yaşlılarıyla birtakım şeyleri paylaşmaya daha fazla değer vermeleri gibi nedenlerle açıklanabilir.

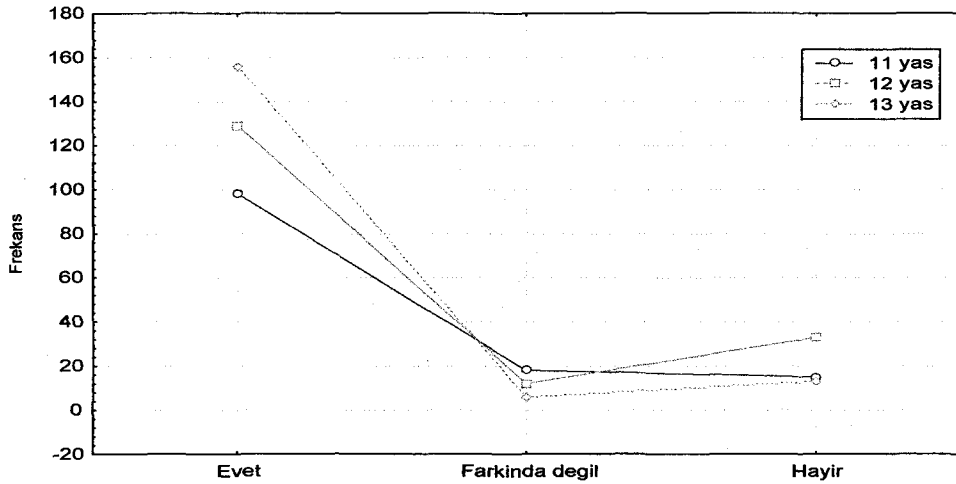
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların televizyonda izledikleri programları konuştukları kişi değişkeniyle, yaş değişkeni arasında %11 oranında ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. Bu ilişki; her iki değişkenin %11 düzeyinde ters yönde hareket ettiği anlamına gelmektedir. Yani yaş arttıkça, çocukların izledikleri programları anne-babalarıyla paylaşma oranı azalmaktadır.

Tablo-h/3 Televizyondaki Dinî İfadelerin Çocukların İlgisini Çekmesi ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki

Yaş	Evet	Farkında değil	Hayır	Toplam
11 yaş	98	18	15	131
%	74,81%	13,74%	11,45%	
12 yaş	129	12	33	174
%	74,14%	6,90%	18,97%	
13 yaş	156	6	13	175
%	89,14%	3,43%	7,43%	
Toplam	383	36	61	480

$\chi^2=23,139$ SD=4 P=0,00012

Grafik:h/3

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi bütün yaş gruplarında televizyonda yayınlanan programlarda “Selâmün aleyküm” “Elhamdülillah” gibi dinî ifadelerin çocukların ilgilerini çektiği ortaya çıkmaktadır. 11-12-13 yaşlarında yer alan çocukların

çoğunluğu bu ifadelerin farkındadırlar ve bunlar dikkatlerinden kaçmamaktadır. Ancak bu ifadeleri farketmeyenler ya da ilgilerini çekmediğini söyleyenlerin yaşlara göre dağılımında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Yaşın artmasıyla birlikte dinî ifadelerin farkında olmama durumu azalmaktadır. Nitekim 11 yaş grubunun %13.74'ü televizyondaki dinî ifadeleri farketmezken, bu oran 12 yaş grubunda %6.90'a, 13 yaş grubunda %3.43'e tekabül etmektedir. Çocukların televizyonda yayınlanan programlarda yer alan dinî ifadelerin farkında olmaları onların dinî kültürlerinin pekiştirilmesi açısından son derece önemlidir. Bu ifadelerin ilgilerini çekmediğini belirten çocuklar ise her üç grupta da azınlıkta kalmış olup, oran itibarıyla en alt sırada yer alanların 13 yaş grubunda olduğu görülmektedir.

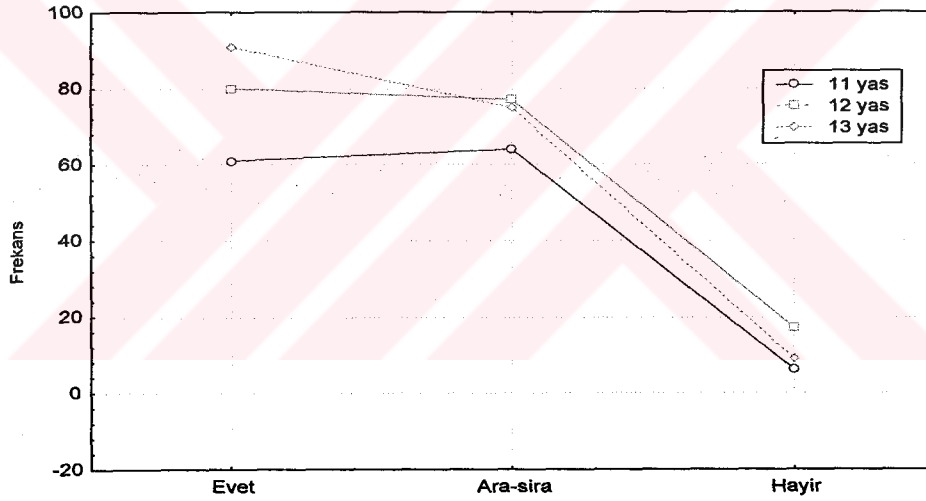
Tablo ve grafikten ortaya çıkan sonuç; televizyondaki dinî ifadelerin çocuğun ilgisini çekmesi ile yaş değişkeni arasında bir ilişki olduğu yönündedir. Yaşın artmasıyla televizyon programlarında yer alan dinî ifadelerin çocuklar tarafından farkedilmesi oranında bir artış sözkonusudur. Ancak bu ilişki ki-kare analizine göre, anlamlı olmayan bir ilişkidir. Nitekim her üç yaş grubunda da televizyondaki dinî ifadelerin çocukların ilgisini çektiği görülmektedir. **(Bu sonucu ifade eden 3 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Bu durum, artan yaşla birlikte meydana gelen zihinsel gelişimle ilgili olduğu gibi, ilk defa 11 yaşında din kültürü ve ahlak bilgisi dersiyle tanışan çocukların, bu yaştan itibaren her yıl bu dersle ilgili edindikleri bilgi ve kültürün artmasıyla da ilişkili olabilir. Nitekim her yıl ilave edilen yeni kavram ve bilgilerin yanısıra eski bilgilerin de pekiştirilmesi sağlanmakta, böylece çocuğun dinî kültürü ifade eden bazı kelime ve tamlamaları farketmesi kolaylaşmaktadır.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; televizyondaki dinî ifadelerin çocukların ilgisini çekmesi değişkeni ile yaş değişkeni arasında %12 oranında ters ilişki olduğu görülmektedir. Yani yaş ilerledikçe; televizyondaki dinî ifadelerin ilgi çekmesi artmakta, bu ifadelerin farkında olmayış ise azalmaktadır.

Tablo-h/4 Çocukların Kendilerine Yönelik Dinî Programlar Yayınlanması İsteği ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki

Yaş	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
11 yaş	61	64	6	131
%	46,56%	48,85%	4,58%	
12 yaş	80	77	17	174
%	45,98%	44,25%	9,77%	
13 yaş	91	75	9	175
%	52,00%	42,86%	5,14%	
Toplam	232	216	32	480
$\chi^2=5,383$ SD=4 P=0,25022				

Grafik:h/4

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; her üç yaş grubunda da çocuklara yönelik dinî programların devamlı ve ara-sıra yayınlanmasını isteyenlerin toplamı, araştırmamıza katılanların çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu tür programların yayınlanmasını istemeyenler her üç grupta da son derece az sayıdadır.

Tablo ve grafikten çıkan sonuç; çocukların kendilerine yönelik dinî programların radyo ve televizyondan yayınlanması isteği ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olmadığı yönündedir. Çocuklar, dinî programlara her üç yaş grubunda da ilgi duymaktadırlar. (Bu sonucu ifade eden 4 numaralı hipotez doğrulanmıştır.) Bunda evde verilen dinî bilgilerin ya da okuldaki din derslerinin yeterli olmamasının

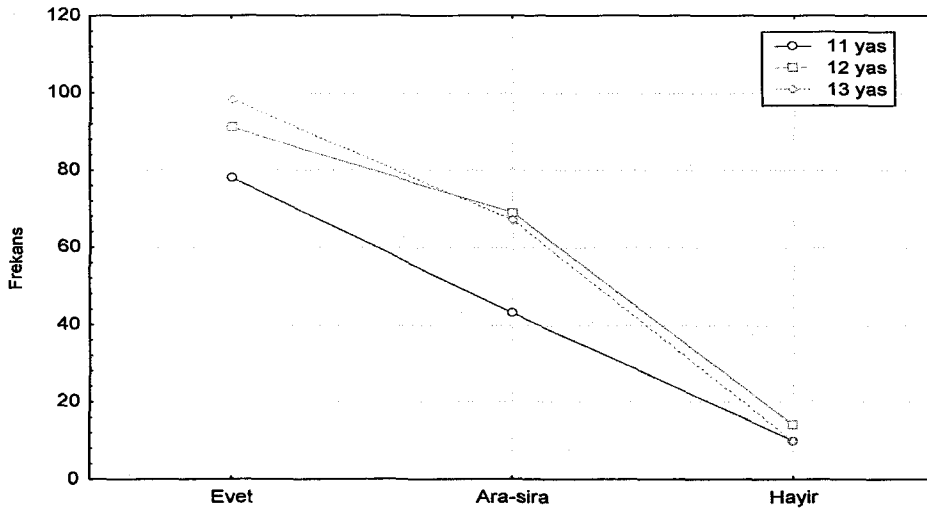
etkisi olduğu gibi, çocukların dinle ilgili merak ettikleri hususları konuşabilecekleri ya da dinî duygularını paylaşabilecekleri yeterli kaynağa sahip olmayışlarının da etkisi olabilir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların radyo ve televizyonda kendilerine yönelik dinî programlar yayınlanması isteği ile yaş değişkeni arasında %4 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. %4'lük bir oran, iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo-h/5 Çocukların Televizyonda Dinî Pratikleri Gösteren Çocuk Programları Görme İsteği ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki

Yaş	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
11 yaş	78	43	10	131
%	59,54%	32,82%	7,63%	
12 yaş	91	69	14	174
%	52,30%	39,66%	8,05%	
13 yaş	98	67	10	175
%	56,00%	38,29%	5,71%	
Toplam	267	179	34	480
$\chi^2=2,467$ SD=4 P=0,65063				

Grafik:h/5

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; her üç yaş grubunda da abdest, namaz gibi dinî pratikleri gösteren çocuk programlarının devamlı ve ara-sıra yayınlanmasını istemeyenler son derece az sayıdadır.

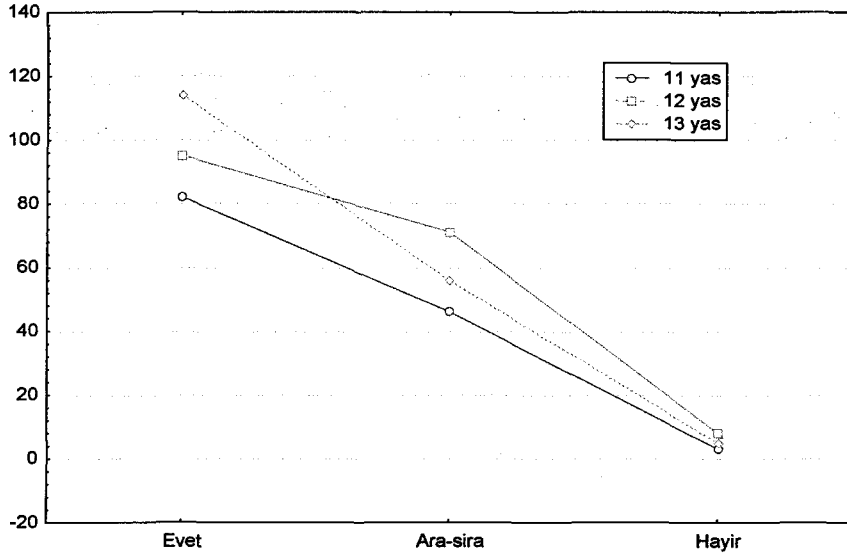
Tablo ve grafikten çıkan sonuç; çocukların televizyonda dinî pratikleri gösteren çocuk programları görme isteği ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olmadığı yönündedir. Çocuklar her üç yaş grubunda da(11-12-13) dinî pratikleri gösteren programların yayınlanmasını istemektedirler. **(Bu sonucu ifade eden 5 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Çocukların bu konuları din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde teorik olarak gördükleri düşünüldüğünde, bu ihtiyacın nedeni büyük ölçüde ortaya çıkmaktadır. Çocukların bir bölümü ailelerinde dinî pratikleri görmekte ancak sistemli bir eğitim sürecinden geçememektedirler. Bu durum da onları dinî pratikleri televizyondan izleme düşüncesine yöneltmiş olabilmektedir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların televizyonda dinî pratikleri gösteren çocuk programları görme isteği değişkeni ile yaş değişkeni arasında %1 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. %1'lik bir oran, iki değişken arasındaki ilişkinin çok zayıf olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo-h/6 Çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” İle İlgili Programları Televizyonda Görme İsteği ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki

Yaş	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
11 yaş	82	46	3	131
%	62,60%	35,11%	2,29%	
12 yaş	95	71	8	174
%	54,60%	40,80%	4,60%	
13 yaş	114	56	5	175
%	65,14%	32,00%	2,86%	
Toplam	291	173	16	480
$\chi^2=5,017$ SD=4 P=0,28561				

Grafik:h/6

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; 11-12-13 yaşlarındaki çocukların yarısından fazlası bu tip programları televizyonda sık sık görmek istemekte, daha az bir bölümü de ara-sıra görmek istemektedir. Her üç yaş grubunda da, bu programları ekranda görmek isteyenler sayıca çok, istemeyenler azdır. **(Bu sonucu ifade eden 6 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Yaş ile birlikte artan ya da azalan bir ilgi sözkonusu değildir.

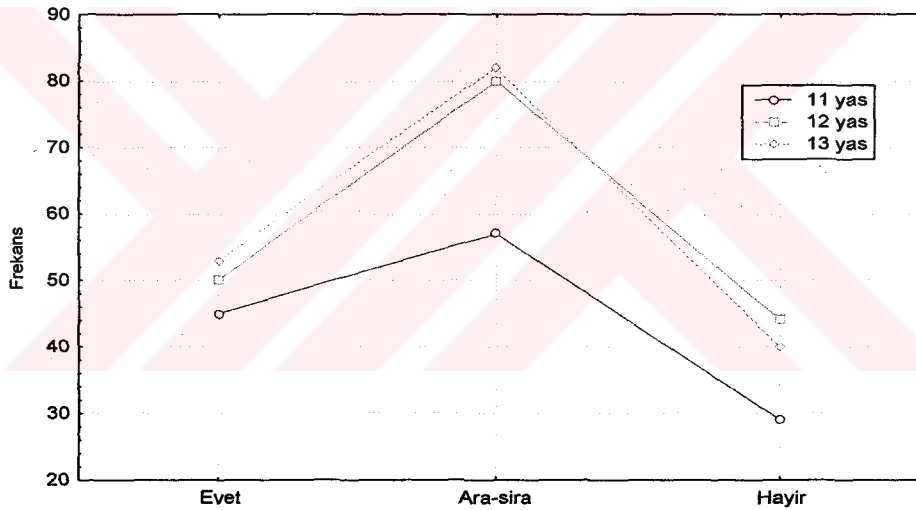
Tablo ve grafiklerden çıkan sonuç; “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programları televizyonda görme isteği ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olmadığı yönündedir. Ele alınan yaş grubu son çocukluk döneminin son üç yılıdır. Karakteristik özelliği itibariyle birbirine yakın olup, çok küçük yaşlarda başlayan ilginin bu yıllarda da devam etmesi birbiriyle paralellik arzeden bu tabloyu ortaya koymuştur, diyebiliriz.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programları televizyonda görme isteği değişkeni ile yaş değişkeni arasında %2 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. %2’lik bir oran, iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo-h/7 Çocukların Televizyonda Yayınlanan İlahileri Dinleme Durumu ile Yaş Değişkeni Arasındaki İlişki

Yaş	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
11 yaş	45	57	29	131
%	34,35%	43,51%	22,14%	
12 yaş	50	80	44	174
%	28,74%	45,98%	25,29%	
13 yaş	53	82	40	175
%	30,29%	46,86%	22,86%	
Toplam	148	219	113	480
$\chi^2=1,352$ SD=4 P=0,85247				

Grafik:h/7

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; her üç yaş grubunda da televizyonda yayınlanan ilahileri devamlı veya ara-sıra dinleyenlerin toplam oranları birbirine yakın olup, çoğunluğu teşkil etmektedir. Televizyonda yayınlanan ilahileri dinlemeyenler ise, her üç yaş grubunda da azınlığı teşkil etmektedir.

Tablo ve grafikten çıkan sonuç; çocukların ilahileri dinleme durumu ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olmadığı yönündedir. Çocuklar, genel olarak her üç yaş grubunda da televizyonda yayınlanan ilahileri dinlemektedirler. **(Bu sonucu ifade eden 7 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Bunda, çocukluk döneminin, mantıktan ziyade duyguların ağır bastığı bir dönem oluşunun etkisi olabilir. İlahiler de, bireylerin

duygularına hitabeden dinî içerikli eserler kategorisinde yer aldığı için çocukların ilgisini çekebilmektedir.

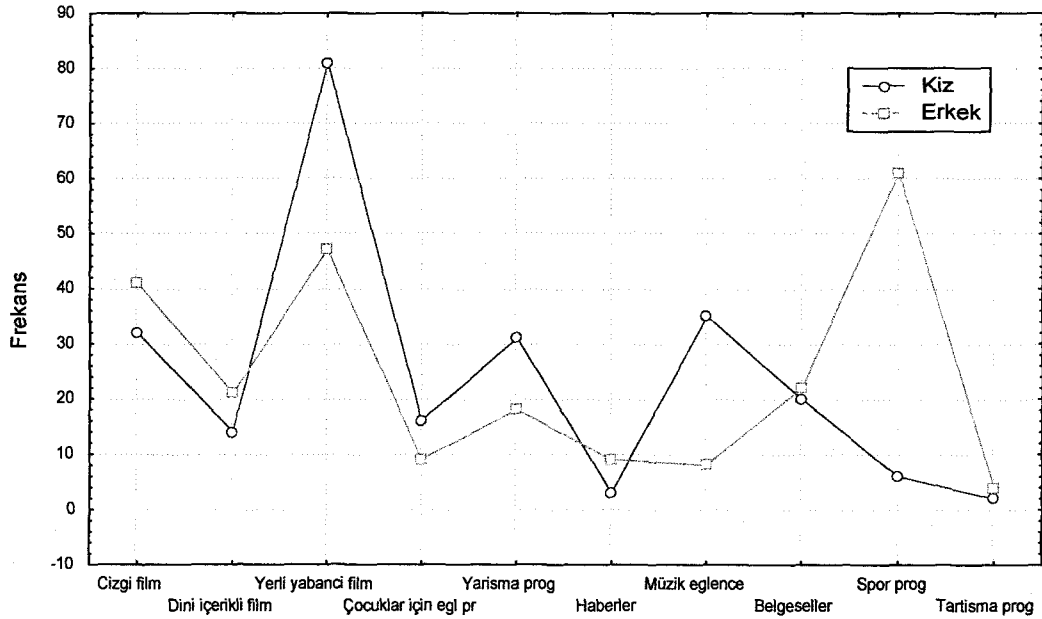
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların ilahileri dinleme durumu değişkeni ile yaş değişkeni arasında %2 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. %2'lik bir oran, iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo-h/8 Çocukların En Çok Beğendikleri Program Türü ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki

Cinsiyet	Çizgi film	Dini içerikli film	Yerli-Yabancı film	Çocuklar için	Yarışma prog	Haberler	Müzik eğlence	Belgesel	Spor prog	Tartışma prog	Toplam
Kız	32	14	81	16	31	3	35	20	6	2	240
%	13,33%	5,83%	33,75%	6,67%	12,92%	1,25%	14,58%	8,33%	2,50%	0,83%	
Erkek	41	21	47	9	18	9	8	22	61	4	240
%	17,08%	8,75%	19,58%	3,75%	7,50%	3,75%	3,33%	9,17%	25,42%	1,67%	
Toplam	73	35	128	25	49	12	43	42	67	6	480

$\chi^2=82,814$ SD=9 P=0,00000

Grafik:h/8

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; kızlar açısından en beğenilen program, sırasıyla; yerli ve yabancı film ve diziler, müzik-eğlence programları, çizgi filmler, yarışma programları, belgeseller, çocuklar için düzenlenen eğlence programları, dinî içerikli filmler, spor programları, haberler ve tartışma programlarıdır. Erkekler açısından en beğenilen programlar sırasıyla; spor programları, yerli ve yabancı film ve diziler, çizgi filmler, belgeseller, dinî içerikli filmler, yarışma programları, haberler, çocuklar için hazırlanan eğlence programları, müzik-eğlence programları ve tartışma programlarıdır.

Tablo ve grafikten çıkan sonuç; en çok beğenilen program türü ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu yönündedir. Program tercihleri ile ilgili olarak, kızlarla erkekler arasında önemli bir farklılaşma görülmektedir. Kızlar yerli ve yabancı dizi ve filmlere en çok ilgi duyarken; erkekler spor programlarına daha çok ilgi göstermektedirler. **(Bu sonucu ifade eden 8a ve 8b numaralı hipotezler doğrulanmıştır.)** Bu durum her iki cinsin de kendi psikolojik yapılarıyla olduğu kadar, toplumun onlara yüklediği rollerle de ilgilidir. Örneğin spor, kültürümüzde genellikle erkeklere yönelik bir faaliyet alanı olarak algılanır. Özellikle ülkemizde belki de en çok izlenen spor türü olan futbol erkekler tarafından oynanır, erkekler tarafından yorumlanır. Dolayısıyla da izleyicileri genellikle erkeklerdir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların en çok beğendikleri program türü değişkeni ile cinsiyet değişkeni arasında %15 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Burada, iki değişken arasında aynı yönde ve son derece güçlü bir ilişki olduğu gözlenmektedir.

Araştırmamızın neticesinde ortaya çıkan sonuç, Öztürk'ün araştırmasıyla paralellik arz etmektedir: Bu çalışmada da, cinsiyet ile en çok beğenilen program türü arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş, araştırmada yer alan kız ve erkeklerin program tercihleri ile bizim araştırmamızdakiler arasında benzerlikler olduğu tespit edilmiştir.¹

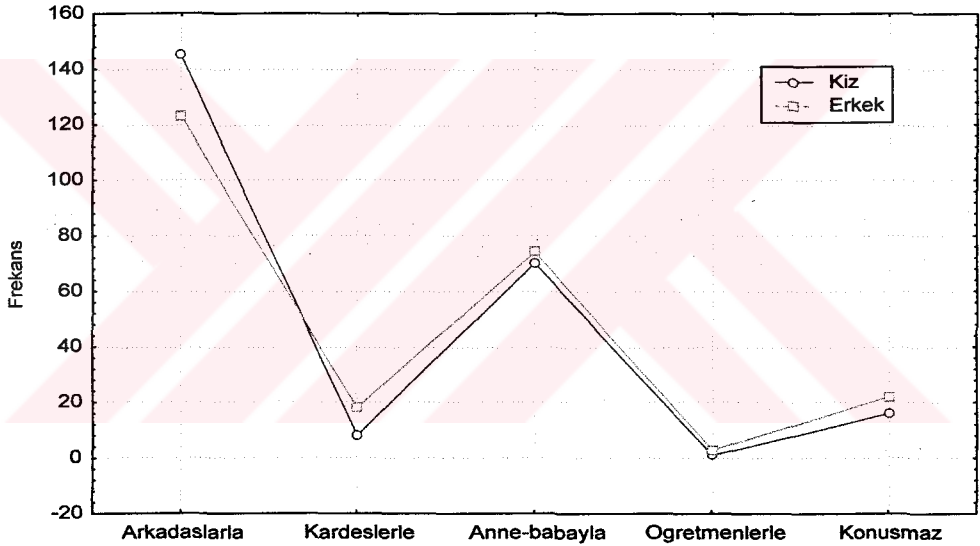
¹ Bkz. Öztürk, a.g.e., s.196

Tablo-h/9 Çocukların İzledikleri Programları Konuştukları Kişiler ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki

Cinsiyet	Arkadaşlarla	Kardeşlerle	Anne-babayla	Öğretmenlerle	Konuşmaz	Toplam
Kız	145	8	70	1	16	240
%	60,42%	3,33%	29,17%	0,42%	6,67%	
Erkek	123	18	74	3	22	240
%	51,25%	7,50%	30,83%	1,25%	9,17%	
Toplam	268	26	144	4	38	480

$\chi^2=7,711$ SD=4 P=0,10278

Grafik:h/9

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; hem kızlar hem de erkekler izledikleri programları konuşmak noktasındaki tercihlerde arkadaş, anne-baba, kardeş/abla/ağabey, öğretmen şeklinde bir sıralama takip etmektedirler. İzledikleri programları hiç kimseyle konuşmayanlar ise kızlar ve erkekler olarak birbirlerine yakın oranlarda olup, azınlıkta yer almaktadırlar.

Tablo ve grafik incelenerek ortaya çıkan sonuç; çocukların izledikleri programları konuştukları kişiler ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olmadığı yönündedir. İzlenen programla ilgili fikirlerin paylaşıldığı kimseler, kız ya da erkek olma durumuna göre farklılık arzetmemektedir. (Bu sonucu ifade eden 9a ve 9b

numaralı hipotezler doğrulanmıştır.) Dolayısıyla “cinsiyet” izlenen programla ilgili fikirlerin paylaşıldığı kimse konusunda belirleyici değildir.

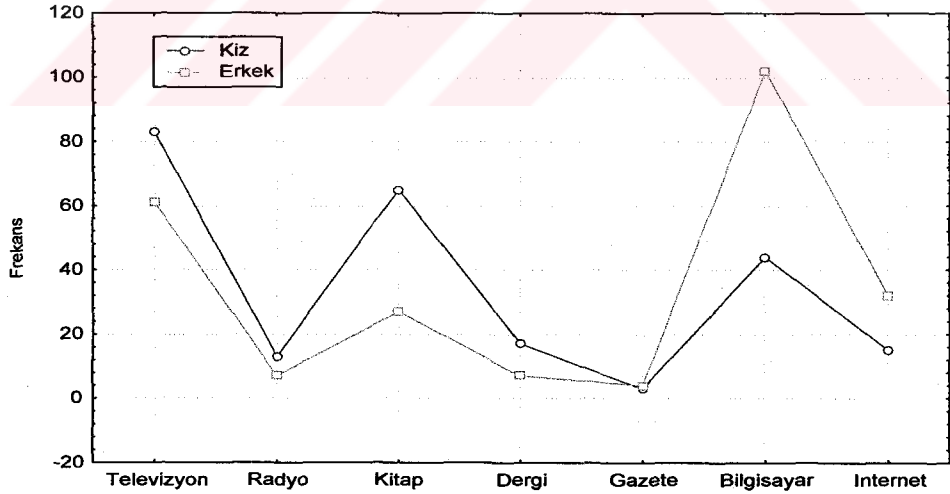
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların izledikleri programları konuştukları kişiler değişkeni ile cinsiyet değişkeni arasında %8 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. %8'lik bir oran, iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo-h/10 Çocukların Vakit Geçirmekten En Çok Hoşlandıkları İletişim Aracı ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki

Cinsiyet	TV	Radyo	Kitap	Dergi	Gazete	Bilgisayar	İnternet	Toplam
Kız	83	13	65	17	3	44	15	240
%	34,58%	5,42%	27,08%	7,08%	1,25%	18,33%	6,25%	
Erkek	61	7	27	7	4	102	32	240
%	25,42%	2,92%	11,25%	2,92%	1,67%	42,50%	13,33%	
Toplam	144	20	92	24	7	146	47	480

$\chi^2=54,356$ SD=6 P=0,00000

Grafik:h/10

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; kızlar vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı konusunda; televizyon, kitap, bilgisayar, dergi, internet, radyo, gazete şeklinde bir tablo ortaya koyarken; erkekler, bilgisayar, televizyon, internet, kitap, dergi, radyo, gazete şeklinde bir tablo ortaya koymaktadırlar. Bu hususta kızlar ve erkeklerin tercihi paralellik arz etmemektedir.

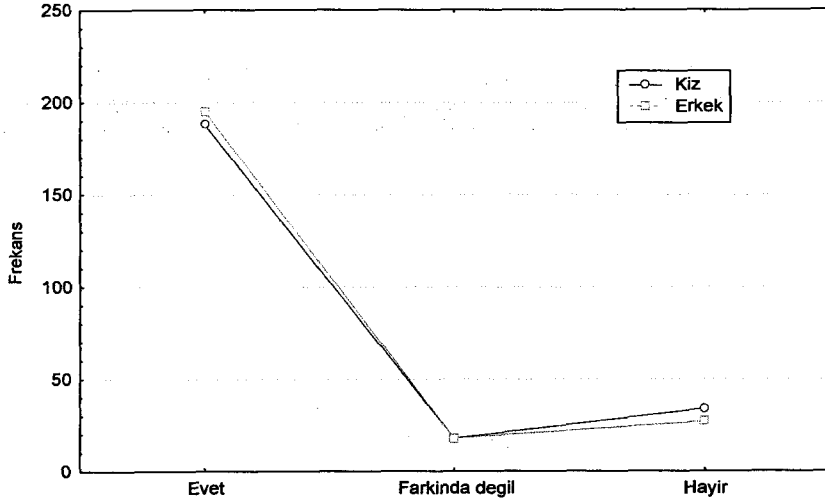
Tablo ve grafik incelenerek ortaya çıkan sonuç; “cinsiyet” değişkeni vakit geçirmekten en çok hoşlanılan iletişim aracı ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu yönündedir. Televizyon kızlar açısından birinci sırada yer alırken, erkekler açısından ikinci sırada yer almaktadır. (Bu sonuçla ilgili olarak 10a numaralı hipotez doğrulanmamış, 10b numaralı hipotez doğrulanmıştır.) Burada erkeklerin, görselliği ön planda tutan araçlara öncelik verdiği görülmektedir. Kızların ise, görselliğin yanı sıra fikir planına da önem verip kitaplara kendi dünyalarında yer ayırdıkları dikkat çekmektedir. Dolayısıyla vakit geçirmek için başvuru alan araçlar noktasında “cinsiyet” belirleyici bir rol oynamaktadır.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı değişkeni ile cinsiyet değişkeni arasında %26 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında aynı yönde ve son derece güçlü bir ilişki vardır.

Tablo-h/11 Televizyondaki Dinî İfadelerin Çocukların İlgisini Çekmesi ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki

Cinsiyet	Evet	Farkında değil	Hayır	Toplam
Kız	188	18	34	240
%	78,33%	7,50%	14,17%	
Erkek	195	18	27	240
%	81,25%	7,50%	11,25%	
Toplam	383	36	61	480
$\chi^2=0,931$ SD=2 P=0,62775				

Grafik:h/11

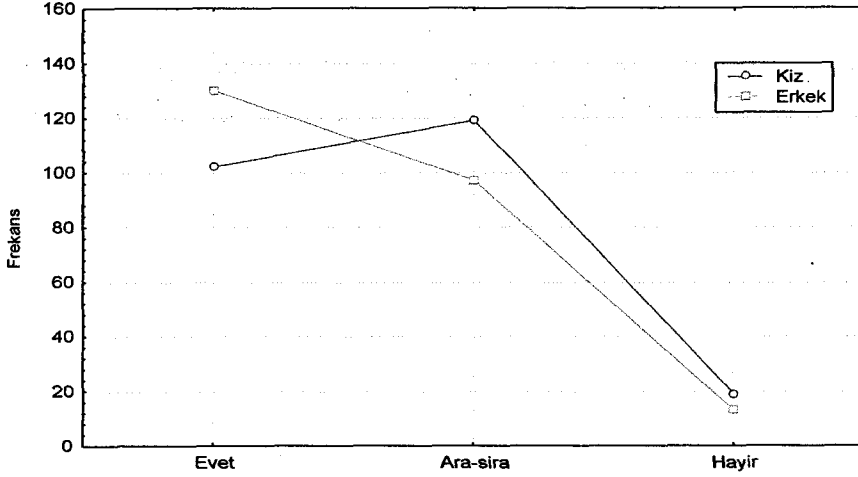
Tablo ve grafikte görüldüğü gibi kızlar ve erkeklerin çoğunluğu televizyondaki dinî ifadelerin ilgilerini çektiğini belirtirken, her iki cinste de dinî ifadelere dikkat etmeyenler az sayıda olup, bu ifadelerin farkında olmayanlar çok daha azınlıkta kalmaktadır. Tablo ve grafik incelenerek ortaya konan sonuç; televizyondaki dinî ifadelerin çocukların ilgisini çekmesi ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olmadığı yönündedir. Televizyondaki dinî ifadeler hem kızların hem de erkeklerin ilgisini çekmektedir. (Bu sonucu ifade eden 11a ve 11b numaralı hipotezler doğrulanmıştır.)

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; televizyondaki dinî ifadelerin çocukların ilgisini çekmesi değişkeni ile cinsiyet değişkeni arasında %4 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. %4'lük bir oran, iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo-h/12 Çocukların Kendilerine Yönelik Dinî Programlar Yayınlanması İsteği ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki

Cinsiyet	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Kız	102	119	19	240
%	42,50%	49,58%	7,92%	
Erkek	130	97	13	240
%	54,17%	40,42%	5,42%	
Toplam	232	216	32	480
$\chi^2=6,745$ SD=2 P=0,03431				

Grafik:h/12

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; radyo ve televizyonda dinî programların yayınlanması konusunda; “evet, sık sık yayınlanmalı” diyen erkekler sayıca kızlardan fazla olup, “ara-sıra yayınlanmalı” diyen kızlar sayıca erkeklerden fazladır. “Hayır, yayınlamamalı” diyenler ise her iki cinstede en az sayıya sahiptirler.

Tablo ve grafik incelenerek elde edilen sonuç; radyo ve televizyondan çocuklar için dinî programlar yayınlanması isteği ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu yönündedir. Bu durumda cinsiyet belirleyici bir rol oynamaktadır, denilebilir. Nitekim erkekler, kızlardan daha fazla dinî program talebinde bulunmaktadırlar. **(Bu sonuçla ilgili olarak 12 numaralı hipotez doğrulanmamıştır.)** Bunun çeşitli sebepleri olabilir. Öncelikle, yaptığımız tespitlere göre erkeklerin televizyonla vakit geçirmeyi kızlardan daha fazla sevmeleri, dinî konuları da televizyonda görmek istemeleri ile ilişkili olabilir. Ayrıca kızların evde geçirdikleri zaman daha fazla iken, erkeklerin evde daha az kalmaları ve bu süre zarfında aile büyüklerinden dinî bilgiler alabilme ihtimalinin böylece azalması dinî bilgileri televizyondan öğrenme isteğine yol açmaktadır, diye düşünülebilir.

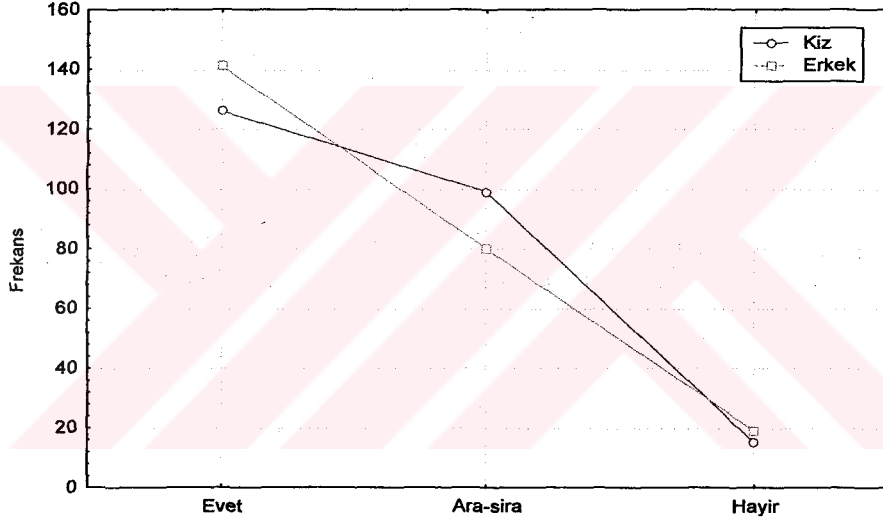
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların kendilerine yönelik dinî programlar yayınlanması isteği değişkeni ile cinsiyet değişkeni arasında %12 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo-h/13 Çocukların Televizyonda Dinî Pratikleri Gösteren Çocuk Programları Görme İsteği ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki

Cinsiyet	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Kız	126	99	15	240
%	52,50%	41,25%	6,25%	
Erkek	141	80	19	240
%	58,75%	33,33%	7,92%	
Toplam	267	179	34	480

$\chi^2=3,330$ SD=2 P=0,18919

Grafik:h/13

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi erkekler ve kızların yarısı bu programların devamlı yayınlanmasını isterken, yarıdan azı ara-sıra yayınlanması taraftarıdır. Bu tip programları görmek istemeyenler her iki cins açısından da azınlık teşkil etmektedir.

Tablo ve grafik incelendiğinde ortaya çıkan sonuç; çocukların abdest, namaz vb. dinî pratikleri gösteren çocuklara yönelik film, çizgi film vb. programları televizyonda görme isteği ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olmadığı yönündedir. Zira hem kız hem de erkek çocuklar bu tür programları televizyonda görmek istemektedirler. (Bu sonucu ifade eden 13a ve 13b numaralı hipotezler doğrulanmıştır.)

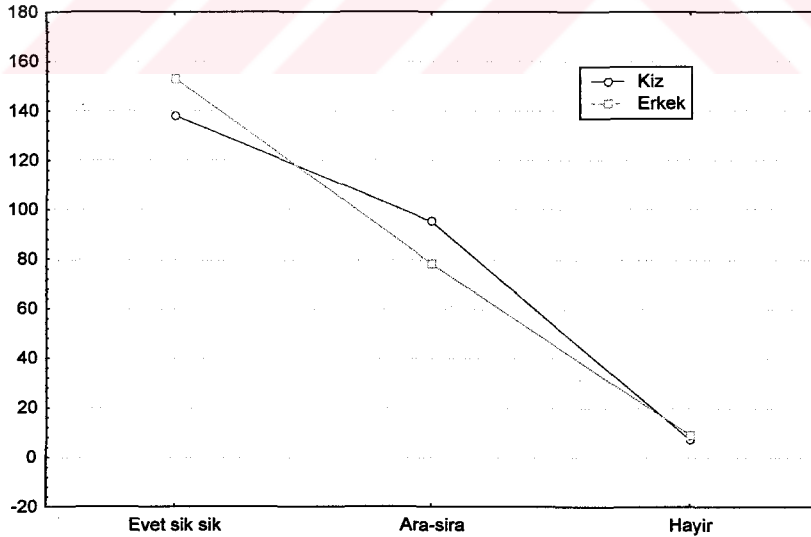
Çocukların bu tip programları televizyonda görme isteği “çocuk psikolojisi” ve çevresel etkenler göz önünde bulundurularak incelenmelidir. Kız veya erkek olmak, bu noktada belirleyici bir durum arz etmemektedir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların televizyonda dinî pratikleri gösteren çocuk programları görme isteği değişkeni ile cinsiyet değişkeni arasında %4 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. %4'lük bir oran, iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo-h/14 Çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” İle İlgili Programları Televizyonda Görme İsteği ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki

Cinsiyet	Evet, sık sık	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Kız	138	95	7	240
%	57,50%	39,58%	2,92%	
Erkek	153	78	9	240
%	63,75%	32,50%	3,75%	
Toplam	291	173	16	480
$\chi^2= 2,694$ SD=2 P=0,26006				

Grafik:h/14

Tablo ve grafikte incelendiğinde görüldüğü gibi hem kızlarda hem de erkeklerde, çoğunluk bu tür programların sık sık yayınlanmasını istemektedir. “Ara sıra yayınlanmalı” diyenler her iki cinste de ikinci sırada yer alırken, “yayınlanmamalı” diyenler azınlık teşkil etmektedirler.

Tablo ve grafik incelenerek ortaya çıkan sonuç; çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programları televizyonda görme isteği ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olmadığı yönündedir. Hem kızlar hem de erkekler bu tür programları televizyonda görmek istemektedirler. **(Bu sonucu ifade eden 14a ve 14b numaralı hipotezler doğrulanmıştır.)** Dolayısıyla bu hususta “cinsiyet” belirleyici bir rol oynamamaktadır. Öyleyse çocuklarda bu tür programları izleme isteği uyandıran farklı etkenler vardır. Kız veya erkek olmak bu etkenlerden birisi değildir. Bu durumda, çocuğun dinî duygu ve düşünce gelişiminde etkili olan unsurlar; hazırbulunuşluk, aile ve çevrenin etkisi gibi hususlar olarak sıralanabilir.²

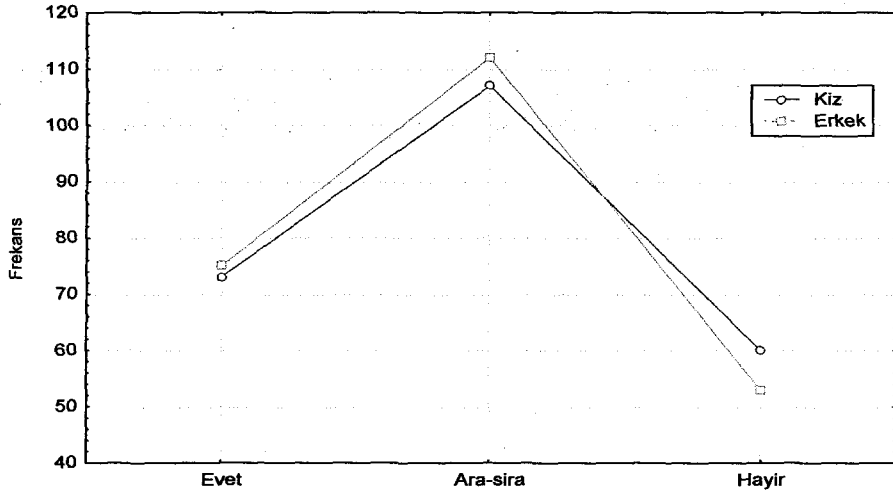
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programları televizyonda görme isteği değişkeni ile cinsiyet değişkeni arasında %5 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. %5’lik bir oran, iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo-h/15 Çocukların Televizyonda Yayınlanan İlahileri Dinleme Durumu ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişki

Cinsiyet	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Kız	73	107	60	240
%	30,42%	44,58%	25,00%	
Erkek	75	112	53	240
%	31,25%	46,67%	22,08%	
Toplam	148	219	113	480
$\chi^2=0,575$ SD=2 P=0,75021				

² Bkz. Yavuz, a.g.e., s. 38-47.

Grafik:h/15

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi kızların ve erkeklerin televizyonda yayınlanan ilahileri dinleme oranları birbirine yakındır. Televizyonda yayınlanan ilahileri her zaman ve ara-sıra dinleyenlerin toplamı her iki cinste de çoğunluğu teşkil etmektedir. Televizyonda yayınlanan ilahileri dinlemeyenler her iki cins için de azınlıkta yer almaktadır.

Tablo ve grafik incelenerek ortaya konan sonuç; televizyonda yayınlanan ilahileri dinleme durumu ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olmadığı yönündedir. Hem kız hem de erkek çocuklar televizyonda yayınlanan ilahileri dinlediğine göre, çocukların televizyonda yayınlanan ilahileri dinlemesi hususunda “cinsiyet” belirleyici bir role sahip değildir. **(Bu sonucu ifade eden 15a ve 15b numaralı hipotezler doğrulanmıştır.)**

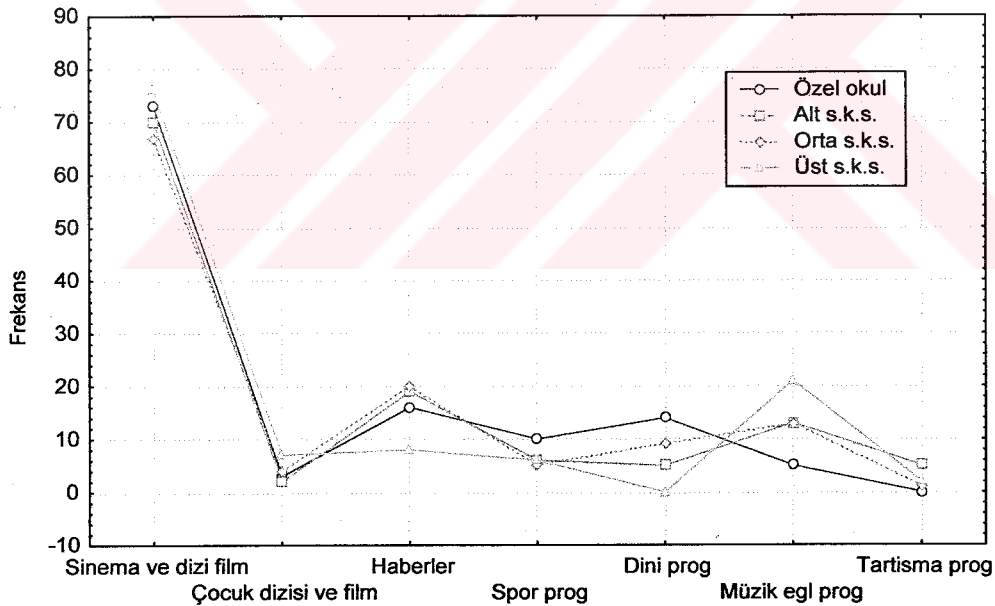
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların televizyonda yayınlanan ilahileri dinleme durumu değişkeni ile cinsiyet değişkeni arasında %3 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. %3'lük bir oran, iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo-h/16 Ailece İzlenen Program Türü ile Okul (Sosyo-Kültürel Seviye) Değişkeni Arasındaki İlişki

Okul	Sinema ve dizi film	Çocuk dizisi ve filmi	Haberler	Spor prog	Dini prog	Müzik eğl	Tartışma prog	Toplam
Özel okul	73	3	16	10	14	5	0	121
%	60,33%	2,48%	13,22%	8,26%	11,57%	4,13%	0	
Alt s.k.s.	70	2	19	6	5	13	5	120
%	58,33%	1,67%	15,83%	5,00%	4,17%	10,83%	4,17%	
Orta s.k.s.	67	4	20	5	9	13	1	119
%	56,30%	3,36%	16,81%	4,20%	7,56%	10,92%	0,84%	
Üst s.k.s.	76	7	8	6	0	21	2	120
%	63,33%	5,83%	6,67%	5,00%	0,00%	17,50%	1,67%	
Toplam	286	16	63	27	28	52	8	480

$\chi^2=43,816$ SD=18 P=0,00061

Grafik:h/16

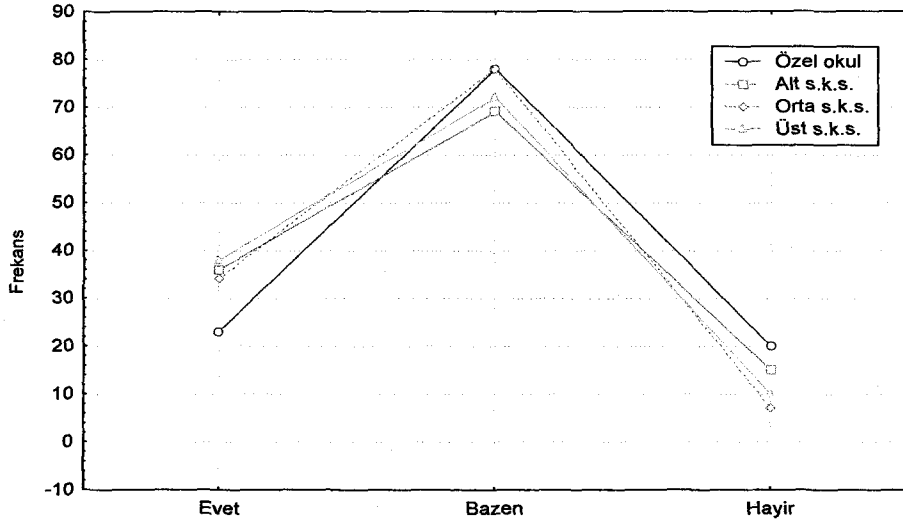
Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; ailece izlenen program türü ile okul değişkeni(sosyo-kültürel seviye) arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Ailece en çok izlenen program türü sıralamasında; sinema ve dizi filmler birinci sırada yer alırken, haberler ikinci sırada yer almaktadır. Çocukların gelmiş olduğu sosyo-kültürel seviyeyi temsil eden okul türü bu tercihe herhangi bir etkide bulunmamaktadır. Yani ailenin sosyo-kültürel seviyesi ne olursa olsun, ailece en çok izlenen program türü sinema ve dizi filmlerdir. **(Bu sonucu ifade eden 16 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)**

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; ailece izlenen program türü değişkeni ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında %2 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. %2'lik bir oran, iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo-h/17 Televizyonda Yayınlanan Programların Ailece Değerlendirilme Durumu ile Okul (Sosyo-Kültürel Seviye) Değişkeni Arasındaki İlişki

Okul	Evet	Bazen	Hayır	Toplam
Özel okul	23	78	20	121
%	19,01%	64,46%	16,53%	
Alt s.k.s.	36	69	15	120
%	30,00%	57,50%	12,50%	
Orta s.k.s.	34	78	7	119
%	28,57%	65,55%	5,88%	
Üst s.k.s.	38	72	10	120
%	31,67%	60,00%	8,33%	
Toplam	131	297	52	480
$\chi^2=12,423$ SD=6 P=0,05318				

Grafik:h/17

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; televizyonda yayınlanan programların ailece değerlendirilme durumu ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. İzlenen programlarla ilgili ailece sık sık değerlendirme yapanların üst

sosyo-kültürel seviyeye mensup olan ailelerden geldiği görülmektedir. Bununla birlikte “ara-sıra” değerlendirme durumunda orta sosyo-kültürel seviyeye mensup olanlar birinci sıradadır. Ailece değerlendirme yapmayanlar noktasında ise özel okullar birinci, alt sosyo-kültürel seviyeyi temsil eden öğrenciler ikinci sıradadır. Özel okulları ayrı bir kategori olarak değerlendirdiğimizde ailece değerlendirme yapmayanlar sıralamasında alt sosyo-kültürel seviyeyi temsil eden öğrenciler ilk sırada yer almaktadır.

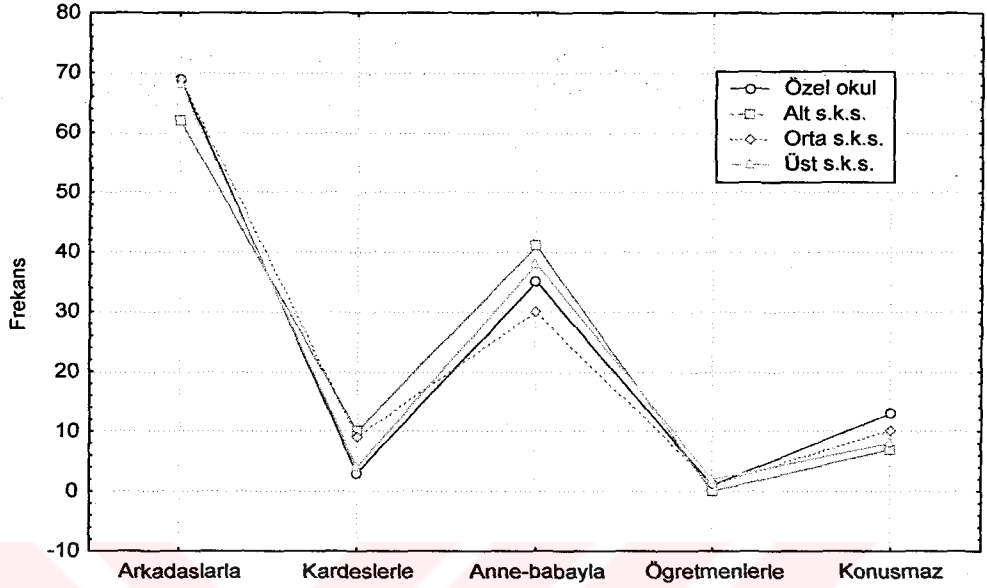
Bu durumda sosyo-kültürel seviyenin yükselmesi, televizyonda izlenen programların ailece değerlendirilmesine olumlu yönde etkide bulunmaktadır, diyebiliriz. **(Bu sonucu ifade eden 17 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)**

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; televizyonda yayınlanan programların ailece değerlendirilmesi durumu değişkeni ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında %13 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. Bu ilişki; her iki değişkenin %13 oranında ters yönde hareket ettiği anlamına gelmektedir.

Tablo-h/18 Çocukların Televizyonda İzledikleri Programları Konuştukları Kişiler ile Okul (Sosyo-Kültürel Seviye) Değişkeni Arasındaki İlişki

Okul	Arkadaşlarla	Kardeşlerle	Anne-babayla	Öğretmenlerle	Konuşmaz	Toplam
Özel okul	69	3	35	1	13	121
%	57,02%	2,48%	28,93%	0,83%	10,74%	
Alt s.k.s.	62	10	41	0	7	120
%	51,67%	8,33%	34,17%	0,00%	5,83%	
Orta s.k.s.	69	9	30	1	10	119
%	57,98%	7,56%	25,21%	0,84%	8,40%	
Üst s.k.s.	68	4	38	2	8	120
%	56,67%	3,33%	31,67%	1,67%	6,67%	
Toplam	268	26	144	4	38	480
$\chi^2=12,217$ SD=12 P=0,42841						

Grafik:h/18

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi, çocukların televizyonda izlediği programları konuştuğu kişiler ile sosyo-kültürel seviyeyi temsil eden okul değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Çocukların alt ya da üst sosyo-kültürel seviyeyi temsil eden okullara mensup olmaları, onların izledikleri programları paylaştıkları kişileri değiştirmemektedir. Çocuklar, hangi sosyo-kültürel seviyeyi temsil ederlerse etsinler, izledikleri programları genellikle arkadaşlarıyla paylaşmayı tercih etmektedirler. **(Bu sonucu ifade eden 18 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)**

Anne babalar ise bu hususta ikinci sırada gelmektedirler. Sosyo-kültürel seviyeyi temsil eden okul faktörünün bu noktada belirleyici bir etkisi yoktur.

Çocukların televizyonda izledikleri programları öncelikle arkadaşlarıyla paylaşması, buldukları yaş dönemiyle ilgili olabilir. Nitekim, çocukluktan gençliğe bir basamak teşkil eden son çocukluk döneminde, çocukların ilgisi aileden ziyade arkadaş gruplarına yönelmektedir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların televizyonda izledikleri programları konuştukları kişiler değişkeni ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında %2 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. %2'lik bir oran, iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğu anlamına gelmektedir.

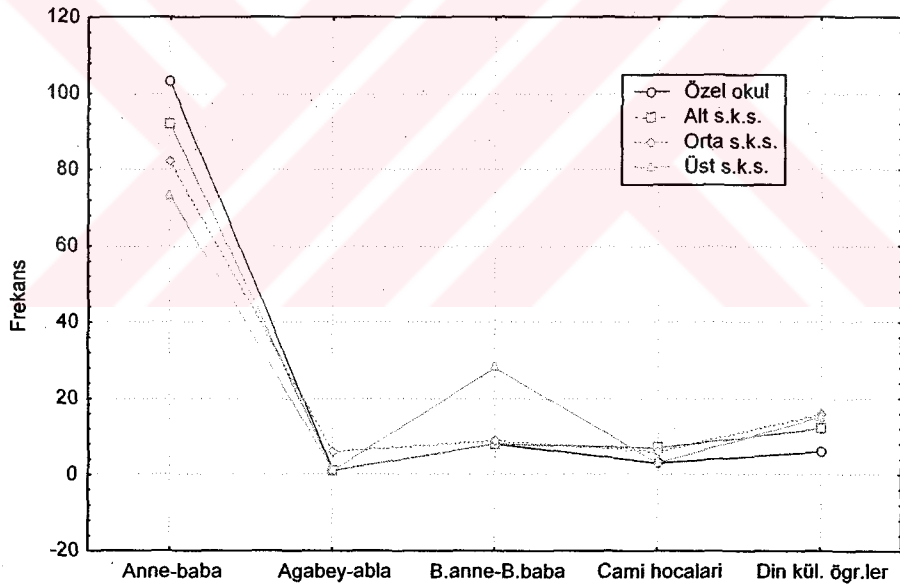

Tablo-h/19 Çocukların İlk Dinî Bilgileri Aldığı Kişiler ile Okul (Sosyo-Kültürel Seviye) Değişkeni Arasındaki İlişki

Okul	Anne Baba	Ağabey Abla	B.anne-B.baba	Cami hocaları	Din. Kül.öğr.leri	Toplam
Özel okul	103	1	8	3	6	121
%	85,12%	0,83%	6,61%	2,48%	4,96%	
Alt s.k.s.	92	1	8	7	12	120
%	76,67%	0,83%	6,67%	5,83%	10,00%	
Orta s.k.s.	82	6	9	6	16	119
%	68,91%	5,04%	7,56%	5,04%	13,45%	
Üst s.k.s.	73	1	28	3	15	120
%	60,83%	0,83%	23,33%	2,50%	12,50%	
Toplam	350	9	53	19	49	480

$\chi^2=43,631$ SD=12 P=0,0002

Grafik:h/19

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların ilk dinî bilgileri aldıkları kişiler ile okul (sosyo-kültürel seviye) arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ailenin sosyo-kültürel seviyesinin yükselmesiyle, dinî bilgilerin alındığı ilk kaynağının anne-baba olması durumunda düşüş görülmektedir. **(Bu sonucu ifade eden 19 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Diğer bir ifadeyle ailelerin sosyo-kültürel seviyeleri yükseldikçe, anne-babaların çocuklarına dinî bilgiler konusunda rehberlik etme yönünde düşüş görülmektedir. Özel okullar bunun dışındadır. Çünkü seçilen özel okullar genellikle dindar veya dine karşı olumlu tavır geliştirmiş ailelerin çocuklarının okuduğu

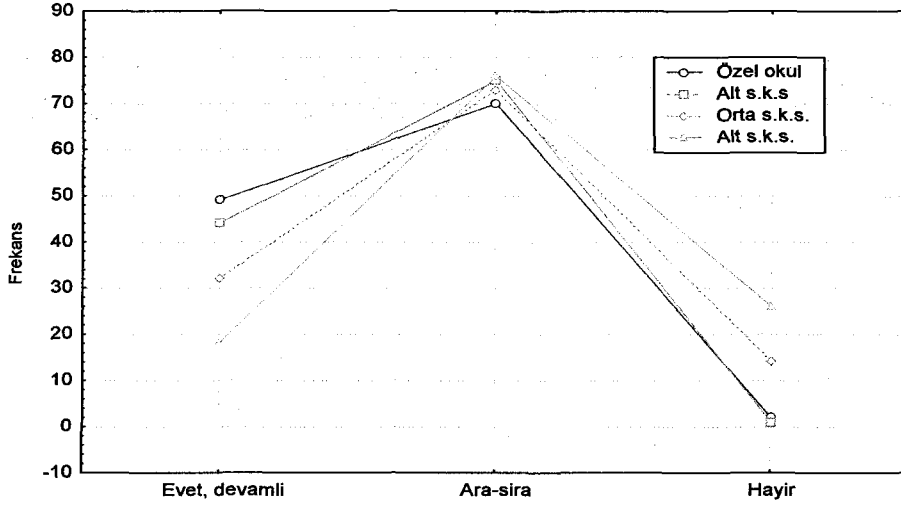
kurumlardır. Bununla birlikte ailenin sosyo-kültürel seviyesinin yükselmesiyle, dinî bilgilerin alındığı ilk kaynağın büyükanne-büyükbaba olması noktasında da bir yükseliş göze çarpmaktadır. Bu durum şöyle izah edilebilir: Sosyo-kültürel seviyesi yüksek ailelerde genellikle babalar yoğun çalışmakta, anneler de çoğunlukla çalışma hayatı içerisinde yer almaktadır. Bu tür ailelerde anne baba dini aktarma noktasında yeterince çocuğa zaman ayırmamakta, onların yerine büyükanne ve büyükbabalar bu işi üstlenmektedirler. Ayrıca sosyo-kültürel seviyenin yükselmesiyle anne-babaların dini aktarma ve yaşama noktasındaki hassasiyetlerinin azalabildiği, çocuklara dinin aktarımı noktasında herhangi bir rol üstlenmeyip onları doğal hallerine bıraktıkları düşünülebilir. Bu durumda onların üstleneceği sorumluluğu dinî hassasiyetleri daha fazla olan büyükanne ve büyükbabalar üstlenebilmektedir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların ilk dinî bilgileri aldıkları kişiler değişkeni ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında %17 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. Bu ilişki; her iki değişkenin %17 oranında ters yönde hareket ettiği anlamına gelmektedir. Yani sosyo-kültürel seviye yükseldikçe, ilk dini bilgilerin alındığı kişilerin anne-babalar olma oranı düşmektedir.

Tablo-h/20 Evde Dinî Programların İzlenme ve Dinlenme Durumu ile Okul (Sosyo-Kültürel Seviye) Değişkeni Arasındaki İlişki

Okul	Evet, devamlı	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Özel okul	49	70	2	121
%	40,50%	57,85%	1,65%	
Alt s.k.s.	44	75	1	120
%	36,67%	62,50%	0,83%	
Orta s.k.s.	32	73	14	119
%	26,89%	61,34%	11,76%	
Yüksek s.k.s.	18	76	26	120
%	15,00%	63,33%	21,67%	
Toplam	143	294	43	480
$\chi^2=54.782$ SD=6 P=0,00000				

Grafik:h/20

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların evlerinde dinî programların izlenme ve dinlenme oranı ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ailenin sosyo-kültürel seviyesinin yükselmesi ile, evde dinî programların devamlı olarak izlenme ve dinlenme oranında düşüş meydana geldiği görülmektedir. (Bu sonucu ifade eden 20 numaralı hipotez doğrulanmıştır.) Ailenin sosyo-kültürel seviyesinin düşmesi ile, evde dinî programların izlenmeme ve dinlenmeme oranında yükseliş görülmektedir. Bu durum, ailenin sosyo-kültürel seviyesinin yükselmesi ile dinî programlara duyulan ilgi arasında ters orantı olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, yükselen sosyo-kültürel seviyenin ekonomik rahatlığı da beraberinde getirmesi sonucunda, ekonomik durumu iyi olan ailelerin dinî programların takibi için sadece televizyon ya da radyoyla karşı karşıya gelmeyip, diğer iletişim araçlarından da yararlanabildiği söylenebilir. Dolayısıyla alternatifler arttıkça, sosyo-kültürel seviyesi yükselen aileler, televizyon ve radyo dışındaki araçları da dinî programları izleme noktasında kullanabilmektedirler. Diğer taraftan, sosyo-kültürel seviyenin yükselmesi neticesinde bireylerin çok farklı çevreler ve sosyal aktiviteler ile karşı karşıya geldikleri, bu durumun da onları genelde televizyon programlarını, özelde de dini programları takip etmekten alıkoyduğu düşünülebilir.

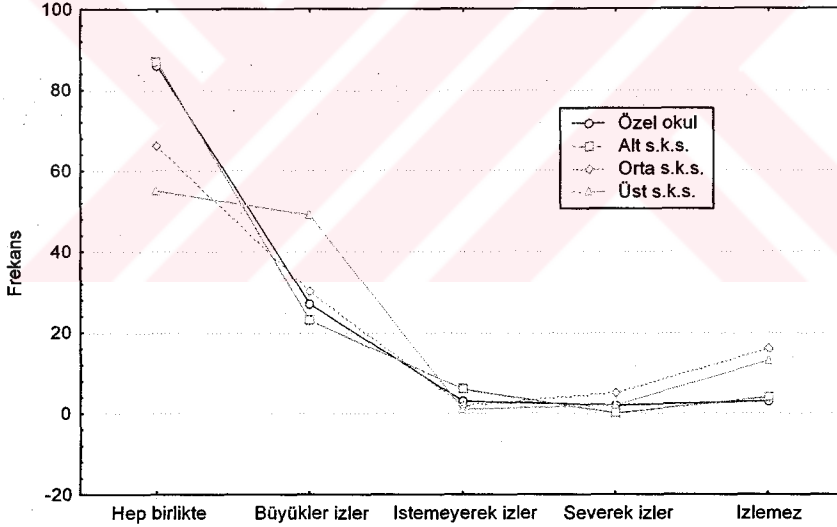
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; evde dinî programların izlenme ve dinlenme durumu değişkeni ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında %30 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında aynı yönde ve son derece güçlü bir ilişki vardır.

Tablo-h/21 Evde Televizyondan Kur'an-ı Kerim İzlenme ve Dinlenme Durumu ile Okul (Sosyo-Kültürel Seviye) Değişkeni Arasındaki İlişki

Okul	Hep birlikte	Büyükler izler, 0 izlemez	İstemeyerek izler	Severek izler	İzlemez	Toplam
Özel okul	86	27	3	2	3	121
%	71,07%	22,31%	2,48%	1,65%	2,48%	
Alt s.k.s.	87	23	6	0	4	120
%	72,50%	19,17%	5,00%	0,00%	3,33%	
Orta s.k.s.	66	30	2	5	16	119
%	55,46%	25,21%	1,68%	4,20%	13,45%	
Üst s.k.s.	55	49	1	2	13	120
%	45,83%	40,83%	0,83%	1,67%	10,83%	
Toplam	294	129	12	9	36	480

$\chi^2=46,735$ SD=12 P=0,00001

Grafik:h/21

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların evlerinde televizyondan Kur'an-ı Kerim izleme ve dinleme durumu ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Ailenin sosyo-kültürel seviyesinin yükselmesiyle, ailenin televizyondan hep birlikte Kur'an-ı Kerim izleme ve dinleme oranı düşmektedir. **(Bu sonucu ifade eden 21 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Bunun çeşitli sebepleri olabilir. Öncelikle yükselen sosyo-kültürel seviye aile fertlerini yoğun bir çalışma hayatına ya da çok farklı sosyal aktivitelere yönlendirebilmekte, bu da aile bireylerinin

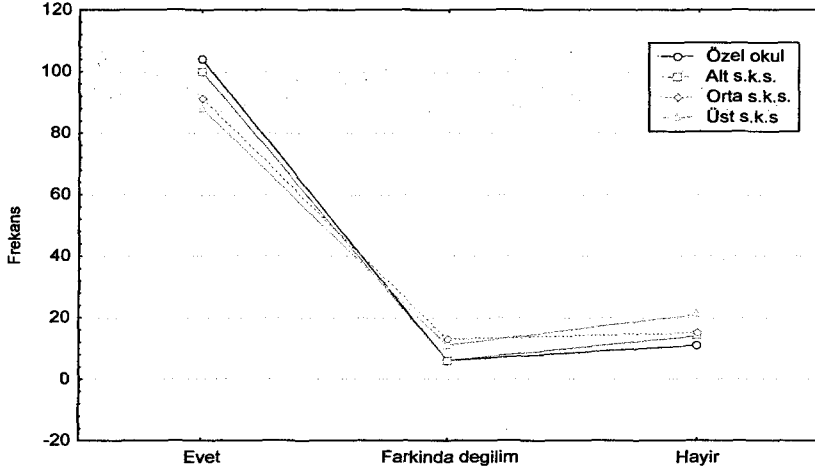
hep birlikte zaman geçirmesine engel teşkil edebilmektedir. Dolayısıyla bu durum, onların televizyondan hep birlikte Kur'an-ı Kerim izleme ve dinlemelerine etkide bulunabilmektedir. Diğer taraftan; yükselen sosyo-kültürel seviyenin ekonomik durumla da yakından ilgili olduğu, ekonomik yönden rahat olan ailelerin televizyon dışındaki araçlara ulaşabilme imkanının arttığı düşünülebilir. Nitekim Kur'an-ı Kerim kaset ve CD'leri günümüzde pek çok satış noktasında yer almaktadır. Tablodan çıkan diğer sonuç; sosyo-kültürel seviyenin yükselmesiyle aile içi ilişkilerin yoğunluğunu yitirdiği görüşüyle örtüşmektedirler. Zira yükselen sosyo-kültürel seviye ile aile bireylerinin farklılık arzeden sosyal aktiviteleri, onları hep birlikte Kur'an-ı Kerim izlemekten alıkoyabilmekte ve anne-babaların bu noktada çocuklarına olumlu etkide bulunmalarına da engel teşkil edebilmektedir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; evde televizyondan Kur'an-ı Kerim izlenme ve dinlenme durumu değişkeni ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında %20 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında aynı yönde ve güçlü bir ilişki vardır.

Tablo-h/22 Televizyondaki Dinî ifadelerin Çocukların İlgisini Çekmesi ile Okul (Sosyo-Kültürel Seviye) Değişkeni Arasındaki İlişki

Okul	Evet	Farkında değilim	Hayır	Toplam
Özel okul	104	6	11	121
%	85,95%	4,96%	9,09%	
Alt s.k.s.	100	6	14	120
%	83,33%	5,00%	11,67%	
Orta s.k.s.	91	13	15	119
%	76,47%	10,92%	12,61%	
Üst s.k.s.	88	11	21	120
%	73,33%	9,17%	17,50%	
Toplam	383	36	61	480
$\chi^2=9,420$ SD=6 P=0,15131				

Grafik:h/22

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; televizyonda yer alan dinî ifadelerin çocukların ilgisini çekmesi ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Alt, orta, üst sosyo-kültürel seviyeyi temsil eden okullar ve özel okullardan gelen çocukların büyük çoğunluğu televizyondaki dinî ifadelerin ilgilerini çektiğini belirtmektedirler. **(Bu sonuçla ilgili olarak 22 numaralı hipotez doğrulanmamıştır.)** Çoğunluğun kanaati böyle olmakla birlikte alt sosyo-kültürel seviyeden üste doğru çıkıldıkça ilgi oranında az da olsa bir düşüş olduğu göze çarpmaktadır. Yine televizyondaki dinî ifadelerin ilgilerini çekmediğini belirtenlerde de alt sosyo-kültürel seviyeden üste doğru çıkıldıkça bir artış olduğu görülmektedir. Ancak bu azalma ve artma noktasındaki durum, anlamlı bir ilişkiyi ortaya koyacak düzeyde değildir. Bu ifadelerin farkında olmayanlarda, ise okul türüne bağlı bir farklılaşma görülmemektedir.

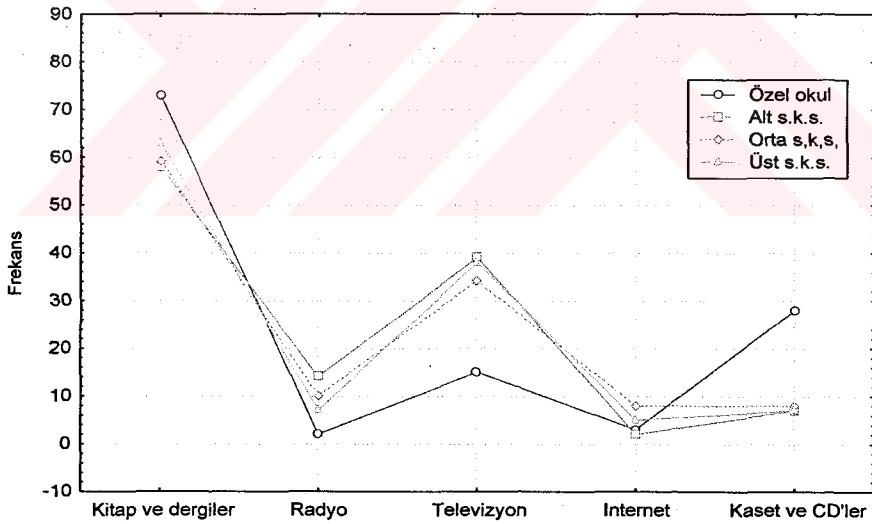
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; televizyonda yer alan dinî ifadelerin çocukların ilgisini çekmesi değişkeni ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında %12 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %12 oranında aynı yönde ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo-h/23 Çocukların Dinî Konularda Bilgi Almak İçin En Çok Başvurdukları İletişim Aracı ile Okul (Sosyo-Kültürel Seviye) Değişkeni Arasındaki İlişki

Okul	Kitap ve dergi	Radyo	Televizyon	İnternet	Kaset ve cd'ler	Toplam
Özel okul	73	2	15	3	28	121
%	60,33%	1,65%	12,40%	2,48%	23,14%	
Alt s.k.s.	58	14	39	2	7	120
%	48,33%	11,67%	32,50%	1,67%	5,83%	
Orta s.k.s.	59	10	34	8	8	119
%	49,58%	8,40%	28,57%	6,72%	6,72%	
Üst s.k.s.	63	7	38	5	7	120
%	52,50%	5,83%	31,67%	4,17%	5,83%	
Toplam	253	33	126	18	50	480

$\chi^2=53,584$ SD=12 P=0,00000

Grafik:h/23

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların dinî konularda bilgi almak için en çok başvurdukları iletişim aracı ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Çocukların bilgi almak için en çok başvurdukları iki kaynak kitap; ve dergiler ile televizyondur. Bununla birlikte; ailelerin sosyo-kültürel seviyeleri yükseldikçe, çocukların dinî konularda bilgi almak için kitap ve dergilere başvurma oranlarında da yükseliş görülmektedir. (Bu sonucu ifade eden 23 numaralı hipotez

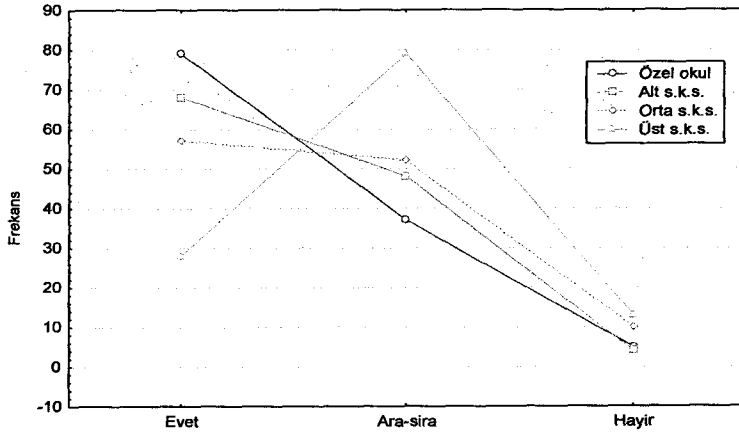
doğrulanmıştır.) Sosyo-kültürel seviye yükseldikçe, ihtimal ki, ailede kitap ve dergi okuma oranları da yükselmektedir. Çocukları birinci derecede etkileyenlerin de aileler olduğu düşünüldüğünde, aileleri okumaya önem veren çocukların kendilerinin de bu hususu önemsemiği düşünülmektedir. Kitap ve dergiler, zamanı değerlendirmek, dinlenmek, hoşça vakit geçirmek gibi amaçların yanısıra, herhangi bir konuda bilgi edinmek amacıyla da başvurulan araçlardır. Dolayısıyla pek çok konuda olduğu gibi, dinî konularda da bilgi edinmek için kitaplara yönelme durumu sözkonusudur. Okuma alışkanlığı gelişmiş çocukların dinî konulardaki bilgilerini arttırmak için öncelikle kitaplara ve dergilere müracaat etmeleri son derece doğaldır.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların dinî konularda bilgi almak için en çok başvurdukları iletişim aracı değişkeni ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında %5 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo-h/24 Çocukların Kendileri İçin Dinî Programlar Yayınlanması İsteği ile Okul (Sosyo-Kültürel Seviye) Değişkeni Arasındaki İlişki

Okul	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Özel okul	79	37	5	121
%	65,29%	30,58%	4,13%	
Alt s.k.s.	68	48	4	120
%	56,67%	40,00%	3,33%	
Orta s.k.s.	57	52	10	119
%	47,90%	43,70%	8,40%	
Üst s.k.s.	28	79	13	120
%	23,33%	65,83%	10,83%	
Toplam	232	216	32	480
$\chi^2=49,151$ SD=6 P=0,00000				

Grafik:h/24

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların televizyonda kendileri için programlar yayınlanması isteği ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bu programların devamlı yayınlanmasını en çok isteyenler özel okul öğrencileri olup, yayınlanmaması noktasında en istekli olanlar ise üst sosyo-kültürel çevrede yer alan okullarda okuyan çocuklardır. Televizyonda kendileri için devamlı ve ara-sıra dinî programların yayınlanmasını isteyenlerin toplamını ele aldığımızda en çok isteyenlerden en az isteyenlere doğru şöyle bir sıralama dikkat çekmektedir; alt sosyo-kültürel çevreden gelenler, özel okullardan gelenler, orta sosyo-kültürel çevreden gelenler, üst sosyo-kültürel çevreden gelenler.

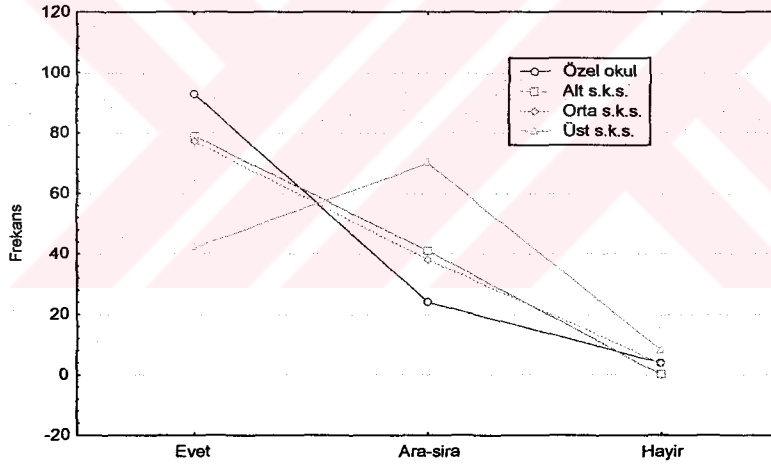
Sosyo-kültürel seviye yükseldikçe dinî programlar konusundaki istek azalmaktadır. (Bu sonucu ifade eden 24 numaralı hipotez doğrulanmıştır.) Bu durum da alt ve orta sosyo-kültürel seviyede yer alan ailelerin din konularında daha fazla hassasiyet gösterdikleri, bu tavrın da ailenin bir ferdi olan çocuklara yansıdığı şeklinde yorumlanabilir. Seçilen özel okullardan elde edilen sonuç ise şöyle değerlendirilebilir: Bu okullarda genellikle dinî konulara sıcak bakan ya da dinî yaşantısına özen gösteren ailelerin çocukları okumaktadır. Ailelerin dinî yayınlarla ilgili düşüncelerinin ya da konuya bakış tarzlarının çocuklara da etki ettiği düşünülebilir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların televizyonda kendileri için dinî programlar yayınlanması isteği değişkeni ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında 29% düzeyinde doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında aynı yönde ve son derece güçlü bir ilişki vardır.

Tablo-h/25 Çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” ile İlgili Programları Televizyonda Görme İsteği ile Okul (Sosyo-Kültürel Seviye) Değişkeni Arasındaki İlişki

Okul	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Özel okul	93	24	4	121
%	76,86%	19,83%	3,31%	
Alt s.k.s.	79	41	0	120
%	65,83%	34,17%	0	
Orta s.k.s.	77	38	4	119
%	64,71%	31,93%	3,36%	
Üst s.k.s.	42	70	8	120
%	35,00%	58,33%	6,67%	
Toplam	291	173	16	480
$\chi^2=53,160$ SD=6 P=0,00000				

Grafik:h/25

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programları televizyonda görme isteği ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Çocukların geldiği çevrenin sosyo-kültürel yapısını temsil eden okullara göre bir farklılaşmanın olduğu göze çarpmaktadır. Alt sosyo-kültürel seviyeden, üste doğru gidildikçe, çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programları televizyonda görme isteği azalmaktadır. Özel okullarda ise bu istek en yüksek seviyededir. Ara-sıra izlemek noktasında da üst sosyo-kültürel seviyeyi temsil eden okullardan gelen çocuklar ön sıradadır.

Sosyo-kültürel çevreyi temsil eden okul türü, çocuğun “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programları televizyonda görme isteğini etkilemektedir. Sosyo-

kültürel seviye yükseldikçe, bu programlara olan ilgide veya bu ilginin yoğunluk derecesinde düşme meydana gelmektedir. **(Bu sonucu ifade eden 25 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Bu durum alt sosyo-kültürel seviye ve orta sosyo-kültürel seviyeye mensup olan ailelerde dinî hayatın daha canlı ve renkli bir biçimde yaşanmasından kaynaklanabilmektedir. Nitekim bu aileler kendi içinde birtakım kuralları olan, dinî yaşantıları da bu kurallardan etkilenen türde ailelerdir. Dolayısıyla bu ailelerde yetişen çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programlarla daha fazla ilgilenmeleri doğaldır.

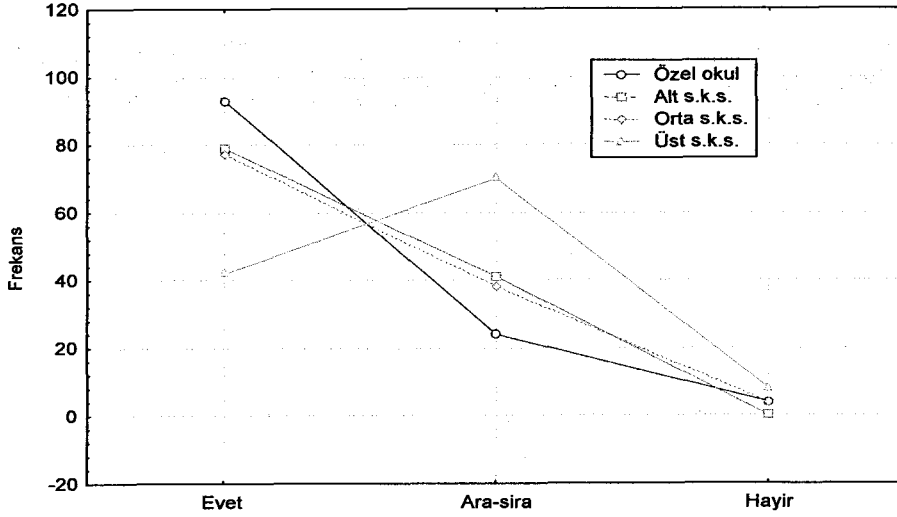
Özel okulları temsil eden çocuklar, genel olarak muhafazakar ya da en azından dine bakış açısı itibariyle ılımlı olan ailelerin çocuklarıdır. Dolayısıyla onların bu konudaki isteklerinin yoğunluğu da ailelerinin değerlerinin onlara yansması ya da ailelerinden aldıkları eğitimin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programları televizyonda görme isteği değişkeni ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında %28 düzeyinde doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında, aynı yönde ve son derece güçlü bir ilişki vardır.

Tablo-h/26 Çocukların Televizyonda Yayımlanan İlahileri Dinleme Durumu ile Okul (Sosyo-Kültürel Seviye) Değişkeni Arasındaki İlişki

Okul	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Özel okul	36	63	22	121
%	29,75%	52,07%	18,18%	
Alt s.k.s.	60	50	10	120
%	50,00%	41,67%	8,33%	
Orta s.k.s.	34	55	30	119
%	28,57%	46,22%	25,21%	
Üst s.k.s.	18	51	51	120
%	15,00%	42,50%	42,50%	
Toplam	148	219	113	480
$\chi^2=57,804$ SD=6 P=0,00000				

Grafik:h/26

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların televizyonda yayınlanan ilahileri dinleme durumu ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Konuyla ilgili olarak çocukların geldiği çevrenin sosyo-kültürel yapısını temsil eden okullara göre bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Televizyonda yayınlanan ilahilerin her zaman yayınlanması konusunda en istekli olanlar, alt sosyo-kültürel seviyeyi temsil eden çocuklar olup, ara sıra yayınlanması konusunda en istekli olanlar özel okullarda okuyan çocuklardır. Çocukların devamlı veya ara sıra ilahi dinlemek konusundaki isteklerinin ortalaması değerlendirildiğinde; alt sosyo-kültürel seviyeden, üste doğru gidildikçe, çocukların ilahi dinleme konusundaki istekleri azalmaktadır. Diğer bir ifadeyle; ailenin sosyo-kültürel seviyesinin yükselmesiyle, çocukların televizyonda yayınlanan ilahileri dinleme oranı düşmektedir. **(Bu sonucu ifade eden 26 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Özel okullarda okuyanların da alt sosyo-kültürel seviyede yer alan çocuklardan bir basamak altta olduğu görülmektedir.

Alt ve orta sosyo-kültürel seviyede dinî hayatın daha canlı yaşanması ya da birtakım dinî metinler noktasında hassasiyet gösterilmesi bu hususa etki eden unsurlar olarak değerlendirilebilir. Nitekim ailenin bu sosyo-kültürel yapısı çocukları da etkilemektedir. Özel okullardaki oranın da yüksek oluşu, bu okullara çocuklarını gönderen ailelerin dinî metinler konusunda olumlu bir tavra sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

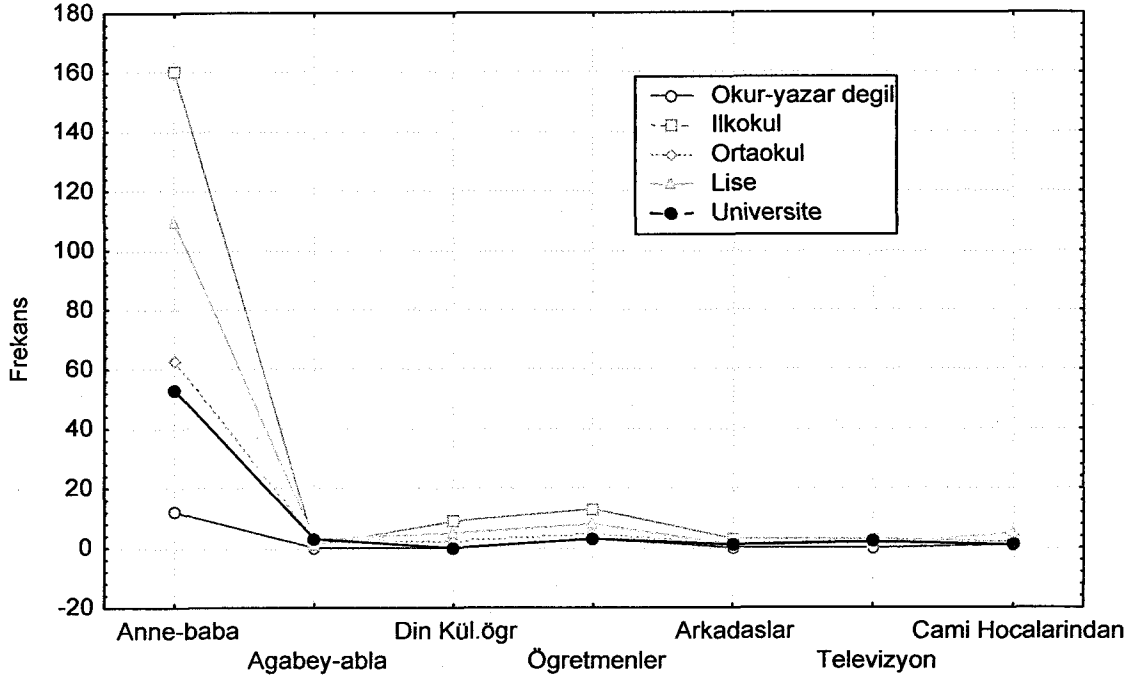
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların televizyonda yayınlanan ilahileri dinleme durumu değişkeni ile okul (sosyo-kültürel seviye) değişkeni arasında %24 düzeyinde doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında, aynı yönde ve güçlü bir ilişki vardır.

Tablo-h/27 Çocukların Kendi Davranışları Konusunda Dikkate Aldıkları Kişi ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Annenin öğrenim durumu	Anne-baba	Ağabey-abla	Din kül. Öğr.	Öğretmenler	Arkadaşlar	Televizyon	Cami hocaları	Toplam
Okur-yazar değil	12	0	0	3	0	0	1	16
%	75,00%	0,00%	0,00%	18,75%	0,00%	0,00%	6,25%	
İlkokul	160	1	9	13	3	3	2	191
%	83,77%	,52%	4,71%	6,81%	1,57%	1,57%	1,05%	
Ortaokul	63	3	2	5	1	3	1	78
%	80,77%	3,85%	2,56%	6,41%	1,28%	3,85%	1,28%	
Lise	109	3	5	8	1	1	5	132
%	82,58%	2,27%	3,79%	6,06%	0,76%	0,76%	3,79%	
Üniversite	53	3	0	3	1	2	1	63
%	84,13%	4,76%	0,00%	4,76%	1,59%	3,17%	1,59%	
Toplam	397	10	16	32	6	9	10	480

$\chi^2=22,589$ SD=24 P=0,54414

Grafik:h/27

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların kendi davranışları konusunda dikkate aldıkları kişi ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Çocuğun kendi davranışları konusunda dikkate aldığı kişi, çocuğu yönlendiren kişi demektir. Dolayısıyla burada annenin öğrenim durumunun, çocuğu yönlendiren kişi noktasında etkili olup olmadığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Annenin öğrenim durumu ne olursa olsun, çoğunluk itibariyle çocuğu yönlendiren iki temel unsur olduğu görülmektedir: Anne ve baba. Annenin öğrenim durumu ne olursa olsun, çocuklar genellikle hem anne hem de babalarını, kendi davranışları konusunda dikkate almaya değer bulmaktadırlar. **(Bu sonuçla ilgili olarak 27 numaralı hipotez doğrulanmamıştır.)**

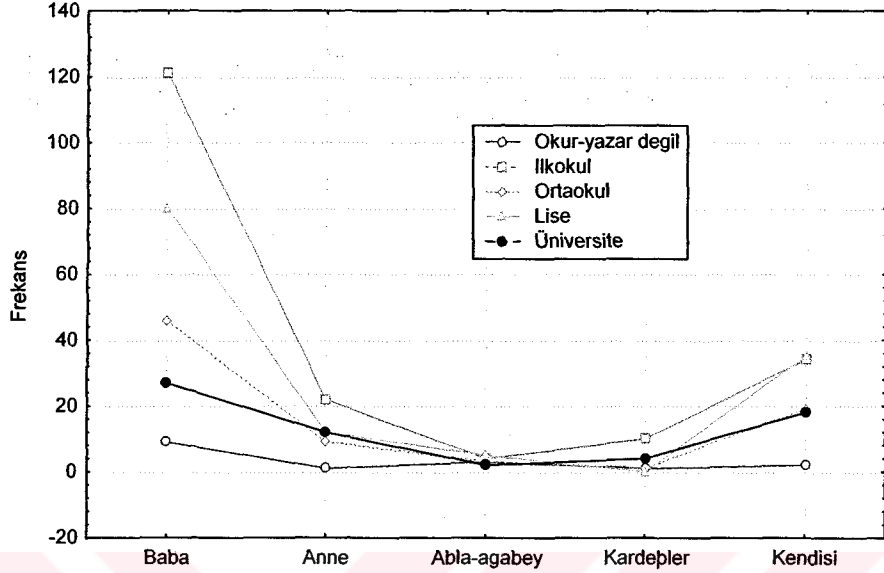
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların kendi davranışları konusunda dikkate aldıkları kişi değişkeni ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında %1 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. %1'lik bir oran, iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo-h/28 Evde Televizyonu Kontrolünde Bulunduran Kişi ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Anninin öğrenim durumu	Baba	Anne	Abla-ağabey	Kardeşler	Kendisi	Toplam
Okur-yazar değil	9	1	3	1	2	16
%	56,25%	6,25%	18,75%	6,25%	12,50%	
İlkokul	121	22	4	10	34	191
%	63,35%	11,52%	2,09%	5,24%	17,80%	
Ortaokul	46	9	3	1	19	78
%	58,97%	11,54%	3,85%	1,28%	24,36%	
Lise	80	12	5	0	35	132
%	60,61%	9,09%	3,79%	0,00%	26,52%	
Üniversite	27	12	2	4	18	63
%	42,86%	19,05%	3,17%	6,35%	28,57%	
Toplam	283	56	17	16	108	480
$\chi^2=33,490$ SD=16 P=0,00637						

Grafik:h/28

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; evde televizyonu kontrolünde bulunduran kişi ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Annenin öğrenim seviyesi ne olursa olsun, evde televizyonu kontrolünde bulunduran kişi babadır. (Bu sonucu ifade eden 28 numaralı hipotez doğrulanmıştır.) Televizyonu kontrolünde bulundurma noktasında, babalar birinci, çocukların bizzat kendileri ikinci, anneler üçüncü sıradadır. Bu durum, Türk aile yapısının genel olarak ataerkil, erkek hakimiyetine dayalı bir yapı arzemesinden kaynaklanabileceği gibi, çoğu ev hanımı olan annelerin gün boyu televizyonla ilgilenme önceliği olduğundan, aile fertlerinin biraraya geldiği saatlerde, bu hakkın diğer bireylerce de kullanılmasına olanak sağlamasından da kaynaklanabilmektedir.

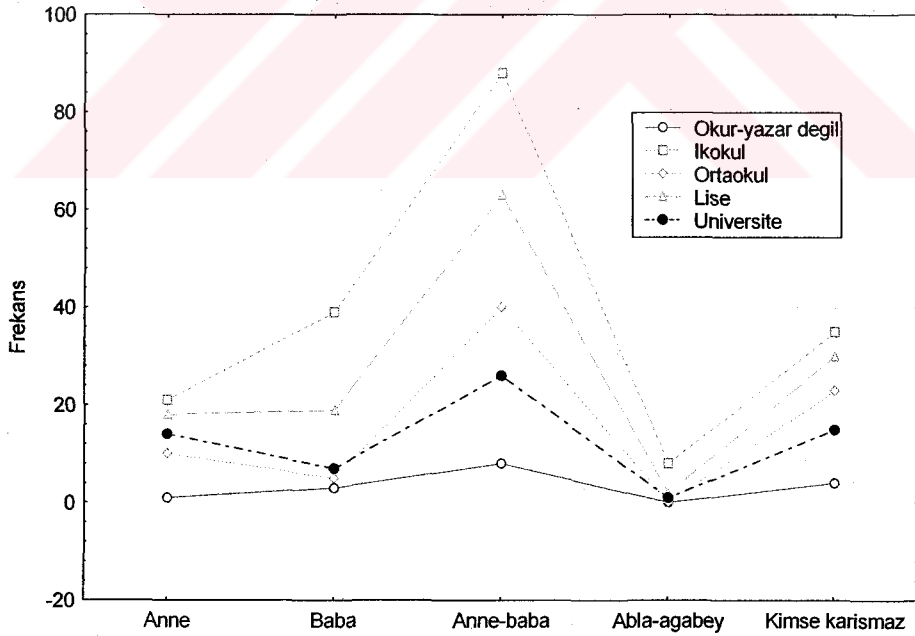
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; evde televizyonu kontrolünde bulunduran kişi değişkeni ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında %10 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo-h/29 Çocukların İzleyecekleri Programlarla İlgili Kural Koyan Kişi ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Annenin öğrenim durumu	Anne	Baba	Anne-baba	Abla-ağabey	Kimse karışmaz	Toplam
Okur-yazar değil	1	3	8	0	4	16
%	6,25%	18,75%	50,00%	0,00%	25,00%	
İlkokul	21	39	88	8	35	191
%	10,99%	20,42%	46,07%	4,19%	18,32%	
Ortaokul	10	5	40	0	23	78
%	12,82%	6,41%	51,28%	0,00%	29,49%	
Lise	18	19	63	2	30	132
%	13,64%	14,39%	47,73%	1,52%	22,73%	
Üniversite	14	7	26	1	15	63
%	22,22%	11,11%	41,27%	1,59%	23,81%	
Toplam	64	73	225	11	107	480

$\chi^2=23,159$ SD=16 P=0,10958

Grafik:h/29

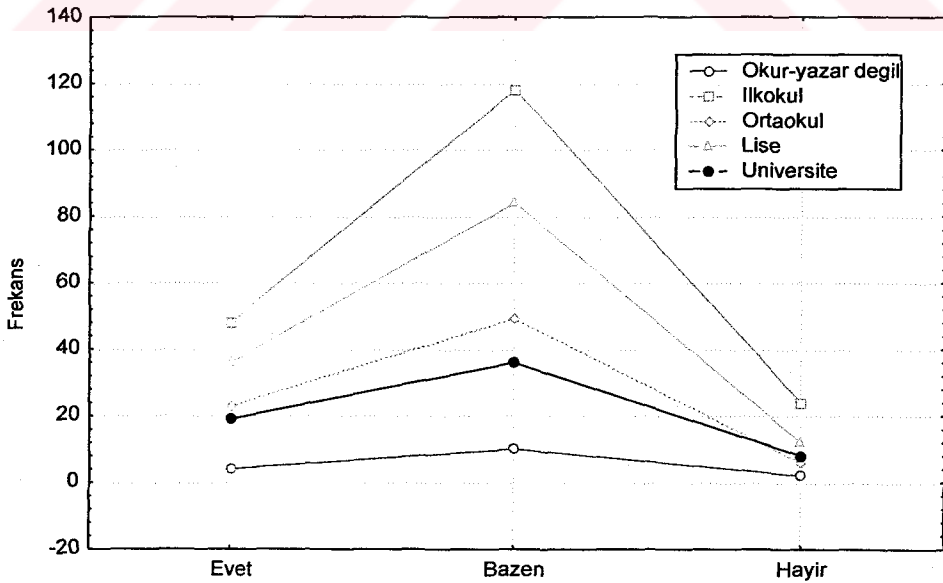
Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların izleyeceği programlarla ilgili kural koyan kişi ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Annenin öğrenim durumu ne olursa olsun, anne ve babanın birlikte kural koyan kişi olma durumu en yüksek orana sahiptir. (Bu sonuçla ilgili olarak 29 numaralı hipotez doğrulanmamıştır.) Bu sonucu, annenin öğrenim durumu etkilememektedir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların izleyeceği programlarla ilgili kural koyan kişi değişkeni ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında %1 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. %1'lik bir oran, iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo-h/30 Televizyonda Yayınlanan Programların Ailece Değerlendirilme Durumu ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Anninin öğrenim durumu	Evet	Bazen	Hayır	Toplam
Okur-yazar değil	4	10	2	16
%	25,00%	62,50%	12,50%	
İlkokul	49	118	24	191
%	25,65%	61,78%	12,57%	
Ortaokul	23	49	6	78
%	29,49%	62,82%	7,69%	
Lise	36	84	12	132
%	27,27%	63,64%	9,09%	
Üniversite	19	36	8	63
%	30,16%	57,14%	12,70%	
Toplam	131	297	52	480
$\chi^2=2,705$ SD=8 P=0,95147				

Grafik:h/30

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; televizyonda yayınlanan programların ailece değerlendirilme durumu ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir

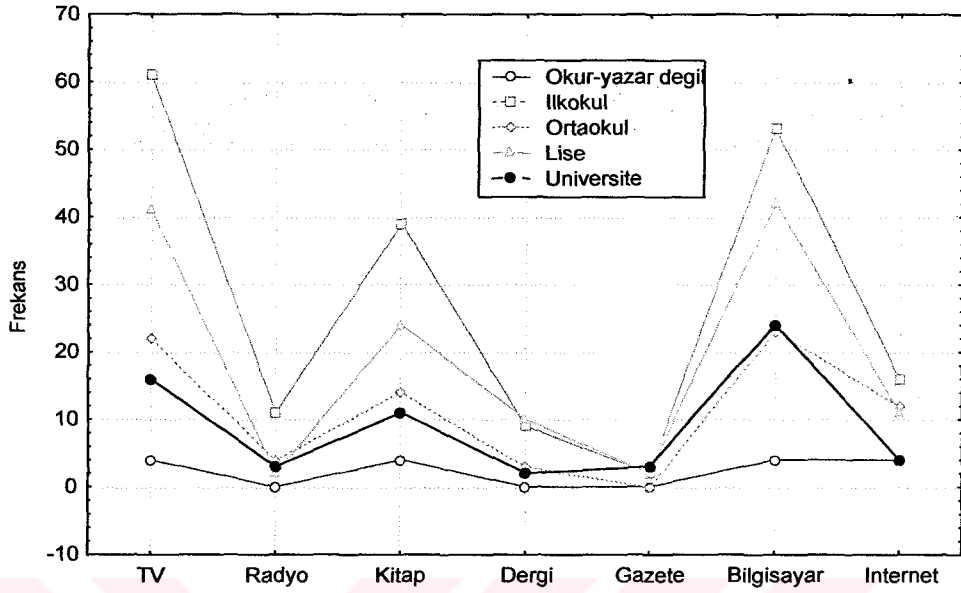
ilişki yoktur. Annenin öğrenim durumu ne olursa olsun, aileler televizyonda izledikleri programları genellikle her zaman değerlendirme eğiliminde değildirlir. Bu değerlendirmeler çoğunlukla “bazen” yapılmaktadır. (Bu sonucu ifade eden 30 numaralı hipotez doğrulanmıştır.) Ailelerde, annenin öğrenim durumuna bağlı olarak değişen sistemli bir değerlendirme faaliyetine rastlanmamaktadır. Dolayısıyla annenin öğrenim durumu, televizyonda yayınlanan programların ailece değerlendirilmesi konusunda belirleyici bir role sahip değildir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; televizyonda yayınlanan programların ailece değerlendirilme durumu değişkeni ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında %3 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. %3'lük bir oran, iki değişken arasındaki ilişkinin zayıf olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo-h/31 Çocukların Vakit Geçirmekten En Çok Hoşlandıkları İletişim Aracı ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Annenin öğrenim durumu	TV.	Radyo	Kitap	Dergi	Gazete	Bilgisayar	İnternet	Toplam
Okur-yazar değil	4	0	4	0	0	4	4	16
%	25,00%	0,00%	25,00%	0,00%	0,00%	25,00%	25,00%	
İlkokul	61	11	39	9	2	53	16	191
%	31,94%	5,76%	20,42%	4,71%	1,05%	27,75%	8,38%	
Ortaokul	22	4	14	3	0	23	12	78
%	28,21%	5,13%	17,95%	3,85%	0,00%	29,49%	15,38%	
Lise	41	2	24	10	2	42	11	132
%	31,06%	1,52%	18,18%	7,58%	1,52%	31,82%	8,33%	
Üniversite	16	3	11	2	3	24	4	63
%	25,40%	4,76%	17,46%	3,17%	4,76%	38,10%	6,35%	
Toplam	144	20	92	24	7	146	47	480
$\chi^2=26,058$ SD=24 P=0,40263								

Grafik:h/31

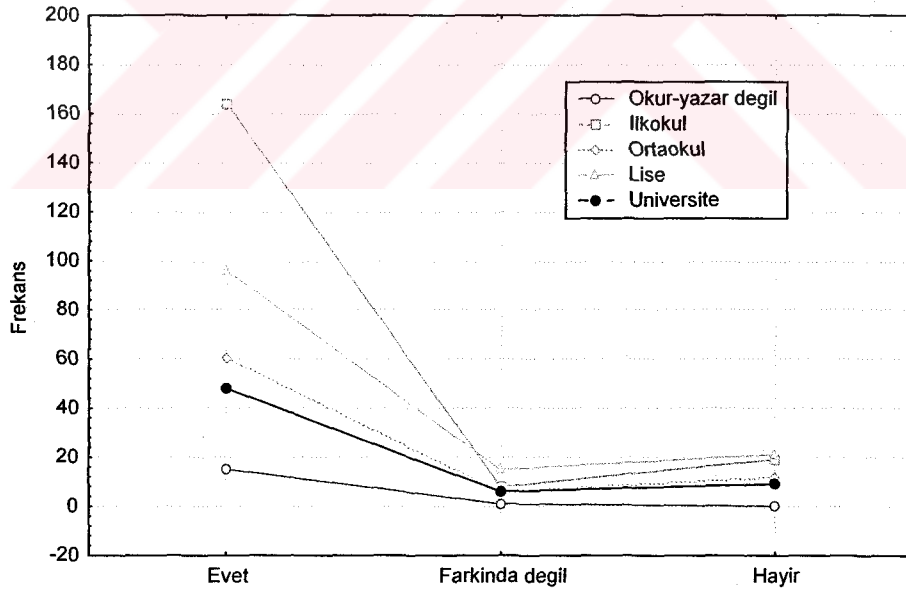
Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Annenin öğrenim durumu ne olursa olsun, çocuklar genel olarak bilgisayarla ve ikinci sırada televizyonla vakit geçirmekten hoşlanmaktadır. (Bu sonucu ifade eden 31 numaralı hipotez doğrulanmıştır.) Bu bağlamda üçüncü sıradaki tercih unsuru kitaplardır. Dolayısıyla annenin öğrenim durumu bu tercih sıralamasına herhangi bir etkide bulunmamaktadır.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı değişkeni ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında %4 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %4 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/32 Televizyondaki Dinî İfadelerin Çocukların İlgisini Çekmesi ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Annenin öğrenim durumu	Evet	Farkında değil	Hayır	Toplam
Okur-yazar değil	15	1	0	16
%	93,75%	6,25%	0,00%	
İlkokul	164	8	19	191
%	85,86%	4,19%	9,95%	
Ortaokul	60	6	12	78
%	76,92%	7,69%	15,38%	
Lise	96	15	21	132
%	72,73%	11,36%	15,91%	
Üniversite	48	6	9	63
%	76,19%	9,52%	14,29%	
Toplam	383	36	61	480
$\chi^2=12,889$ SD=8 P=0,11575				

Grafik: h/32

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; televizyondaki dinî ifadelerin çocukların ilgisini çekmesi ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Televizyondaki dinî ifadeler genellikle çocukların ilgisini çekmektedir. Annelerin öğrenim durumu ne olursa olsun, bu durum çocukların televizyondaki dinî ifadelerle olan ilgisini etkilememektedir. **(Bu sonucu ifade eden 32 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Annenin öğrenim durumuyla çocukların televizyondaki dinî ifadelerle

olan ilgisi noktasında tabloda bazı farklılaşmalar görülse de, bu durum sistemli bir ilişki ortaya koymamaktadır.

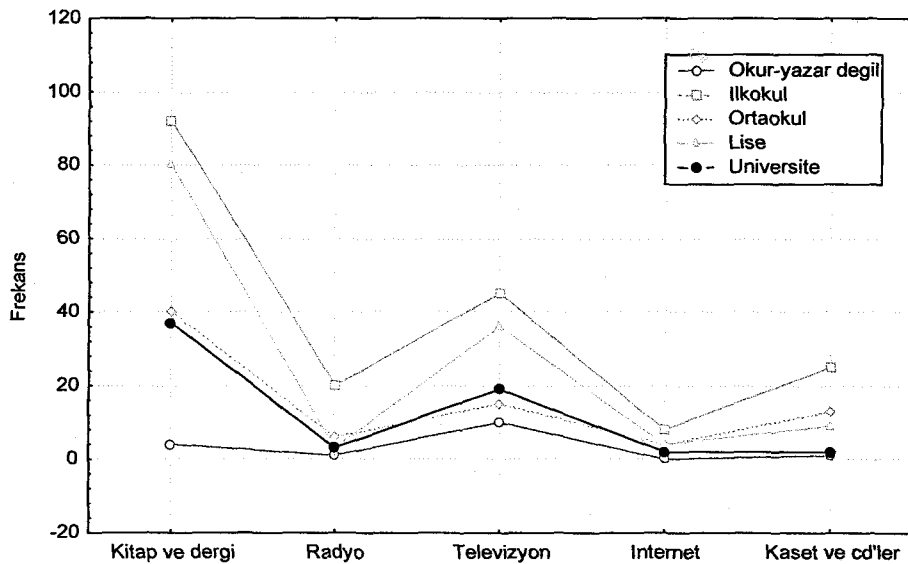
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; dinî ifadelerin çocukların ilgisini çekmesi değişkeni ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında %12 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %12 oranında aynı yönde ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo-h/33 Çocukların Dinî Konularda Bilgi Almak İçin En Çok Başvurdukları İletişim Aracı ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Annenin öğrenim durumu	Kitap ve dergi	Radyo	Televizyon	İnternet	Kaset ve CD'ler	Toplam
Okur-yazar değil	4	1	10	0	1	16
%	25,00%	6,25%	62,50%	0,00%	6,25%	
İlkokul	92	20	46	8	25	191
%	48,17%	10,47%	24,08%	4,19%	13,09%	
Ortaokul	40	6	15	4	13	78
%	51,28%	7,69%	19,23%	5,13%	16,67%	
Lise	80	3	36	4	9	132
%	60,61%	2,27%	27,27%	3,03%	6,82%	
Üniversite	37	3	19	2	2	63
%	58,73%	4,76%	30,16%	3,17%	3,17%	
Toplam	253	33	126	18	50	480

$\chi=34,136$ SD=16 P=0,00521

Grafik:h/33

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların dinî konularda bilgi almak için başvurdukları iletişim aracı ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Çocuklar dinî konularda bilgi almak için birinci olarak kitap ve dergilere, ikinci olarak televizyona yönelmektedirler. Annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe, çocukların dinî konularda bilgi almak için başvurdukları kaynağın kitap ve dergiler olma oranı yükselmektedir. **(Bu sonucu ifade eden 33 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Lise ve üniversite mezunu anneler arasındaki karşılaştırmada oran olarak bir düşüş gözlenirse de, genel durum bu şekildedir. Bununla birlikte dinî konularda bilgi almak için televizyona yönelen çocukların annelerinin öğrenim durumu incelendiğinde daha karmaşık bir tablo ortaya çıkmaktadır. Dinî konularda bilgi almak için televizyona yönelen çocukların büyük bir bölümünün annesi okur-yazar değilken, annesi lise ve üniversite mezunu olan çocuklardan dinî konularda bilgi almak için televizyona yönelenlerin sayısı da azımsanmayacak ölçüdedir.

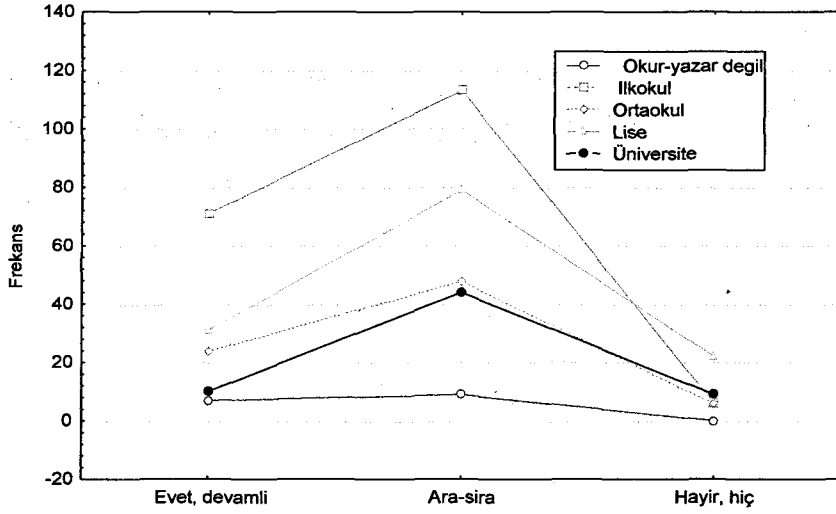
Bu durumda; annenin öğrenim durumunun, çocuğun dinî konularda bilgi edinmek için başvurduğu iletişim aracı tercihinde etkili olduğu söylenebilir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların dinî konularda bilgi almak için başvurdukları iletişim aracı değişkeni ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında %12 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo-h/34 Evde Dinî Programların İzlenme ve Dinlenme Durumu ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Annenin öğrenim durumu	Evet, devamlı	Ara-sıra	Hayır, hiç	Toplam
Okur-yazar değil	7	9	0	16
%	43,75%	56,25%	0,00%	
İlkokul	71	114	6	191
%	37,17%	59,69%	3,14%	
Ortaokul	24	48	6	78
%	30,77%	61,54%	7,69%	
Lise	31	79	22	132
%	23,48%	59,85%	16,67%	
Üniversite	10	44	9	63
%	15,87%	69,84%	14,29%	
Toplam	143	294	43	480
$\chi^2=30,906$ SD=8 P=0,00015				

Grafik:h/34

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; evde dinî programların izlenme ve dinlenme durumu ile annenin öğrenim seviyesi değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe, evde dinî programların devamlı izlenme ve dinlenme oranında düşüş olduğu görülmektedir. **(Bu sonucu ifade eden 34 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Bununla birlikte bu tür programların ara-sıra izlenme oranı, annenin öğrenim seviyesinin yükselmesiyle birlikte yükselişe geçmektedir. Yine annenin öğrenim seviyesinin yükselmesiyle bu programların hiç izlenmeme durumunda da artış görülmektedir. Bu durumda, annenin öğrenim durumunun, evde dini programların her zaman ya da ara-sıra izlenmesine veya izlenmemesine etki ettiği sonucuna ulaşabiliriz.

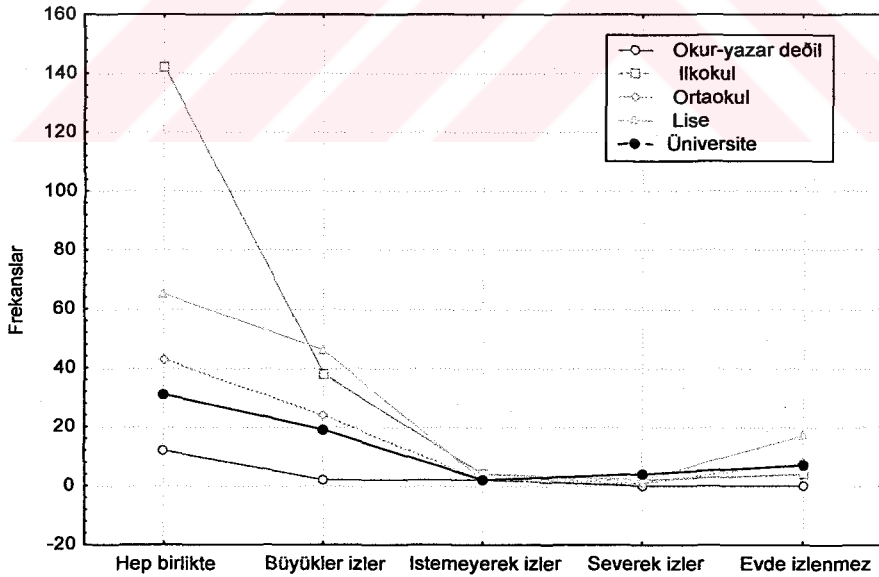
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; evde dinî programların izlenme ve dinlenme durumu değişkeni ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında %23 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %23 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/35 Evde Televizyondan Kur'an-ı Kerim İzlenme ve Dinlenme Durumu ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Annenin öğrenim durumu	Hep birlikte izlenir	Evdeki büyükler izler	İstemeyerek izler	Severek izler	Evde izlenmez	Toplam
Okur-yazar değil	12	2	2	0	0	16
%	75,00%	12,50%	12,50%	0,00%	0,00%	
İlkokul	143	38	4	2	4	191
%	74,87%	19,90%	2,09%	1,05%	2,09%	
Ortaokul	43	24	2	1	8	78
%	55,13%	30,77%	2,56%	1,28%	10,26%	
Lise	65	46	2	2	17	132
%	49,24%	34,85%	1,52%	1,52%	12,88%	
Üniversite	31	19	2	4	7	63
%	49,21%	30,16%	3,17%	6,35%	11,11%	
Toplam	294	129	12	9	36	480

$\chi^2=50,597$ SD=16 P=0,00002

Grafik:h/35

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; evde televizyondan Kur'an-ı Kerim izleme ve dinleme durumu değişkeni ile annenin öğrenim durumu anlamlı bir ilişki vardır. Annenin öğrenim durumu yükseldikçe, televizyondan ailece hep birlikte Kur'an-ı Kerim izleme ve dinleme oranı düşmektedir. (Bu sonucu ifade eden 35 numaralı

hipotez doğrulanmıştır.) Yine annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe, evdeki büyüklerin izleyip, çocukların pek izlemediği durumların daha fazla sözkonusu olduğu görülmektedir. Ayrıca annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe, evde televizyondan Kur'an-ı Kerim dinlememe ve izlememe oranı da yükselmektedir. Dolayısıyla annenin öğrenim durumu, ailenin televizyondan Kur'an-ı Kerim izlemesini etkilemektedir. Özellikle öğrenim seviyesi düşük olan anneler, televizyondan ailece Kur'an-ı Kerim dinlemeye özen göstermektedir. Bunun bir sebebi bu hanımların "ev hanımı" vasfına sahip olup, evde bu ibadet için zaman ayırabilme şanslarının daha fazla oluşu olabilir. Diğer bir sebep; bu annelerin eğitim sistemimiz içerisindeki öğrenim seviyelerinin düşük olmasına karşın, evlenmeden önce veya evlendikten sonra Kur'an-ı Kerim okuma bilgisini edinmiş olmaları ve dolayısıyla Kur'an-ı Kerim konusundaki öğrenim seviyelerinin yeterli oluşu olabilir. Nitekim bu hanımların çoğunlukla geleneksel muhafazakar aile yapısından gelmiş oldukları düşünülürse, geldikleri ailelerin Kur'an-ı Kerim okumaya ve dinlemeye önem verdikleri söylenebilir. Öğrenim seviyesi yüksek bayanların da öğrenimlerine devam etme durumunda iken Kur'an-ı Kerim öğrenme şansına sahip olamadıkları düşünülebilir. Ya da öğrenimleriyle birlikte Kur'an-ı Kerim okuma bilgisi konusunda yeterli bilgiye ulaştıkları, ancak Kur'an-ı Kerim'i televizyondan takip etmek yerine, bizzat okuyarak bu ibadeti gerçekleştirdikleri düşünülebilir.

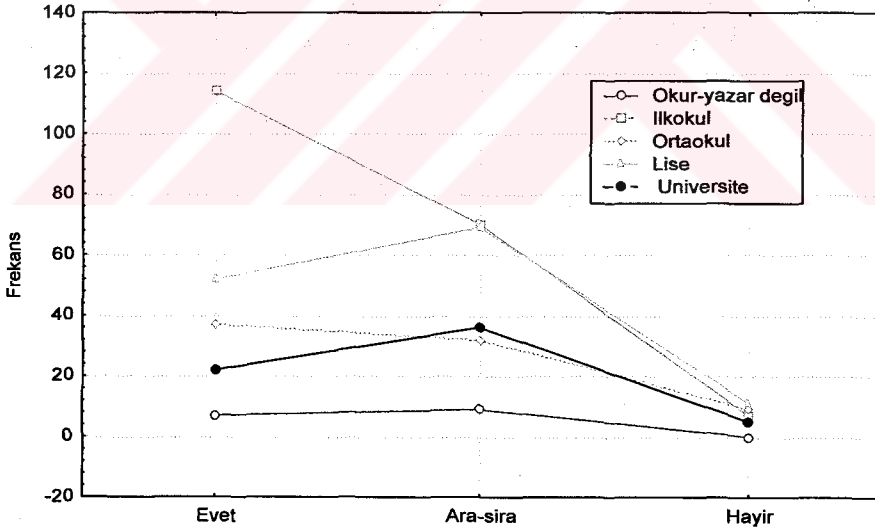
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; evde televizyondan Kur'an-ı Kerim izleme ve dinleme durumu değişkeni ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında %23 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %23 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/36 Çocukların Kendileri İçin Dinî Programlar Yayınlanması İsteği ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Annenin öğrenim durumu	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Okur-yazar değil	7	9	0	16
%	43,75%	56,25%	0,00%	
İlkokul	114	70	7	191
%	59,69%	36,65%	3,66%	
Ortaokul	37	32	9	78
%	47,44%	41,03%	11,54%	
Lise	52	69	11	132
%	39,39%	52,27%	8,33%	
Üniversite	22	36	5	63
%	34,92%	57,14%	7,94%	
Toplam	232	216	32	480

$\chi^2=24,130$ SD=8 P=0,00218

Grafik:h/36

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların kendileri için dinî programlar yayınlanması isteği ile annenin öğrenim durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır. Annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe çocukların kendileri için devamlı dinî programlar yayınlanması isteğinde düşüş meydana gelmektedir. **(Bu sonucu ifade eden 36 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Bununla birlikte bu tür programların ara-sıra yayınlanması isteği annenin öğrenim seviyesinin yükselmesiyle birlikte yükselişe geçmektedir.

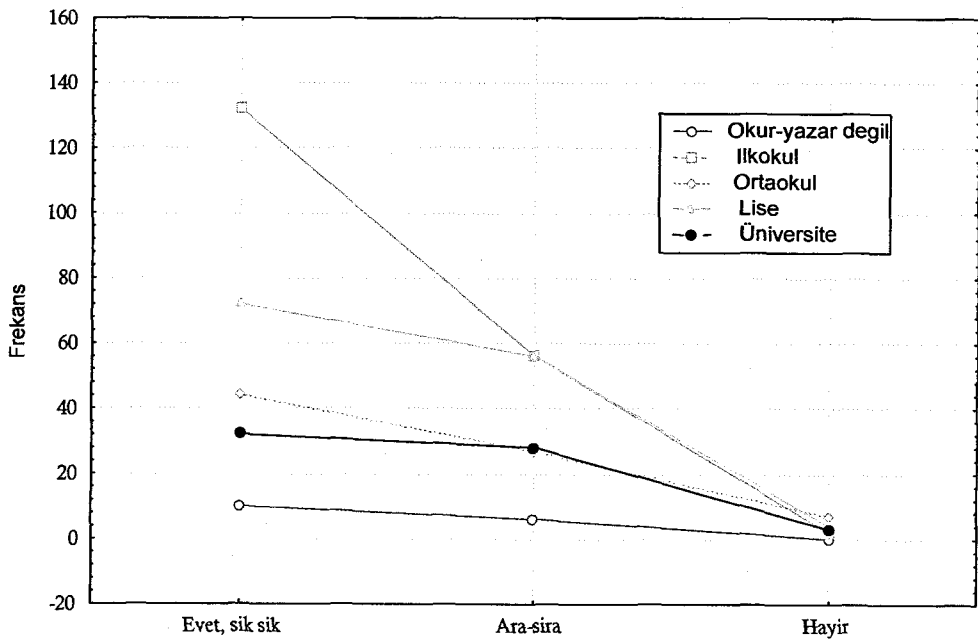
Bu durumda, annenin öğrenim seviyesinin, çocukların kendileri için dinî programlar yayınlanması isteğine etki ettiği sonucuna ulaşabiliriz.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların kendileri için dinî programlar yayınlanması isteği değişkeni ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında %18 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %18 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/37 Çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” İle İlgili Programları Televizyonda Görme İsteği ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Annenin öğrenim durumu	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Okur-yazar değil	10	6	0	16
%	62,50%	37,50%	0,00%	
İlkokul	133	56	2	191
%	69,63%	29,32%	1,05%	
Ortaokul	44	27	7	78
%	56,41%	34,62%	8,97%	
Lise	72	56	4	132
%	54,55%	42,42%	3,03%	
Üniversite	32	28	3	63
%	50,79%	44,44%	4,76%	
Toplam	291	173	16	480
$\chi^2=21,175$ SD=8 P=0,00670				

Grafik:h/37

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programları televizyonda görme isteği ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe, çocuğun bu tür programları televizyonda sık sık görme isteğinde düşüş meydana gelmektedir. **(Bu sonucu ifade eden 37 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Ayrıca annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe, çocuğun bu tür programları ara-sıra görme isteği de artmaktadır. Bu durumun çeşitli sebepleri olabilir. Öncelikle annelerin öğrenim seviyesi yükseldikçe dışarıda çalışma ihtimali artmaktadır. Dışarıda çalışan anneler ise, televizyon programları ile yeterince ilgilenememekte, dolayısıyla dini nitelikteki programları da takip edebilmeleri sözkonusu olamamaktadır. Kendileri arada sırada izleyebilmelerinden ötürü, çocuklar için de böyle bir model oluşturmuş olabilirler. Diğer bir ihtimal, annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe, çocukla diyalog kurma düzeyinde de bir yükselme sözkonusu olup Allah ve İslam Peygamberi ile ilgili bilgileri bizzat anne, kendisi anlatıyor olabilir. Bu durumda “Allah ve İslam Peygamberi”ni anlatan programların ara-sıra yayınlanmasını çocuk yeterli görebilir. Bununla birlikte okur-yazar olmayan ya da ilkokul mezunu olan annelerin de, çocuklarını pek çok konuda olduğu gibi “Allah ve İslam Peygamberi” gibi konularda da yeterince aydınlatamadığı, bu nedenle okur-yazar olmayan ya da ilkokul mezunu olan annelerin çocuklarının televizyonda bu tür programları sık sık görme arzusu taşıdıkları söylenebilir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların “Allah ve İslam Peygamberi” ile ilgili programları televizyonda görme isteği değişkeni ile annenin öğrenim durumu değişkeni %15 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %15 oranında aynı yönde ilişki vardır.

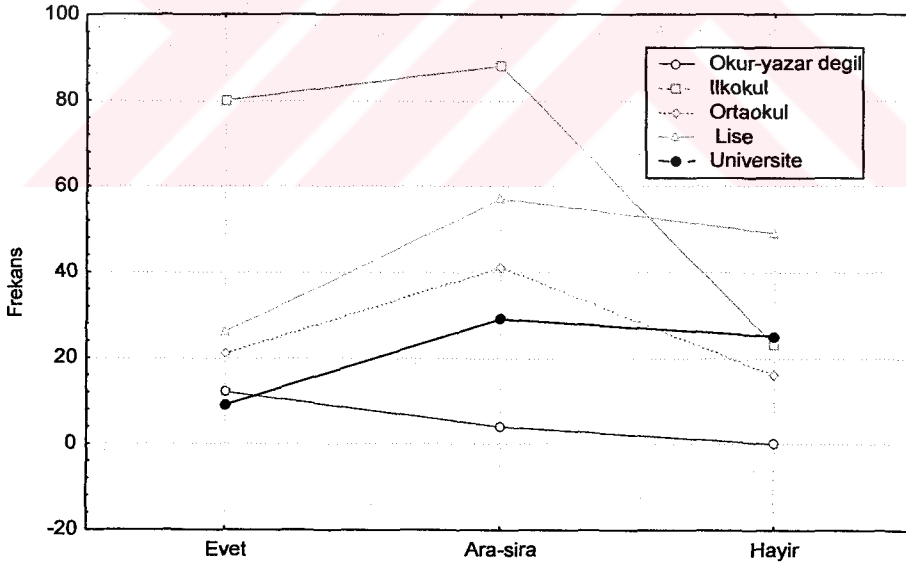

Tablo-h/38 Çocukların Televizyonda Yayınlanan İlâhileri Dinleme Durumu ile Annenin Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Annenin öğrenim durumu	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Okur-yazar değil	12	4	0	16
%	75,00%	25,00%	0,00%	
İlkokul	80	88	23	191
%	41,88%	46,07%	12,04%	
Ortaokul	21	41	16	78
%	26,92%	52,56%	20,51%	
Lise	26	57	49	132
%	19,70%	43,18%	37,12%	
Üniversite	9	29	25	63
%	14,29%	46,03%	39,68%	
Toplam	148	219	113	480

$\chi^2=63,589$ SD=8 P=0,00000

Grafik:h/38

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların televizyonda yayınlanan ilahileri dinleme durumu ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe, çocukların televizyonda yayınlanan ilâhileri sürekli dinleme oranlarında düşüş görülmektedir. **(Bu sonucu ifade eden 38 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Televizyonda yayınlanan ilâhileri ara-sıra dinleme

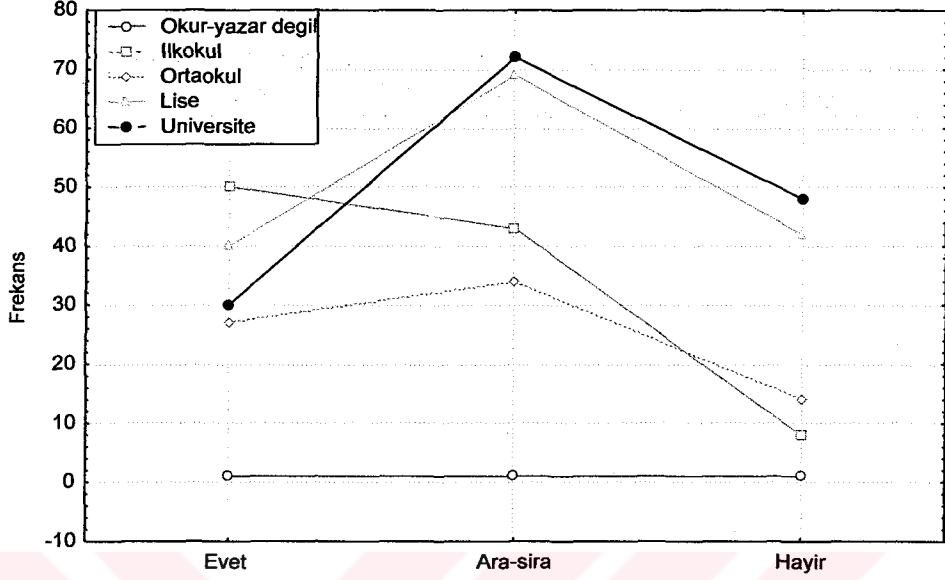
konusunda, annelerin öğrenim durumuna göre sistemli bir yükseliş ya da düşüş göze çarpmamaktadır. Bununla birlikte televizyonda yayınlanan ilâhileri dinlememe durumu incelendiğinde annenin öğrenim seviyesi yükseldikçe çocukların televizyondaki ilahileri dinlememe oranlarında yükseliş olduğu görülmektedir. Bu durum, öğrenim düzeyi yükseldikçe çalışma hayatına daha fazla yönelen annelerin, evde bu tür programları yeterince takip edememesinin çocuğa bir yansıması olarak düşünülebilir. Bununla birlikte aile içinde ilâhi programlarına gösterilen ilginin çocuğa etkisi olarak da değerlendirilebilir. Ya da bu durum, çocukların annelerinin kültür seviyesine bağlı olarak buldukları çevrede ilâhilere verilen önemin, çocukların müzik zevklerine etkisi olarak yorumlanabilir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların televizyonda yayınlanan ilahileri dinleme durumu ile annenin öğrenim durumu değişkeni arasında %34 düzeyinde doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında, aynı yönde ve güçlü bir ilişki vardır.

Tablo-h/39 Çocukların Televizyonda Yayınlanan İlâhileri Dinleme Durumu ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Babanın öğrenim durumu	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Okur-yazar değil	1	1	1	3
%	33,33%	33,33%	33,33%	
İlkokul	50	43	8	101
%	49,50%	42,57%	7,92%	
Ortaokul	27	34	14	75
%	36,00%	45,33%	18,67%	
Lise	40	69	42	151
%	26,49%	45,70%	27,81%	
Üniversite	30	72	48	150
%	20,00%	48,00%	32,00%	
Toplam	148	219	113	480
$\chi^2=36,279$ SD=8 P=0,00002				

Grafik:h/39

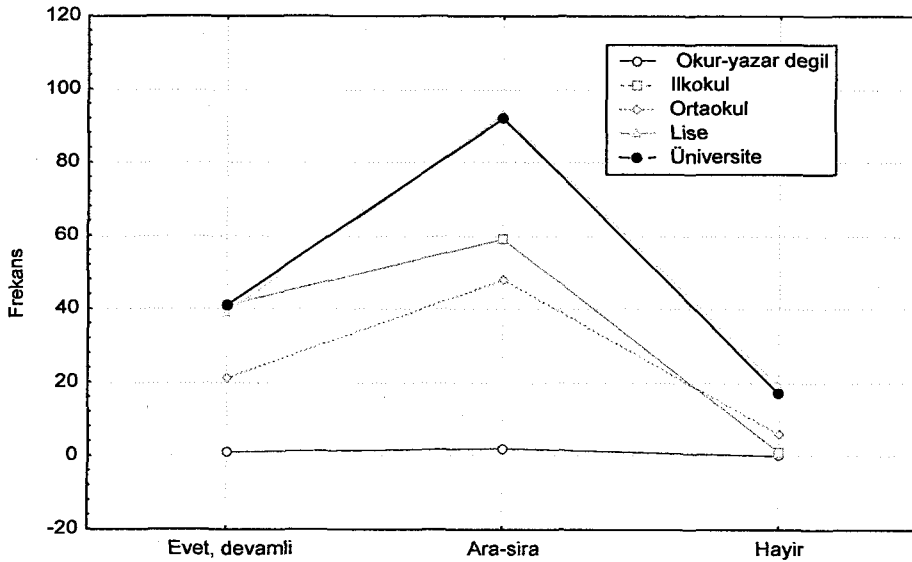
Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların televizyonda yayınlanan ilâhileri dinleme durumu ile babanın öğrenim durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır. Çocukların televizyonda yayınlanan ilâhileri genellikle ara-sıra dinledikleri görülmektedir. Televizyonda yayınlanan ilâhileri devamlı dinleyenlerle, ara-sıra dinleyenlerin toplam oranı dikkate alındığında babanın öğrenim seviyesinin yükselmesine paralel olarak, çocukların ilâhi dinleme oranlarında düşüş gözlenmektedir. **(Bu sonucu ifade eden 39 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Babanın öğrenim seviyesi, ailenin sosyo-ekonomik yapısı hakkında da fikir vermektedir. Dolayısıyla ailenin sosyo-ekonomik yapısındaki yükselme, televizyonda yayınlanan ilâhilerin dinlenme oranıyla ilişkili görülebilir. Bu durumun iki sebebi olabilir: İlk olarak yüksek sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerin ilâhi dinlemek için kaset, CD vb. araçları evlerinde çokça bulundurma şanslarının olmasının televizyondan ilâhi programlarını takip etmeye ihtiyaç hissettirmemesi böyle bir sonucu hazırlamış olabilir. Diğer taraftan, yüksek sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerin içerisinde bulunduğu sosyal çevre, bireyleri etkileyerek onları dinî hassasiyeti olan televizyon kanallarından ziyade daha popüler olan kanallara yönlendirmektedir. Bu durum da; bu tür ailelerin televizyonda yayınlanan ilâhileri dikkate almamasına, dolayısıyla ailenin bir ferdi olan çocuğun da bundan etkilenmesine neden olmuş olabilir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların televizyonda yayınlanan ilâhileri dinleme durumu değişkeni ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında %26 düzeyinde doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında, aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/40 Evde Dinî Programların İzlenme ve Dinlenme Durumu ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Babanın öğrenim durumu	Evet, devamlı	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Okur-yazar değil	1	2	0	3
%	33,33%	66,67%	0	
İlkokul mezunu	41	59	1	101
%	40,59%	58,42%	0,99%	
Ortaokul mezunu	21	48	6	75
%	28,00%	64,00%	8,00%	
Lise mezunu	39	93	19	151
%	25,83%	61,59%	12,58%	
Üniversite mezun	41	92	17	150
%	27,33%	61,33%	11,33%	
Toplam	143	294	43	480
$\chi^2=16,055$ SD=8 P=0,04160				

Grafik:k/40

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; evde dinî programların izlenme ve dinlenme durumu ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Çocukların evlerinde genellikle dinî programların ara-sıra izlendiği ve dinlendiği görülmektedir. Ancak dinî programların devamlı izlenme ve ara-sıra izlenme oranlarının toplamını aldığımızda ortaya çıkan sonuç şudur; babaların öğrenim seviyesi yükseldikçe, evde dinî programların radyo ve televizyondan izlenme ve dinlenme oranı düşmektedir. **(Bu sonucu ifade eden 40 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Bu durumun çeşitli sebepleri olabilir; öğrenim seviyesinin yükselmesi durumunda, edinilen mesleğin de kariyeri daha yüksek bir meslek olduğunu düşündüğümüzde, bunun ailenin ekonomik hayatına etki ettiği sonucunu çıkarabiliriz. Bu durumda ekonomik açıdan durumu iyi olan ailelerin dinî programları takip etme yönünden sadece radyo ve televizyona bağlı kalma zorunluluğu ortadan kalkacak, kaset, CD, VCD, bilgisayar ve internet gibi imkanlardan yararlanabileceklerdir. Dolayısıyla bu ailelerin radyo ve televizyondan dinî programları takip etme oranı düşük olacaktır.

Diğer taraftan babanın öğrenim seviyesinin yükselmesiyle, çalıştığı işten ötürü meşguliyetlerinin arttığını, bu durumun onu dinî programları takip etmekten alıkoyduğunu, sonucun da aileyi etkilediğini düşünebiliriz. Nitekim evde televizyon genellikle babanın kontrolindedir. Babalar da özellikle program türü olarak “haberler”e büyük önem vermektedirler.

Ayrıca babaların öğrenim seviyesinin yükselmesiyle, ailenin yaşantı tarzının farklılaştığını, dinî yaşantı ve hassasiyetin de bundan etkilendiğini düşünmek mümkündür. Dolayısıyla babanın öğrenim seviyesinin düşük olduğu ailelerde dinî hassasiyetin daha fazla olduğu ve daha muhafazakar bir dinî anlayışın olduğu söylenebilir.

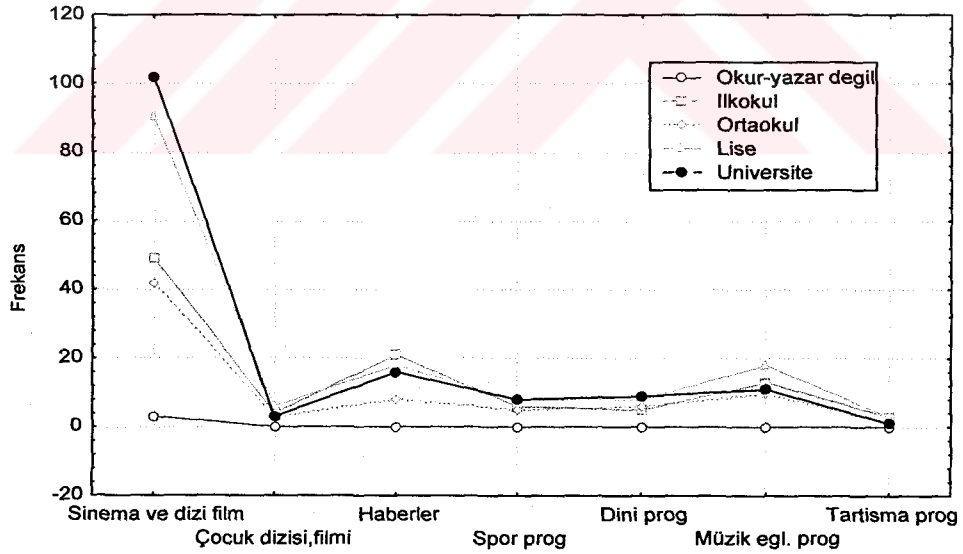
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; evde dinî programların izlenme ve dinlenme durumu değişkeni ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında %14 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %14 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/41 Ailece En Çok İzlenen Program Türü ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Babanın öğrenim durumu	Sinema ve dizi film	Çocuk dizisi ve filmi	Haberler	Spor prog	Dini prog	Müzik eğl	Tartışma prog	Toplam
Okur yazar değil	3	0	0	0	0	0	0	3
%	100,00%	0	0	0	0	0	0	
İlkokul	49	4,00%	21	6	5	13	3	101
%	48,51%	3,96%	20,79%	5,94%	4,95%	12,87%	2,97%	
Ortaokul	42	3	8	5	6	10	1	75
%	56,00%	4,00%	10,67%	6,67%	8,00%	13,33%	1,33%	
Lise	90	6	18	8	8	18	3	151
%	59,60%	3,97%	11,92%	5,30%	5,30%	11,92%	1,99%	
Üniversite	102	3	16	8	9	11	1	150
%	68,00%	2,00%	10,67%	5,33%	6,00%	7,33%	,67%	
Toplam	286	16	63	27	28	52	8	480

$\chi^2=18,775$ SD=24 P=0,76385

Grafik:h/41

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; ailece en çok izlenen program türü ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. “Sinema ve dizi filmler”, genel olarak ailelerin en çok izlediği program türü olarak görülmektedir. (Bu sonucu ifade eden 41 numaralı hipotez doğrulanmıştır.) Ailelerin hep birlikte izlediği programlar listesinde haberler ikinci sırada, müzik-eğlence programları üçüncü

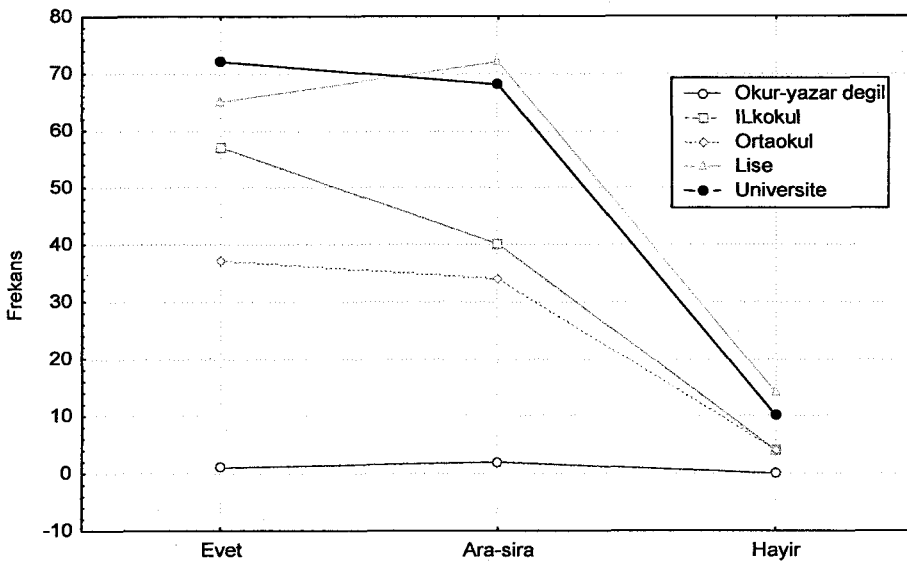
sırada yer almaktadır. Babanın öğrenim durumu bu tercih listesinde belirleyici bir role sahip değildir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; ailece en çok izlenen program türü değişkeni ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında %11 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo-h/42 Çocukların Kendileri İçin Dinî Programlar Yayınlanması İsteği ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Babanın öğrenim durumu	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Okur-yazar değil	1	2	0	3
%	33,33%	66,67%	0,00%	
İlkokul	57	40	4	101
%	56,44%	39,60%	3,96%	
Ortaokul	37	34	4	75
%	49,33%	45,33%	5,33%	
Lise	65	72	14	151
%	43,05%	47,68%	9,27%	
Üniversite	72	68	10	150
%	48,00%	45,33%	6,67%	
Toplam	232	216	32	480
$\chi^2=6,664$ SD=8 P=0,57333				

Grafik:h/42

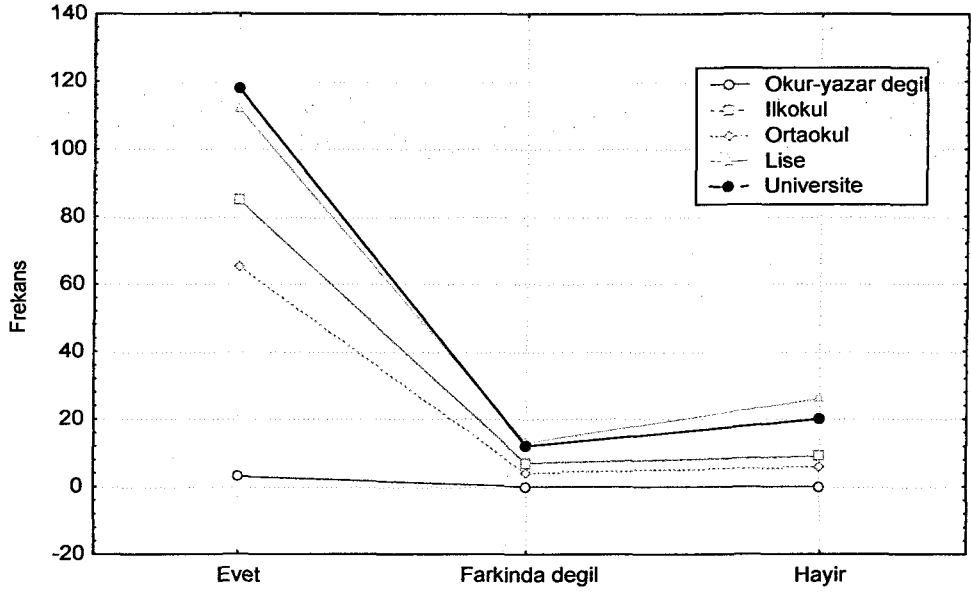
Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların kendileri için dinî programlar yayınlanması isteği ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Çocukların bir bölümü kendilerine yönelik dinî programları televizyonda her zaman görmek istediklerini belirtirken, bir bölümü de ara-sıra bu tür programlara ihtiyaç duyduklarını belirtmektedirler. Dolayısıyla babanın öğrenim durumu ne olursa olsun çocukların çoğunluğu kendilerine yönelik dinî programların yayınlanması konusunda isteklidir. **(Bu sonucu ifade eden 42 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Babanın öğrenim durumu, bu hususta belirleyici bir rol oynamamaktadır.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların kendileri için dinî programlar yayınlanması isteği değişkeni ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında %7 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %7 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/43 Televizyondaki Dinî İfadelerin Çocukların İlgisini Çekmesi ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Babanın öğrenim durumu	Evet	Farkında değil	Hayır	Toplam
Okur-yazar değil	3	0	0	3
%	100,00%	0	0	
İlkokul	85	7	9	101
%	84,16%	6,93%	8,91%	
Ortaokul	65	4	6	75
%	86,67%	5,33%	8,00%	
Lise	112	13	26	151
%	74,17%	8,61%	17,22%	
Üniversite	118	12	20	150
%	78,67%	8,00%	13,33%	
Toplam	383	36	61	480
$\chi^2=7,795$ SD=8 P=0,45374				

Grafik:h/43

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; televizyondaki dinî ifadelerin çocukların ilgisini çekmesi ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Babanın öğrenim durumu ne olursa olsun, televizyondaki dinî ifadeler çocukların çoğunun ilgisini çekmektedir. **(Bu sonucu ifade eden 43 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Dolayısıyla babanın öğrenim durumu bu noktada belirleyici değildir.

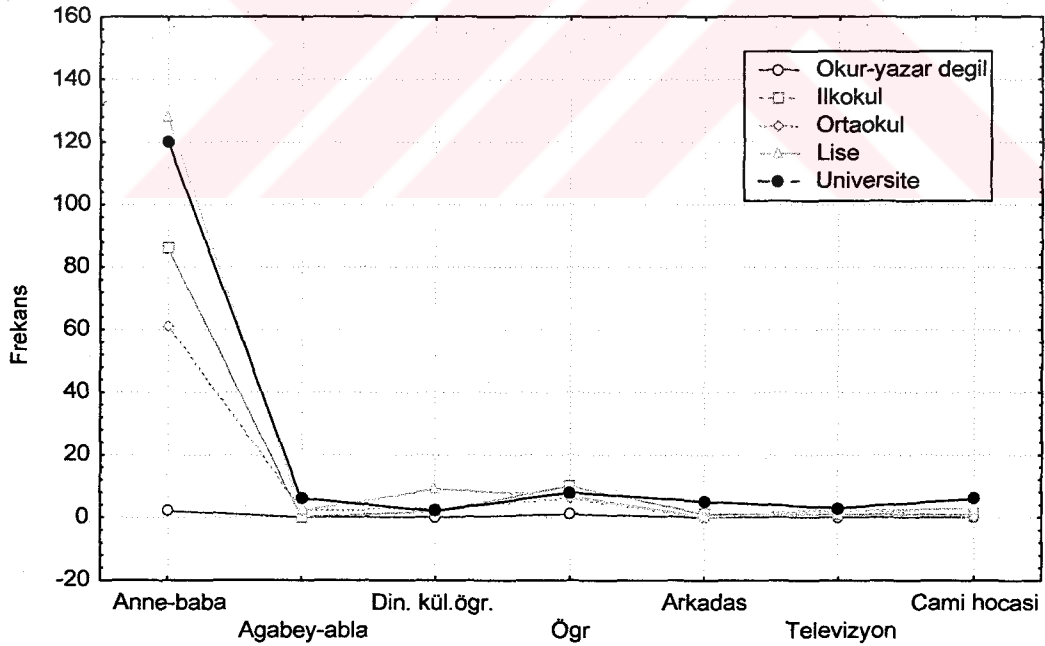
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; televizyondaki dinî ifadelerin çocukların ilgisini çekmesi değişkeni ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında %8 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %8 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/44 Çocukların Kendi Davranışları Konusunda Dikkate Aldıkları Kişiler ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Babanın öğrenim durumu	Anne-baba	Ağabey-abla	Din. Kül. ögr.leri	Ögr.ler	Arkadaşlar	Televizyon	Cami hocaları	Toplam
Okur-yazar değil	2	0	0	1	0	0	0	3
%	66,67%	0,00%	0,00%	33,33%	0,00%	0,00%	0,00%	
İlkokul	86	0	2	10	1	1	1	101
%	85,15%	0,00%	1,98%	9,90%	0,99%	0,99%	0,99%	
Ortaokul	61	2	3	6	0	3	0	75
%	81,33%	2,67%	4,00%	8,00%	0,00%	4,00%	0,00%	
Lise	128	2	9	7	0	2	3	151
%	84,77%	1,32%	5,96%	4,64%	0,00%	1,32%	1,99%	
Üniversite	120	6	2	8	5	3	6	150
%	80,00%	4,00%	1,33%	5,33%	3,33%	2,00%	4,00%	
Toplam	397	10	16	32	6	9	10	480

$\chi^2=33,268$ SD=24 P=0,09859

Grafik:h/44

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların kendi davranışları konusunda dikkate aldıkları kişiler ile babanın öğrenim durumu arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Çocukların bir davranışın doğru ya da yanlış olduğuna karar verip, bunu kendi davranışlarına aksettirme yönünde örnek aldıkları kimseler çoğunluk itibariyle anne-babalardır. Babanın öğrenim durumu, çocukların birinci derecede dikkate aldığı

kimselerin anne-babalar oluşunu etkilememektedir. (Bu sonucu ifade eden 44 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)

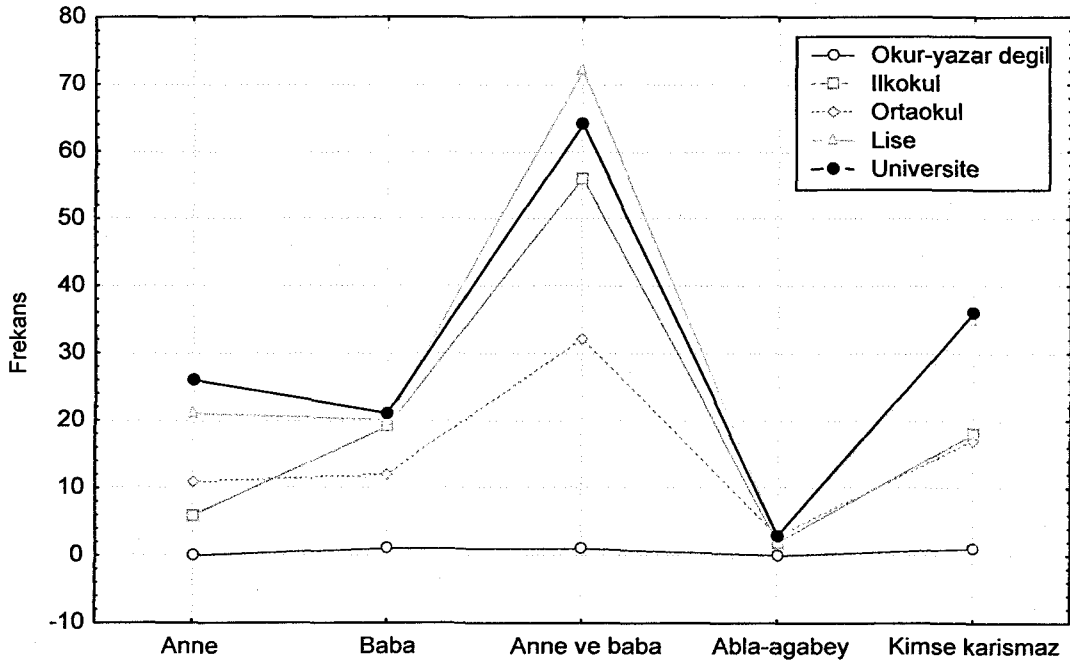
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların kendi davranışları konusunda dikkate aldıkları kişiler değişkeni ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında %4 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %4 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/45 Çocukların İzleyecekleri Programlarla İlgili Kural Koyan Kişi ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Babanın öğrenim durumu	Anne	Baba	Anne ve baba	Abla-ağabeyi	Kimse karışmaz	Toplam
Okur-yazar değil	0	1	1	0	1	3
%	0,00%	33,33%	33,33%	0,00%	33,33%	
İlkokul	6	19	56	2	18	101
%	5,94%	18,81%	55,45%	1,98%	17,82%	
Ortaokul	11	12	32	3	17	75
%	14,67%	16,00%	42,67%	4,00%	22,67%	
Lise	21	20	72	3	35	151
%	13,91%	13,25%	47,68%	1,99%	23,18%	
Üniversite	26	21	64	3	36	150
%	17,33%	14,00%	42,67%	2,00%	24,00%	
Toplam	64	73	225	11	107	480

$\chi^2=13,624$ SD=16 P=0,62672

Grafik:h/45

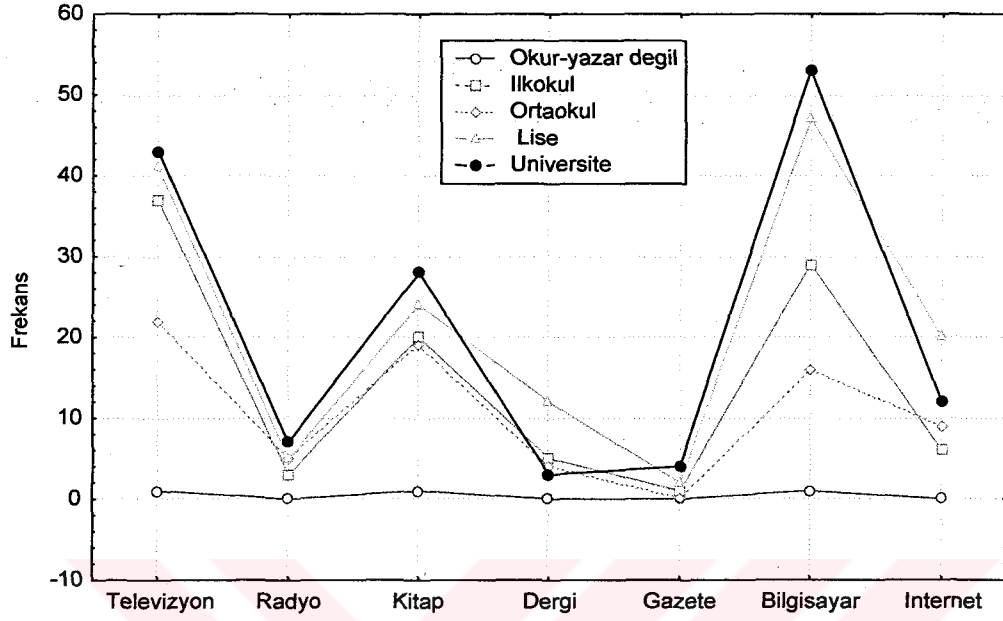
Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların izleyecekleri programlarla ilgili kural koyan kişi ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Babanın öğrenim durumu ne olursa olsun, çocukların izleyeceği programlarla ilgili olarak kural koyan kişi genel olarak hem anne; hem de babadır. **(Bu sonucu ifade eden 45 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Anne ve babanın birlikte kural koyan kişi olma durumu, sadece anne veya sadece babanın etkin olma durumundan oran olarak daha yüksektir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların izleyecekleri programlarla ilgili kural koyan kişi değişkeni ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında %2 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. Bu, son derece zayıf bir ilişkidir.

Tablo-h/46 Çocukların Vakit Geçirmekten En Çok Hoşlandıkları İletişim Aracı ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Babanın öğrenim durumu	TV	Radyo	Kitap	Dergi	Gazete	Bilgisayar	İnternet	Toplam
Okur yazar değil	1	0	1	0	0	1	0	3
%	33,33%	0,00%	33,33%	0,00%	0,00%	33,33%	0,00%	
İlkokul	37	3	20	5	1	29	6	101
%	36,63%	2,97%	19,80%	4,95%	0,99%	28,71%	5,94%	
Ortaokul	22	5	19	4	0	16	9	75
%	29,33%	6,67%	25,33%	5,33%	0,00%	21,33%	12,00%	
Lise	41	5	24	12	2	47	20	151
%	27,15%	3,31%	15,89%	7,95%	1,32%	31,13%	13,25%	
Üniversite	43	7	28	3	4	53	12	150
%	28,67%	4,67%	18,67%	2,00%	2,67%	35,33%	8,00%	
Toplam	144	20	92	24	7	146	47	480
$\chi^2=22,824$ SD=24 P=0,53024								

Grafik:h/46

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Babaların öğrenim durumu ne olursa olsun, çocuklar genel olarak bilgisayarla vakit geçirmekten hoşlanmaktadır. (Bu sonucu ifade eden 46 numaralı hipotez doğrulanmıştır.) Bu noktada televizyon ikinci, kitaplar üçüncü sırada yer almaktadır. Babanın öğrenim durumu, çocukların vakit geçirmekten hoşlandıkları araçlar konusunda belirleyici bir rol oynamamaktadır.

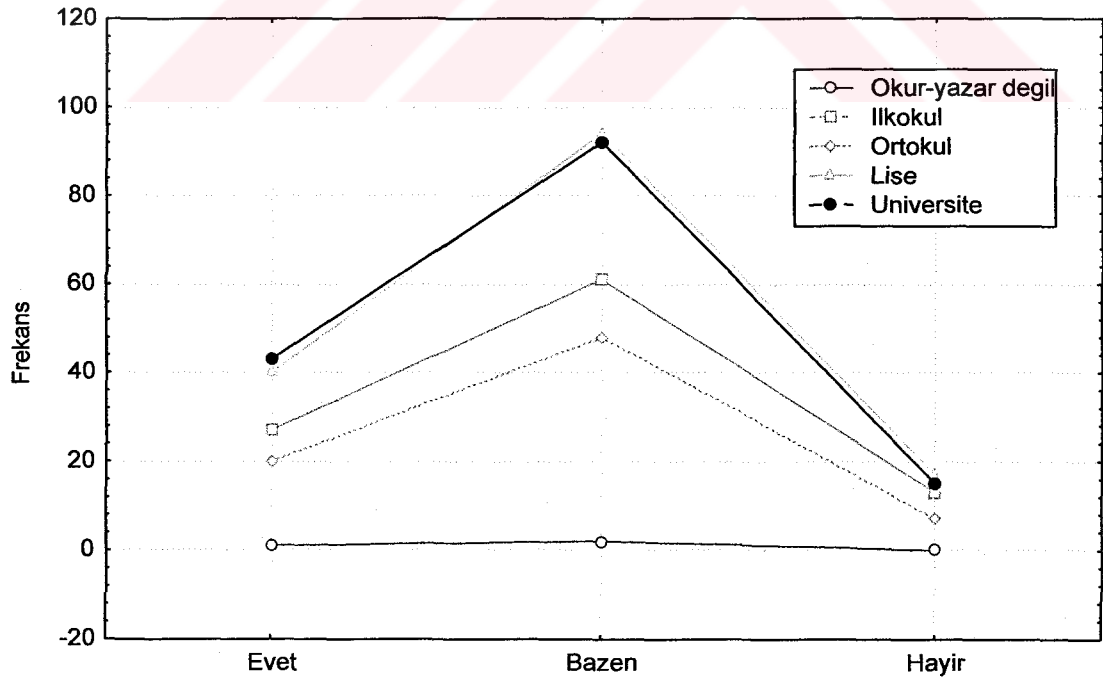
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı değişkeni ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında %8 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %8 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/47 Televizyonda Yayınlanan Programların Ailece Değerlendirilme Durumu ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Babanın öğrenim durumu	Evet	Bazen	Hayır	Toplam
Okur-yazar değil	1	2	0	3
%	33,33%	66,67%	0,00%	
İlkokul	27	61	13	101
%	26,73%	60,40%	12,87%	
Ortaokul	20	48	7	75
%	26,67%	64,00%	9,33%	
Lise	40	94	17	151
%	26,49%	62,25%	11,26%	
Üniversite	43	92	15	150
%	28,67%	61,33%	10,00%	
Toplam	131	297	52	480

$\chi^2=1,303$ SD=8 P=0,99551

Grafik:h/47

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; televizyonda izlenen programların ailece değerlendirilme durumu ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir

ilişki yoktur. Babanın öğrenim durumu ne olursa olsun; aileler, televizyonda yer alan programları genellikle, bazen değerlendirme eğilimindedir. (Bu sonucu ifade eden 47 numaralı hipotez doğrulanmıştır.) Her zaman değerlendirenler de, bu hususta ikinci sırada yer almaktadır. Babanın öğrenim durumu, televizyonda izlenen programların değerlendirilmesine etki etmemekte, ortaya çıkan sonucu değiştirmemektedir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; televizyonda izlenen programların ailece değerlendirilme durumu değişkeni ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında %2 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. Bu, son derece zayıf bir ilişkidir.

Tablo-h/48 Evde Televizyonu Kontrolünde Bulunduran Kişi ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Babanın öğrenim durumu	Baba	Anne	Abla-ağabey	Kardeşler	Kendisi	Toplam
Okur-yazar değil	3	0	0	0	0	3
%	100,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	
İlkokul	66	10	3	6	16	101
%	65,35%	9,90%	2,97%	5,94%	15,84%	
Ortaokul	48	7	1	2	17	75
%	64,00%	9,33%	1,33%	2,67%	22,67%	
Lise	86	15	5	2	43	151
%	56,95%	9,93%	3,31%	1,32%	28,48%	
Üniversite	80	24	8	6	32	150
%	53,33%	16,00%	5,33%	4,00%	21,33%	
Toplam	283	56	17	16	108	480
$\chi^2=18,616$ SD=16 P=0,28908						

Grafik:h/48

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; evde televizyonu kontrolünde bulunduran kişi ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Babanın öğrenim durumu ne olursa olsun, evde televizyon genellikle babaların, ikinci olarak da çocukların kontrolü altındadır. **(Bu sonucu ifade eden 48 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Evde televizyonu kontrolünde bulundurmak noktasında, babanın öğrenim durumunun belirleyici bir fonksiyonu yoktur.

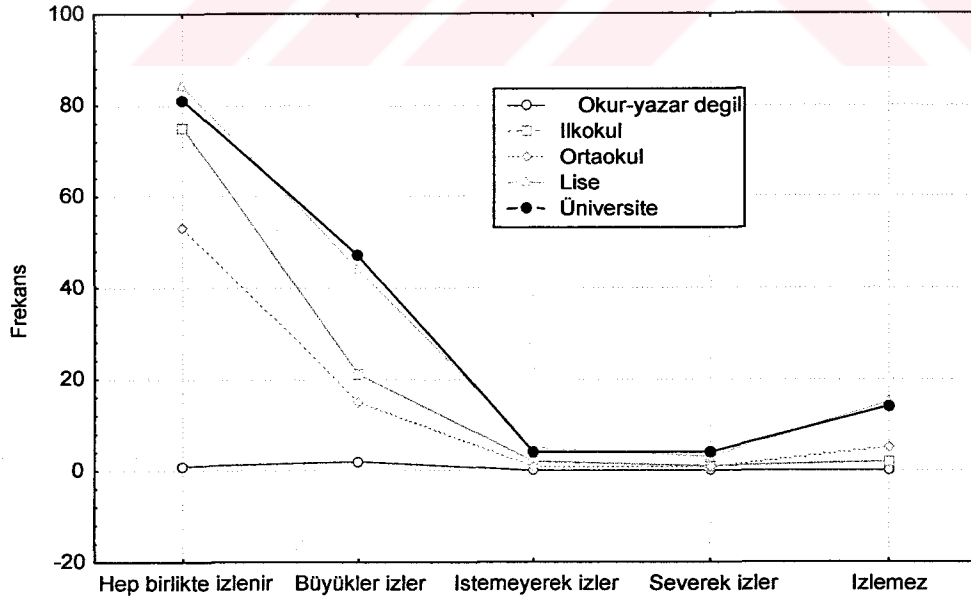
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; evde televizyonu kontrolünde bulunduran kişi değişkeni ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında %8 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %8 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/49 Evde Televizyondan Kur'an-ı Kerim İzlenme ve Dinlenme Durumu ile Babanın Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki İlişki

Babanın öğrenim durumu	Hep birlikte dinlenir	Büyükler izler	İstemeyerek izler	Severek izler	İzlenmez	Toplam
Okur-yazar değil	1	2	0	0	0	3
%	33,33%	66,67%	0,00%	0,00%	0,00%	
İlkokul	75	21	2	1	2	101
%	74,26%	20,79%	1,98%	0,99%	1,98%	
Ortaokul	53	15	1	1	5	75
%	70,67%	20,00%	1,33%	1,33%	6,67%	
Lise	84	44	5	3	15	151
%	55,63%	29,14%	3,31%	1,99%	9,93%	
Üniversite	81	47	4	4	14	150
%	54,00%	31,33%	2,67%	2,67%	9,33%	
Toplam	294	129	12	9	36	480

$\chi^2=20,574$ SD=16 P=0,19550

Grafik:h/49

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; evde televizyondan Kur'an-ı Kerim izlenme ve dinlenme durumu ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki

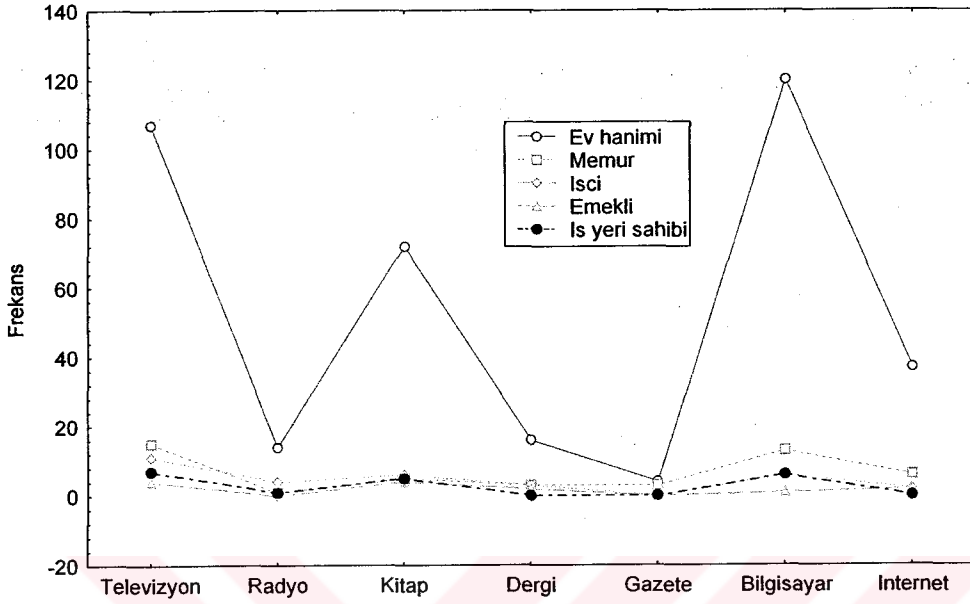
yoktur. Babanın öğrenim durumu ne olursa olsun, çocuklar genel olarak bu tür programları ailece izlediklerini belirtmektedirler. (Bu sonucu ifade eden 49 numaralı hipotez doğrulanmamıştır.) Bu durumu, televizyondaki Kur'an-ı Kerim tilavetini büyüklerin izlediğini, çocukların pek izlemediğini ortaya koyan veriler takip etmektedir. Dolayısıyla babanın öğrenim durumu, ailenin ve çocukların televizyondan Kur'an-ı Kerim izlemesi ve dinlemesi hususunda belirleyici rol oynamamaktadır.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; evde televizyondan Kur'an-ı Kerim izlenme ve dinlenme durumu değişkeni ile babanın öğrenim durumu değişkeni arasında %16 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %16 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/50 Çocukların Vakit Geçirmekten En Çok Hoşlandıkları İletişim Aracı ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Anne mesleği	Televizyon	Radyo	Kitap	Dergi	Gazete	Bilgisayar	İnternet	Toplam
Ev Hanımı	107	14	72	16	4	120	37	370
%	28,92%	3,78%	19,46%	4,32%	1,08%	32,43%	10,00%	
Memur	15	1	5	3	3	13	6	46
%	32,61%	2,17%	10,87%	6,52%	6,52%	28,26%	13,04%	
İşçi	11	4	6	3	0	6	2	32
%	34,38%	12,50%	18,75%	9,38%	0,00%	18,75%	6,25%	
Emekli	4	0	4	2	0	1	2	13
%	30,77%	0,00%	30,77%	15,38%	0,00%	7,69%	15,38%	
İş yeri Sahibi	7	1	5	0	0	6	0	19
%	36,84%	5,26%	26,32%	0,00%	0,00%	31,58%	0,00%	
Toplam	144	20	92	24	7	146	47	480
$\chi^2=32,663$ SD=24 P=0,11141								

Grafik:h/50

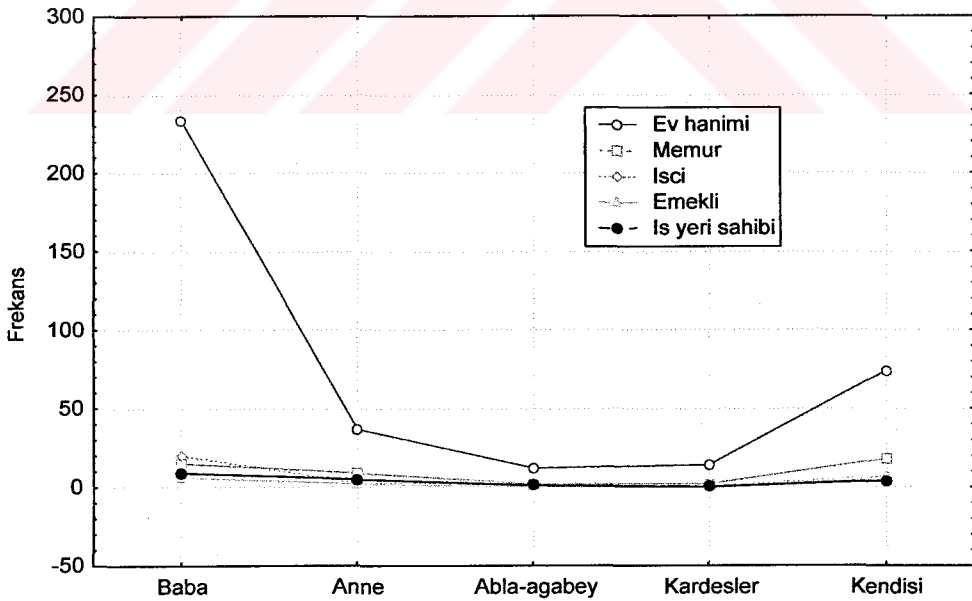
Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; anne mesleği, çocukların vakit geçirme noktasında hangi aracı tercih edeceğine etkide bulunmamaktadır. Çocukların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı ile anne mesleği değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Annenin mesleği ne olursa olsun, çocukların ilgileri bilgisayar üzerinde yoğunlaşmaktadır. **(Bu sonucu ifade eden 50 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Bu hususta az bir farkla televizyon ikinci sırada yer almaktadır. Bu durum, çocuk için görsel yapıtların daha eğlendirici, daha ilgi çekici ya da çocuk dünyasına girme açısından daha etkileyici oluşundan kaynaklanabilmektedir. Anne mesleğinin bu tercihler noktasında herhangi bir yeri yoktur.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı değişkeni ile anne mesleği değişkeni arasında %8 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo-h/51 Evde Televizyonu Kontrolünde Bulunduran Kişi ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Anne mesleği	Baba	Anne	Abla-ağabey	Kardeşler	Kendisi	Toplam
Ev Hanımı	233	37	12	14	74	370
%	62,97%	10,00%	3,24%	3,78%	20,00%	
Memur	15	9	2	2	18	46
%	32,61%	19,57%	4,35%	4,35%	39,13%	
İşçi	20	3	2	0	7	32
%	62,50%	9,38%	6,25%	0,00%	21,88%	
Emekli	6	2	0	0	5	13
%	46,15%	15,38%	0,00%	0,00%	38,46%	
İş yeri Sahibi	9	5	1	0	4	19
%	47,37%	26,32%	5,26%	0,00%	21,05%	
Toplam	283	56	17	16	108	480
$\chi^2=26,562$ SD=16 P=0,04663						

Grafik:h/51

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; evde televizyonu kontrolünde bulunduran kişi ile anne mesleği değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Meslek itibariyle “ev hanımı” durumunda olan annelerin, eşleri televizyonu kontrolünde bulundurmaktadır.

Dışarıda çalışan annelerin de, pek çoğunun eşleri televizyonu kontrolünde bulunduran kişi durumundadır. Ancak onların söz hakkı, ev hanımlarından daha fazladır. **(Bu sonucu ifade eden 51 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Dikkati çeken bir diğer husus da çocukların genellikle annelerden daha fazla televizyonu kontrolünde bulunduran kişi konumunda olmalarıdır. Bununla birlikte, anneleri ev hanımı olan çocukların, anneleri dışarıda çalışan çocuklara göre televizyonu kontrolü altında bulundurma açısından daha geride olduğu görülmektedir. Sonuç olarak anneleri ev hanımı olan çocuklar televizyonu daha az kontrol altında bulundurabilirken, eşleri ev hanımı olan beyler (babalar) televizyonu daha fazla kontrol altında bulundurabilmektedir. Bunun nedenleri çok yönlüdür: Ev hanımları gündüz de televizyon izleme şansına sahip oldukları için, akşam eve gelen eşlerine bu noktada kolaylık tanıyor olabilirler. Ya da yemek hazırlamak, bulaşık yıkamak gibi işlerle ilgilenirken televizyonun kontrolünü beylere veriyor olabilirler. Diğer bir ihtimal de, beylerin bu kontrolü kendi istekleri ve hatta zorlamalarıyla ele aldıkları yönündedir. Aynı şekilde, ev hanımı olan anneler vakitlerinin büyük çoğunluğunu evde geçirmeleri hasebiyle çocuklarının televizyon izlemelerine daha fazla müdahale edebilmekte, kontrolü onlara bırakmama yönünden daha aktif olabilmektedirler.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; evde televizyonu kontrolünde bulunduran kişi değişkeni ile anne mesleği değişkeni arasında %6 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %6 oranında aynı yönde ilişki vardır.

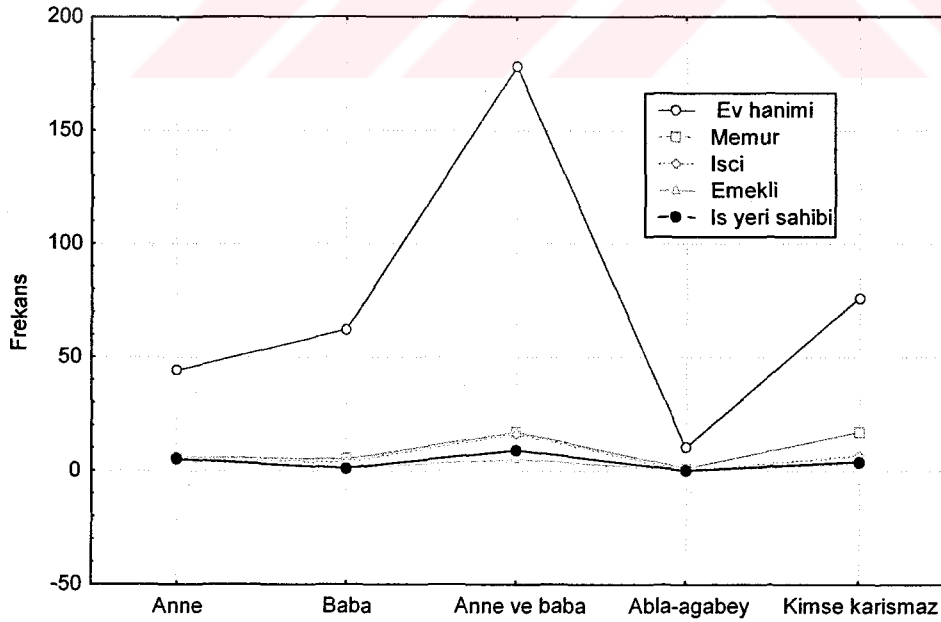

Tablo-h/52 Çocukların İzleyecekleri Programlarla İlgili Kural Koyan Kişi ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Anne mesleği	Anne	Baba	Anne ve baba	Abla-ağabey	Kimse karışmaz	Toplam
Ev Hanımı	44	62	178	10	76	370
%	11,89%	16,76%	48,11%	2,70%	20,54%	
Memur	6	5	17	1	17	46
%	13,04%	10,87%	36,96%	2,17%	36,96%	
İşçi	5	4	16	0	7	32
%	15,63%	12,50%	50,00%	0,00%	21,88%	
Emekli	4	1	5	0	3	13
%	30,77%	7,69%	38,46%	0,00%	23,08%	
İş yeri Sahibi	5	1	9	0	4	19
%	26,32%	5,26%	47,37%	0,00%	21,05%	
Toplam	64	73	225	11	107	480

$\chi^2=17,155$ SD=16 P=0,37568

Grafik:h/52

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; anlamlı bir ilişki yoktur. Tabloda ifade edildiği gibi, anne ve babanın birlikte kural koyucu olması çoğunluk açısından geçerli

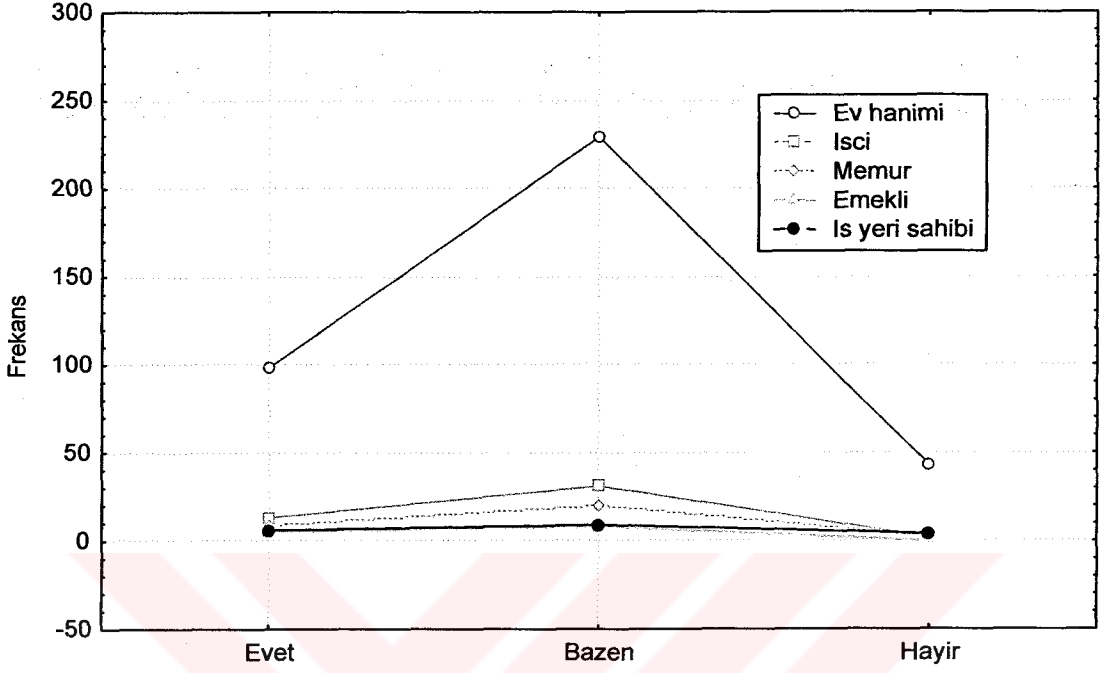
bir durumdur. Ortaya çıkan bu sonuç, annenin meslek durumuna göre değişmemektedir. **(Bu sonucu ifade eden 52 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Öyleyse evde televizyon izlemekle ilgili kural koyan kişi olmayı etkileyen başka faktörler vardır. Aile yapısı, sosyo-kültürel durum, ebeveynin kişilik özellikleri gibi hususlar bu faktörden birkaçı olarak düşünülebilir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların izleyecekleri programlarla ilgili kural koyan kişi değişkeni ile anne mesleği değişkeni arasında anne mesleği değişkeni arasında %2 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında, son derece zayıf bir ilişki vardır.

Tablo-h/53 Televizyonda Yayınlanan Programların Ailece Değerlendirilme Durumu ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Anne mesleği	Evet	Bazen	Hayır	Toplam
Ev Hanımı	98	229	43	370
%	26,49%	61,89%	11,62%	
Memur	13	31	2	46
%	28,26%	67,39%	4,35%	
İşçi	9	20	3	32
%	28,13%	62,50%	9,38%	
Emekli	5	8	0	13
%	38,46%	61,54%	0,00%	
İş yeri Sahibi	6	9	4	19
%	31,58%	47,37%	21,05%	
Toplam	131	297	52	480
$\chi^2=7,010$ SD=8 P=0,53557				

Grafik:h/53

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi, annenin mesleği, televizyonda yayınlanan programların ailece değerlendirilmesinde etkili olmamaktadır. Televizyonda yayınlanan programların ailece değerlendirilmesi ile anne mesleği değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Annenin mesleği ne olursa olsun, televizyonda yayınlanan programların değerlendirilmesi genel olarak “ bazen” yapılmaktadır. **(Bu sonucu ifade eden 53 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Aileler çoğunlukla sürekli bir değerlendirme yapma durumunda değildirler. Bu değerlendirmenin yapılmasında etkili olan hususlar; ailenin sosyo-kültürel durumu, televizyon izlemek için ayrılan zaman ve bireylerin televizyon yayınlarına bakış açıları olarak sıralanabilir.

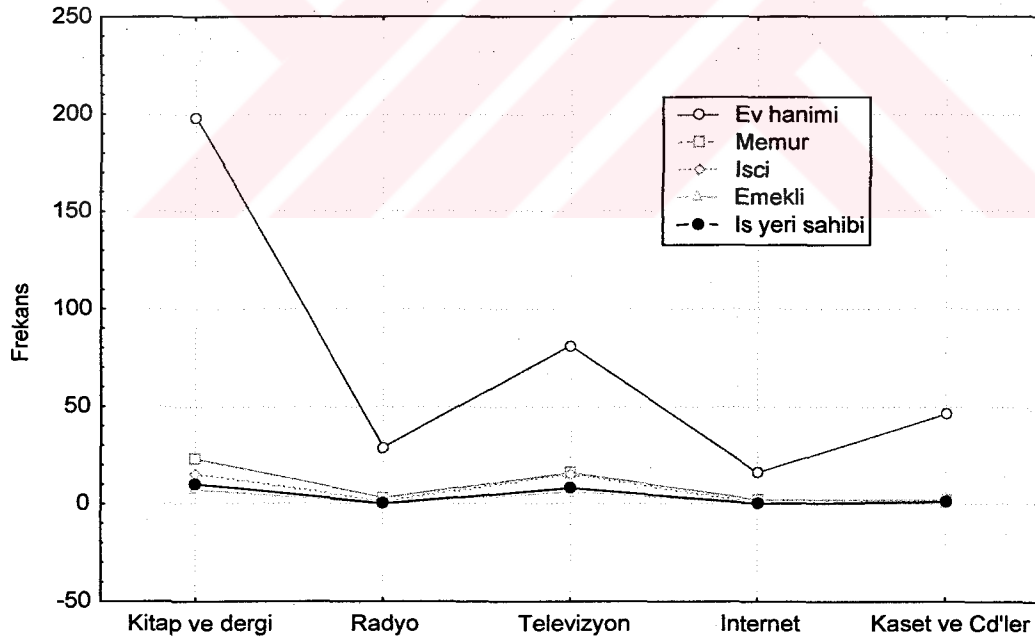
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; televizyonda yayınlanan programların ailece değerlendirilmesi değişkeni ile anne mesleği değişkeni arasında %3 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında, son derece zayıf bir ilişki vardır.

Tablo-h/54 Çocukların Dinî Konularda Bilgi Almak İçin En Çok Başvurdukları İletişim Aracı ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Anne mesleği	Kitap ve dergi	Radyo	Televizyon	İnternet	Kaset ve CD'ler	Toplam
Ev Hanımı	198	29	81	16	46	370
%	53,51%	7,84%	21,89%	4,32%	12,43%	
Memur	23	3	16	2	2	46
%	50,00%	6,52%	34,78%	4,35%	4,35%	
İşçi	15	1	15	0	1	32
%	46,88%	3,13%	46,88%	0,00%	3,13%	
Emekli	7	0	6	0	0	13
%	53,85%	0,00%	46,15%	0,00%	0,00%	
İş yeri Sahibi	10	0	8	0	1	19
%	52,63%	0,00%	42,11%	0,00%	5,26%	
Toplam	253	33	126	18	50	480

$\chi^2=25,912$ SD=16 P=0,05530

Grafik:h/54

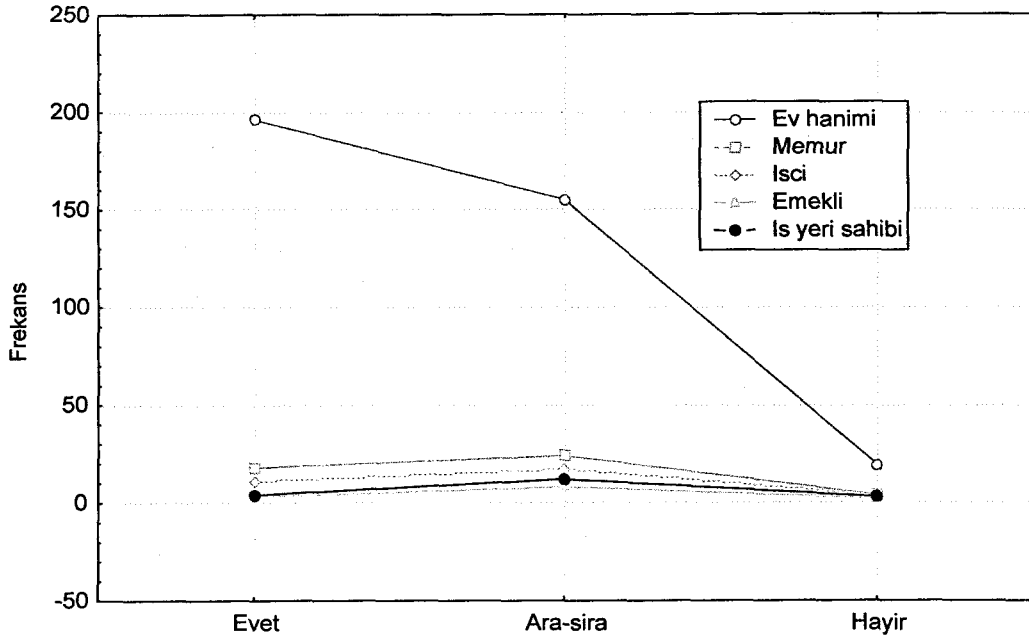
Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların dinî konularda bilgi almak için başvurdukları iletişim aracı ile anne mesleği değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Çocuklar dinî konularda bilgi almak için genellikle kitap ve dergilere başvurmaktadır. Televizyon bu noktada ikinci sıradadır. Annelerin mesleği bu tercihi etkilememektedir. (Bu sonucu ifade eden 54 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların dinî konularda bilgi almak için başvurdukları iletişim aracı değişkeni ile anne mesleği değişkeni arasında %3 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında, son derece zayıf bir ilişki vardır.

Tablo-h/55 Çocukların Televizyonda Kendileri İçin Dinî Programlar Yayınlanması İsteği ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Anne mesleği	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Ev Hanımı	196	155	19	370
%	52,97%	41,89%	5,14%	
Memur	18	24	4	46
%	39,13%	52,17%	8,70%	
İşçi	11	17	4	32
%	34,38%	53,13%	12,50%	
Emekli	3	8	2	13
%	23,08%	61,54%	15,38%	
İş yeri Sahibi	4	12	3	19
%	21,05%	63,16%	15,79%	
Toplam	232	216	32	480
$\chi^2=19,430$ SD= 8 P=0,1273				

Grafik:h/55

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların, kendilerine yönelik dinî programlar yayınlanması isteği ile anne mesleği değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Anneleri ev hanımı olan çocuklar, dinî programların her zaman yayınlanmasını daha çok isterken, çalışan annelerin çocukları bu programların her zaman yayınlanması konusunda daha az isteklidir. **(Bu sonucu ifade eden 55 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Bu programların ara-sıra yayınlanması konusunda da çalışan annelerin çocukları daha istekli iken, ev hanımı olan annelerin çocukları daha az isteklidir. Yine aynı şekilde bu tür programların yayınlanmasını istemeyen çocuklar incelendiğinde; annesi ev hanımı olanlar azınlıkta iken, çalışan anne çocukları sayıca daha fazladır. Buradan ev hanımı annelerinin çocukları, ortalama olarak çocuklara yönelik dinî programları her zaman görme eğiliminde iken, çalışan aile çocukları ara-sıra görme eğilimindedir; öyleyse “Annenin mesleği, çocuğun dinî programlara olan ilgisini etkilemektedir.” şeklinde bir sonuca ulaşabiliriz. Bunun çeşitli sebepleri vardır: Öncelikle ev hanımı olan anne, çocuğuyla daha fazla zaman geçirmektedir ve kendisi de bu tür programları izlediğinde veya radyodan dinlediğinde çocuğa model oluşturmaktadır. Ayrıca anneye daha fazla birlikte olan çocuk onun dinî kültürle ilgili söz ve fiillerine tanık olabilmekte, bu da dinî konularla ilgili daha fazla bilgi sahibi olma arzusuna yol açabilmektedir. Çalışan anne çocukları ise anneden ziyade ya bakıcı ile ya da yalnız başlarına vakit geçirmektedirler. Dolayısıyla annelerinin dinî kültürle ilgili söz ve fiillerine, annesi ev hanımı olanlara nispetle daha az tanık olmaktadır. Bu da onların dinî ilgilerine etkide bulunabilmektedir. Ayrıca çalıştığı için televizyon izleme süresi de kısıtlı olan anne bu noktada çocuğuna yeterince model oluşturamamaktadır. Bu konunun, mesleğin yanısıra annenin öğrenim durumu ve çocuğun psikolojik yapısıyla da ilgili olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

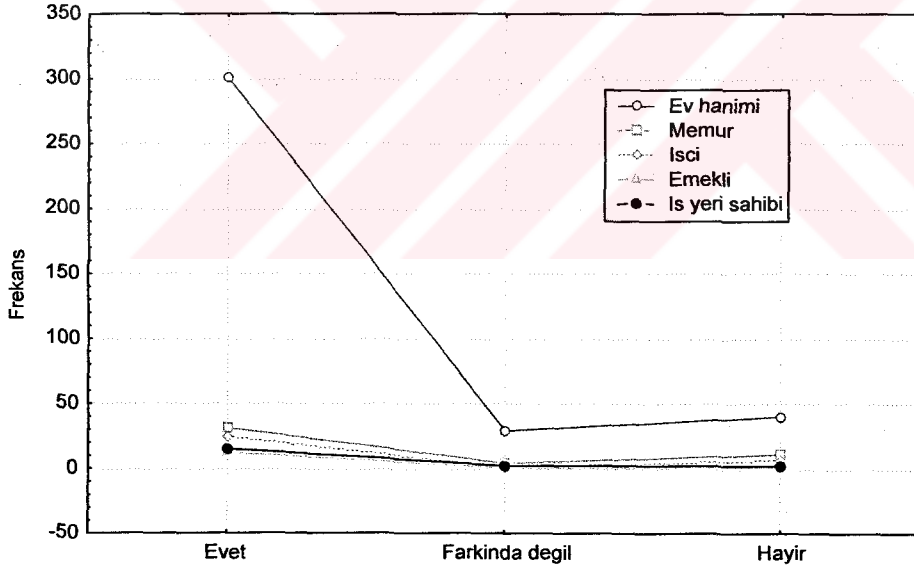
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların, kendilerine yönelik dinî programlar yayınlanması isteği değişkeni ile anne mesleği değişkeni arasında %20 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %20 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/56 Televizyondaki Dinî İfadelerin Çocukların İlgisini Çekmesi ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Anne mesleği	Evet	Farkında değilim	Hayır	Toplam
Ev Hanımı	301	29	40	370
%	81,35%	7,84%	10,81%	
Memur	31	4	11	46
%	67,39%	8,70%	23,91%	
İşçi	24	1	7	32
%	75,00%	3,13%	21,88%	
Emekli	12	0	1	13
%	92,31%	0,00%	7,69%	
İş yeri Sahibi	15	2	2	19
%	78,95%	10,53%	10,53%	
Toplam	383	36	61	480

$\chi^2=11,553$ $SD=8$ $P=0,17231$

Grafik:h/56

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; anne mesleği, televizyondaki dinî ifadelerin çocukların ilgisini çekmesini etkilememektedir. Televizyondaki dinî ifadelerin çocukların ilgisini çekmesi ile anne mesleği değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Her meslek grubundaki annelerin çocuklarının çoğunun, televizyonda yer alan “Allah’a şükür”, “Selamün aleyküm” vb. dinî ifadelerle dikkat ettikleri ortaya çıkmaktadır. **(Bu sonucu ifade eden 56 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Bu ifadelerin çocukların ilgisine mazhar olması, onların buldukları yaş dönemi ve bilgi ve kültür açısından içinde buldukları durum ile izah edilebilir.

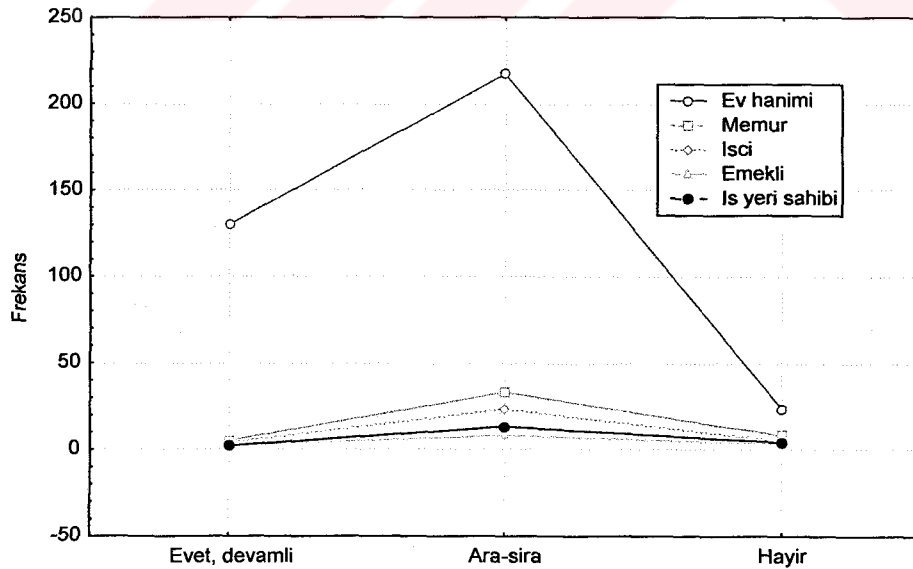

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; televizyondaki dinî ifadelerin çocukların ilgisini çekmesi değişkeni ile anne mesleği değişkeni arasında anne mesleği değişkeni arasında %4 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında, aynı yönde ve son derece zayıf bir ilişki vardır.

Tablo-h/57 Evde Televizyondan Dinî Programların İzlenme ve Dinlenme Durumu ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Anne mesleği	Evet, devamlı	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Ev Hanımı	130	217	23	370
%	35,14%	58,65%	6,22%	
Memur	5	33	8	46
%	10,87%	71,74%	17,39%	
İşçi	4	23	5	32
%	12,50%	71,88%	15,63%	
Emekli	2	8	3	13
%	15,38%	61,54%	23,08%	
İş yeri Sahibi	2	13	4	19
%	10,53%	68,42%	21,05%	
Toplam	143	294	43	480
$\chi^2=31,883$ SD=8 P=0,00010				

Grafik:h/57

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; annenin mesleği, evde dinî programların izlenmesi ve dinlenmesini etkilemektedir. Evde dinî programların izlenmesi ve dinlenmesi ile anne mesleği değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Genel olarak

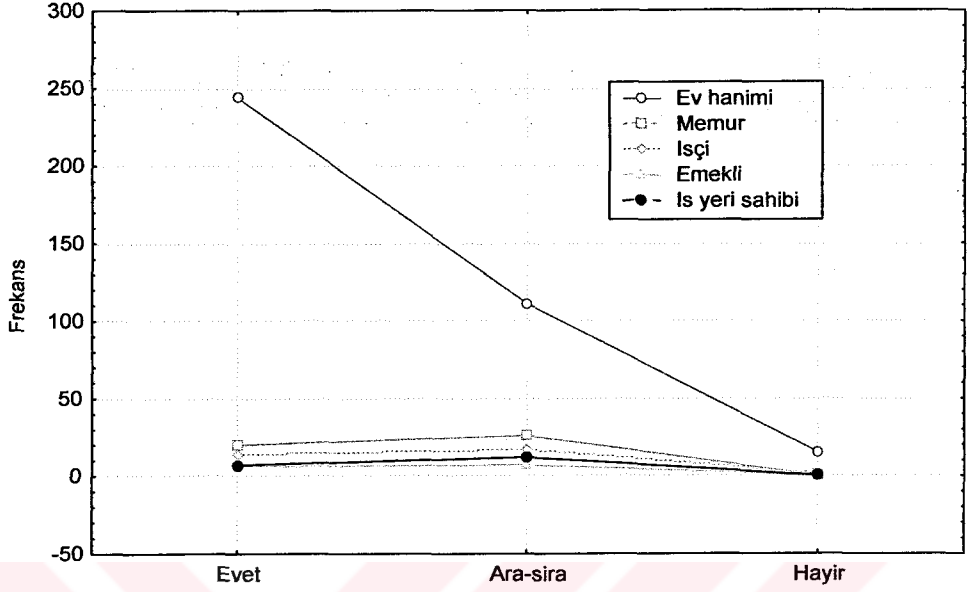
annelerle ilgili bütün meslek gruplarında dinî programların ara-sıra izlenme oranı en yüksektir. Bununla birlikte anneleri ev hanımı olan çocukların evlerinde dinî programların devamlı olarak izlenme ve dinlenme oranı daha yüksek iken (**Bu sonucu ifade eden 57 numaralı hipotez doğrulanmıştır.**), anneleri dışarıda çalışan çocukların evlerinde dinî programların ara sıra izlenme ve dinlenme oranı daha yüksektir. Ayrıca anneleri ev hanımı olan çocukların evlerinde dinî programların izlenmeme ve dinlenmeme oranları son derece düşük iken, anneleri dışarıda çalışanların buna nisbeten daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, aile yapılarıyla ilgili olabilir. Şöyle ki; kadınların ev hanımı olarak yer aldıkları ailelerin dinî açıdan daha muhafazakar bir aile yapısına sahip oldukları düşünülebilir. Zira muhafazakar kesimlerde, eğer maddi açıdan zorunluluk yoksa kadının dışarıda çalışmasından ziyade evde çalışıp annelik görevini icra etmesi daha uygun görülmektedir. Bu tabloya uymayan aileler de vardır, ancak genel kanaat bu yöndedir. Dışarıda çalışan annelerden ise dinî görüşleri doğrultusunda bir yaşam sürmek isteyenler zaman zaman ailece dinî programları izlemekte ve dinlemektedir. Çünkü onların zamanla olan yarışları, ev hanımlarından daha yoğundur.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; evde dinî programların izlenmesi ve dinlenmesi değişkeni ile anne mesleği değişkeni arasında %22 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %22 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/58 Çocukların “Allah ve İslâm Peygamberi” ile İlgili Programları Televizyonda Görme İsteği ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Anne mesleği	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Ev Hanımı	244	111	15	370
%	65,95%	30,00%	4,05%	
Memur	20	26	0	46
%	43,48%	56,52%	0,00%	
İşçi	14	17	1	32
%	43,75%	53,13%	3,13%	
Emekli	6	7	0	13
%	46,15%	53,85%	0,00%	
İş yeri Sahibi	7	12	0	19
%	36,84%	63,16%	0,00%	
Toplam	291	173	16	480
$\chi^2=27,576$ SD=8 P=0,00056				

Grafik:h/58

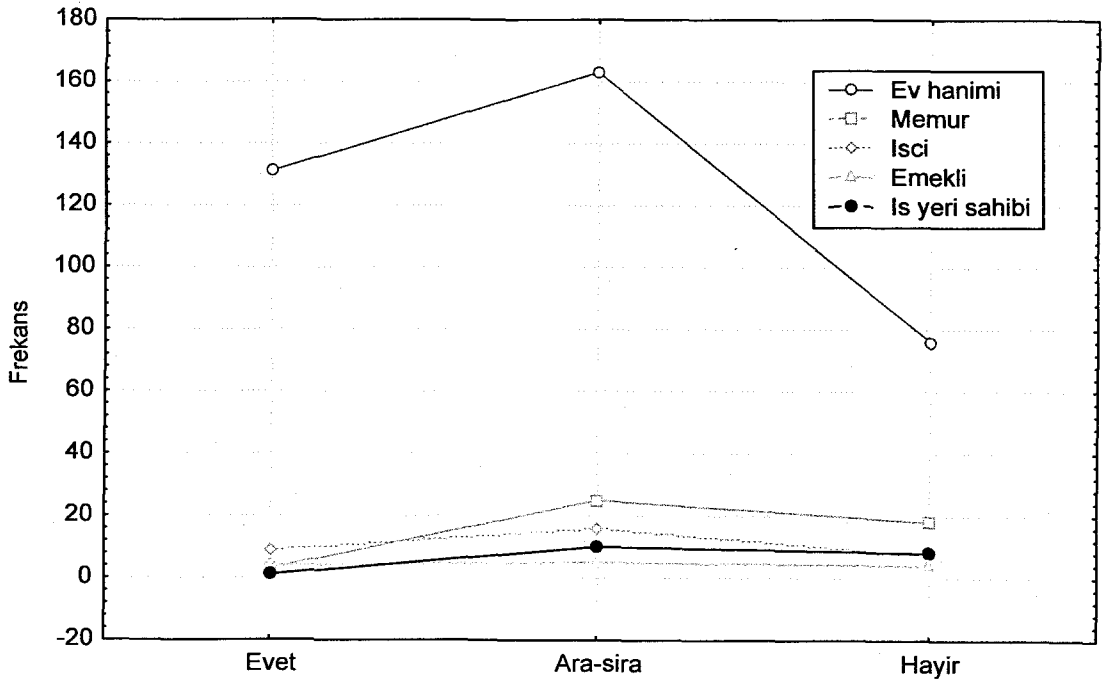
Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların “Allah ve İslâm Peygamberi” ile ilgili programları televizyonda görme isteği ile anne mesleği arasında anlamlı bir ilişki vardır. “Allah ve İslâm Peygamberi” ilgili programları televizyonda her zaman görmek isteyen çocukların annelerinin meslekleri karşılaştırıldığında; annesi ev hanımı olanlar, oran olarak annesi dışarıda çalışanlardan daha fazladır. **(Bu sonucu ifade eden 58 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Diğer bir ifadeyle annesi ev hanımı olanlar, annesi dışarıda çalışanlara oranla “Allah ve İslâm Peygamberi” ile ilgili programları daha sık izlemek istemektedirler. Bu programların ara-sıra yayınlanması noktasında ise, dışarıda çalışan annelerin çocukları, ev hanımı olan annelerin çocuklarından daha fazla isteklidir. Ev hanımı olan annelerin, çocuklarıyla ve televizyonla başbaşa kalma olasılığı daha yüksektir. Dolayısıyla eğer bu tür programlara da ilgisi varsa bunu aile fertlerine de yansıtacaktır. Bu durumun çocuğu etkilemesi de son derece doğaldır. Aynı şekilde dışarıda çalışan anne bu tür programlara ilgi duysa bile, bu ilgisini çevresine yansıtacağı ve televizyona zaman ayıracağı süre kısıtlıdır. O, zaman ile ilgili imkanları elverdiği ölçüde, ilgilerinin fillerine yansımaları sağlayacaktır. Ayrıca çocukların Allah ve İslâm Peygamberi ile ilgili zihinlerinde varolan kişisel soruları, merakları, bilgi eksiklikleri de bu tür programları görme isteğine dönüşebilmektedir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların "Allah ve İslâm Peygamberi" ile ilgili programları televizyonda görme isteği değişkeni ile anne mesleği değişkeni arasında %14 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %14 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/59 Çocukların Televizyonda Yayınlanan İlâhileri Dinleme Durumu ile Anne Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Anne mesleği	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
Ev Hanımı	131	163	76	370
%	35,41%	44,05%	20,54%	
Memur	3	25	18	46
%	6,52%	54,35%	39,13%	
İşçi	9	16	7	32
%	28,13%	50,00%	21,88%	
Emekli	4	5	4	13
%	30,77%	38,46%	30,77%	
İş yeri Sahibi	1	10	8	19
%	5,26%	52,63%	42,11%	
Toplam	148	219	113	480
$\chi^2=26,155$ SD=8 P=0,00099				

Grafik:h/59

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; annenin mesleği, çocukların televizyonda yayınlanan ilahileri dinleme durumuna etki etmektedir. Çocukların televizyonda yayınlanan ilahileri dinleme durumu ile anne mesleği değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Annesi ev hanımı olan çocuklar, annesi dışarıda çalışan çocuklara oranla televizyonda yayınlanan ilâhileri dinlemek noktasında daha ileridedirler. **(Bu sonucu ifade eden 59 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Ara-sıra dinleme yönünden de çalışan annelerin çocukları, ev hanımı olan anne çocuklarından daha öndedirler. İlâhileri hiç dinlememe hususunda da çalışan anne çocukları daha önde iken, ev hanımı olan annelerin çocukları en geridedir. Bilindiği üzere ülkemizde dinî yayınlara yer veren az sayıda televizyon kanalı mevcuttur. Bunlar da zaman zaman yayın akışlarında ilâhilere yer vermektedirler. Dolayısıyla çocukların bu tür programlara tesadüf etmeleri için kendilerinin ya da ailelerinin özel bir ilgi veya çabaya sahip olmaları gerekmektedir. Ev hanımları zamanlarının büyük bir kısmını evde geçirmeleri hasebiyle televizyondaki yayın akışından daha fazla haberdar olabilmekte, eğer ilgileri varsa ilâhilerin yayınlandığı programları da izleyebilmektedirler. Bu ilginin çocukları da etkilediği, dolayısıyla annesi ev hanımı olan çocukların bu sebeple her zaman ilâhi dinlediklerini ifade ettikleri söylenebilir. Çalışan anneler ise genel olarak televizyondaki yayın akışını ev hanımları kadar yakından takip etme imkanından yoksundurlar. Bu durumda televizyondaki ilâhileri takip edebilmeleri de ev hanımları kadar kolay değildir. Bundan ötürü de ara-sıra bu programları takip ediyor olabilirler. Dolayısıyla çocukların bundan etkilenmiş olmaları mümkündür. Ayrıca ailede dinî yayınlara gösterilen ilgi, çocukların müzik konusundaki şahsi ilgileri ve okul dışındaki etkinlikleri de onların televizyonda yayınlanan ilâhileri takip etme durumuna etki eden unsurlar olarak düşünülebilir.

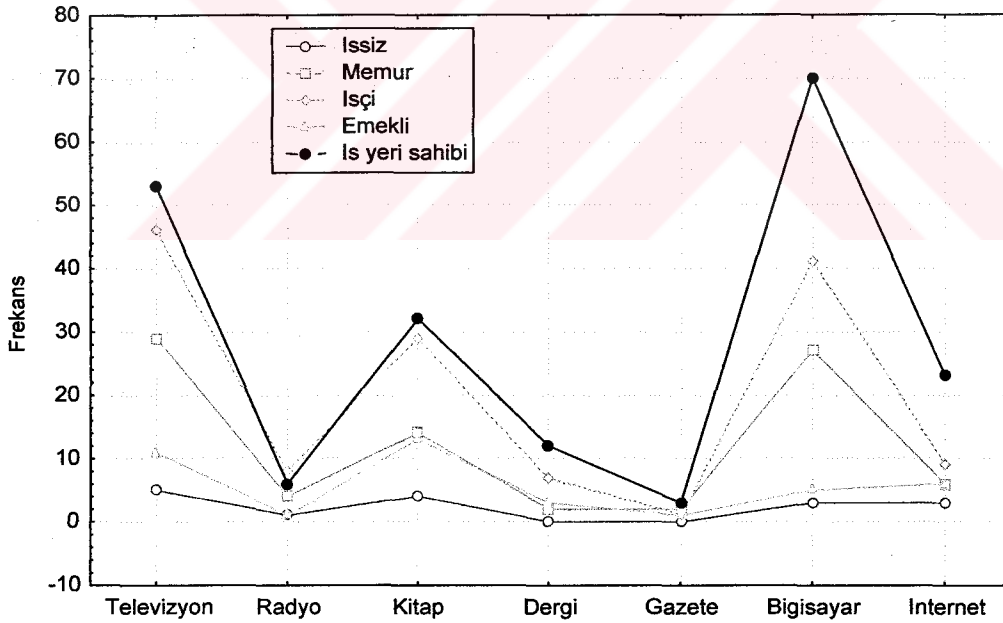
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların televizyonda yayınlanan ilahileri dinleme durumu değişkeni ile anne mesleği değişkeni arasında %16 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %16 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/60 Çocukların Vakit Geçirmekten En Çok Hoşlandıkları İletişim Aracı ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Baba mesleği	Televizyon	Radyo	Kitap	Dergi	Gazete	Bilgisayar	İnternet	Toplam
İşsiz	5	1	4	0	0	3	3	16
%	31,25%	6,25%	25,00%	0,00%	0,00%	18,75%	18,75%	
Memur	29	4	14	2	2	27	6	84
%	34,52%	4,76%	16,67%	2,38%	2,38%	32,14%	7,14%	
İşçi	46	8	29	7	1	41	9	141
%	32,62%	5,67%	20,57%	4,96%	0,71%	29,08%	6,38%	
Emekli	11	1	13	3	1	5	6	40
%	27,50%	2,50%	32,50%	7,50%	2,50%	12,50%	15,00%	
İş yeri sahibi	53	6	32	12	3	70	23	199
%	26,63%	3,02%	16,08%	6,03%	1,51%	35,18%	11,56%	
Toplam	144	20	92	24	7	146	47	480

$\chi^2=25,404$ SD=24 P=0,38411

Grafik:k/60

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı ile baba mesleği değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. En çok hoşlanılan araç konusunda baba mesleğine göre önemli bir farklılaşma görülmeyip, çocukların en çok bilgisayarla vakit geçirmekten hoşlandıkları tespit edilmiştir. (Bu sonucu ifade eden 60 numaralı hipotez doğrulanmıştır.) Bu noktada televizyonun ikinci, kitapların üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir.

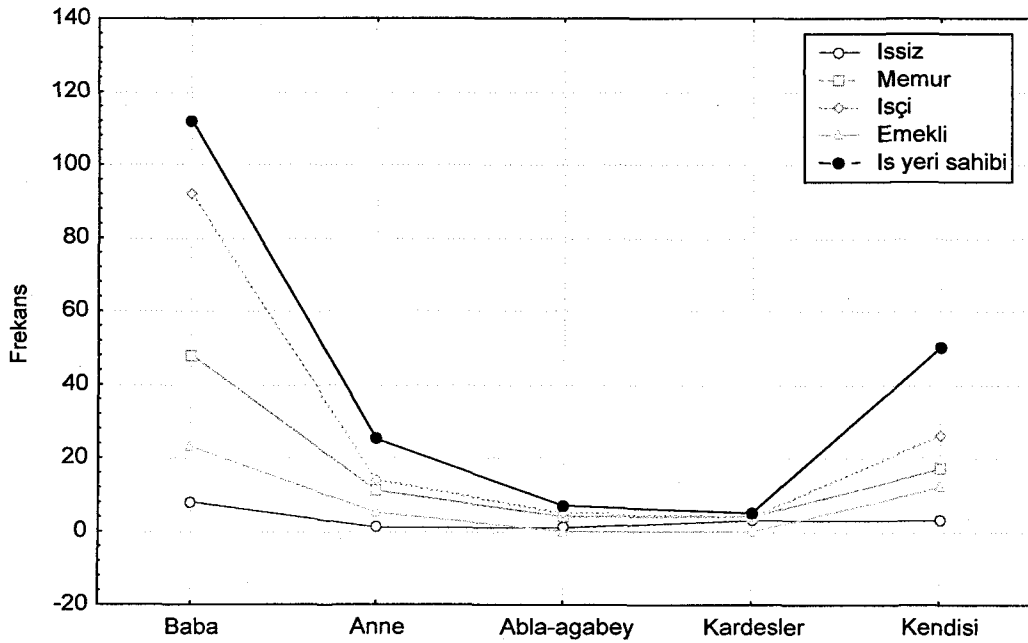
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların vakit geçirmekten en çok hoşlandıkları iletişim aracı değişkeni ile baba mesleği değişkeni arasında %9 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %9 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/61 Evde Televizyonu Kontrolünde Bulunduran Kişi ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki ilişki

Baba mesleği	Baba	Anne	Abla-ağabey	Kardeşler	Kendisi	Toplam
İşsiz	8	1	1	3	3	16
%	50,00%	6,25%	6,25%	18,75%	18,75%	
Memur	48	11	4	4	17	84
%	57,14%	13,10%	4,76%	4,76%	20,24%	
İşçi	92	14	5	4	26	141
%	65,25%	9,93%	3,55%	2,84%	18,44%	
Emekli	23	5	0	0	12	40
%	57,50%	12,50%	0,00%	0,00%	30,00%	
İş yeri sahibi	112	25	7	5	50	199
%	56,28%	12,56%	3,52%	2,51%	25,13%	
Toplam	283	56	17	16	108	480

$\chi^2=21,340$ SD=16 P=0,16584

Grafik:h/61

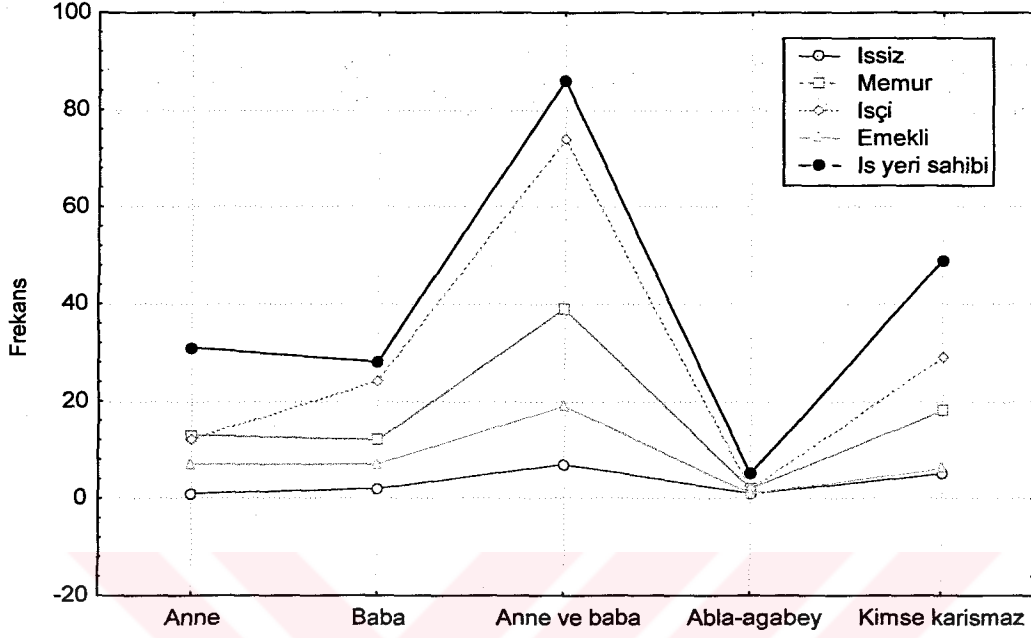
Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; evde televizyonu kontrolünde bulunduran kişi ile baba mesleği değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Babaların mesleği ne olursa olsun, evde televizyonu kontrolünde bulunduran kişi babadır. **(Bu sonucu ifade eden 61 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Bu bağlamda çocuklar, ikinci sırada yer almaktadır. Dolayısıyla babanın mesleği, televizyonu kontrolünde bulunduran kişi olmayı etkilememektedir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; evde televizyonu kontrolünde bulunduran kişi değişkeni ile baba mesleği değişkeni arasında %3 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %3 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/62 Çocukların İzleyecekleri Programlarla İlgili Kural Koyan Kişi ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Baba mesleği	Anne	Baba	Anne ve baba	Abla-ağabey	Kimse karışmaz	Toplam
İşsiz	1	2	7	1	5	16
%	6,25%	12,50%	43,75%	6,25%	31,25%	
Memur	13	12	39	2	18	84
%	15,48%	14,29%	46,43%	2,38%	21,43%	
İşçi	12	24	74	2	29	141
%	8,51%	17,02%	52,48%	1,42%	20,57%	
Emekli	7	7	19	1	6	40
%	17,50%	17,50%	47,50%	2,50%	15,00%	
İş yeri sahibi	31	28	86	5	49	199
%	15,58%	14,07%	43,22%	2,51%	24,62%	
Toplam	64	73	225	11	107	480
$\chi^2=10,762$ SD=16 P=0,82392						

Grafik:h/62

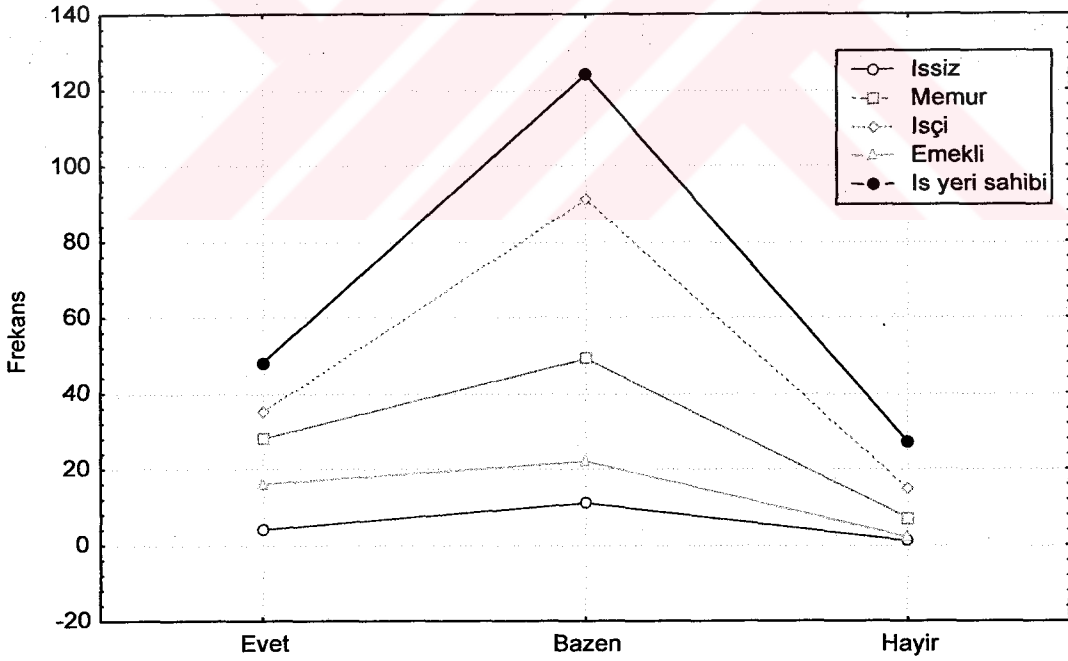
Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların izleyecekleri programlarla ilgili kural koyan kişi ile baba mesleği değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Anne ve babanın birlikte kural koyucu olduğu durumlar çoğunluk arz etmekte olup; bu durum, babaların mesleğine göre değişmemektedir. **(Bu sonucu ifade eden 62 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Öyleyse baba mesleği bu noktada belirleyici bir unsur değildir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların izleyecekleri programlarla ilgili kural koyan kişi değişkeni ile baba mesleği değişkeni arasında %2 düzeyinde ters yönde ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo-h/63 Televizyonda Yayınlanan Programların Ailece Değerlendirilme Durumu ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Baba mesleği	Evet	Bazen	Hayır	Toplam
İşsiz	4	11	1	16
%	25,00%	68,75%	6,25%	
Memur	28	49	7	84
%	33,33%	58,33%	8,33%	
İşçi	35	91	15	141
%	24,82%	64,54%	10,64%	
Emekli	16	22	2	40
%	40,00%	55,00%	5,00%	
İş yeri sahibi	48	124	27	199
%	24,12%	62,31%	13,57%	
Toplam	131	297	52	480
$\chi^2=8,765$ SD=8 P=0,36250				

Grafik:h/63

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; televizyonda yayınlanan programların ailece değerlendirilme durumu ile baba mesleği değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Babanın mesleği ne olursa olsun, aileler televizyonda yayınlanan programların değerlendirmesini bazen yapmaktadırlar. (Bu sonucu ifade eden 63 numaralı hipotez

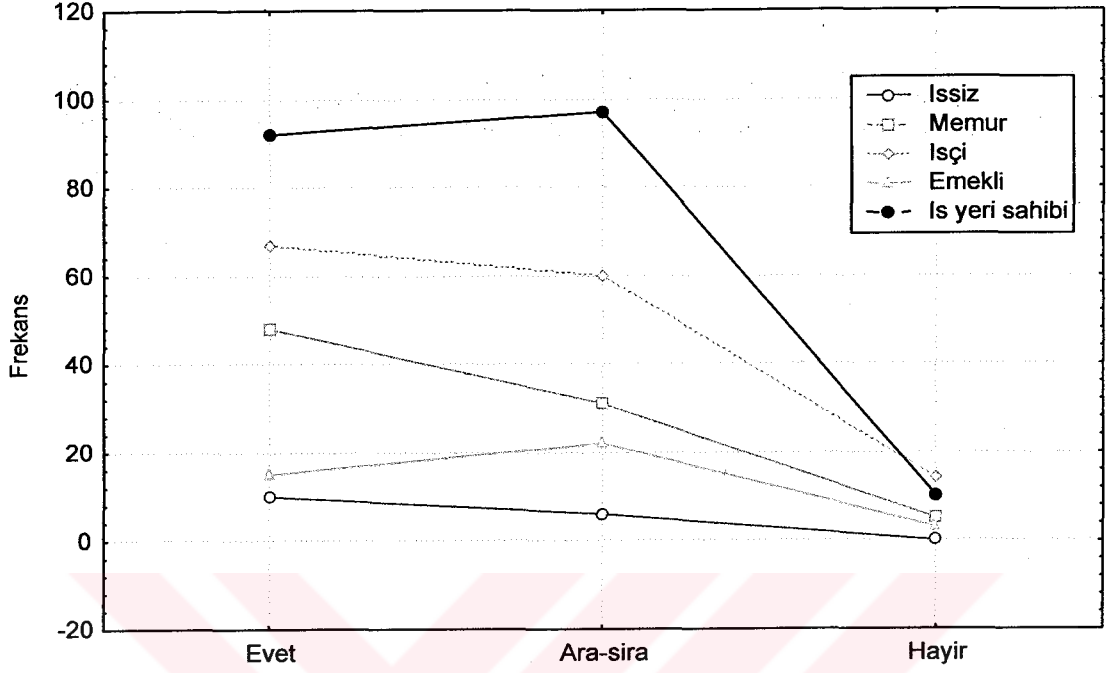
doğrulanmıştır.) Babanın mesleği, televizyonda izlenen programların değerlendirilme şekline etkide bulunmamaktadır.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; televizyonda yayınlanan programların ailece değerlendirilme durumu değişkeni ile baba mesleği değişkeni arasında %7 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %7 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/64 Çocukların Kendileri İçin Dinî Programlar Yayınlanması İsteği ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Baba mesleği	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
İşsiz	10	6	0	16
%	62,50%	37,50%	0,00%	
Memur	48	31	5	84
%	57,14%	36,90%	5,95%	
İşçi	67	60	14	141
%	47,52%	42,55%	9,93%	
Emekli	15	22	3	40
%	37,50%	55,00%	7,50%	
İş yeri sahibi	92	97	10	199
%	46,23%	48,74%	5,03%	
Toplam	232	216	32	480
$\chi^2=10,533$ SD=8 P=0,22958				

Grafik:h/64

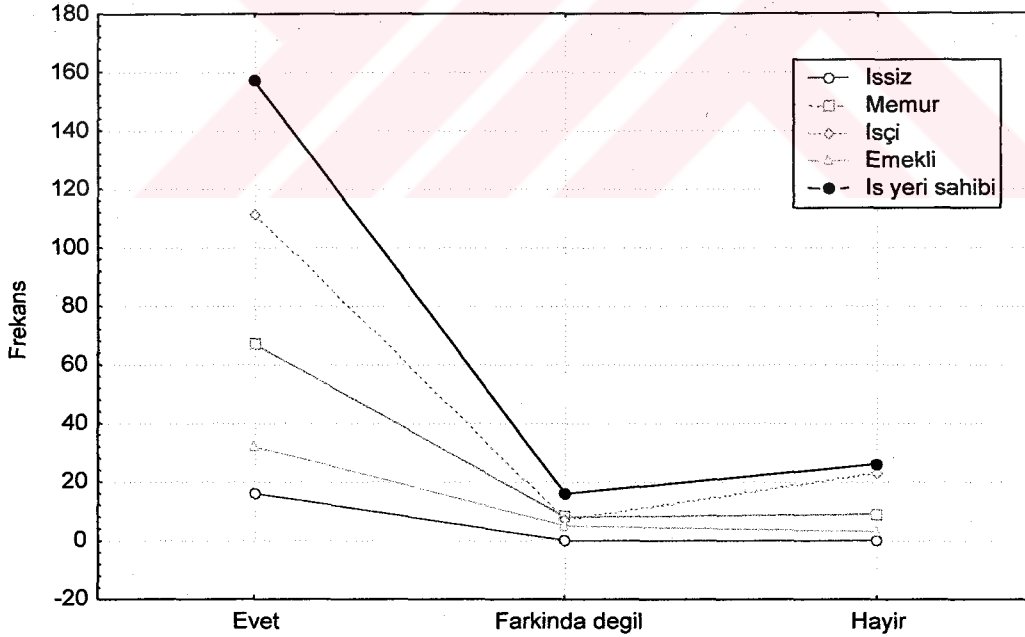
Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların, kendilerine yönelik dinî programlar yayınlanması isteği ile babanın mesleği arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Yüksek gelir grubunda yer alan mesleklere sahip olan babaların çocukları da, alt gelir grubunda yer alan babaların çocukları da televizyonda kendilerine yönelik dinî programların yayınlanmasını istemektedirler. **(Bu sonucu ifade eden 64 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Bu tür programların yayınlanmasını istemeyenler; babası işsiz olanlar arasında hiç bulunmamakta, diğer meslek gruplarında da en alt düzeyde görülmektedir. Dolayısıyla baba mesleği, çocukların televizyonda kendilerine yönelik dinî programlar görme isteğine etki etmemektedir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların, kendilerine yönelik dinî programlar yayınlanması isteği değişkeni ile baba mesleği değişkeni arasında %6 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %6 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/65 Televizyondaki Dinî İfadelerin Çocukların İlgisini Çekmesi ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Baba mesleği	Evet	Farkında değil	Hayır	Toplam
İşsiz	16	0	0	16
%	100,00%	0,00%	0,00%	
Memur	67	8	9	84
%	79,76%	9,52%	10,71%	
İşçi	111	7	23	141
%	78,72%	4,96%	16,31%	
Emekli	32	5	3	40
%	80,00%	12,50%	7,50%	
İş yeri sahibi	157	16	26	199
%	78,89%	8,04%	13,07%	
Toplam	383	36	61	480
$\chi^2=9,748$ SD=8 P=0,28316				

Grafik:h/65

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; televizyondaki dinî ifadelerin çocukların ilgisini çekmesi ile baba mesleği değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Bütün meslek gruplarında yer alan babaların çocukları, çoğunluk itibariyle, televizyonda yer alan dinî ifadelerin ilgilerini çektiğini belirtmektedirler. (Bu sonucu ifade eden 65

numaralı hipotez doğrulanmıştır.) Babaları işsiz olan çocukların tamamı ve diğer meslek gruplarında yer alan babaların çocuklarının büyük çoğunluğu bu yönde kanaat belirttiğine göre; baba mesleğinin televizyondaki dinî ifadelerin çocukların ilgisi çekmesi noktasında etkili olmadığını söyleyebiliriz.

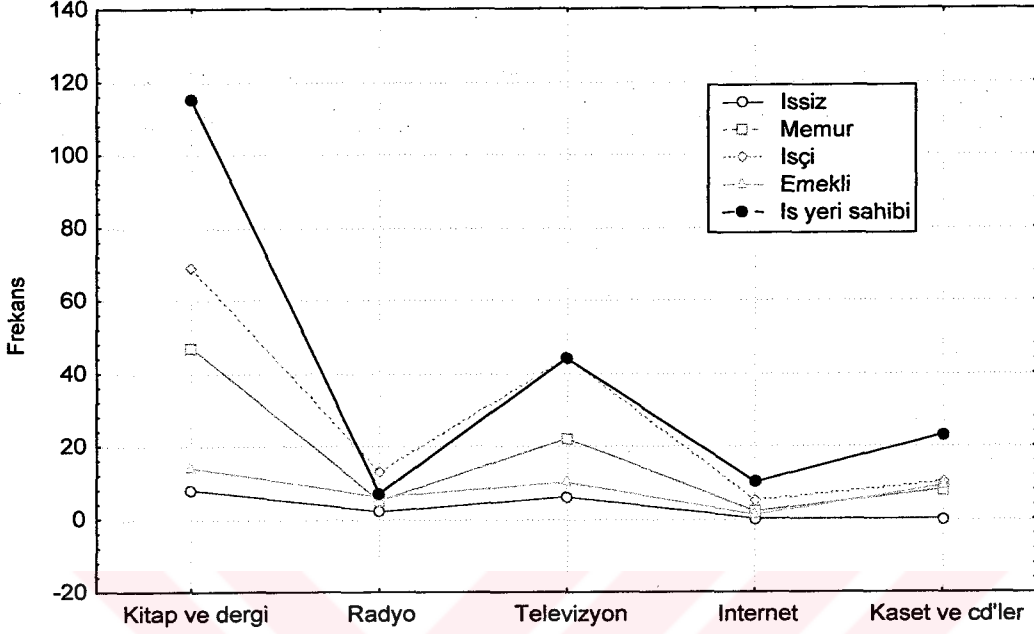
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; televizyondaki dinî ifadelerin çocukların ilgisini çekmesi değişkeni ile baba mesleği değişkeni arasında %4 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %4 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/66 Çocukların Dinî Konularda Bilgi Almak İçin En Çok Başvurdukları İletişim Aracı ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Baba mesleği	Kitap ve dergi	Radyo	Televizyon	İnternet	Kaset ve CD'ler	Toplam
İşsiz	8	2	6	0	0	16
%	50,00%	12,50%	37,50%	0,00%	0,00%	
Memur	47	5	22	2	8	84
%	55,95%	5,95%	26,19%	2,38%	9,52%	
İşçi	69	13	44	5	10	141
%	48,94%	9,22%	31,21%	3,55%	7,09%	
Emekli	14	6	10	1	9	40
%	35,00%	15,00%	25,00%	2,50%	22,50%	
İş yeri sahibi	115	7	44	10	23	199
%	57,79%	3,52%	22,11%	5,03%	11,56%	
Toplam	253	33	126	18	50	480
$\chi^2=27,558$ SD=16 P=0,3570						

Grafik:h/66

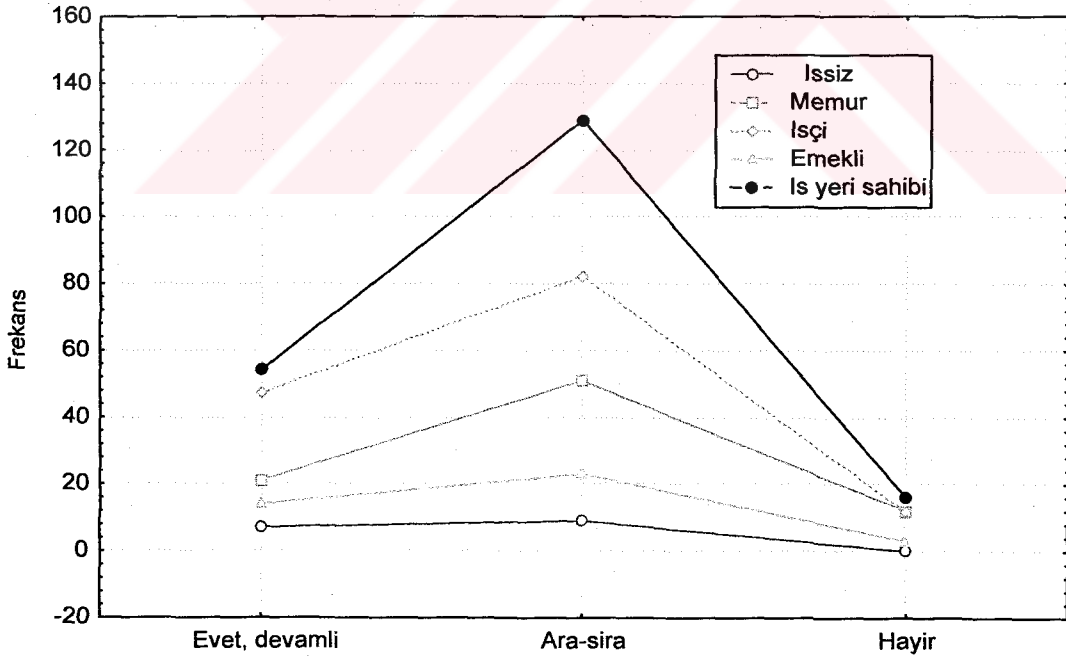
Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların dinî konularda bilgi almak için en çok başvurdukları iletişim aracı ile baba mesleği arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Babalarının mesleği ne olursa olsun, çocuklar dinî konularda bilgi almak için en çok kitap ve dergilere başvurmaktadır. (Bu sonucu ifade eden 66 numaralı hipotez doğrulanmıştır.) Televizyon ise, bu hususta ikinci sıradadır. Babanın mesleği bu tercihi etkilememektedir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların dinî konularda bilgi almak için en çok başvurdukları iletişim aracı değişkeni ile baba mesleği değişkeni arasında %3 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %3 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/67 Evde Televizyondan Dinî Programların İzlenme ve Dinlenme Durumu ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Baba mesleği	Evet, devamlı	Ara-sıra	Hayır	Toplam
İşsiz	7	9	0	16
%	43,75%	56,25%	0,00%	
Memur	21	51	12	84
%	25,00%	60,71%	14,29%	
işçi	47	82	12	141
%	33,33%	58,16%	8,51%	
Emekli	14	23	3	40
%	35,00%	57,50%	7,50%	
İş yeri sahibi	54	129	16	199
%	27,14%	64,82%	8,04%	
Toplam	143	294	43	480
$\chi^2=8,328$ SD=8 P=0.40215				

Grafik:h/67

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; evde dinî programların izlenme ve dinlenme durumu ile baba mesleği değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Babaların mesleği ne olursa olsun, genel olarak bu programların evde —ara-sıra— izlenme ve dinlenme oranının en yüksek olduğu görülmektedir. **(Bu sonucu ifade eden 67 numaralı hipotez**

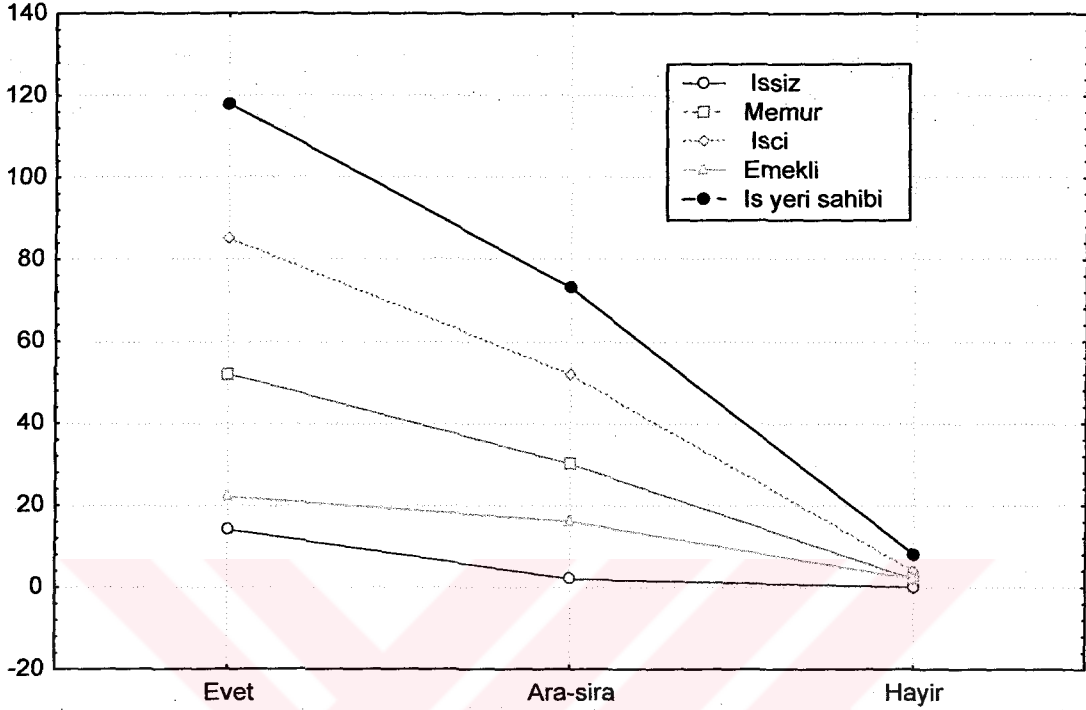
doğrulanmıştır.) Sadece babaların işsiz olduğu ailelerde bu programların devamlı izlenme oranı biraz daha yüksektir. Dinî programların devamlı ve ara-sıra izlendiği ailelerin toplam oranı çoğunluk teşkil ederken, izlenmediği aileler ise babalarla ilgili bütün meslek gruplarında azınlık teşkil etmektedir. Dolayısıyla baba mesleği, evde dinî programların izlenmesi ve dinlenmesi açısından belirleyici bir unsur değildir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; evde dinî programların izlenme ve dinlenme durumu değişkeni ile baba mesleği değişkeni arasında %1 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %1 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/68 Çocukların “Allah ve İslâm Peygamberi” ile İlgili Programları Televizyonda Görme İsteği ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Baba Mesleği	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
İşsiz	14	2	0	16
%	87,50%	12,50%	0,00%	
Memur	52	30	2	84
%	61,90%	35,71%	2,38%	
İşçi	85	52	4	141
%	60,28%	36,88%	2,84%	
Emekli	22	16	2	40
%	55,00%	40,00%	5,00%	
İş yeri sahibi	118	73	8	199
%	59,30%	36,68%	4,02%	
Toplam	291	173	16	480
$\chi^2=6,366$ SD=8 P=0.60628				

Grafik:h/68

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların “Allah ve İslâm Peygamberi” ile ilgili programları televizyonda görme isteği ile baba mesleği değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Babanın mesleği ne olursa olsun bazı çocuklar devamlı, bazıları da ara-sıra bu tür programları televizyonda görmek istemektedirler. Bu programların yayınlanmamasından yana olanlar ise yok denecek kadar azdır. Yalnız dikkati çeken husus şudur; babası işsiz olan çocuklar Allah ve İslâm Peygamberini anlatan programların devamlı yayınlanması noktasında daha istekli iken, diğer meslek gruplarındaki babaların çocukları ara-sıra yayınlanması konusunda daha çok isteklilik göstermektedir. Ancak bu tür programların devamlı ve ara-sıra yayınlanması isteğinin toplam oranı bütün meslek gruplarında en yüksek seviyededir. **(Bu sonucu ifade eden 68 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)** Dolayısıyla baba mesleği, bu noktada belirleyici bir etkiye sahip değildir.

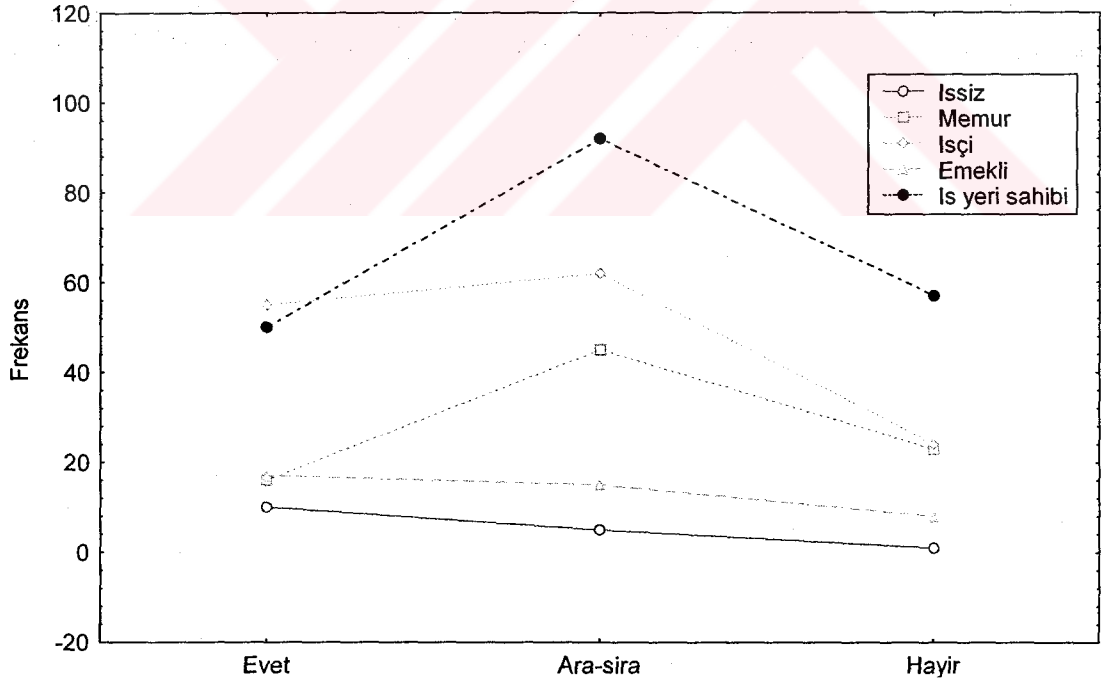
Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların “Allah ve İslâm Peygamberi” ile ilgili programları televizyonda görme isteği değişkeni ile baba mesleği değişkeni arasında %7 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %7 oranında aynı yönde ilişki vardır.

Tablo-h/69 Çocukların Televizyonda Yayınlanan İlahileri Dinleme Durumu ile Baba Mesleği Değişkeni Arasındaki İlişki

Baba mesleği	Evet	Ara-sıra	Hayır	Toplam
İşsiz	10	5	1	16
%	62,50%	31,25%	6,25%	
Memur	16	45	23	84
%	19,05%	53,57%	27,38%	
İşçi	55	62	24	141
%	39,01%	43,97%	17,02%	
Emekli	17	15	8	40
%	42,50%	37,50%	20,00%	
İş yeri sahibi	50	92	57	199
%	25,13%	46,23%	28,64%	
Toplam	148	219	113	480

$\chi^2=25,995$ SD=8 P=0,00105

Grafik:h/69

Tablo ve grafikte görüldüğü gibi; çocukların televizyonda yayınlanan ilâhileri dinleme durumu ile baba mesleği değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır. Televizyonda yayınlanan ilâhileri devamlı dinleme durumu incelendiğinde, babası işsiz olanların en yüksek orana, babası memur olanların en düşük orana sahip oldukları

görülmektedir. Televizyonda yayınlanan ilâhilerin ara-sıra dinlenme durumunda ise ortaya çıkan tablo babası memur olanların en yüksek orana, babası işsiz olanların da en düşük orana sahip oldukları yönündedir. İlâhileri devamlı dinleyenlerle ara-sıra dinleyenlerin toplam oranlarını dikkate alarak çocukların ilâhi dinleme durumu babalarının mesleğine göre en yüksekten en düşük orana doğru sıralandığında: İşsiz, işçi, emekli, memur, serbest çalışan doktor, mühendis vb. iş yeri sahibi şeklinde bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Bunun tam tersini düşünüp televizyonda yayınlanan ilâhileri dinlemeyen çocukların babalarının mesleğini gözönünde bulundurarak bir sıralama yaparsak; serbest çalışan mühendis, doktor vb. veya iş yeri sahibi, memur, emekli, işçi, işsiz, şeklinde bir durum karşımıza çıkmaktadır. **(Bu sonucu ifade eden 69 numaralı hipotez doğrulanmıştır.)**

Meslekler kişilerin sosyo-kültürel durumunu olduğu gibi ekonomik gücünü ve zamanın kullanımı noktasındaki tavırlarını da ortaya koymaktadır. Bu da mesleği icra eden babaların yanısıra, çocuklarını da etkilemektedir. Alt gelir grubunda yer alan meslekten olan babaların çocukları televizyondaki ilâhilere daha fazla ilgi duymaktadır. Bu durum, babalarının da zaman açısından çok yoğun olmayıp bu tür programlara vakit ayırabilmesi ve bunun çocuğa da yansımaları olarak değerlendirilebilir. Ya da alt gelir grubunda yaşayan ailelerin dinî kültür unsurlarını biraz daha coşkulu olarak ev hayatına aksettirdikleri, bunun da çocuğun tercihlerine etki ettiği fikriyle açıklanabilir. Diğer taraftan bu durum, çocukların kendi müzik zevkleriyle de ilgili olabilir.

Ayrıca yapılan korelasyon analizinde; çocukların televizyonda yayınlanan ilâhileri dinleme durumu değişkeni ile baba mesleği değişkeni arasında %9 düzeyinde doğrusal ilişki olduğu görülmektedir. Bu iki değişken arasında %9 oranında aynı yönde ilişki vardır.

YORUMLAR

Televizyon, her yaş grubundan insana seslenen bir iletişim aracı olmakla birlikte, yetişkin merkezli bir araçtır. Yani hem yayını hem de kontrolü yetişkinlerin tekelindedir. Nitekim evde de bu araç ailenin mülkiyetindedir.³ Çocuğun televizyon izleme davranışları ailenin, özellikle anne-babanın etkisinde oluşmaktadır.

³ Şirin, a.g.e., s. 81.

Araştırmamıza temel teşkil eden anket sonuçlarına göre de, çocuklar televizyonu genellikle aileleriyle birlikte izlemekte (Bkz. Tablo 26), izledikleri programları da arkadaşlarıyla konuşmak ve paylaşmakla birlikte (Bkz. Tablo 28), zaman zaman aileleriyle değerlendirmektedirler. (Bkz. Tablo 27) Evde hafta içi televizyon izlenen saat de genellikle aile bireylerinin tamamının evde olduğu saatlerdir. (Bkz. Tablo 16) Dolayısıyla çocuk-televizyon ilişkisini dinî yayınlar açısından değerlendirirken de, ailenin tercih ve tavırlarını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Ailelerin, dine ve dinî programlara bakış açısı, çocukların tercihlerini de etkilemektedir. Yine araştırmaya dayalı olarak ulaştığımız sonuçlara göre; çocuklar dine ve din ile ilgisi olan konulara ilgi duymaktadırlar. Bunun doğal bir uzantısı olarak, televizyonda da dinî yayınlar görmek istemektedirler. Çocukların büyük bir bölümü televizyondaki dinî ifadelerin ilgisini çektiğini belirtirken (Bkz. Tablo 40), yine büyük bir çoğunluğu televizyonda kendilerine Allah'ı ve İslam Peygamberini anlatan (Bkz. Tablo 43), ibadetlerin yapılış şekillerini gösteren (Bkz. Tablo 44) ve onlara yönelik dinî bilgiler sunan programları görmek istemektedirler. Çocukların dinle ilgili merak ve ilgileri, onların dinî gelişim özellikleri ile alakalı olduğu gibi hayatı anlamlandırma çabalarıyla da alakalı olarak düşünülebilir. Ayrıca bu ilgi ailelerin sosyo-kültürel seviyesiyle de ilişkilidir. Bu durumda şöyle bir soru gündeme gelmektedir: “Çocukların dine, dinî konulara bu kadar ilgisi olduğuna göre, onlara yönelik dini yayınlar televizyonda yer almalı mıdır? Dinin çocuklara öğretimi noktasında televizyondan gerçekten faydalanılabilir mi? Televizyon, yetişkinlere dinî konularda direkt seslenmesi uygun olmayan bir araç olarak görülürken, onu çocuğa göre programlamak ve çocukların bu ihtiyaçlarını karşılamak ne derece mümkündür?

Araştırmaya konu olan anket sonuçlarında, çocukların dinî yayınlarla ilgili son derece istekli oldukları neticesine ulaşılmıştır. Öncelikle bu talebin sebepleri üzerinde durmak ve bunu doğru yorumlamak gerekmektedir. Çocukların anne-babalarına yönelik güçlü duyguları, inançları ve güvenleri olmakla birlikte, izlenen programların paylaşımı noktasında arkadaşlara yönelme (Bkz. Tablo 28) eğilimi daha fazladır. Bu durum, bulunulan yaş döneminde arkadaşlara olan ilgisinin artmasının yanısıra, ailenin paylaşım noktasındaki eksikliklerinden de kaynaklanabilmektedir. Aileler gerek televizyon izleme davranışları, gerekse televizyon izleme bilinci oluşturma noktasında çocuk için yeterli ölçüde model olmamaktadır. Kendileri de pek çok konu gibi dini

konularda birşeyler öğrenmek için televizyona yönelmektedirler. Bu nedenle çocuklar, birtakım bilgi eksikliklerini, bilgilendirici olarak gördükleri bir araçla giderme ihtiyacı duymaktadırlar. Çünkü, başta dünyada olup bitenler olmak üzere bilmedikleri pek çok şeyi onlara öğreten bu araçtır. Nitekim araştırma anketimizde de çocuklar, televizyonu yeni bilgiler öğrenmelerini sağlayan bir araç olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. (Bkz. Tablo 14)

Televizyon, doğası ve kullandığı dil itibariyle doğrudan öğretim amaçlı kullanılmaya elverişli bir araç olmadığına göre; doğrudan eğitim ve öğretim görevi anne-babalara düşmektedir. Burada, Şirin'in de ifade ettiği gibi "aile odaklı çocuk merkezli" bir eğitim anlayışını önermek en makul çözüm olarak görülmektedir. Bu eğitim, "çocuk yetiştirmeye matuf bütün çalışmaların, aile çevresi ve çocuk üzerine kurulmasını hedefleyen bir eğitim anlayışı"dır.⁴ Aile odaklı çocuk merkezli eğitimde çocuğun sorduğu soruların, onun seviyesine uygun bir tarzda cevaplandırılmasının yanısıra, konuyla ilgili sorularına gelişim düzeyine uygun cevaplar verilmesi ve onun için iyi bir örnek oluşturulması önem kazanmaktadır. Yetişkinler için düzenlenmiş bazı dinî programlar televizyonda yayınlanmaktadır. Anne babaların televizyondaki dinî programları izlerken zaman zaman çocuklarını da yanlarına almaları, en azından dini mevzuları ciddiye aldıklarını göstermeleri eğitimsel bir değer taşır. Çocukların televizyon aracılığıyla hayatı tanımaya ve anlamaya çalıştığı elbette gözardı edilemez. Dolayısıyla çocuklar için hazırlanan programlarda (yarışma, sinema, çizgi film vb) dini motiflere, dini kimliği karakterize eden şahsiyetlere yer verilerek onun evde aldığı eğitimi desteklemek ya da evde bu imkanlardan yoksun olan çocukların bu ihtiyaçlarına cevap vermek faydalı olacaktır. Ancak burada doğrudan değil, dolaylı bir anlatımın tercih edilmesi ve "çocuk dili" ve "çocuk dini" kavramlarını gözönünde bulundurarak uzman din eğitimcileri ve uzman pedagogların yardımlarıyla hazırlanan programların ekranlara yansıtılması zorunlu görünmektedir. Zira çocuk dili ve çocuk dünyasına uygun olmayan programlar çocuk için anlaşılabilir ve sıkıcı olmakla kalmayıp, zamanla itici bir karaktere de bürünecektir. Ayrıca çocukların dinden beklentileri, dine bakış açıları ve dini algılayış tarzları tam olarak belirlenmeden, diğer bir ifadeyle "çocuk dini" kavramı tam olarak netleştirilmeden yapılan yayınlar onların gelişim düzeyini gözardı

---

⁴ Şirin, a.g.m., s. 36.

etmek anlamına geldiği için amacına ulaşmayacaktır. Nitekim “din”in bir yetişkin açısından ifade ettiği anlam ve derinlik, bir çocuğuyla aynı değildir. Ayrıca film ve çizgi filmlerle çocuğa sunulan dinî kimlikli şahsiyetlerin, çocukların his ve heyecan dünyasına hitabeder tarzda sunulması, teknik olarak diğer film ve çizgi filmlerden geride olmaması da gerekmektedir. Çocuklar oyun ve masalların olduğu bir düşün dünyasında yaşarken dinî konu ve kavramlar onlara bir yetişkine anlatılır gibi ilmi disiplin çerçevesinde sunulursa bu, faydadan çok zarar getirecektir. Bugün oyunla, masalla, dramatize tekniği ile eğitim gibi bütün dünyada çokça kabul gören yöntemler, dinî kavram ve bilgilerin sunumunda da kullanılmalıdır.

Bilindiği gibi çocuklar, sadece kendileri için hazırlanan programları değil, aynı zamanda yetişkinler için hazırlanan programları da izlerler. Dolayısıyla sadece çocuk programlarında değil, diğer televizyon programların da onların dinî duygu ve düşünce gelişimine zarar verebilecek unsurlar titizlikle ortadan kaldırılmalıdır. Araştırma anketimizde çocukların en beğendiği program türünün yerli ve yabancı dizi ve filmler olduğu tespit edilmiştir. (Bkz. Tablo18) Bu durumda bu tür programların yapımında ve yayınında sadece yetişkin merkezli düşünmeyip, ülkenin geleceği olarak görülen çocukların psiko-sosyal gelişim özelliklerinin yanısıra, dinî gelişimlerine etki eden unsurlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Televizyonlardaki programları inceleme ve denetleme görevini üstlenen Radyo Televizyon Üst Kurulu gibi, bir kurul oluşturularak çocukların gelişim özelliklerine uymayan programlar önceden tespit edilmeli ve program başlarken kullanılan bir işaretle en azından anne-babalar uyarılmalıdır. Her anne-baba çocuğunun dinî yönden mükemmel yetişmesini istemeyebilir; hatta bunun tersi bir eğitimi uygun gören anne-babalar da olabilir. Ancak hiçbir anne-baba çocuğunun dinî duygu ve düşünce gelişimini olumsuz yönde etkileyerek, onun psiko-sosyal yapısına negatif etkide bulunan bir eğitimi de öngörmez. Dolayısıyla televizyon yayınlarının çocukların dünyasına etkisi sözkonusu olduğunda pek çok kişi ve kuruma görev düşmektedir. Başta anne-baba ve diğer bireyleriyle aile olmak üzere, televizyon programı yapımcıları, psikolog, pedagog ve eğitim uzmanları, televizyon kanalı sahipleri ve denetleyicileri ve kural koyucu olarak da devlet televizyon yayınlarını çocuk merkezli olarak ele almak durumundadır.

SONUÇ

Çocukluk, insanoğlunun hayata dair ilk bilgi ve tecrübeleri edindiği zaman dilimidir. Bu süreç: aynı zamanda kişiliğin oluştuğu, bireylerin gençlik ve yetişkinlikteki davranışlarının alt yapısının hazırlandığı bir dönemi ifade eder.

Hayata hazırlık noktasında çocuklara hayatla ilgili modeller sunan dört önemli unsur dikkat çekmektedir: Aile, okul, toplum, televizyon. Bunlardan ilk üçü birebir ilişkilere dayanıp, insanî yönü ağır basan modeller oluşturduğu için, çocuğa daha yakın, daha kullanılabilir bir nitelik arz etmektedir. Televizyon ise hayatı tanıtıcı ve son derece etkileyici bir araç olarak görülmesine rağmen; birebir ilişkiye dayanan bir iletişim ortamı oluşturmadığı için geçici kabullere dayalı bir etkileşim oluşturmaktadır.

Çocukların eğitiminden birinci derecede sorumlu olanlar anne-babalar olmasına rağmen, günümüzde sanki televizyon bu görevi devralmış gibi, çocukların davranışlarının televizyonla olan ilişkileri ile irtibatlandırılır hale gelmiştir. Ancak buna rağmen bu araştırma neticesinde ulaşılan kanaate göre; televizyon aile kadar etkili bir unsur değildir. Nitekim araştırmaya temel olan anket sonuçlarına göre, çocukların büyük bir bölümü bir davranışın doğru ya da yanlış olduğuna karar vermede anne babalarının sözlerini dikkate almaktadırlar. Yine çocuklar duydukları bir habere inanmak noktasında anne-babaya öncelik vermektedirler. Televizyon, genellikle ailece izlenen bir araçtır. Bu araştırma neticesinde; en çok sinema ve dizi film türü programların ailece izlendiği, izlenen programların zaman zaman ailece değerlendirilmeye tabi tutulduğu ve çocukların tek başına televizyon izleme oranının da son derece düşük olduğu görülmüştür. Ailede televizyon kumandasını en çok elinde bulunduran kişinin baba olduğu da gözönünde bulundurulduğunda televizyonun çocuklara etkisini aile-çocuk, aile-televizyon ilişkisiyle birlikte ele almanın zorunluluğu kendisini göstermektedir. Konuya Şirin'in "aile odaklı, çocuk merkezli" eğitim anlayışını esas alarak yaklaşmaya şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır. Din ile ilgili olsun-olmasın ailenin program tercihleri çocukları etkilemektedir. Zira anne-babalar hayatın

her alanında olduğu gibi televizyon izleme alışkanlıkları ve program tercihleri konusunda da çocuklar için “model şahsiyet” konumundadırlar. Anne-babaların yayınlanan dinî programlarla ilgili tercih ve tepkileri, bu programları değerlendirilme tarzları, bu konuyla ilgili beklentileri çocukları etkilemektedir. Bundan daha fazla etkileyen unsur ise, aile-çocuk iletişiminde çocuklara dinî alanda yapılan rehberliktir. Araştırma anketinde, İslâm dini ile ilgili ilk bilgilerin genellikle anne-babadan alındığı, bununla birlikte çocukların dinî alanda bilgi sahibi olmak için öncelikle kitap ve dergilere, ikinci olarak televizyona başvurdukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum anne babaların ilk dinî bilgileri vermekle birlikte, çocukların dinî duygu ve düşünce gelişimine paralel olarak bir eğitim uygulamadıkları gerçeğini ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak da çocuklar, konuyla ilgili bilgilenme ihtiyaçlarını iletişim araçlarıyla gidermektedirler ya da gidermek istemektedirler. Ayrıca ailenin sosyo-kültürel seviyesinin de çocukların televizyonda dinî programları görme isteğine etki ettiği bu araştırmada ulaşılan tespitler arasındadır. Bu tespitlere göre; ailenin sosyo-kültürel seviyesinin yükselmesiyle çocukların televizyonda dinî programlar görme isteğinin azalması, annesi ev hanımı olan çocukların televizyonda dinî programlar izlemek konusunda daha istekli oldukları, yine annelerin öğrenim düzeyinin yükselmesiyle çocukların bu tür programlar izlemek noktasındaki isteklerinde düşüş olduğu, babanın öğrenim durumunun bu hususta belirleyici olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle sosyo-kültürel seviyesi yüksek olan ailelerde dinî programlara duyulan ilginin daha az olması dikkat çekicidir. Bu durum ise ya televizyon dışındaki araçlarla dinî bilgilere ulaşma imkanının fazlalığı ile ya da bu ailelerde dinî yayınlara olan ilginin azlığı ile izah edilebilir. Ayrıca cinsiyet ve yaş gibi çocuğun bireysel özellikleriyle ilgili durumların, onların dinî programları televizyonda görme isteği ile ilişkili olmadığı da yine araştırma neticesinde ulaşılan tespitler arasındadır.

Anne-Babalara Öneriler:

Anne-babalar televizyonun etkisini abartmamalıdırlar. Televizyonun çocukların hayatındaki yerini, kendi konumlarından daha yukarıda görmemelidirler.

Çocuk sahibi oldukları günden itibaren kendi aralarındaki iletişim ve çocukla olan iletişim noktasında sabırlı, gayretli ve kendilerini geliştirmeye yönelik tavırlar içerisinde olmalıdırlar.

Çocuklarının ilgi ve ihtiyaçlarını iyi tanıyarak, onları ihtiyaç duydukları, yetenek sahibi oldukları alanlara yönlterek ruhsal açıdan tatmin olmalarını sağlamalıdırlar.

“Televizyon izleyicisi” olmak yerine bilinçli bir şekilde “program izleyicisi” olma çabası göstermelidirler.

Anne babalar eve kültürel bir karakter kazandırmalı, çocukları entelektüel yönden geliştirecek ortamlar hazırlamalıdırlar.

Öncelikle kendileri adına, sonra da çocukları adına televizyondan ne beklediklerini belirlemelidirler.

Ailenin büyükleri olarak anne-babalar zaman zaman kendi aralarında televizyon izleme ile ilgili davranışlarını sorgulamalı, gerekirse ortak kararlar alarak birtakım alışkanlıklarında değişiklikler veya fedakarlıklar yapmalıdırlar.

Okumak, gezmek, spor yapmak gibi aktivitelere kendi hayatlarında yer vererek “serbest zamanları değerlendirme” konusunda çocuklarına örnek olmalıdırlar. Ayrıca bilgisayar, VCD gibi çocuklar için alternatif uğraşlar geliştirmelidirler.

Ailece izlenen programlar başta olmak üzere çocukların izledikleri programları takip etmelidirler. Bunu yaparken bir güvenlik görevlisi edasıyla değil, bir arkadaş tavrıyla konuya yaklaşmalıdırlar.

Televizyonu çocuk için bir avutma ve oyun aracı olarak görmemeli, televizyona karşı sağlıklı bir bakış açısı geliştirilmelidir.

Program tercihleri konusunda yasakçı bir tavır gösterme yerine, birlikte izleyip doğruları ve yanlışları konuşma ve tartışma yoluna gitmelidirler. Bu durumda çocuğun doğru ve yanlış bizzat ayırtederek, anne-babanın olmadığı durumlarda da doğru tercihi yapmasına yardımcı olunacaktır.

İzleyecekleri program türü ve izlemek için ayrılan süre konusunda çocuklarıyla bir anlaşmaya varmalıdırlar. Böylece çocuğu, başıboş, sorumsuz ve disiplinsiz yaşamaktan uzaklaştırıp, hayatlarıyla ilgili plan yapma alışkanlığı kazandırmalıdırlar.

Çocuklarının arkadaşlık ilişkileri ve oyun ihtiyaçlarıyla ilgili bilinçli hareket ederek, onları kötü ilişkilerden korumak adına evde tutup, televizyon karşısına hapsedmemelidirler.

Hayata dair her konuda, özellikle de dinî konularda bilgilendirme ve eğitme işlerini sadece birkaç kuruma ya da medyaya bırakmamalıdırlar. Çocukların dinî duygu ve düşünce gelişimine paralel bir din eğitimi vermeli ve bu konularda uzmanlardan yardım almalıdırlar.

Gelişen teknolojiyle birlikte hayatımıza giren çeşitli araçları da din eğitimi ve öğretimi noktasında devreye sokmalıdırlar. Dinî nitelikli kaset ve CD'ler, kitap ve dergiler vb. aracılığıyla çocuklara yol göstermelidirler.

Çocuklarının sorunlarını ve ihtiyaçlarını gözeterik, onlara önem verdiklerini hissettirmeli, dinî konularla ilgili her soruyu cevaplandırmaya çalışmalıdırlar. Ancak ayrıntılı ve çocuğun seviyesine uygun olmayan bilgilerden kaçınmalı, onlara ihtiyaç duydukları kadar bilgi vermekle yetinmelidirler.

Çocukların "dinen sorumlu olunmayan" bir süreci yaşadıklarını unutmamalı, onlara dini sevdirci ve bu alandaki duygularını zenginleştirici bir eğitim uygulamalıdırlar. Dinî kaygısı olmayan aileler ise, en azından objektif ve yargılamadan uzak bir tavır sergileyerek, toplum kültürünün bir unsuru olarak dini konular hakkında bilgilendirici bir tutum içinde olmalıdırlar.

Televizyonda izlenen her programda olduğu gibi, dinî programlarda da değerlendirme yapma tavrı geliştirmelidirler. Herhangi bir programda rastlanan dinî motiflerin pekiştirilmesi ya da dine aykırı düşen bazı söz ve davranışların ifade edilmesi çocuğa ne derece yardımcı oluyorsa, dinî nitelikli programlarda yer alan ve dinî konularda çeşitli bilgiler sunan görüntülerin de konuşulması o kadar yararlıdır.

Din Eğitmcilerine / Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerine Öneriler

Öğretim kurumlarındaki eğitmciler olan öğretmenler, öğrencilerini "ezberleyen" değil "soru soran ve araştıran " insanlar olarak yetiştirmeyi

hedeflemelidirler. Bu, genelde hayatta karşılaşılan olayları ve yaşananları; özelde de televizyonda izlenenleri sorgulama ve eleştirme zihniyetinin oluşumuna yardımcı olacaktır.

Öğretmenler ders içerisinde güncel örnekler verirken, televizyonda yer alan birtakım olumsuzluklara da değinmeli, öğrencileri düşünmeye ve yorumlamaya yöneltmelidirler.

Okullarda “geceler” veya yıl sonu programları hazırlanırken televizyonda şöhret olmuş bireylerin taklitleri yerine, daha özgün, hayatın içinden karakterlere yer vermelidirler.

Öğretmenler öğrencileri spor, tiyatro vb. aktivitelere yönlendirerek onları alternatif uğraşılara sevketmelidirler.

Program Yapımcılarına Öneriler

Öncelikle televizyon kanalının yayınından sorumlu olan kişiler yayınlanan programların çocuklar tarafından da izlendiğini gözönünde bulundurarak sorumluluk anlayışına sahip bir yayın politikası izlemelidirler.

Çocuklar için dinî nitelikli programlar hazırlanırken uzman din eğitimcisi, pedagog ve psikolog ayrıca iletişim uzmanı gibi konusunda yeterli bilgiye ve birikime sahip kimselerden oluşan bir komisyon oluşturulmalıdır.

Program yapımcıları, çocuklara dinî bilgiler veren sözlü anlatıma dayalı programlardan yapmak yerine, dinî motifleri ve örnek davranış gösteren karakterleri çocukların en çok izlediği program türleri (sinema, dizi film vs.) içerisine yerleştirmelidirler.

Genel olarak bütün program yapımcıları, özel olarak en çok izlenen program türü olan sinema ve dizi film yapımcıları çocukların fiziksel, zihinsel, duygusal ve dinî gelişimlerine zarar verecek görüntüler oluşturmaktan sakınmalıdırlar.

Çocuklar için kültürümüzü tanıtıcı film, çizgi film vb. türü programlar hazırlayarak, onlara geçmişi ile bağını koparmayan bir nesil olma vasfı kazandırmalıdırlar.

Dinî nitelikli program yapımcıları teknik ve içerik yönünden televizyon dili ve çocuk dili ile bağdaşan programlar hazırlamalıdır.

Çocuklar için hazırladıkları programlarda gerçekçi, hayatla iç içe senaryolara yer vererek, dini, hayattan soyutlayıcı bir anlayışa yer vermemelidirler.

Dinî konularda bilgi vermek noktasında muhatapların çocuk olduğunu, dinen mükellef/sorumlu sayılmadıklarını dikkate alarak emir-yasak merkezli bir program anlayışı benimsememelidirler. Sevgiyi esas alan ve duygulara yönelik vurgular yapan programlar hazırlamalıdır.

Çocuklar için hazırlanacak programlarda, toplumun ahlaki ve estetik değerlerini yansıtan, kendisiyle özdeşim kurulduğu takdirde kişilik gelişimine olumlu etkide bulunacak “dindar” insan modeline yer vermelidirler.

Çocuklar için hazırlanacak programlarda çocuğun bireysel kimliğinin yanısıra toplumun bir üyesi olma vasfını da korumaya dikkat etmeli, din, toplumsal hayatta karşılaşılan diğer unsurlar gibi normal ve doğal olarak hayatın içerisinde yer alan bir unsur olarak sunulmalıdır. Ulaşılamaz, erişilemez, ütöpik bir din anlayışı ekranlara yansımamalıdır.

Çocuklar için diğer ülkelerden alınması planlanan dizi ve çizgi filmler öncelikle pedagoglar ve iletişim uzmanları tarafından incelenerek değerlendirilmelidir. Daha önceden yurt dışından alınmış programlar da, çocuk psikolojisi ve iletişim dilini iyi bilen program yapımcıları tarafından, sistemli bir çalışmayla çocuklara hitabedilebilir bir niteliğe kavuşturulmalı, çocuklar açısından sakıncalı olabilecek unsurlardan arındırılarak sunulmalıdır.

Çocuklar için dinî nitelikli programlar hazırlamayı düşünen yapımcılar çeşitli sponsorlar aracılığıyla çeşitli eserler hazırlayarak CD ortamına aktarmalı ve bunları Kültür Bakanlığı ve aileden sorumlu Devlet Bakanlığı'nın ilgi ve görüşlerine sunmalıdırlar. Bu noktada belki de devlet eliyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın öncülüğünde çeşitli yarışmalar düzenlemek teşvik edici olacaktır.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel Yusuf, Kitle Toplumunun Açmazları Kültür Endüstrisi, Şehir Yayınları, İstanbul, 2001
- Akdoğan, Yalçın, Görsel İktidar, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995
- Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, Kültür Koleji Yayınları 2, İstanbul, 1993
- Alemdar, Korkmaz- Kaya, Raşit, Kitle İletişim Araçlarının Etkileri, Savaş Yayınları, Ankara, 1983
- ..... Korkmaz, - Erdoğan, İrfan, Popüler Kültür ve İletişim, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994
- ..... Korkmaz-Kaya, A.Raşit, Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar, Savaş Yayınları, Ankara, 1983
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Ana Yayınları, c.26, İstanbul, 1994
- Armaner, Neda, Din Psikolojisine Giriş, , Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1980
- Aslantürk, Zeki, Araştırma Metod ve Teknikleri, İfav Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 1999
- Atav, Nephane, "Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin Ve Ailedeki Gerginliklerin Etkileri", Aile Yazıları 3, Der.Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1990
- Avcı, Nabi, Kitle Kültürü Enformatik Cehalet, Rehber Yayınları, Ankara, 1990
- Ay, Mehmet Emin, Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım, Gonca Yayınları, İstanbul, 1989

- Ayhan, Halis, Din Eğitimi ve Öğretimi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997
- ..... Halis, Eğitim Bilimine Giriş, Şule Yayınları, İstanbul, 1995
- Aziz, Aysel, Radyo ve Televizyona Giriş, A.Ü.S.B.F. Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Ankara, 1981
- ..... Aysel, Radyo ve Televizyonla Eğitim, Sevinç Matbaası, Ankara, 1982
- Balle, Francis - Eymery, Gerard, Yeni Medyalar, çev. Mehmet Selami Şakiroğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991,
- Başaran, İbrahim Ethem, Eğitime Giriş, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1991
- Batmaz, Veysel-Aksoy Asu, Türkiye’de Televizyon ve Aile, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1995
- Bilgin, Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1988
- ..... Beyza, İslam ve Çocuk, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1997
- Bolay, Süleyman Hayri - Sarıkavak, Kazım, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2001
- Bourdieu, Pierre, Televizyon Üzerine, çev. Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997
- Bulut, Işıl, “Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Davranış Özellikleri”, Aile Yazıları 3, Der.Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1990
- Büker, Erkan, “TV’de Şiddet” , Kurgu –Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi, sy. 10, Eskişehir, 1992

- Canan, İbrahim, Hazret-i Peygamber'in Sünnetinde Terbiye, Tuğra Neşriyat, İstanbul, Tarihsiz
- Canan, Mehmet Zeki, Ansiklopedik Din ve İnanç Sözlüğü, Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi, İstanbul, 1983
- Cebeci, Suat, Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996
- Cereci, Sedat, Büyülü Kutu Büyülenmiş Toplum, Şule Yayınları, İstanbul, 1992
- Charon, Jean-Marie, Medya Dünyası, çev.Oya Tatlıpınar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992
- Çankaya, Özden, Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi TRT 1927-2000, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003
- Çaplı, Bülent, Medya ve Etik, İmge Kitabevi, İstanbul, 2002
- Demir, Vedat, "Türkiye'de Özel Radyo ve Televizyonların Çıkışı ve Bu Konuda Devlet Tekelinin Kalkması" Marmara İletişim Dergisi, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, sy. 7. İstanbul. 1994
- Dodurgalı, Abdurrahman, "Çocuk ve Kültür", Kadın ve Aile Dergisi, sy. 142, İstanbul, 1997
- Doğan, D. Mehmet, İletişim Veya Dehşet Çağı, Timaş Yayınları, İstanbul, 1993
- Doğan, İsmail, Akıllı Küçük, Sistem Yayınları, İstanbul, 2000
- Erdoğan, İrfan, İletişimi Anlamak, Pozitif Matbaası, Ankara, 2002
- Eriş, Metin, "Kitle İletişim Araçlarının Artan Gücü", Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı, sy. 11, Ankara, 1996
- Ertürk, Selahattin, Eğitimde "Program" Geliştirme, Hacettepe Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2002

- Esslin, Martin, TV Beyaz Camın Arkası, çev. Murat Çiftkaya, Pınar Yayınları, İstanbul, 1991
- Fidan, Nurettin, Erden, Münire, Eğitime Giriş, Feryal Matbaacılık, Ankara, 1992
- Fiske, John, İletişim Çalışmalarına Giriş, (çev:Süleyman İrvan), Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1996
- Gander, Mary J.-Gardiner, Harry W., Çocuk ve Ergen Gelişimi, çev. Ali Dönmez, Nilgün Çelen, Bekir Onur, İmge Kitabevi, Ankara, 1993
- Goldman, Ronald, Religious Thinking From Childhood to Adolescence, London, 1968
- Gökçe, Birsen, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", Aile Yazıları 1. Der. Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1990
- Güler, Deniz, "Kitle İletişim Araçlarının İletişim ve Eğitim İletişimi Özellikleri", Kurgu Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi, sy. 9, Aralık, 1991
- ..... Deniz, Çocuk, "Televizyon ve Çizgi Film", Kurgu Açıköğretim Fakültesi İletişim Bilimleri Dergisi, sy. 5, Eskişehir, 1989
- ..... Deniz, Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk Televizyonu ve Uygulamaları İle Bir Model Önerisi, İletişim Bilimleri Yüksekokulu Yayınları, Eskişehir, 1991
- ..... Deniz-Ulutak, Nazmi, "Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile" Kurgu -Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi, sy. 10, Eskişehir, 1992
- Gündüz, Turgay, İslam Gençlik ve Din Eğitimi, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2003
- Gürsakal, Necmi, Bilgisayar Uygulamalı İstatistik I, Marmara Kitabevi Yayınları, Bursa, 1997

- Hammer, Rhonda-Keller, Douglas, "Multimedia Pedagogy and Multicultural for The New Millennium", Religious Education, Fall 2000
- Hökelekli, Hayati, Ergenlik Çağı Gençlerinin Dinî Gelişimi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 1983
- "İsa Küçük Çocukları Kutsuyor", Markos,10:13-16, İncil
- "İsa'ya Layık Olmak", Matta,10:36,37, İncil
- Jacquin, Guy, Çocuk Psikolojisinin Ana Çizgileri, Çev. Mehmet Toprak, İstanbul, 1976
- Jersild, Arthur, Çocuk Psikolojisi, çev. Gülseren Günçe, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 79, Ankara, 1979
- Kanad, Halil Fikret, Pedagoji Tarihi I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1963
- Kapferer, Jean Noël, Çocuk ve Reklam, çev. Şermin Önder, Afa Yayınları, İstanbul,1991
- Kaplan, Yusuf "Yokülkenin Çocukları ve Medyaları", Kadın ve Aile, İstanbul, 1997
- ..... Yusuf, Televizyon, çev. Gökçen Kaplan, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1992
- Kaya, A. Raşit, Kitle İletişim Sistemleri, Teori Yayınları, Ankara, 1985,
- Kaya, Mevlüt, Din Eğitiminde İletişim ve Dinî Tutum, Etüt Yayınları Samsun, 1998
- Süleyman Meselleri, 22: 6, Kitab-ı Mukaddes
- Koç, Kamil, Eğitim Bilim Dergisi, sy. 54, İstanbul, 2003
- Korkmazlar, Ümran, "Son Çocukluk Dönemi" Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, 6. Baskı,İstanbul,1997
- Köktaş, M. Emin, Türkiye'de Dinî Hayat, İşaret Yayınları, İstanbul, 1993

Kur'an-ı Kerim

Launay, Clément, Çocuklarda Ruh Sağlığı, çev. M. H. Kandıralıoğlu, Özgü Yayınları, İstanbul, 1970

Longman-Metro, Büyük İngilizce-Türkçe Sözlük, Metro Kitap Yayın Pazarlama A.Ş., İstanbul, 1993

Many Voices, One World-Communication and Society, Today and Tomorrow, Unesco, 1980

Marley, David, Television Audiences and Cultural Studies, Routledge, London, 1992

Matelski, Marilyn J., TV Haberciliğinde Etik, çev. Bahar Öcalan Düzgören, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996

Oskay, Ünsal, Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971

Öcal, Mustafa, Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar, TDV Yayınları, Ankara, 1991

Özbaydar, Belma, Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma, Baha Matbaası, İstanbul, 1970

Özdemir, Sadi, Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998

Özeri, Zeynep Nezahat, Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi, Dem Yayınları, İstanbul, 2004

Özkök, Ertuğrul, "Kitle İletişim Araçlarının Yalnızlaştırıcı Etkileri ve Yazılı Basın", Kitle İletişim Tekniklerindeki Gelişme ve Yazılı Basının Geleceği, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, No: 2, İstanbul, 1982

Öztürk, H. Emin, Kişilik Gelişimi Açısından Televizyon, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002

- Postman, Neil, Çocukluğun Yokoluşu, çev. Kemal İnal, İmge Kitabevi, Ankara, 1995
- Neil, Televizyon: Öldüren Eğlence, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994
- Rigel, Nurdoğan "Haberin Gizli Tüketicisi Çocuk" Yeni Türkiye Dergisi, Medya Özel Sayısı I, sy. 11, İstanbul, 1996
- Rigel, Nurdoğan, Medya Ninnileri, Sistem Yayınları, İstanbul, 1994
- Sağlam, İsmail, Çocuk ve İbadet, Düşünce Yayınları, İstanbul, 2003
- Saran, Nephana, "Aile Hayatı ve Toplum", Aile Yazıları 3, Der.Beylülü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1990
- Sarıdoğan, Candan "Televizyon ve Aile", RTÜK İletişim Dergisi, 1999, sy. 13
- Sarno, Ronald A., Using Media in Religious Education, Religious Education Press, Birmingham, Alabama, 1987
- Songar, Ayhan, "Çocuklara İyi Örnek Olmalıyız", Kadın ve Aile Dergisi, sy.142, İstanbul, 1997
- Selçuk, Mualla, Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler, TDV Yayınları, Ankara, 1990
- Sözen, Edibe, Medyatik Hafıza, Timaş Yayınları, İstanbul, 1997
- Şirin, Çocuk Yüzlü Yazılar, İz Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1998
- Şirin, M. Ruhi, "Aile Odaklı Çocuk Merkezli Eğitimin Öncelikleri", Eğitim Yazıları, İnsan Eğitimi ve Kültür ve Yardımlaşma Vakfı, sy. 2, İstanbul, 2000
- Mustafa Ruhi, Gösteri Çağı Çocukları, İz Yayınları, İstanbul, 1999
- Mustafa Ruhi, Kuşatılmış Çocukluğun Öyküsü, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999

- ..... Mustafa Ruhi, Televizyon, Çocuk ve Aile, İz Yayınları, İstanbul, 1998
- Tamer, Emel Ceylan, Dünü ve Bugünüyle Televizyon, Varlık Yayınları, İstanbul, 1983
- Tokgöz, Oya, “Gazetecilik Yapan İletişim Araçlarında Gelişim: Elektronik Gazete”, Kitle İletişim Tekniklerindeki Gelişme ve Yazılı Basının Geleceği, 1982 Yılı Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, No: 2, İstanbul, 1982
- Tosun, Cemal, Din Eğitimi Bilimine Giriş, Pergem Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2002
- Tozlu, Necmettin, Eğitim Felsefesi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997
- Turam, Emir, Medyanın Siyasi Hayata Etkileri, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1994
- ..... Emir, Televizyonla Yetişen Nesil Ekranaltı Çocukları, İrfan Yayınları, İstanbul, 1996
- Tüfekçioğlu, Hayati, İletişim Sosyolojisine Başlangıç, Dergah Yayınları, İstanbul, 1997
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Din maddesi, TDV Yayınları, İstanbul,
- Tümer, Günay- Küçük, Abdurrahman, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1993
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, c.13, İstanbul, 1996
- Uluç, Güliz, Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2003
- Uslu, Zeynep Karahan, Televizyon ve Kadın, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

- Usluata, Ayseli, İletişim, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994
- Uzoğlu, Sevil-Yılmaz, R. Ayhan , “Medyanın Gücü” Yeni Türkiye Dergisi, Medya Özel Sayısı I, Ankara,1996
- Vaux, Ronald de, Yahudilik’te Aile, çev. Ahmet Güç, Arasta Yayınları, Bursa, 2003
- Yardımcı, Nuran, “Dersimiz Medya”, RTÜK İletişim Dergisi , 1999
- Yavuz, Kerim, Çocukta Dini Duygu ve Düşünce Gelişimi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987
- ..... Kerim, Günümüzde Din Eğitimi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 1, Ankara, 1988
- Yavuzer, Haluk, Çocuk Psikolojisi I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları,İstanbul, 1982
- ..... Haluk, Ana-Baba ve Çocuk, Remzi Kitabevi, 8. Baskı, İstanbul, 1995
- Yazan, Ümit Meriç, Türkiye Kanatlarımızın Altında, İz Yayınları, İstanbul, 1997
- Yörükoğlu, Atalay, “Televizyon, Çocuk ve Saldırganlık” Kitle İletişim Araçları ve Şiddet, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985
- ..... Atalay, Çocuk Ruh Sağlığı, Özgür Yayınları, İstanbul, 1994
- ..... Atalay, Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, Özgür Yayınları, İstanbul, 1992
- Ziglar, Zig, Olumsuz Bir Dünyada Olumlu Çocuklar Yetiştirmek, çev. Özlem Suer, Beyaz Yayınları, İstanbul, 1998

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı : B.30.2.ULU.0.E1.00.00.350/1715

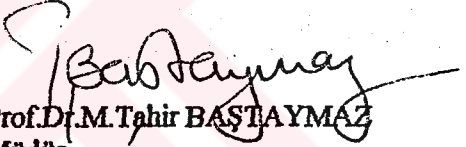
Bursa, 28/05/2003

Konu: Anket uygulaması.

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA,

Anabilim dalınız doktora öğrencilerinden Ayşe Betül AKSU'nun tez çalışması ile ilgili anketinin Bursa ili İlköğretim Okullarının 5. 6. Ve 7 sınıf öğrencilerine uygulanması ile ilgili onay ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve ilgili öğrenci ile danışman öğretim üyesine duyurulması hususunda gereğini rica ederim.

Prof. Dr. M. Tahir BAŞTAYMAZ
Müdür

EKİ: -Anket Onayı. (1 adet)

T.C.
BURSA VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

SAYI : B.08.4.MEM.4.16.00.07-050/
KONU : Anket

20506

12 Mayıs 2003

İL MAKAMINA
BURSA

Uludağ Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi olan A.Betül AKSU'nun "Medya, Çocuk ve Din Eğitimi" konulu anket çalışmasını İlimiz İlköğretim okulları 5.6. ve 7. sınıf öğrencilerine uygulamak isteği, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'nün 06/05/2003 tarih ve 1487 sayılı yazıları ile belirtilmektedir.

Söz konusu anket soruları Müdürlüğümüz Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğünde kurulan komisyon tarafından incelenmiş olup, İlimiz İlköğretim Okulları 5.6. ve 7. sınıf öğrencilerine uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde gereğini müsaadelerinize arz ederim.

Reşat KUMBASAR
Milli Eğitim Müdürü V.

OLUR
12.05.2003

M.Özay PEKER
Vali a.
Vali Yardımcısı

EKLER

ANKET SORULARI

Sevgili öğrenciler,

Cevaplarınızı (X) şeklinde işaretleyin. Hiçbir soruyu atlamadan soruların tamamını cevaplandırın. Her soruda sadece bir seçenek işaretleyin. 24. ve 25. sorular için en beğendiğiniz ve hoşlandığınız seçeneğe en yüksek puanı, en beğenmediğiniz ve hoşlanmadığınız seçeneğe en düşük puanı verecek şekilde bu sorularda belirtilen sıralamayı yapın. Yardıma ihtiyaç duyduğunuzda görevliye başvurun. Cevaplarınız için şimdiden teşekkürler...

1 - Cinsiyetin nedir?

- 1) Kız ( )   2) Erkek ( )

2 - Kaç yaşındasın?

- 1) 11 ( )   2) 12 ( )   3) 13 ( )

3 - Kaçınıcı sınıfta okuyorsun?

- 1) 5. sınıf   2) 6. sınıf   3) 7. sınıf

4 - Annenin mesleği nedir?

- 1) Ev hanımı ( )   2) Memur ( )   3) İşçi ( )   4) Emekli ( )
5) İş yeri sahibi veya serbest çalışan Doktor, Avukat, Muhasebeci, Mühendis ( )

5 - Babanın mesleği nedir?

- 1) İşsiz ( )   2) Memur ( )   3) İşçi ( )   4) Emekli ( )
5) İş yeri sahibi veya serbest çalışan Doktor, Avukat, Muhasebeci, Mühendis ( )

6 - Annenle ilgili olarak aşağıdaki bilgilerden hangisi doğrudur?

- 1) Annem öz ve hayatta ( )   2) Annem öldü ( )   3) Annem üvey ( )
4) Annem öz ve hayatta ancak annem ve babamdan ayrı yaşıyor ( )
5) Annem babamdan ayrıldı, başkası ile evlendi ( )

7 - Babanla ilgili olarak aşağıdaki bilgilerden hangisi doğrudur?

- 1) Babam öz ve hayatta ( )   2) Babam öldü ( )   3) Babam üvey ( )
4) Babam öz ve hayatta ancak babam ve annem ayrı yaşıyor ( )
5) Babam annemden ayrıldı, başkası ile evlendi ( )

8 - Annenin öğrenim durumu nedir?

- 1) Okur yazar değil ( )   2) İlkokul mezunu ( )   3) Ortaokul mezunu ( )
4) Lise mezunu ( )   5) Üniversite mezunu ( )

9 - Babanın öğrenim durumu nedir?

- 1) Okur yazar değil ( )   2) İlkokul mezunu ( )   3) Ortaokul mezunu ( )
4) Lise mezunu ( )   5) Üniversite mezunu

10- Annen gazete, dergi ve kitap okur mu?

- 1) Evet hepsini okur ( )   2) Gazete ve dergi okur, kitap okumaz ( )
3) Kitap okur, gazete, dergi okumaz ( )   4) Sadece gazete okur ( )

11- Baban gazete, dergi ve kitap okur mu?

- 1) Evet, hepsini okur ( )   2) Gazete ve dergi okur, kitap okumaz ( )
3) Kitap okur, gazete, dergi okumaz ( )   4) Sadece gazete okur ( )

12 - Evinizde televizyon var mı? Varsa kaç tane?

- 1) Televizyonumuz yok ( )   2) 1 tane ( )   3) 2 tane ( )
4) 3 tane ( )   5) 3'ten fazla

13 - Evinizde, kendi odanda televizyon var mı?

- 1) Evet ( ) 2) Ara-sıra ( ) 3) Kendime ait odam yok ( )

14 - Sence televizyon niçin izlenir?

- 1) Boş zamanları doldurmak için ( ) 2) Can sıkıntısını gidermek için ( )
3) Eğlenmek için ( ) 4) Bilgi edinmek için ( ) 5) İnsanı rahatlattığı için ( )

15 - Cumartesi-Pazar günü yaklaşık kaç saat televizyon izlersin?

- 1) Cumartesi-Pazar günü televizyon izlemem ( ) 2) 1-2 saat ( )
3) 3 saat ( ) 4) 4 saat ( ) 5) 5 saat veya daha fazla ( )

16 - Haftanın diğer günlerinin her birinde yaklaşık kaç saat televizyon izlersin?

- 1) Hafta içi televizyon izlemem 2) 1-2 saat ( ) 3) 3 saat ( ) 4) 4 saat ( )
5) 5 saat veya daha fazla ( )

17 - Hafta içi en çok hangi saatlerde televizyonda izlersiniz?

- 1) Sabah 08:00-13:00 ( ) 2) 13:00-18:00 ( ) 3) 18:00-21:00 ( )
4) 21:00-24:00 ( ) 5) Fark etmez, günün her saatinde izlerim ( )

18 - Evde televizyon genellikle kimin kontrolündedir? (Hangi programın izleneceğini daha çok kim belirler?)

- 1) Babam ( ) 2) Annem ( ) 3) Ablam/ağabeyim
4) Kardeşim/ Kardeşlerim ( ) 5) Benim ( )

19 - Ailende televizyonu en fazla kim seyrederek?

- 1) Ben ( ) 2) Annem ( ) 3) Babam ( ) 4) Ablam/ağabeyim ve kardeşlerim ( )
5) Ailece hep birlikte bütün programları izleriz ( )

20 - Evde televizyonu kimlerle izlersin?

- 1) Yalnız izlerim 2) Anne-babamla birlikte ( ) 3) Kardeşlerimle izlerim ( )
4) Bütün aile bireyleriyle birlikte ( ) 5) Arkadaşlarımla ( )

21 - Ailece ne tür programları izlersin?

- 1) Sinema ve dizi film ( ) 2) Çocuk dizisi ve çizgi film ( ) 3) Haberler ( )
4) Spor programı ( ) 5) Dinî içerikli programlar ( )
6) Müzik-eğlence ve yarışma programları ( ) 7) Tartışma programları ( )

22 - Televizyonda seyrettiğiniz haber, dizi, film, yarışma, eğlence gibi programlar hakkında ailece konuşur, değerlendirme yapar mısınız?

- 1) Evet ( ) 2) Bazen ( ) 3) Hayır ( )

23 - Sen televizyon izlemek istediğinde, izleyeceğin program çeşidi veya izleme süresi ile ilgili kuralları kim koyar?

- 1) Annem ( ) 2) Babam ( ) 3) Hem annem hem babam ( ) 4) Ablam/Ağabeyim ( )
5) İstedğim saatte, istediğim programı izlerim, kimse karışmaz ( )

24 - Aşağıda yer alan televizyon programlarını, en çok beğendiğine 10, en az beğendiğine 1 puan vererek; 10,9,8,7,6,5,4,3,2,1. şeklinde puanlandırır mısın?

- 1) Çizgi film ve çizgi sinema ( )
2) Din içerikli film veya çizgi film ( )
3) Yerli ve yabancı diziler ve filmler ( )
4) Çocuklar için hazırlanan eğlence programları ( )
5) Yarışma programları ( )
6) Haberler ( )
7) Müzik ve eğlence programları (talk show, televole.....v.b.) ( )
8) Belgeseller ( )
9) Spor programları ( )
10) Tartışma programları ( )

25 - Aşağıda sıralanan araçlardan hangisiyle vakit geçirmekten hoşlanıyorsan, en çok hoşlandığına 7, en az hoşlandığına 1 vererek; 7,6,5,4,3,2,1. şeklinde puanlandırır mısın?

1) Televizyon ( )	5)Gazete()
2) Radyo ( )	6) Bilgisayar( )
3) Kitap ( )	7) İnternet ( )
4) Dergi ( )	

26 - Sen, bir haberi aşağıdakilerden hangisinden öğrendiğinde daha çok inanırsın?

1) Anne ve babamdan ( )	2) Arkadaşlarımdan ( )	3) Radyodan ( )
4) Televizyondan	5) Gazete veya dergilerden	

27 - Televizyonda izlediğin programları kimlerle konuşursun?

1) Arkadaşlarımla konuşurum ( )	2) Kardeşlerimle konuşurum ( )
3) Annem ve babamla konuşurum ( )	4) Öğretmenlerimle konuşurum ( )
5) Kimseyle konuşmam ( )	

28 - Sence televizyon, yeni bilgiler öğrenmeni sağlıyor mu?

1) Evet, çok	2) Biraz ( )	3)Hayır()

29 - Bir davranışın doğru ya da yanlış olduğuna karar vermede en çok kimim söylediklerini dikkate alırsın?

1) Anne-babamın ( )	2) Ağabey/ablamın ( )	3) Din Kültürü öğretmenlerimin ( )
4) Bütün öğretmenlerimin ( )	5) Arkadaşlarımla ( )	6) Televizyonun ( )
7) Cami hocası ve Kur'an kursu hocalarının		

30 - İslam dini ile ilgili ilk bilgileri kimden öğrendin?

1) Anne-babamdan ( )	2)Ağabey ve ablamdan ( )
3) Büyükanne veya Büyükbabamdan ( )	4) Cami hocalarından ( )
5) Din kültürü öğretmenimden ( )	

31 - Televizyonda hangi dinlere ait inanç ve ibadet şekillerini daha çok görüyorsun?

1) İslamiyet ( )	2) Hristiyanlık ( )	3)Yahudilik( )

32 - Televizyonda izlediğin yabancı film veya dizilerdeki Hristiyanlık, Yahudilik vb. dinlere mensup din adamları (rahip, papaz vb.) sence nasıl insanlardır?

- 1) Hepsi iyi, güler yüzlü, dürüst ve yardımsever ( )
- 2) Bazıları iyi, güler yüzlü; bazıları iki yüzlü ve yalancı ( )
- 3) Hepsi iki yüzlü, yalancı, kötü insanlarla işbirliği yapan ( )
- 4) İzlediğim dizi ve filmlerdeki din adamlarının tutum ve davranışları dikkatimi çekmedi ( )
- 5) İzlediğim programlarda böyle adamlarına rastlamadım ( )

33 - Televizyonda izlediğin Türk filmi ya da dizilerindeki müslüman din görevlileri (camii imamı, müezzin vb.) sence nasıl insanlardır?

- 1) Hepsi iyi, güler yüzlü, dürüst ve yardımsever ( )
- 2) Bazıları iyi, güler yüzlü; bazıları iki yüzlü ve yalancı ( )
- 3) Hepsi iki yüzlü, yalancı, kötü insanlarla işbirliği yapan ( )
- 4) İzlediğim dizi ve filmlerdeki din adamlarının tutum ve davranışları dikkatimi çekmedi ( )
- 5) İzlediğim programlarda böyle din adamlarına rastlamadım ( )

34 - Evinizde televizyon ve radyodan dini programlar izlenir veya dinlenir mi?

1) Evet, devamlı ( )	2) Ara-sıra ( )	3) Hayır, hiç dinlenmez ( )

35 - Sence, televizyon ve radyodan, çocuklara dini bilgiler öğreten programlar yayınlanmalı mı?

- 1) Evet, her zaman ( )   2) Ara-sıra yayınlansa iyi olur ( )   3) Hayır ( )

36 - Bazı televizyonlarda ilahiler yayınlanmakta, sen onları dinliyor musun?

- 1) Evet ( )   2) Ara-sıra ( )   3) Hayır ( )

37 - Dinî konularda bilgi almak için, şimdiye kadar en çok hangi iletişim araçlarından yararlandın?

- 1) Kitap ve dergilerden ( )   2) Radyodan ( )   3) Televizyondan ( )
4) İnternette ( )   5) Kaset ve CD'lerden ( )

38 - Ramazanda veya ramazan dışında televizyonda Kur'an-ı Kerim okunduğunda senin ve ailenin (anne-baba veya evdeki diğer büyüklerinin) tutumu nasıl olur?

- 1) Hep birlikte oturur izleriz ( )
2) Evdeki büyükler izler ama ben pek izlemem ( )
3) Annem-babam bana da izletmek istedikleri için istemeyerek ben de izlerim ( )
4) Annem babam pek izlemek istemez, ama ben severek izlerim ( )
5) Bizim evde televizyondan Kur'an-ı Kerim ve dini programlar hiç izlenmez ( )

39 - Televizyonda, Hazret-i Muhammed'in hayatını anlatan Çağrı filmi izledin mi?

- 1) Evet ( )   2) Filmi duydum, fakat izlemedim ( )
3) Böyle bir filmden haberim yok ( )

40- Şimdiye kadar televizyonda izlediğin film ve çizgi filmleri hatırlamaya çalışarak, (Çağrı filmi dışında) televizyonda dinî sinema filmi veya çizgi film izleyip izlemediğini belirtir misin?

- 1) Çok izledim ( )   2) Birkaç tane izleyebildim ( )
3) Böyle hiçbir film izlemedim ( )

41 - Sence, televizyonda çocuklara Allah'ı ve İslam Peygamberini anlatan programlar yayınlanmalı mı?

- 1) Evet, sık sık yayınlanmalı ( )   2) Ara-sıra yayınlansa iyi olur ( )
3) Böyle hiçbir film izlemedim ( )

42 - Sence, abdest, namaz gibi ibadetlerin nasıl yapılacağını film veya çizgi film şeklinde gösteren programlar televizyonda yayınlanmalı mı?

- 1) Evet, devamlı yayınlanmalı ( )   2) Ara-sıra yayınlansa iyi olur ( )
3) Hayır, yayınlanmamalı ( )

43 - Televizyonda izlediğin film, dizi film veya programlarda yer alan, "Selamün aleyküm", "Elhamdülillah", "Allah'a şükür" gibi ifadeler ilgini çekiyor mu?

- 1) Evet ( )   2) Böyle ifadelerin farkında değilim ( )   3) Hayır ( )

Anketi cevapladığın için teşekkür ederim...

ÖZGEÇMİŞ

25.08.1973'te Çorum'da doğdu. İlköğrenimini Bedri Karafakioğlu İlköğretim Okulu'nda 1985'te, ortaöğrenimini Bursa İmam Hatip Lisesi'nde 1991'de tamamladı. Lisans düzeyindeki yüksek öğrenimini Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 1996'da tamamladı. Aynı yıl Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Eğitimi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine başladı. "Gençlik Döneminde Görülen Zararlı Alışkanlıklar ve Din Eğitimi" konulu yüksek lisans tezini hazırladı. 1998'de yüksek lisans öğrenimini tamamlayarak, aynı bölüm ve anabilim dalında doktora öğrenimine başladı. Yard. Doç. Dr. Mustafa Öcal danışmanlığında "Medya, Çocuk ve Din Eğitimi" konulu doktora tezini hazırladı.

27.03.1998'de Susurluk İmam Hatip Lisesi'nde öğretmenliğe başladı. Halen aynı okulda meslek dersleri öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

Ayşe Betül AKSU